

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
імені ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО

**УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО:
ОСНОВНІ ЕТАПИ БОРОТЬБИ
ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ**

**Збірник матеріалів
II Міжнародної науково-практичної конференції
26 листопада 2021 р.**

Київ – 2021

УДК 355 (477) (091)

ББК 68.4 (4УКР)

У 42

Укладачі:

Шевчук В. П., доктор історичних наук, професор,

Грицюк В. М., доктор історичних наук, доцент,

Пашкова О. О., кандидат історичних наук

У 42 Українське військо: основні етапи боротьби за державну незалежність України : Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції 26 листопада 2021 р. – К. : НУОУ, 2021. – 300 с.

У збірнику вміщено матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю відновлення незалежності України та створення Збройних Сил України. У матеріалах висвітлюється військове будівництво на теренах України від давніх часів до сьогодення, боротьба українців за державність у різні історичні періоди, роль і місце України і вирі подій Другої світової війни. Аналізується низка аспектів протистояння Українським військом російській агресії та досвід підготовки фахівців для військових формувань України за досвідом проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей. Розглядається досвід участі України у міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки.

Збірник матеріалів конференції стане у нагоді науковцям, викладачам, студентам, курсантам і офіцерам, всім, хто цікавиться вітчизняною воєнною історією.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

СИРОТЕНКО Анатолій Миколайович	начальник Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, доктор військових наук, професор генерал-лейтенант
ЩИПАНСЬКИЙ Павло Володимирович	заступник начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняховського з наукової роботи, Заслужений працівник освіти України, кандидат військових наук, професор, генерал-майор
СМОЛІЙ Валерій Андрійович	директор Інституту історії України НАН України, академік Національної академії наук України
ЛИСЕНКО Олександр Євгенович	завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор
ТРОФИМЛЮК Олександр Миколайович	ректор Київської православної богословської академії, доктор наук із богослів'я, професор, протоієрей
КОВАЛЬЧУК Іван Петрович	генеральний директор Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, заслужений працівник культури України
АНДРОЩУК Федір Олександрович	генеральний директор Національного музею історії України, доктор історичних наук
ІЛЬЄНКО Андрій Борисович	директор Національного військово-історичного музею України
РИКОВ Олександр Олександрович	директор Державного музею авіації України імені О.К. Антонова
ГРУБЕ Кароліна	член міжнародної громадської організації "Оливкова гілка" (США)
АКРАП Гордан	директор Інституту досліджень гібридної війни (Загреб, Хорватія)
БІЛОБРАН- КАРМАЗИН Аннік	президент Асоціації нащадків українських добровольців іноземного легіону Франції (Пейньє, Республіка Франція)
СЕГЕДА Сергій Павлович	начальник науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, доктор історичних наук, доцент, полковник

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

<i>Вітальне слово Міністра оборони України Олексія Резнікова.....</i>	13
<i>Вітальне слово Головнокомандувача Збройних Сил України генерал-лейтенанта Валерія Залужного.....</i>	14
<i>Вітальне слово начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського доктора військових наук, професора генерал-лейтенанта Анатолія Сиротенка.....</i>	15
<i>Вітальне слово директора Інституту історії України НАН України академіка Національної академії наук України Валерія Смолія.....</i>	16

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

<i>Бідний В.А. Створення та розвиток системи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України.....</i>	17
<i>Присяжний Д.А. Історичні витоки походження душпастирської опіки в збройних силах..</i>	24
<i>Сегеда С.П. Висвітлення АТО (ООС) у наукових виданнях науково-дослідного центру воєнної історії НУОУ імені Івана Черняхівського.....</i>	27
<i>Фурман І.І. Роль і місце воєнної історії у системі підготовки фахівців для Збройних Сил України.....</i>	30

СЕКЦІЯ 1. ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ)

<i>Ананьїн О.В. Тактичне угруповання “Кордон” Державної прикордонної служби України у відбитті російської агресії 2014 року.....</i>	33
<i>Білорус А.М., Бурбела С.В. Основні завдання підрозділів Державної прикордонної служби України з протидії диверсійно-розвідувальній діяльності противника в умовах ведення антитерористичної операції.....</i>	34
<i>Бубнюк В.О. Контррозвідувальна діяльність СБУ в умовах гібридної війни.....</i>	35
<i>Гончарук В.В. Шамрай Віталій Володимирович – мужній син Монастирища: штрихи до портрету.....</i>	36
<i>Горобець Ю.О. Досвід застосування Повітряних Сил ЗС України у протидії російській агресії на Сході України: уроки та висновки.....</i>	36
<i>Гриценко Д.В., Завгородній Д.С. Аналіз дій військових формувань Російської Федерації під час подій у Керченській протоці 25 листопада 2018 року.....</i>	38
<i>Грицюк В.М., Лисенко О.Є. “Мінне поле” дефініцій: деякі проблеми методології студіювання гібридної війни РФ проти України.....</i>	39
<i>Дейнега В.Г. Блокпост пам'яті “Полтава”: досвід меморіалізації пам'яті у музейному просторі.....</i>	41
<i>Дорота А.С., Казан Е.М., Роговський С.О., Голубовська О.М. Організація медичного забезпечення у районі проведення антитерористичної операції на Сході України.....</i>	42
<i>Євсєєв І.Г., Бабенко О.П. Розвиток нормативно-правового забезпечення щодо трансформації системи об'єданого керівництва силами оборони відповідно до стандартів НАТО: історичний аспект (2019–2020 рр.).....</i>	43
<i>Журавльов М.В. Матеріально-побутова (житлова) сфера як елемент реалізації державної політики України щодо соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України.....</i>	45
<i>Ізрайлов В.О., Ткаченко В.В., Гудима В.П. Застосування сил логістики за досвідом АТО/ООС.....</i>	46

Льчишин В.Б. Оцінки подій початку російської збройної агресії проти України у західних ЗМІ.....	47
Кобилко Н.А. “Іловайськ” Євгена Положжія – роман, заснований на реальних подіях...	48
Корольов О.О., Баранов Ю.М. Досвід застосування військових формувань інженерних військ Збройних Сил України в операції Об’єднаних сил.....	49
Коцюруб В.І., Гульман С.С. Аналіз досвіду антитерористичної операції (операції Об’єднаних сил) в інтересах інженерної підтримки руху опору.....	50
Красота І.В. Досвід застосування деяких зразків інженерної техніки у період проведення антитерористичної операції (2014–2018 рр.).....	51
Лищишин М.З., Павловський Л.М. Надання медичної допомоги військовими стоматологами учасникам антитерористичної операції/операції Об’єднаних сил.....	52
Маєвський О.О. Формування образу армії та військовослужбовців Збройних Сил України крізь призму сучасного інформаційного та агітаційно-пропагандистського плаката.....	53
Нашивочников О.О., Серветник Р.М. Організація та бойові можливості незаконних збройних формувань на Сході України.....	55
Нікітюк О.В. Короткий аналіз участі мешканців Калинівського району в збройному конфлікті на Донбасі (2014–2021 роки)	56
Окіпняк Д.А., Окіпняк А.С. Досвід застосування розвідувально-водолазних підрозділів під час участі Збройних Сил України в АТО (ООС).....	58
Павлунько М.Я., Рохманко А.В. Аналіз та перспективи застосування безпілотних авіаційних комплексів Збройними Силами України за стандартами НАТО з урахуванням досвіду антитерористичних операцій.....	59
Панков В.В. Застосування сучасних технологій силами безпеки і оборони в ході проведення операції Об’єднаних сил.....	60
Пащикова О.О., Євсєєв І.Г. Досвід Естонії з дослідження історії війни за незалежність (1920–1940 рр.) для впровадження в діяльність воєнно-історичних комісій Збройних Сил України.....	61
Підпригора І.І. Прогнозування розвитку інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України на основі історичного досвіду 1992–2014 років.....	63
Попельський М.І. Уміле маневрування силами та засобами забезпечило успіх Збройними Силами України на Світлодарській дузі.....	64
Посмітюх О.І., Гульман С.С., Левкович А.А., Ковальський В.М. Застосування сил та засобів інженерної підтримки за досвідом АТО (ООС)	65
Ремез В.В. Перспективи розвитку базового шасі для реактивних систем залпового вогню БМ-21 “Град”, 9П140 “Ураган” та 9А52 “Смерч” в Україні до 2025 року.....	67
Романюк В.П. Особливості виконання завдань РХБ захисту в ході ведення антитерористичної операції.....	68
Сидоров С.В., Пилявець Р.І. Перспективні системи зброї для дій в умовах населеного пункту.....	69
Соколюк С.М., Кошовий І.Є. Перебазування тактичної групи кораблів ВМС ЗС України в Азовське море у вересні 2018 року.....	70
Солошенко Н.В. Психологічна допомога учасникам операції Об’єднаних сил та проблеми, що виникають під час її надання.....	72
Трофимович Л.В. Підвищення боєздатності особового складу ЗС України під час виконання завдань у районі проведення АТО/ООС.....	73
Філінюк А.Г. Історична пам’ять як інструмент і чинник захисту державності України в умовах збройної агресії Росії проти України.....	74
Харитонов О.Л. Досвід боротьби з БпЛА в операції Об’єднаних сил (антитерористичній операції)	76
Ховрич С.М. Образ країни-агресора через призму бачення політиків та експертів у перші роки збройної агресії Російської Федерації проти України.....	77

<i>Хомазюк О.Г.</i> Мінські переговори (2014 р.) в оцінках західних ЗМІ.....	78
<i>Цейгер І.В., Волинець М.В.</i> “Мінськ-2” в оцінках західних експертів.....	79
<i>Цуріков А.І.</i> Заходи контрснайперської боротьби під час проведення АТО (ООС).....	80
<i>Чайка С.П.</i> Досвід застосування Національної гвардії України в операції Об’єднаних сил (антитерористичній операції) на території Донецької та Луганської областей..	81
<i>Швець М.І.</i> Формування української національної стійкості та оборонної свідомості.....	82
<i>Шевчук В.П.</i> Мілітаризація Росією окупованої частини українського Донбасу.....	83
<i>Шкорубська В.П.</i> Роль військово-історичних музеїв у висвітленні збройної агресії Росії проти України (2014–2021).....	84

СЕКЦІЯ 2. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр.: ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Білецька Т.В.</i> Досвід політики Директорії УНР у сфері місцевого самоврядування....	85
<i>Богачук О.Є., Безбах В.Г.</i> Бої за Вапнярський залізничний вузол – одна із героїчних сторінок вапнярської військової операції армії Української Народної Республіки (26–31 липня 1919 року).....	86
<i>Бойчук Б.М., Письменський А.В., Заболотна К.О.</i> Проблеми становлення системи військового управління УГА.....	87
<i>Борчук С.М., Коляда І.А.</i> Політика російської окупаційної адміністрації на Калушині у сфері освіти (1914–1917 рр.).....	88
<i>Бриджий Д.В.</i> Діяльність Бессарабської групи армії УНР восени 1921 року в контексті боротьби українського народу за незалежність.....	89
<i>Виздрик В.С.</i> Збройні сили Директорії УНР: початок становлення (листопад 1918 р. – травень 1919 р.).....	90
<i>Габіцький В.М.</i> З історії створення Українського Партизансько-Повстанського Штабу.....	91
<i>Ганаба С.О.</i> Петро Болбочан – полковник армії УНР.....	92
<i>Губський С.І.</i> Життя, присвячене Батьківщині (до 150-річчя з дня народження М. Юнаківа)	93
<i>Дяченко В.І.</i> Щодо особливостей військового вишколу в УНР, Гетьманаті та ЗУНР	94
<i>Заболотнюк В.І.</i> Військове формування національної дивізії синьожупанників в Українській революції 1917–1921 рр.	95
<i>Заборовський В.В.</i> Розбудова органів охорони правопорядку за часів Української Держави П. Скоропадського.....	96
<i>Ільницький І.В.</i> Діяльність російської окупаційної адміністрації у Калуші (вересень 1914 р. – липень 1917 р.).....	98
<i>Йолтуховський Р.В.</i> Лазар Воронюк – учасник Листопадового рейду армії УНР.....	99
<i>Коляда І.А., Волинець М.В.</i> Участь М. Омеляновича-Павленка у боротьбі з добровольчою армією: жовтнева офензива 1919 р.	101
<i>Корольов О.О.</i> Розвиток зброї українського війська періоду Першого та Другого Зимового походів.....	102
<i>Кравець Н.П.</i> Військовий шлях Василя Проходи.....	103
<i>Куцаєва Т.О.</i> Архівні джерела про військовий шлях Гната Колцуняка.....	104
<i>Левін О.Л.</i> Військове будівництво у добу Центральної Ради (1917–1918 рр.): історичний аспект.....	105
<i>Мартиненко М.С.</i> Луганщина в роки Української революції 1917–1921 років. Кроки пам’яті.....	106
<i>Михайленко С.М.</i> Формування та діяльність чехословацького корпусу під час Української революції 1917–1921 років.....	107
<i>Мончак О.В.</i> Чинники, що вплинули на формування нейтрально-позитивного сприйняття киянами німецької кайзерівської армії навесні 1918 року.....	108

Науменко А.О. Штаб Головного Отамана Збройних Сил Української Народної Республіки – орган управління об'єднаних українських армій.....	109
Ніколенко В.В. Доля української держави у роки Української революції 1917–1921 років.....	110
Олійник С.М. У пошуку союзників у боротьбі за незалежність України (липень – серпень 1919 року)	112
Плазова Т.І. Головні причини невдачі Листопадового рейду армії УНР.....	113
Подворчан А.З. Проблема збереження історичної пам'яті у творчості Євгена Маланюка.....	114
Пугач В.В. Рейдові дії протиборчих сторін у ході воєнних дій на території України у 1919–1921 рр.: дискурс проблеми.....	115
Слюсаренко П.М. Створення Генеральної інспекції військ і флоту Української Народної Республіки у період російсько-польської війни у 1920 році.....	116
Стеців Я.В. Роль офіцерів-артилеристів у формуванні війська під час Української революції 1917–1921 рр.	118
Стецюк В.Б. Формування іноземних частин в українській армії доби визвольних змагань 1917–1921 рр. (на прикладі Кам'янець-Подільського мусульманського батальйону)	119
Стукаліна Н.Т. Соціальний захист військовослужбовців Західноукраїнської Народної Республіки.....	120
Торочин Д.Г. “Війна прапорів” як революційний етап становлення українського флоту.....	121
Харук А.І. Ескадра повітряних кораблів у Повітряному Флоті УНР та Української держави.....	122

СЕКЦІЯ 3. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ У ВИРІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Bilobran-Karmazyn A., Klimchuk Yu. Ukrainians in French foreign legion during the Second World War.....	124
Juodis D. The formation of the Anti-Soviet Lithuanian Resistance during German-Soviet war... ..	125
Варакута В.П. Переосмислення наслідків Другої світової війни.....	126
Веденсєв Д.В. Формування розвідувального підрозділу органів держбезпеки Української РСР (1943–1945 рр.).....	127
Гончарова О.С. Селище Старий Салтів – важливий стратегічний пункт у ході військової операції радянських військ по звільненню Харківської області влітку 1943 року..	128
Горобець В.Л. Цензура пошти примусових робітників з України.....	129
Гула Р.В. Трансформація патріотичної ідеології в РСЧА у 1941–1942 рр.	130
Демяненко В.Т. Роль видатного українця Івана Кожедуба у Другій світовій війні.....	131
Загривий С.В. По різні сторони фронтів.....	132
Кидонь В.І. Дискусійні аспекти щодо Київської наступальної операції 1943 року.....	133
Кривизюк Л.П. Порівняння німецьких і радянських танків напередодні німецько-радянської війни: 1941 рік.....	134
Кузнецова Л.В. Особливості нормування робочого часу та часу відпочинку в період Другої світової війни.....	135
Літковець Т.М. Втрати Червоної армії полоненими на території України у 1941–1944 роках.....	137
Макогончук Н.В., Голярдик Н.А. Місце та роль жінок у складі Червоної армії на фронтах Другої світової війни.....	138
Орел С.М., Наушко М.М. Вплив Другої світової війни на формування української діаспори у Великій Британії.....	139
Печенюк І.С., Алексеєнко О.В., Хорошилова С.Й. Досвід вшанування пам'яті загиблих воїнів.....	140
Ругаль В.П. Військові поховання періоду німецько-радянської війни на території м. Київ... ..	141

<i>Салата С.А., Печорін О.М., Казанцева Л.В. Застосування спостережень Київської астрономічної обсерваторії у військовій справі у роки Другої світової війни.....</i>	142
<i>Скрипкін М.С. Українські підрозділи в лавах сил Німеччини у Другій світовій війні....</i>	144
<i>Томіленко А.Г. Роль пожежних підрозділів Запоріжжя в обороні міста у серпні – вересні 1941 року.....</i>	145
<i>Фарбота А.І., Колотело П.О. Україна та українці у вирі Другої світової війни.....</i>	146
<i>Филь О.М. Спогади Віктора Болтрика як джерело історії фронтового повсякдення (на матеріалах інтерв'ю)</i>	147
<i>Фисун А.В. Соціально-політичні наслідки Другої світової війни для України.....</i>	148
<i>Чайковський А.С. Структура, функції та завдання радянських спецслужб в окупованій зоні Німеччини.....</i>	149
<i>Чірікалов О.С. Евакуація військ (сил) морем на Чорному та Азовському морях у роки Другої світової війни.....</i>	151

СЕКЦІЯ 4. ЗБРОЙНИЙ ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ З ДАВНИНИ ДО ПОЧАТКУ ХХІ ст.

<i>Бачинська О.А. Військове мистецтво задунайських запорожців, що відтермінувало війну двох імперій.....</i>	153
<i>Ворожко В.П. Перехід радянських військових таємниць під український прапор.....</i>	154
<i>Гладченко С.В. Гібридна війна: історія та сучасність.....</i>	155
<i>Гой А.В. Історичний аспект розвитку Служби безпеки України.....</i>	156
<i>Голота А.А. Морально-психологічне супроводження військової служби – справа держави та Збройних Сил України.....</i>	157
<i>Горбатюк О.М. Жіноцтво Української Повстанської Армії.....</i>	158
<i>Горбенко В.М., Коршець О.А., Кіреєнко В.В. Застосування безпілотної авіації в першій половині ХХІ століття та її вплив на трансформацію способів виконання завдань пілотованої та безпілотної бойової авіації.....</i>	159
<i>Горелов В.І. Роль особистості офіцера у створенні українського флоту.....</i>	161
<i>Дрогомирецька Л.Р. Політика російської окупаційної адміністрації у релігійній сфері у Східній Галичині (1914–1917 рр.).....</i>	162
<i>Задорожний І.І. До причин поразки французької армії у франко-російській війні 1812 року. Український контекст.....</i>	163
<i>Златанов З.Г. Колекція стрілецької зброї у фондозбірні Національного музею історії України у Другій світовій війні.....</i>	164
<i>Зубанич В.І. Засідки і диверсійні дії повстанців на комунікаціях (за досвідом бойових дій в Афганістані у 1979–1989 рр.)</i>	166
<i>Іваненко С.М. Особливості поширення засобів інформаційно-пропагандистського впливу на противника (за досвідом США).....</i>	167
<i>Івченко Б.А. Біографія Віктора Мальця у вирі двох світових війн.....</i>	168
<i>Кабачинський М.І., Ананьїн О.В. На захисті кордонів незалежної України.....</i>	169
<i>Коваленко М.Д. Козацька зброя як інструмент захисту України ХVІ–ХVІІ ст.</i>	170
<i>Колісник О.Л., Третяк С.Д. Зовнішні та внутрішні загрози інформаційній безпеці держави.....</i>	171
<i>Коляда І.А., Санкович М.В. Лесь Мартович і вояки російської армії: штрихи до портрету у роки Великої війни.....</i>	172
<i>Кримець Л.В. Європейські демократичні цінності як основа формування етики демократичних країн.....</i>	173
<i>Кримець М.Б. Зростання націєтворчих процесів у контексті боротьби за державну незалежність.....</i>	174
<i>Лазорак Б.О. “Нагуєвицький котел” 6 жовтня 1914 р. і його наслідки для “Франкового краю”</i>	175

<i>Левченко С.М. Перші кроки органів військової контррозвідки СБ України: до 30-ї річниці створення.....</i>	177
<i>Лосєв О.С. До питання чисельності українців, мобілізованих до збройних сил Австро-Угорщини упродовж Першої світової війни 1914–1918 рр.</i>	178
<i>Щур Ю.І. Запорізький відгомін справи “Української військової організації”.....</i>	179
<i>Малюга В.М., Костенко Ю.І. Пропагандистські органи УПА у боротьбі за українську державність (1942–1944 рр.).....</i>	180
<i>Мараєв В.Р. Нічийний результат чи перемога? До 400-ї річниці Хотинської битви....</i>	181
<i>Марцінко Н.М. Гібридні DIME-конфлікти та їх наслідки.....</i>	182
<i>Мельник В.В. Використання промислового потенціалу України для модернізації бойових вертольотів.....</i>	183
<i>Мінєєв П.А. Пропозиції щодо удосконалення планування оборони України з урахуванням досвіду провідних країн світу.....</i>	184
<i>Музичко О.Є. Набуття українцями досвіду антикомуністичної боротьби у складі іспанської армії Франсіско Франко.....</i>	185
<i>Наливайко А.Д., Наливайко Л.П. Еволюція процесу імплементації концептуальних документів стратегічного та оборонного планування.....</i>	186
<i>Наливайко Л.П., Наливайко А.Д. Напрями та способи імплементації концептуальних документів у сфері оборони.....</i>	187
<i>Нашивочников О.О. Основні етапи створення основ ВМС України: історична ретроспектива.....</i>	188
<i>Ярич В.П. Роль молоді ОУН у процесі боротьби за державну незалежність України</i>	189
<i>Нікіфоров І.А., Скиданова А.В. Зенітні війська Російської імперії у роки Першої світової війни.....</i>	191
<i>Ніколаюк Т.А. Військові зв'язки українського козацтва на картинах художників.....</i>	192
<i>Олійник К.А. Флагман українського морського двиғунобудування.....</i>	193
<i>Олійник О.М. Досвід Японії з оцінки спроможностей Сил самооборони.....</i>	194
<i>Павліченко О.О., Кудрявцева Н.А. В.К. Липинський та П.І. Заліський про розбудову української держави і армії.....</i>	195
<i>Панченко К.Д. Український прорив: сектор безпеки та оборони.....</i>	197
<i>Петренко І.М., Соколюк С.М. Учні та вчителі церковнопарафіяльних шкіл лівобережних українських епархій Російської імперії у Першій світовій війні.....</i>	198
<i>Плужник Л.М. Стан розвитку Сил спеціальних операцій Збройних Сил України.....</i>	199
<i>Покотило О.І. Мемуарна література як джерело інформації про військове будівництво в Україні (1991–2000 рр.).....</i>	200
<i>Попко С.М., Починок С.М., Скородід С.П. Впровадження стандартів та процедур НАТО як пріоритетний напрям розвитку сектору безпеки і оборони України.....</i>	201
<i>Романюк І.М. Оборонний огляд в Україні 2019–2020 рр.: особливості та здобутки..</i>	202
<i>Скиданова А.В. Українська лінія: до питання про перспективи досліджень й інтерпретацій у контексті воєнної історії України.....</i>	203
<i>Сопельняк А.С. Жінка-воїн Олена Степанів у спогадах і нарисах Ярослава Дашкевича.....</i>	204
<i>Стародубець Г.М. Пропаганда як інструмент боротьби сталінського режиму з УПА та повстанським підпіллям у західних областях України.....</i>	205
<i>Стасюк Ю.М., Переверзін Ю.П. Загальна концепція музею Історії українського війська: доктринальні основи розроблення.....</i>	206
<i>Сутюшев Т.А., Петриченко О.С., Чупрун В.Т. Ретроспективний погляд на “Панджшерські операції” в Афганістані.....</i>	208
<i>Топальський В.Л., Шевченко М.М. Агітаційно-пропагандистська і просвітницька діяльність Карпатської Січі.....</i>	209
<i>Треус С.П. Щодо професійних свят Державної прикордонної служби України.....</i>	210
<i>Ульянов О.І., Ніколаєв О.Т., Бахчеван Є.Ф. Правове регулювання діяльності Національної поліції як суб’єкта сектору безпеки і оборони.....</i>	211

Филь О.М. Перший національний прапор над військовим підрозділом незалежної України.....	212
Фігурний Ю.С. Роль Збройних Сил України у протидії реваншистській політиці Кремля щодо України й українців.....	213
Філіппов М.О. Принципи охорони кордонів у добу козацтва.....	214
Фролов С.М., Чечет М.І. Історичні аспекти розроблення та застосування баражуючих боєприпасів в інтересах військово-морських сил.....	215
Харламов М.І. Захист українських земель від пожеж на Харківщині у 1920 році.....	216
Хруленко І.П. Перемога під Батогом – яскравий приклад українсько-кримськотатарського військового співробітництва.....	217
Цицхвая В.М. Звернення ОУН(б) до українського селянства у 1941 році.....	218
Цюрупа М.В. Зміна парадигми воєнно-політичного мислення у доктринах та стратегіях воєнної безпеки України ХХ–ХХІ століть.....	219
Черкас Б.В. Військова звитяга останніх князів київських XV ст.	220
Шкуратенко О.В., Сонько Я.В. Воєнна доктрина Богдана Хмельницького у період національно-визвольної війни.....	221
Щипанський П.В. Історична періодизація еволюції теорії та практики будівництва, підготовки і застосування Повітряних Сил Збройних Сил України: перший етап.....	223
Майстров О.О., Опенько П.В., Ткачов В.В., Дранник П.А., Миронюк М.Ю. Шістдесят років на захисті повітряного простору держави – аспекти створення та модернізації зенітного ракетного комплексу С-125 “Нева”.....	225
Никифоров О.В. Історія формування та розвитку Сил спеціальних операцій ЗС України в період 2014–2021 років.....	226

СЕКЦІЯ 5. ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Городянська Л.В. Особливості підготовки майбутніх військових фахівців у сучасних умовах.....	229
Ільєнко А.Б. Проєкт оновленого Меморіального комплексу “Пам’яті героїв Крут” як поєднання традицій національно-патріотичного виховання з модерними практиками.....	230
Казан Е.М., Голубовська О.М. Історичний досвід підготовки медиків для Збройних Сил України.....	231
Кирилюк А.В. До питання підвищення ефективності підготовки резерву офіцерських кадрів для потреб Збройних Сил України.....	232
Клочко А.О., Прокопенко А.А. Становлення та розвиток системи дистанційної освіти.....	233
Козловська Л.В. Підготовка фахівців з морально-психологічного забезпечення Інститутом Військово-Морських Сил НУ “ОМА” в умовах викликів для оборони зі сторони міграції.....	235
Кротиков В.П. До питання про гуманітарну підготовку офіцерів Збройних Сил України.....	236
Лосєв Д.Д. Особливості військово-професійної освіти кадрів зарубіжних країн: історичний досвід.....	237
Ляковська С.П. Особливості підготовки кадрів радянських органів державної безпеки в Україні у перші повоєнні роки.....	238
Мельник О.М. Військова підготовка старшинського складу УПА (1941–1945 рр.).....	239
Метель В.О. Військово-патріотичне виховання в ліцеї.....	240
Мінченко О.В., Семенюк Д.С., Вознюк К.Г. Використання дзюдо як виду бойового мистецтва.....	241

<i>Міршук О.Є., Фалько С.А. Дослідження бойового досвіду локальних війн та шляхи його впровадження в освітню діяльність Національної академії Національної гвардії України...</i>	242
<i>Окіпнюк В.Т. Курси заочної військової підготовки української еміграції наприкінці 1920-х років: організація і зміст навчання.....</i>	244
<i>Орда М.В., Черненко М.С. Інноваційний підхід до науки у ВВНЗ.....</i>	245
<i>Паламар М.І. Гуманітарна складова – важливий чинник у підготовці військових фахівців.....</i>	246
<i>Приходько Ю.І. Реалізація суперечностей як засіб інноваційного розвитку системи підготовки військових фахівців.....</i>	247
<i>Рижиков В.С. Історичний досвід у підготовці військових командирів при розробленні принципів навчання сучасних офіцерів Збройних Сил України.....</i>	248
<i>Салата О.О. Національно-патріотичне виховання студентської молоді в умовах інформаційно-гібридної війни.....</i>	249
<i>Серховець С.В., Любинецький С.Ф. Досвід підготовки інспекторів-кінологів для потреб сектору безпеки і оборони України.....</i>	250
<i>Скрябін О.Л., Вановська І.М. Діяльність Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка за часів незалежності України (1991–2021 рр.): історичний аспект.....</i>	251
<i>Сокол Є.І., Марченко А.П., Ткачук М.А. Бронетехніка та НТУ “ХП”: історія, сучасність та перспективи.....</i>	252
<i>Ушакова М.В. Досвід впровадження розподіленого навчання в освітній процес Національної гвардії США.....</i>	253
<i>Фалько С.А. Особливості впровадження в освітню діяльність Національної академії Національної гвардії України Доктрини з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України.....</i>	254
<i>Хойнацька Л.М. Сучасні вимоги до забезпечення державної безпеки та їх врахування у підготовці фахівців для сектору безпеки і оборони.....</i>	255
<i>Чоботько М.А. Оптимізація фізичної підготовки в умовах операції Об’єднаних сил..</i>	257
<i>Шумовецька С.П. Професійна комунікація офіцера-прикордонника у контексті нових викликів прикордонній і національній безпеці.....</i>	257

СЕКЦІЯ 6. УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

<i>Білоус І.А. Участь сил сектору безпеки і оборони України в миротворчих операціях..</i>	259
<i>Бураков Ю.В. Врахування історичного досвіду участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під час агресії Російської Федерації.....</i>	260
<i>Власова Є.Р. Миротворчі операції України з підтримання миру та безпеки.....</i>	261
<i>Гончар В.В. Гендерна політика в операціях з підтримання миру та безпеки.....</i>	262
<i>Заворітня Г.П. Миротворча діяльність України в контексті реалізації європейської та євроатлантичної інтеграції.....</i>	263
<i>Клюєва О.С. Історико-правові аспекти участі України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.....</i>	264
<i>Корольов С.С. Українська гуманітарна місія в Грузії у жовтні 1993 року (спеціальна операція Збройних Сил України з евакуації грузинських біженців під час завершення грузино-абхазького воєнного конфлікту).....</i>	265
<i>Кузякін Б.В. Участь України в операціях з підтримання миру та безпеки в Іраку.....</i>	266
<i>Лютій В.М. Впровадження досвіду участі України в операціях з підтримання миру та безпеки в освітній процес ЗВО зі специфічними умовами навчання.....</i>	267
<i>Матвєєв Г.А., Казмірчук Р.В., Хом’як К.М., Ларіонов В.В. Сумісно з НАТО ще з 2000-х років..</i>	268
<i>Мельник А.Б. Участь України в операціях з підтримання миру та безпеки.....</i>	269
<i>Минько О.В. Використання сучасного вітчизняного досвіду організації цивільно-військового співробітництва в операціях з підтримання миру і безпеки.....</i>	270

<i>Побле Д.К.</i> Початок військового співробітництва між Україною та США: перші штабні переговори 1994 року.....	271
<i>Рудніцький І.А.</i> Напрями удосконалення спроможності узагальнення досвіду у сфері застосування національного персоналу Збройних Сил України.....	272
<i>Тимко А.Ю., Канчуга М.К., Зеленьох О.М.</i> Участь України в міжнародних миротворчих операціях.....	274
<i>Товма І.М.</i> Особливості відбору кандидатів для участі у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки під егідою ООН.....	275
<i>Хабчук А.О.</i> Досвід, набутий українськими миротворцями, як запорука зміцнення обороноздатності держави.....	276
<i>Цегельник В.В., Файфура М.В.</i> Участь України в миротворчих операціях.....	277

СЕКЦІЯ 7. ДУШАПАСТИРСЬКА ОПІКА В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ ТА ФЕНОМЕН ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

<i>Автушенко І.Б., Автушенко О.С.</i> Конфесійне представництво в Збройних Силах України на сучасному етапі.....	278
<i>Бугай Ю.Р.</i> Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації інституту громадянського суспільства.....	279
<i>Воєца В.В.</i> Душпастирська опіка медиків, військовослужбовців та членів їх родин в українських військових госпіталях.....	280
<i>Ворощук О.М.</i> Становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) Збройних Сил України (1991–2017 рр.).....	281
<i>Григоренко Т.О.</i> Волонтерський рух черкащан на допомогу українській армії та добровольчим формуванням в АТО/ООС. Волонтерська ініціатива “Наш батальйон”.....	282
<i>Долганова М.В.</i> Душпастирська опіка в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.....	283
<i>Заболотна К.О., Письменський А.В., Бойчук Б.М.</i> Феномен сучасного волонтерського руху в Україні.....	284
<i>Коцаб’юк І.М.</i> Виставка “Капелани” в експозиції Національного музею історії України у Другій світовій війні.....	285
<i>Крисаченко В.С.</i> До механізму захисної самоорганізації українського народу: відсіч російській агресії.....	286
<i>Непіпенко Л.П.</i> Капеланське служіння в Україні: поступ власної моделі.....	287
<i>Новікова В.Г., Цікра І.О.</i> Особливості зародження волонтерського руху на Донеччині в 2014 році.....	288
<i>Петриченко О.П.</i> Перспективи законодавчого врегулювання статусу військового капелана.....	289
<i>Питльована Л.Ю.</i> Роль жінок в організації волонтерського руху на початку агресії Російської Федерації проти України.....	290
<i>Подибайло М.Т.</i> Періодизація діяльності волонтерського руху Донеччини у питаннях протидії інформаційно-психологічному впливу Російської Федерації (2014–2020 рр.).....	291
<i>Родзінський Н.І., Савченко Д.С.</i> Феномен волонтерського руху в Україні.....	292
<i>Сегеда Ж.П.</i> Патріотичне виховання школярів у процесі волонтерської діяльності....	293
<i>Сиротенко В.П.</i> Душпастирська опіка в Національній гвардії України: досвід, проблеми та перспективи.....	294
<i>Тимчук Л.І.</i> Досвід організації волонтерських гуманітарних проєктів в Україні.....	295
<i>Тихоцька Н.Р., Кучер Л.Р., Іваса В.В.</i> Волонтерство як спосіб реалізації громадянської позиції.....	297
<i>Томчук О.А.</i> Правове оформлення капеланства у ЗС України.....	298

Міністерство оборони України

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Міністр оборони України
ОЛЕКСІЙ РЕЗНІКОВ**

Шановні учасники
II Міжнародної науково-практичної конференції!

Перед вашим творчим зібранням стоять важливі дослідницькі та практичні завдання, пов'язані як з вивченням складних та героїчних сторінок військового минулого України, так і з творенням інтелектуального фундаменту обороноздатності нашої країни.

Армія – один з символів України. Історія становлення та звитяги українського війська у різні епохи невід'ємна від буття українського народу та його держави. Від літописних князів, перед якими тремтів Константинополь, до «кіборгів», які здобули безсмертну славу, захищаючи Донецький аеропорт від російських загарбників.

Це – основа для виховання громадянської ідентичності та гідності молодих поколінь, у яких перед очима достойні приклади прашурів і сучасників.

Невдовзі Збройні Сили України відзначатимуть 30-річчя чергового етапу свого поступу. За цей час до історії українського війська назавжди увійшли імена тисяч наших захисників і захисниць. Українська армія написала нові сторінки до світових підручників з тактики, стратегії, оборони в умовах гібридної агресії. Це багатий ґрунт для науковців і поціновувачів військової історії.

Виходячи з насиченої, актуальної програми конференції, упевнений, що результати вашої спільної праці стануть вагомим внеском до корпусу знань стосовно ролі українського війська у процесі державотворення.

Сердечно бажаю усім натхнення та продуктивного наукового пошуку.

Слава Україні!

Збройні Сили України

**Головнокомандувач Збройних Сил України
генерал-лейтенант
ВАЛЕРІЙ ЗАЛУЖНИЙ**

Шановні учасники
II Міжнародної науково-практичної конференції!

Висловлюю слова вдячності науковцям, які сьогодні долучилися до цього важливого заходу для обговорення історичних подій творення нового українського війська, становлення якого відбувається в складних умовах тривалого випробування гібридною війною. Російська Федерація в черговий раз погрожує широкомасштабним вторгненням – концентрує свої війська поблизу кордонів України.

Проте, Збройні Сили України, сягнувши тридцятилітнього віку зрілості, здобувши гарт у боях за територіальну цілісність країни, готові стати надійним щитом не тільки нашої держави, а й усієї Європи.

Усвідомлення того, що ми захищаємо демократичні цінності і будуємо спільний безпековий простір, дає нам сили здійснювати оборонну реформу, розробляти та впроваджувати в усі сфери діяльності Збройних Сил стандарти та процедури, прийняті у державах-членах НАТО, підвищувати рівень професійної підготовки особового складу вдосконаленням сумісності з Північноатлантичним Альянсом.

Щиро бажаю учасникам форуму творчого натхнення, плідних дискусій, підтримки міцних ідеологічних підвалин славної історії Збройних Сил України.

Слава Збройним Силам України!

Слава Україні!

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

**Начальник Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського
доктор військових наук, професор
генерал-лейтенант
АНАТОЛІЙ СИРОТЕНКО**

Шановні учасники
II Міжнародної науково-практичної конференції!

Доброю традицією Національного університету оборони України стало проведення щорічних науково-практичних конференцій, приурочених до Дня Збройних Сил України.

Набувши міжнародного статусу, наш науковий форум розширив географію організаторів та учасників конференції. У підготовці наукового заходу поряд із авторитетними установами, зокрема, Інститутом історії України НАН України, провідними державними музеями та освітніми і науковими закладами України, взяли участь наші зарубіжні партнери.

За 30 років незалежності ми пройшли складний шлях військового будівництва від створення основ Збройних Сил України до випробовування їх стійкості у стримуванні та відсічі збройної агресії Російської Федерації. У протистоянні окупантам, подоланні гібридних загроз ми здобули унікальний досвід боротьби.

Його вивчення та впровадження у практику військового будівництва важливе не лише з огляду на національні інтереси, а й для світового співтовариства. Водночас подальший розвиток систем військової освіти та підготовки особового складу для сил оборони потребує використання досвіду, методики підготовки, принципів і стандартів НАТО.

Зважаючи на актуальність питань, винесених на обговорення учасниками конференції, переконаний, що доповіді та повідомлення науковців, діалоги і дискусії посприяють розвитку вітчизняної воєнно-історичної науки і будуть використані у практичній діяльності.

Бажаю щоб Ваша праця була успішною, а прагнення творити на благо України – невичерпним.

Слава Україні!

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Директор Інституту історії України НАН України
академік Національної академії наук України
ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ

Шановне зібрання!

Сучасний світ надзвичайно швидко змінюється. Одночасно з відомими глобалізаційними тенденціями відбувається чимало латентних процесів у сфері геополітичного та військово-стратегічного планування, а також конструювання нової конфігурації центрів впливу.

У сучасному глобалізованому просторі одночасно з поняттями “асиметричні конфлікти” і “неконвенційні війни” (коли відкриті, повноцінні бойові дії не ведуться), широко використовується також поняття “гібридні війни”. Гібридні загрози охоплюють номенклатуру різних режимів ведення війни, що супроводжуються застосуванням стандартних видів озброєння, нерегулярних тактик і формувань, терактів, різних форм примусу і насильства, організації хаосу і кримінального безладу. Гібридні війни також можуть бути мультивузловими (вестися і державами, і різноманітними недержавними акторами). Такі мультимодальні/мультивузлові дії проводяться або різноманітними підрозділами, або державними органами чи недержавними збройними угрупованнями.

Нові якісні параметри воєнного та гібридного протистояння окреслюють низку складних проблем суто теоретичного, наукового характеру, а також ідеологічного, політичного, соціально-економічного, морально-психологічного змісту. З викладеного вище постає кілька важливих завдань, які нині стоять перед військовою теоретичною думкою і практикою військового будівництва в нашій державі:

1. Необхідність освоєння існуючого понятійного апарату та формування новітньої номенклатури дефініцій, якими вичерпно окреслюється внутрішній зміст явищ, про які йде мова, їхнє наповнення глибокими, наукового обґрунтованими емпіричними матеріалами і теоретичними інтерпретаціями, іншими словами, – концептуалізації цього сегменту фундаментального знання.

2. Генерування нових ідей інституційно-організаційного характеру для ЗС України, форм побудови і застосування різних родів, видів військ (сил), з урахуванням сучасних завдань, які перед ними стоять, та специфічних зовнішньополітичних умов, що час від часу змінюються.

3. Розширення горизонтів геостратегічного планування до органічного поєднання суто військових аспектів і гуманітарної складової. З урахуванням того, якими гуманітарними катастрофами супроводжуються сучасні війни та збройні конфлікти, слід подумати над моделюванням передбачень та максимальною мінімізацією їх негативних наслідків для цивільного населення. Ідеться не про перенесення на Збройні Сили відповідальності за долю мешканців потенційних театрів воєнних дій, а про гуманітарні імперативи, як-то: цінність людського життя, права людини та верховенство права.

Хочу висловити переконання в тому, що інтелектуальний потенціал у вашій особі спроможний вирішити не лише ці, а й багато інших проблем, від чого залежать історичні перспективи нашої держави.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Бідний В.А.

Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних Сил України, м. Київ

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Сьогодні, напередодні 30-річного ювілею створення Збройних Сил України доцільно зробити короткий історичний екскурс у минуле і окреслити основні етапи трансформації воєнно-історичної роботи у Збройних Силах за цей період часу.

Значення воєнної історії розуміли в усі часи людської цивілізації. Першим ученим, який описав історичні події, був древньогрецький історик Геродот, якому афіняни у V столітті до н.е. доручили написати історію греко-перських війн. На початку своїх Історій в дев'яти книгах він чітко визначив призначення історії: “Тут виклад дослідження Турійця Геродота, проведеного для того, щоб зроблене людьми з часом не забулося і щоб великі та дивовижні діяння, як греків так і варварів не залишилися невідомими і, зокрема, щоб з'ясувати, чому вони воювали між собою”. Тобто можна стверджувати, що воєнна історія дала початок розвитку всієї історичної науки, а Геродот був не тільки “батьком” історії, а й першим воєнним істориком.

Воєнні історики були і в давній Українській державі. Це, як відомі нащадкам постаті – літописця Нестора, так і невідомі нам автори, зокрема автор “Слова о полку Ігоревім”.

Про лицарську славу українського козацтва нащадки дізнавались не лише через твори кобзарів, вона також була зафіксована у працях авторів як відомих воєнних істориків, так і тих, чий імена, на жаль, не дійшли до нас.

Велике значення воєнно-історичній роботі приділяли в Армії УНР. Усвідомлюючи важливість цієї галузі діяльності у житті армії, маючи у розпорядженні когорту високоосвічених спеціалістів із багатим досвідом воєнно-історичної роботи в російській армії, гетьман П. Скоропадський ужив усіх заходів щодо її розгортання. Наказом Військового міністра від 17 липня 1918 р. при Генеральному штабі була створена спеціальна воєнно-історична комісія і військовий архів у складі 41 досвідченого генерала і полковника, яку очолив колишній професор Академії Генштабу, а в роки Першої світової війни – начальник штабу Румунського фронту генерал-поручник Микола Головін. Комісія зібрала велику кількість документів, що стосувалися подій на Південно-Західному та Румунському фронтах, для відтворення хроніки Першої світової війни. Разом зі створеним Державним воєнно-історичним музеєм у Києві вона підпорядковувалася Воєнно-науковому відділові Головного управління Генштабу. Саме її зусиллями в Києві засновано “Воєнно-науковий журнал армії і флоту України”, який публікував узагальнюючі статті й спеціальні розвідки з воєнної історії. За часів Директорії, вже на початку 1919 р., у складі Генерального штабу розгорнув діяльність Воєнно-історичний відділ із 14 працівників. Усупереч складним умовам безперервних бойових дій Армії УНР у 1919–1920 рр. Воєнно-історичний відділ налагодив збір документів і матеріалів з історії збройної боротьби. Для того щоб збільшити його права і авторитет, наказом по Армії влітку 1920 р. відділ було реорганізовано у Військово-історичну управу Генштабу. Восени 1920 р. було опрацьоване Положення про цей важливий орган,

метою якого було “дослідження воєнної історії України, збір воєнно-історичних матеріалів з сучасної боротьби за визволення та минувшини”. Згідно з Положенням управа тепер мала воєнно-історичний, видавничий відділи та військовий архів. Головний Отаман С. Петлюра, Військове міністерство та командування Армії УНР усіляко сприяли розгортанню воєнно-історичної роботи, організації видавничої справи, ініціювали широку участь вояків у висвітленні національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Безперечно, цей досвід нам необхідно використовувати у створенні ефективної системи воєнно-історичної роботи.

Створення та розвиток системи воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, на наш погляд, відбувалось не рівномірно і умовно можна цей процес визначити в три періоди.

На початку першого періоду ЗС України (1991–2000 рр.) успадкували від колишньої радянської армії окремі елементи системи воєнно-історичної роботи, а саме: керівні документи, напрацьовані форми і методи роботи, предметно-методичні комісії на кафедрах вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ), архівні та музейні установи тощо. У воєнній науці домінували радянські погляди на характер можливих війн, підготовку до них країни та збройних сил, форми і способи ведення збройної боротьби тощо. Перед керівництвом держави та ЗС України постала проблема перегляду й уточнення концептуальних основ воєнного мистецтва та його трансформації в інтересах становлення та розвитку вітчизняної стратегії будівництва Збройних Сил. Однією з перешкод на цьому шляху стала відсутність власної воєнно-історичної наукової школи та підготовки фахівців.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 р. № 490 “Про реформу системи військової освіти” створено низку вищих військових навчальних закладів – Академію Збройних Сил України, Харківський військовий університет, Київський військовий гуманітарний інститут, Харківський інститут льотчиків Військово-Повітряних Сил, Київський інститут Військово-Повітряних Сил, Київський інститут Сухопутних військ, Одеський інститут Сухопутних військ, Севастопольський військово-морський інститут, а також передбачено формування при них наукових центрів. Разом з тим, у ЗС України, за невеликим винятком, були відсутні підготовлені фахівці з воєнної історії, необхідні дослідницькі, архівні, видавничі установи та інші структури, що мали б здійснювати воєнно-історичну роботу.

Також за перший період розвитку системи воєнно-історичної роботи дослідження проблем воєнної історії не отримало належного місця у системі воєнно-наукових досліджень, що створена у ЗС України. Причина полягала в тому, що основні зусилля воєнної науки зосереджувались на питаннях забезпечення національної та колективної безпеки. Щоб забезпечити потреби проведення наукових досліджень з воєнно-історичної тематики, використовувались можливості національної академічної науки. До того ж, жорсткі обмеження чисельності науково-дослідних установ ЗС України (а їх на той час було 18) не дали змоги виділити для цього спеціалізовані науково-дослідні підрозділи за воєнно-історичною тематикою. Винятком став відділ проблем військової та культурно-просвітницької роботи в Науково-дослідному центрі гуманітарних проблем ЗС України, який поряд з іншими проблемами займався і воєнною історією.

У 1994 р. у Київському військовому гуманітарному інституті було розпочато підготовку фахівців за 4-ма спеціальностями у тому числі за спеціалізацією – “Історія України та її Збройних Сил”. Серед слухачів, які навчались за цією спеціальністю в

подальшому стали відомими військовими істориками Р. Пилявець, В. Куравський, А. Науменко, О. Даценко, П. Слюсаренко, В. Резнік та інші. Однак підготовка фахівців з цієї спеціалізації була зупинена у 2001 р.

У 1997 р. була створена кафедра історії війн і воєнного мистецтва Академії ЗС України, яку очолив капітан 1 рангу доктора історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України М. Рибак, який у подальшому став засновником воєнно-історичної школи з підготовки воєнних істориків. Однак за своїм призначенням та чисельністю цей підрозділ був неспроможним охопити весь спектр воєнно-історичних проблем. Наукові дослідження, що проводились на кафедрі, були спрямовані перш за все на наукове забезпечення та супроводження навчального процесу шляхом виконання науково-дослідних робіт, підготовки підручників та посібників.

Одним із пріоритетних напрямів стала підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації. Першим ад'юнктом кафедри історії війн і воєнного мистецтва Академії ЗС України став С. Сидоров, який у 1996 р. захистив кандидатську дисертацію за воєнно-історичною тематикою. У 1998 р. у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 20.02.22 – військова історія у КВГІ першими захистили дисертації В. Горелов (1999 р.) та В. Бережинський (2000 р.), у 2000–2001 рр. в Національній академії оборони України (НУОУ) відбулись успішні захисти В. Корнієнка, О. Пошедіна, Р. Пилявця.

У травні 1992 р. відповідно до директиви ГШ ЗС України № Д-15/1/083 був сформований Центральний архів Міністерства оборони України на фондах архіву штабу КВО і 300-ї окремої роти супроводження військових вантажів. На першому етапі становлення архіву, коли йшов процес реформування ЗС України та значного скорочення військових підрозділів, одним із головних його завдань було зберегти документи, що відображають історію ЗС та перебувають в Україні, і не допустити вивезення їх за межі держави.

В Україні відроджувалась військова музейна справа, ознайомлення широких кіл громадськості з військовою історичною спадщиною, популяризація військово-історичних традицій. 12 вересня 1996 р. наказом МО України був створений Центральний музей ЗС України, першим начальником якого став полковник В. Карпов.

Воєнно-патріотичне виховання особового складу ЗС України як важливу складову воєнно-історичної роботи безпосередньо здійснювали органи виховної роботи (СПС, ОВР), які перманентно зазнавали організаційних змін. Їх зусилля були спрямовані, головним чином, на виховання особового складу на героїчних прикладах вітчизняної воєнної історії, популяризацію воєнно-історичних знань, оформлення відповідно наочної агітації, взаємодію з громадськими організаціями воєнно-патріотичного спрямування тощо.

Однак це були тільки окремі фрагменти воєнно-історичної роботи. Цілісної системи воєнно-історичної роботи у ЗС України у цей період сформовано ще не було. Воєнно-історична робота не була виділена як окремий напрям діяльності, були відсутні необхідні керівні та концептуальні документи, що визначали її мету, завдання та змістове наповнення. Не було керівного органу та науково-дослідної установи, що мали б здійснювати координацію зусиль всіх суб'єктів воєнно-історичної роботи у сферах історичної науки, освіти та виховання особового складу ЗС України.

Для другого періоду характерні трансформаційні процеси у воєнно-історичній роботі в ході реформування та розвитку Збройних Сил України (2001–2013 рр.). За змістом трансформаційних змін у ньому виділяються три етапи.

За першого етапу (2001–2004 рр.) посилюється інтерес з боку керівництва держави та ЗС України до воєнної історії, усвідомлення необхідності дослідження та використання воєнно-історичного досвіду для розвитку Українського війська. Початок цього етапу був доволі оптимістичний. Після Круглого столу, проведеного у 2001 році за ініціативи Національної академії оборони України та Інституту історії України НАН України на тему: “Воєнно-історична наука в Україні: стан і перспективи” за сприянням з боку МО України, яке очолював О.Кузьмук, відбулась низка позитивних змін. За результатами круглого столу було створено на громадських засадах координаційну та науково-дослідницьку установу – Всеукраїнську громадську організацію “Український інститут воєнної історії”, яку очолив О. Гуржій. Започатковано видання науково-популярного журналу “Воєнна історія”, головним редактором якого став С. Литвин. Їх зусиллями було проведено низку наукових конференцій, здійснено декілька видавничих проєктів з воєнно-історичної тематики. У Національній академії оборони України за сприяння начальника академії генерал-полковника В. Толубка була створена спеціалізована вчена рада К 26.709.04 зі спеціальності 20.02.22 – військова історія з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

У 2004 р. після перемоги на виборах Президента України В. Ющенка відбулись суттєві змістовні зміни у підходах до висвітлення української історії. Вони вплинули й на стан воєнно-історичної роботи у ЗС України. Більше уваги стало приділятися висвітленню історичного минулого з національно-патріотичних позицій, неодноразово керівництвом держави і збройних сил проголошувалось про необхідність активізації воєнно-історичних досліджень та розповсюдження набутих знань з вітчизняної воєнної історії.

Водночас, мали місце і негативні процеси. У 2007 р. у Національній академії оборони України була розформована кафедра історії війн і воєнного мистецтва. Її науково-педагогічні і наукові працівники увійшли до складу предметно-методичної комісії кафедри оперативного мистецтва. Це призвело до втрати частини наукового потенціалу, зменшило результативність наукових досліджень, суттєво був зменшений обсяг навчальних дисциплін, що викладались у попередні роки.

Помилковість такого рішення стала очевидною. Ініціативи щодо підвищення ролі воєнної історії свого часу знайшли певну підтримку з боку Міністра оборони України Ю. Єханурова. Було вжито заходів щодо підсилення гуманітарної складової у ЗС України, відновлено історичні підрозділи у вищих військових навчальних закладах, а саме кафедру воєнної історії НУОУ під керівництвом кандидата історичних наук, доцента полковника І. Сокаля, та предметно-методичні комісії в інших ВВНЗ. Укріпились та розширились філії Центрального військово-історичного музею.

У роботі з особовим складом в основу було покладено національно-патріотичну ідею. Органи по роботі з особовим складом звернули увагу на провідників нації, героїчне минуле Української повстанської армії. Подальшого розвитку набули воєнно-історичні періодичні часописи. Журнал “Воєнна історія” став фаховим виданням, були виділенні державні кошти на його підписку і видання для кожної військової частини. Високим науковим рівнем відзначалось фахове видання Інституту історії України НАН України “Сторінки воєнної

історії України”. Значної популярності набуло електронне видання “Військово-історичний меридіан” національного музею Історії Другої світової війни. Воєнно-історичні рубрики були відкриті в журналах “Труди університету” та “Вісник національного університету Національного університету оборони України”.

З метою відродження військових національно-історичних традицій та проведення фундаментальних воєнно-історичних досліджень 21 жовтня 2009 р. постановою Кабінету Міністрів України № 1140 була створена штатна науково-дослідна установа Науково-дослідний центр воєнної історії Міністерства оборони України.

Особливістю третього етапу (2010–2013 рр.) стала різка зміна векторів воєнно-історичної роботи з приходом до влади проросійських сил. Президентом України В. Януковичем та урядом за час своєї каденції було вжито низку заходів, що суперечили інтересам розвитку України та несли негативні наслідки для неї. Зокрема, активно проводили політику із замовчування героїчного воєнно-історичного минулого українців та досліджень з воєнної історії. Уряд М. Азарова майже одразу ухвалив постанову від 7.07.2010 року № 562, яка відмінила рішення про створення Науково-дослідного центру воєнної історії. Поряд з цим в ЗС України на кінець серпня 2013 р. у черговий раз розформовано кафедру воєнної історії у Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

У роботі з особовим складом стали домінувати наративи, пов’язані з культом перемоги СРСР у так званій Великій Вітчизняній війні, проведення ритуальних заходів з залученням військовослужбовців країн СНД.

Водночас, різкі зміни концептуальних підходів до висвітлення воєнної історії України, постійні реорганізаційні заходи стримували використання потенціалу вітчизняних воєнних істориків. Реалізація основних заходів воєнно-історичної роботи часто відбувалась завдяки ентузіазму вітчизняної наукової спільноти. Незважаючи на окремі позитивні рішення, необхідна увага до воєнної історії з боку вищого військово-політичного керівництва держави не приділялась, а усвідомлення необхідності створення повноцінної системи воєнно-історичної роботи у керівництва ЗС України не сформувалось. Цілісного, системного підходу до організації воєнно-історичної роботи у ЗС у 2001–2013 рр. забезпечено не було.

У третьому періоді (з 2014 р.) відбулося становлення воєнно-історичної роботи у ЗС України як цілісної системи та її удосконалення в умовах відбиття та стримування збройної агресії РФ.

З початком воєнних дій на Сході України особливо актуальним стало завдання вивчення, узагальнення та впровадження набутого бойового досвіду. Разом з тим, станом на початок 2014 р. науково-дослідних структур ЗС України, завданнями яких були проведення воєнно-історичних досліджень, не було. Існувала потреба перегляду концептуальних підходів до воєнної історії, вдосконалення змісту військово-патріотичного виховання особового складу ЗС України, розгортання системної роботи щодо організації воєнно-історичних досліджень та викладання воєнно-історичних дисциплін у системі військової освіти тощо. Виконання цих завдань потребувало запровадження воєнно-історичної роботи у ЗС України як цілісної системи. Процес її формування відбувався доволі динамічно та поступово.

30 серпня 2014 р. спільною директивою Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України від № Д322/1/30 був створений науково-дослідний центр воєнної історії у складі Національного університету оборони України імені Івана

Черняхівського. Начальником центру призначено доктора історичних наук полковника С. Сегеду.

Незважаючи на невелику штатну чисельність Центр від початку створення мав значний науковий потенціал – 3 докторів наук, професорів, 6 кандидатів наук, доцентів. Науковці Центру активно долучились до роботи з узагальнення досвіду застосування ЗС України в АТО на території Донецької та Луганської областей.

Проведення АТО/ООС на Сході України наповнило новим змістом діяльність науково-дослідної лабораторії (військово-історичних досліджень) Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Важливою подією третього етапу розвитку системи воєнно-історичної роботи стало відновлення у 2017 р. у складі Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського кафедри історії війн і воєнного мистецтва, яку очолив доктор історичних наук, доцент капітан 1 рангу І. Фурман. Колектив кафедри склали відомі воєнні історики: доктор історичних наук, професор С. Сидоров, кандидати історичних наук О. Даценко, В. Макаров, Р. Пилявець, І. Печенюк, В. Резнік.

Разом з тим, у ЗС України був відсутній штатний підрозділ, основними функціями якого були б питання планування, організації, координації та контролю проведення воєнно-історичної роботи у ЗС України. Виникла нагальна потреба у виробленні концептуальних засад воєнно-історичної роботи, її нормативно-правового врегулювання, координації наукових досліджень в галузі воєнної історії та впровадження їх результатів у практичну діяльність ЗС.

Спільною директивою Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України від 04.05.2016 № Д-322/1/8 дск був створений у складі Воєнно-наукового управління Генерального штабу ЗС України – воєнно-історичний відділ. Першими кроками діяльності відділу було розроблення нормативної бази воєнно-історичної роботи, зокрема спільними зусиллями Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗС України, вищих військових навчальних закладів у березні 2017 р. було затвердження Положення про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України. В грудні того ж Міністром оборони України була затверджена Концепція воєнної історії України.

Основними елементами управлінської підсистеми воєнно-історичної роботи на стратегічному рівні стали Департамент соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України та Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних Сил України. Департамент виконує завдання і функції, покладені на Міністерство оборони України щодо забезпечення реалізації державної політики з питань воєнно-історичної роботи. Таким чином, були закладені основи створення управлінської підсистеми воєнно-історичної роботи у ЗС України та сформовані її концептуальні засади, а з набуттям чинності цих документів воєнно-історична робота була введена у правове поле ЗС України.

Починаючи від 2017 р. здійснюється щорічне планування та підбиття підсумків воєнно-історичної роботи у ЗС України. Робота щодо удосконалення нормативно-правової бази воєнно-історичної роботи продовжувалась. У 2020 р. була розроблена Інструкція з ведення Історичного формуляру, Історичної довідки та Журналу бойових дій, Доктрина з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, започаткований щорічний конкурс на кращий реферат з воєнної історії у ЗС України. Таким чином, була в основному сформована нормативно-правова база воєнно-історичної роботи у ЗС України.

Концептуальні документи воєнно-історичного характеру розроблялись і у видах ЗС України. Так, у 2019 р. командувачем Військово-Морських Сил ЗС України була затверджена Концепція воєнно-морської історії України, розроблена спільними зусиллями командування, Інституту Військово-Морських Сил та кафедри історії війн і воєнного мистецтва НУОУ.

У третьому періоді розвитку системи воєнно-історичної діяльності нового значення набула діяльність установ, які забезпечують воєнно-історичну діяльність. З початком російської агресії основна діяльність мережі музейних установ, яку складають Національний військово-історичний музей України а також п'ять філій у його складі (музей ракетних військ стратегічного призначення (м. Первомайськ); музей “Героїв Дніпра” (м. Івано-Франківськ); меморіальний комплекс “Пам’яті героїв Крут” (село Пам’ятне Чернігівської області); Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки (м. Луцьк); Музей важкої бомбардувальної авіації (м. Полтава) та Музей Повітряних Сил Збройних Сил України (м. Вінниця), була спрямована на проведення воєнно-історичних досліджень, наукового комплектування фондів колекцій та створення науково обґрунтованих музейних експозицій і виставок з висвітлення подій збройного конфлікту на Сході України.

Важливе місце в системі воєнно-історичної роботи належить архівним установам. З 2015 р. до Галузевого державного архіву Міністерства оборони України почали надходити на зберігання документи штабу АТО на території Донецької та Луганської областей, військових частин, особовий склад яких брав участь у її проведенні, а з 2018 р. – документи Об’єднаного командного пункту ООС. У 2020 р. наказом Міністерства юстиції України та Міністерства оборони України від 24 червня 2020 р. №2180/5/221 затверджено нове Положення про галузевий державний архів Міністерства оборони України. Отже, можна стверджувати, що одночасно з управлінською і дослідницькою підсистемами набула організованих рис і підсистема забезпечення воєнно-історичної роботи у ЗС України.

Таким чином, у ході третього періоду проявились такі тенденції: вперше за роки існування ЗС України було створено повноцінну систему воєнно-історичної роботи, яка включає три підсистеми: управлінську, виконавчу та забезпечення; значно покращився рівень воєнно-історичної роботи; збільшено кількість науково-історичних досліджень та їх впровадження в освітній процес та військово-патріотичну роботу у ЗС України. Так, якщо від 1992 до 2016 р. ВВНЗ і наукові установи ЗС виконали 9 науково-дослідних робіт, то тільки від 2017 р. було виконано 24 науково-дослідних роботи.

Чи досконала існуюча система воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України? Майбуть що ні. Однією з причин цього є відсутність штатних посадових осіб з організації проведення воєнно-історичної роботи на рівні командувань видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України. Крім того, на даний час функцію виконавчого елемента системи ВІР виконують невеликі за штатом науково-дослідний центр воєнної історії Національного університету оборони України та науково-дослідна лабораторія Науково-дослідного центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ України, а також окремі кафедральні наукові осередки деяких військових навчальних закладів.

У вирішенні цих та інших проблемних питань ми бачимо завдання щодо удосконалення системи воєнно-історичної роботи.

*Присяжний Д.А.
Синодне управління військового
духовенства Православної Церкви
України по співпраці з військовими
зкладами освіти, м. Київ*

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ПОХОДЖЕННЯ ДУШПАСТИРСЬКОЇ ОПІКИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ

Попри те, що слово “капелан” поширене в багатьох іноземних мовах (англійська – “chaplain”, боснійська, сербохорватська – “kapelan”, голандська – “kerlaon”, датська, норвезька – “karellan”, іспанська – “capelan”, португальська – “capelao”, італійська – “caprellano”, литовська – “karelionas”, російська – “капеллан”, французька – “chapelain, aumonier”, болгарська – “капеланът”, естонська, словацька, словенська, німецька, чеська, шведська, угорська – “karlan”, староукр. – “капеллян”) статті у Вікіпедії про цей термін, професію чи явище (за винятком англійської версії) можна назвати дуже скромними. Можливо причина в тому, що це слово вже має наліт звичайності чи буденності. Історія виникнення терміна “капелан” сягає IV століття і пов’язана зі святим воїном на ім’я Мартин (317–397), хоча перше свідoctво вживання терміна відноситься до 741 року. Ця історія трапилася у місті Ам’єн (північна Франція). Як пише Католицька енциклопедія: “Це місто стало ареною легенди про плащі”. За свідченням історичних джерел, батько Мартина був військовим трибуном у римській армії. Одним зимовим вечором 338 року молодий воїн, проїжджаючи через браму міста, побачив жебрака, який простив милостиню. Оскільки у офіцера при собі не виявилось грошей, він розрубав мечем навпіл свого плаща і одну половину віддав бідному. Тієї ж ночі уві сні Мартин побачив, що цей загорнутий у плащ жебрак – Ісус Христос.

Через деякий час він звільнився з військової служби і, отримавши благословення від єпископа Пуат’є Іларія Піктавійського, з кількома колишніми військовими товаришами заклав перший пустинський монастир у Галлії (360 р.) – пустинь Liguge біля Пуатьє (цей монастир існує до нині). І цим став родоначальником Галльського (французького) чернецтва. Ще пізніше (371 р.) був обраний єпископом міста Тур (бл. 210 км на південний захід від Парижа). З плином часу він був оголошений святим патроном Франції. Близько 700 населених пунктів Франції, а також більше 3600 французьких парафій носять його ім’я. Та половина плаща (лат. “sarra”), яка зберігалася у воїна, стала реліквією Меровінгської королівської династії. Виїжджаючи на війну, король брав святиню із собою. Для її збереження в польових умовах розгорталося шатро (“sarella”), а відповідальність за неї ніс священик, якого почали називати “sarellanus”. День святого Мартина католики відзначають 11 листопада, а православні 13 лютого. В Україні святий Мартин Турський вшановувався як патрон окремих міст, про що свідчать його зображення на старовинних гербах міст Мукачеве (герб наданий 1376 р.) і Полонного (герб відомий з 1766 р.).

У гарно збалансованій Державі (мається на увазі правова сфера), доволі жорсткий принцип відокремлення Держави і Церкви (напр. у Франції) не блокує діяльність останньої серед військових, і в той же час накладає вимоги до капеланів, які в крайніх проявах можуть бути кваліфіковані як втручання у внутрішню сферу церкви. Прикладом таких дій (при “меншому” відокремленні, як наприклад в США) є зобов’язання бути “капеланом для всіх”,

незалежно від конфесійної приналежності. Також капеланам при цьому може частково “делегуватися” функція психологічного впливу (і надаватися відповідна психологічна освіта).

У незбалансованій (у правовому полі) державі з боку військових спостерігається намагання “взяти і використати” ресурс Церкви заради задоволення внутрішніх інтересів армії (зробити воїнів більш слухняними, покращити рівень дисциплінованості тощо). Видимим проявом цього стану речей є той факт, коли капеланство не має своєї автономної церковної структури, а підпорядковане виключно військовим – або лише командирам, або структурам по роботі з персоналом (яку б назву не носили останні). У такому випадку капелани взагалі можуть не мати свого керівництва всередині війська. Ще однією ознакою такого стану виступає мова, якою послуговуються військові керівні документи, коли говорять про капеланську сферу: “морально-психологічне забезпечення”, а не “релігійна підтримка” чи “капеланське забезпечення”; “морально-психологічний”, а не “духовний” стан; частіше говорять про стан військ чи військових колективів, а не конкретного воїна.

Буває, що капеланство потрібне лише для того, щоб виконати вимогу задоволення права на свободу світогляду “громадянина в однострої”. І при цьому підходить така відповідь на запитання “для чого потрібен капелан” призводить для того, що держава вводить мінімальну кількість капеланів (може бути 1 капелан на бригаду). Капелани присутні не з метою дійсно вплинути на духовний стан війська, як з метою демонстрації, що вони там є. Декілька прикладів. У багатьох арміях капелани зобов’язані проводити заняття з етики з військовослужбовцями, але в Чехії капеланам заборонено на цих заняттях звертатися до релігійного вчення.

Для того, аби дати можливість Церкві бути поруч зі своїми вірними, іти туди, де йдуть вони. Дати можливість віруючому залишатися в лоні своєї Церкви, мати можливість користуватися її середниками для здобуття святості. Дати можливість військовому відчувати благородство своєї професії, жертвність і майже святість (“Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх” – Ів. 15:13), а в екстремальній ситуації – зберегти свою людяність.

Дуже часто відповідь дається з поєднанням чи перемішуванням цих підходів.

Збірна відповідь на поставлене на початку запитання може звучати так: капелан потрібен для воїна, який вимагає дотримання свого права на свободу світогляду, для виявлення (таким чином) поваги держави та підтримки його (воїна) внутрішнього світу, в тому числі і духовними, релігійними та церковними засобами – видимими і невидимими (для тих, хто їх визнає), для посилення внутрішньої впевненості у цьому світі та в своїй військовій місії у ньому.

Національна традиція кожної країни або місцевої церкви може наділяти термін своїми певними особливостями. Оскільки термін виник на територіях, де переважає західна гілка християнства (католицизм) окремі автори не завжди визнають за нею спадкоємність у тлумаченні. А тому часто в країнах, що виникли після розпаду СРСР (за винятком країн Балтії), цьому термінові намагаються протиставити альтернативний – “військовий священик” як щось відмінне по суті. На наш погляд, це є необґрунтованим, тому що термін виник за часів існування єдиної церкви.

Отже, канон 564 Кодексу канонів Католицької церкви визначає: “Капелан – це священик, якому на постійних засадах доручається пастирська опіка (бодай часткова) над

якоюсь спільнотою або особливою групою вірних Христу, яке здійснюється згідно з нормами універсального чи партикулярного права”.

Виходячи з цього, маємо величезну кількість видів капеланства: військове, поліцейське, тюремне, медичне, академічне чи студентське (в навчальних закладах), спортивне, судове, парламентське (в органах законодавчої/виконавчої влади), скаутське, “клубне” (якоїсь невеликої закритої спільноти), монастирське (для членів ордену чи окремого монастиря), хорове. Може також бути інституційний капелан (для окремої професійної групи), “корпоративний к.” (для керівництва та/чи клієнтів корпорації), “к. емігрантів”, “к. заробітчан” чи капелан спільноти, виокремленої за мовною ознакою (“к. ромів”, “український к.” тощо). Ще є капелан (в значенні особистого духовника) у Папи Римського, інших єпископів, а подекуди досі існують капелани королівського дому.

Оскільки капеланство стосується лише якоїсь частини віруючих, “парафіяльним капеланом” часто називають представника духовенства (не церковного активіста) для групи осіб, не організованих в приход чи місію. Відповідно в різних країнах “капелан” – це ще молодий священик, помічник (вікарія) головного настоятеля храму (парафії), стажист, якому не можуть доручити повне керівництво і душпастирство над цілою громадою. Їхнє служіння в основному відбувається не в головній церкві, а в маленьких каплицях і пристосованих приміщеннях. Може бути капелан певного релігійного руху (напр. “Віра і Світло”), релігійного гуртка, спільноти чи вікової групи (“к. молоді”, “к. людей похилого віку”).

Оскільки в релігійній громаді можуть бути багато капеланів, то серед них буває “старший капелан”. Капелан призначається також для виконання якихось особливих церковних доручень (“к. вівтаря”, “к. церковного телебачення або радіостанції”). Можуть бути капелани круїзних лайнерів, аеропортів і навіть театрів. В історії були “капелани колоній переселенців”.

Аристократичні роди могли мати свого “сімейного к.”, тому що мали свою приватну (“домашню”) каплицю або навіть церкву. Капелан при цьому був також важливою особою в домашньому господарстві, навчаючи дітей і виконуючи послуги адвоката для сім’ї з питань, що виходять за межі релігійного життя. До появи професії юриста, сучасної бюрократії і державної служби грамотні священнослужителі часто використовувалися в якості секретарів. Термін клерк, між іншим, походить з латинського “clericus” (священнослужитель). Тому сьогодні “капеланом” також можуть називати секретаря єпископа.

Отже, як видно, капеланство має один виток історичного походження. Проте має безліч видів, які пов’язані з людською діяльністю, зокрема і збройними силами.

*Сегеда С.П., д.і.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

**ВИСВІТЛЕННЯ АТО (ООС) У НАУКОВИХ ВИДАННЯХ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ
НУОУ ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО**

У вивченні та висвітленні історії українських військових формувань, їх боротьби за волю українського народу, за суверенітет і державну незалежність України важливе місце відводиться науково-дослідному центру (далі – Центр) воєнної історії, що функціонує у складі Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. Центр створено згідно спільної директиви Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України від 30 серпня 2014 року. Відповідно до Положення, затвердженого наказом начальника НУОУ імені Івана Черняховського від 15.09.2014, Центр здійснює наукові дослідження у галузі воєнної історії та призначений для здійснення теоретичних і прикладних воєнно-історичних досліджень, спрямованих на впровадження воєнно-історичних знань в освітній процес підготовки військових фахівців.

Збройна агресія Росії проти України зумовила науковців Центру зосередити зусилля на з'ясуванні причин розпочатої російсько-української війни та висвітленні антитерористичної операції (ООС) на Сході України. В результаті підготовлено та видано дослідницьке видання, наукові статті та історичні нариси, які помітно збагатили та розширили вітчизняну та зарубіжну історіографію російсько-українського протистояння.

Доктори історичних наук Дмитро Веденєєв та Сергій Сегеда у рамках науково-дослідних робіт започаткували історіографічний аналіз вітчизняних досліджень застосування частин (підрозділів) Збройних Сил України у ході проведення антитерористичної операції на Сході України. Зокрема, проведено джерелознавчий аналіз емпіричної бази вивчення АТО та ООС, висвітлено інституалізацію наукової розробки порушеної проблеми в Україні та розкрито їх науково-практичну спрямованість. У працях Дмитра Веденєєва досліджено сутнісні особливості війн та конфліктів нового концептуального типу (неконвенційних, “гібридних”), особливості їх стратегії, арсеналу форм і методів, характер загроз національній безпеці України, які породжує деструктивний потенціал гібридних війн, зокрема – з погляду ерозії управлінської та інформаційно-ментальної сфери життєдіяльності держави і суспільства.

З ініціатииви Міністерства оборони України у 2017 році підготовлено та видано науково-публіцистичне видання “Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016 рр.)”. У книзі аналізуються передумови збройної агресії Росії проти України, розкриваються правові засади участі ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів у проведенні антитерористичної операції. У виданні висвітлюється діяльність Збройних Сил України по захисту територіальної цілісності України та визначаються здобуті позитивні та негативні уроки. Книгу презентовано як інформаційний елемент протидії російській агресії 20 листопада 2017 року у штаб-квартирі НАТО на засіданні Комітету з партнерства та колективної безпеки, на якому отримала позитивну

оцінку. За підтримки Північноатлантичного оборонного альянсу відбувся переклад змісту книги на англійську мову та друк англomовного варіанту видання.

Науковці та військові фахівці Валерій Грицюк, Сергій Сегеда, Олексій Покотило, Павло Щипанський на досвіді України висвітлили воєнні аспекти протидії російській гібридній агресії. Автори взяли участь у реалізації міжнародного проекту НАТО – SAS –161: “Military Aspects of Countering Hybrid Warfare: Experiences, Lessons, Best Practices”. Автори поглиблено дослідили та узагальнили:

досвід стратегічного розгортання ЗС України у початковий період російської збройної агресії;

реформування структурно-функціональної побудови та нормативно-правової бази діяльності Збройних Сил України в ході стримування збройної агресії Російської Федерації проти України;

трансформаційні процеси в структурі та бойових можливостях російських окупаційних військ в Україні та збройних сил РФ поблизу кордонів України.

Автори прийшли до висновку, що застосування сил і засобів сектору безпеки і оборони, в тому числі і Збройних Сил України для проведення антитерористичної операції / операції Об’єднаних сил на Сході України, дозволило стримати збройну агресію зі сторони Російської Федерації, наростити оперативні (бойові) можливості Збройних Сил та інших військових формувань та забезпечити достатню обороноздатність нашої держави.

Юрій Стасюк започаткував новий напрям досліджень – участь українських добровольчих формувань у боротьбі проти збройної агресії Росії за територіальну цілісність України у 2014–2015 рр. Подано авторське визначення терміна “українські добровольчі формування”, схарактеризовано унікальний феномен самоорганізації патріотично налаштованих громадян, які за підтримки громадських організацій, політичних партій вилилися у створення під егідою держави добровольчих формувань. Досліджено специфіку виникнення та функціонування українських добровольчих формувань в межах тогочасної законодавчої бази України та їх чисельність. Дослідник відобразив стан озброєння добровольчих батальйонів. Встановлено, що в перший період збройного конфлікту переважна більшість добровольчих батальйонів мала стрілецьке озброєння і лише в окремих випадках стали з’являтися зразки важкого озброєння. Розглянуто джерела, які сприяли поповненню озброєння та боєприпасів добровольчих батальйонів.

Юрій Стасюк розглянув також волонтерську допомогу українським добровольчим формуванням на початку антитерористичної операції. У складних умовах активізації збройної агресії Росії проти України волонтери стали виконувати функції державних структур, взявши на себе ініціативу забезпечення добровольчих загонів їжею, одягом, транспортом, ліками тощо. Історичні знання про волонтерський рух збагатилися завдяки висвітленню ролі українських жінок у цьому патріотичному процесі. Валентина Новікова показала, що поряд із чоловіками українські жінки взяли на себе відповідальність забезпечення захисників територіальної цілісності України найнеобхіднішим, прийняли турботу про сім’ї тих, хто став на захист Вітчизни. У статті подається інформація про діяльність відомих жінок-волонтерів: Тетяни Ричкової, Дани Ярової, Раїси Шматко, Вікторії Мірошніченко, Діани Макарової, Олени Масоріної, Аліни Михайлової.

Важливим напрямом діяльності Центру стало дослідження еволюції нормативно-правової бази із забезпечення проведення антитерористичної операції / операції Об’єднаних

сил. Ця проблематика знайшла відображення у працях Ігоря Євсєєва та Олексія Покотила, присвячених обґрунтуванню необхідності запровадження таких операцій; визначенню правового статусу учасників добровольчих формувань; правовому регулюванню волонтерської діяльності в антитерористичній операції / операції Об'єднаних сил. В опублікованих дослідженнях зазначається, що прийняття нормативно-правових актів у сфері національної безпеки і оборони в 2014–2021 рр. дало змогу забезпечити стримування російської збройної агресії; активізувати будівництво Збройних Сил України за стандартами НАТО.

Сергій Сегеда, Олексій Покотило вперше в історіографії звернулися до висвітлення історії створення, діяльності та ролі заснованого 2014 р. Спільного центру з контролю й координації з питань припинення вогню та уточнення розмежувальної лінії, розкрили принципи відбору офіцерів Збройних Сил України для участі в ньому. Валерій Грицюк, Михайло Гребенюк, Павло Щипанський на сторінках “Українського історичного журналу” обґрунтували періодизацію антитерористичної операції на Сході України (квітень 2014–квітень 2018 рр.).

Колективом авторів у складі Валерія Грицюка, Ольги Пашкової, Олексія Покотила, Сергія Сегеди, Олександра Скрябіна у 2019 році розроблено інформаційно-довідкові матеріали щодо хронології подій 2014–2019 років, які відбувалися в Автономній Республіці Крим та під час проведення антитерористичної операції/ операції Об'єднаних сил на Сході України. Міністерство освіти і науки України розіслало матеріали закладам освіти для їх використання у вивченні зазначених подій на уроках історії, семінарських заняттях тощо. Поряд з цим Інститут модернізації змісту освіти звернувся до видавництва України з проханням врахування інформаційно-довідкових матеріалів під час опрацювання підручників для 11 класів закладів загальної середньої освіти

На основі аналізу заходів державного та військового керівництва науковці Центру дійшли висновку, що Україна в умовах російської агресії значно посилила можливості своїх сил оборони, здійснила нарощування їх чисельності (до 250 тис.), структурну та функціональну трансформацію видів, було сформовано окремі роди ЗСУ – Сили спеціальних операцій, Десантно-штурмові війська.

За участю Центру розроблено низку керівних документів з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України. Зокрема, “Положення про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України”, Концепцію воєнної історії України, Доктрину з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, Інструкцію з ведення Історичного формуляру, Історичної довідки та Журналу бойових дій, Інструкцію з організації діяльності воєнно-історичних комісій у Збройних Силах України.

Центр став одним із організаторів проведення щорічних всеукраїнських та міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, присвячених історії Українського війська, у яких беруть участь не лише представники Збройних Сил, а й дослідники з України та й інших країн світу. Колектив Центру узагальнює матеріали конференцій та видає відповідні збірники. Центр продовжує плідно працювати на ниві воєнно-історичної роботи. Аналіз діяльності Центру показав, що вона проводиться в рамках воєнно-історичної роботи, регламентованої у ЗС України.

*Фурман І.І., д.і.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

РОЛЬ І МІСЦЕ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Відповідно до Положення про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України (наказ ГШ ЗСУ від 29.03.17), воєнно-історична робота є окремим напрямом діяльності Збройних Сил України, а впровадження воєнно-історичних знань в освітній процес є однією з важливих складових системи воєнно-історичної роботи. В умовах сьогодення пріоритетним напрямом у частині відповідальності Міністерства оборони України є належне забезпечення та освіта військовослужбовців. Результатом реформування чинної системи військової освіти має стати її спроможність забезпечити навчання та підготовку офіцерського, сержантського (старшинського) складу з метою набуття ним нових освітніх та професійних компетентностей, операційної сумісності на основі кращих національних стандартів, а також тих, що прийняті у збройних силах держав-членів НАТО.

Основними причинами змін у системі військової освіти є: відхід від пострадянської моделі, перехід до освітніх моделей і стандартів, прийнятих у збройних силах держав-членів НАТО та адаптація системи до потреб війн сучасності та майбутнього; приведення законодавчої та нормативно-правової бази, стандартів освіти та підготовки, навчальних планів та програм у відповідність до нової мети та змісту освіти та підготовки; поєднання освіти та кар'єри офіцерів, впровадження ефективних механізмів відбору кандидатів на навчання та просування по службі; узгодження змістової частини навчання з особливостями діяльності та лідерськими компетентностями, характерними для служби на кожному рівні військового управління; приведення рівня підготовленості науково-педагогічних (наукових) працівників, інструкторського складу у відповідність до змісту освіти та підготовки; покращення якості підготовки в контексті готовності військових фахівців до дій в умовах "гібридних" війн на основі нетрадиційних освітніх методик; впровадження в систему навчання та підготовки досвіду війн і збройних конфліктів, ООС (АТО). Адже ігнорування воєнно-історичного досвіду, який є основою для планування процесів розвитку та застосування збройних сил, може призвести до поразки у війні (наприклад Друга Карабахська війна 2020 р.), або втрати окремих територій держави (наприклад, Крим у 2014 р.).

Водночас, провідні країни світу вивченню історичного досвіду приділяють значну увагу. Наприклад, 26–29 червня 2021 р. науково-педагогічні працівники кафедри історії війн і воєнного мистецтва в межах міжнародних командно-штабних навчань "Arcade Lightning 21" провели воєнно-історичну поїздку, в якій брав участь особовий склад корпусу швидкого реагування НАТО Cos ARRC. Метою поїздки було вивчення на місцевості особливостей воєнного мистецтва Червоної армії і Вермахту при проведенні Київської стратегічної наступальної операції 1943 року та, на підставі цього, уточнення чинних директивних документів з підготовки та ведення операцій НАТО.

Тому набуття воєнно-історичних знань слухачами і курсантами є важливим в умовах сьогодення. Під цим процесом ми розуміємо планомірне засвоєння тими, хто навчається,

певної системи воєнно-історичних знань як складової частини їх науково-теоретичної та професійної підготовки, що закладає основи оперативного-тактичного мислення, широкого військового кругозору, високих морально-бойових і патріотичних якостей, духовно-моральних цінностей і орієнтирів військової служби, що включають в себе моральні норми й ідеали.

Воєнно-історична підготовка, заснована на узагальненні військового досвіду минулого, дозволяє слухачам і курсантам придбати ту суму знань, навичок і уявлень, яка в подальшому дасть їм можливість правильно розуміти закономірності розвитку всіх процесів і явищ, що становлять коло професійних інтересів офіцера. Гуманітарні і соціально-економічні дисципліни більшою мірою орієнтують на формування у випускників вузів військової культури, виховання їх у дусі патріотизму, прищеплення їм навичок роботи з людьми і управління військовими колективами. Все це, безумовно, дуже важливо. Однак при такому підході виникає небезпека відриву військової історії від оперативного-тактичних, тактико-спеціальних і загальновійськових дисциплін, хоча ні в кого не викликає сумнівів, що вона є основою оперативного-тактичної підготовки учнів.

В умовах “гібридної війни” з Російською Федерацією існує гостра потреба “україноцентричного підходу” в освітньому процесі. Потребують руйнування ідеологічні й історичні міфи та стереотипи, під впливом яких ще знаходиться певна частина українського суспільства, науково-педагогічних працівників та слухачів. Як свідчить давньокитайська мудрість, “Хочеш перемогти ворога – виховай його дітей”, або “Якщо потрібно щось знищити – потрібно знищити джерело” (мова, віра, історія тощо). Наслідки зневаги до цього очевидні.

Потреба україноцентричного підходу у викладанні історичних дисциплін обумовлена ще й тим, що у боротьбі на “воєнно-історичному фронті”, на противагу російській ідеологічній агресії та фальсифікації історії України (ОДИН НАРОД, ОДНА ІСТОРІЯ – стаття Путіна “Про історичну єдність росіян та українців”, що викликала жваві дискусії як в Росії, так і в Україні), слід розкривати справжню історію України та наголошувати на українському чиннику у всесвітній історії. Війна на історичному фронті не менш, а навіть більше руйнівна, ніж та, що ведеться зброєю. Хоча сьогодні історія є певною зброєю, яка уражає не тіло, а дух, волю, віру та інші цінності народу. Недаремно в Росії сьогодні можна спостерігати певну “істерію” щодо заборони фальсифікації історії. Як кажуть, “на злодії й шапка горить”. Згадаємо, наприклад, вкрадену Московією історію і назву Русі. Як зазначив Президент Сбербанку Росії і голова правління Сбербанку Росії Герман Греф “Як тільки люди зрозуміють основу свого я, і самовизначаться, керувати, тобто маніпулювати ними буде надзвичайно складно... Люди не хочуть щоб ними маніпулювали, коли вони мають знання”. З цим не будеш сперечатися, про це говорили ще давні китайці, зокрема Лао-Дзи: “Коли народ багато знає, ним важко керувати”. У Росії чітко розуміють, що втрата України неминуче призведе до руйнування самої Росії. Про це ще зазначали такі історичні постаті, як В. Ленін “Втратити Україну – втратити голову!”, О. фон Бісмарк “Могутність Росії може бути підірвана тільки відділенням від неї України”, З. Бжезинський “Без України Росія перестане бути імперією...” та ін. Це певним чином підтверджується висловлюванням В. Путіна, який зазначив, що для нього “Крах СРСР є найбільшою катастрофою ХХ століття...”. Для нього не є трагедією мільйонні жертви і великі руйнування – наслідки

Першої і Другої світових війн, його не обходить штучний Голодомор 1932–1933 рр. та ін. подібні трагічні події.

На сьогодні в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського розроблено нову концепцію системи військово-історичної освіти, яка відповідає зазначеним вище підходам і кращим українським і закордонним стандартам. Вона проходить сьогодні апробацію на тактичному, оперативному і стратегічному рівні. Передбачається, що від 2023 р. вона вже повноцінно запрацює в системі Міністерства оборони і Збройних Сил України. Якщо викладачам потрібне оновлення знань навчального матеріалу, сучасних підходів до тієї чи іншої проблеми, оволодіння новими методиками, у 2021 році на базі НУОУ імені Івана Черняхівського запроваджено перепідготовку та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників за військово-історичним напрямом. Беззаперечно, проблемних питань щодо військово-історичної освіти чимало. Можливо, деякі висловлені ідеї, що винесені на науково-практичну конференцію, сприймаються як амбіційні та дискусійні, але вони спрямовані лише на позитивний результат.

СЕКЦІЯ 1.
ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ
В ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ)

Ананьїн О.В., к.т.н., с.н.с.

Головний центр супроводження програм розвитку (Офіс реформ) Державної прикордонної служби України, м. Київ

ТАКТИЧНЕ УГРУПОВАННЯ “КОРДОН” ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У ВІДБИТТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014 РОКУ

6 червня 2014 року з метою захисту українсько-російського державного кордону у Донецькій та Луганській областях рішенням Голови Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) було створено тактичне угруповання (далі – ТУ) “Кордон”. Головне завдання – забезпечити охорону та оборону державного кордону в межах ділянки Маринівка – Червонопартизанськ. Саме там почастішали спроби проривів з боку РФ в Україну озброєних груп бойовиків та найманців, та існувала загроза можливого збройного вторгнення. Захищати кордон планувалося шляхом ведення позиційної та маневреної оборони.

За весь період виконання бойових завдань до складу ТУ “Кордон” входили штатні й позаштатні підрозділи із органів ДПСУ та надані підрозділи Збройних Сил України і Національної гвардії. Зокрема: підрозділи Донецького прикордонного загону; 2-га мотоманеврена група (Навчальний центр ДПСУ); 7-ма мотоманеврена група (Західне регіональне управління); окремих відділ прикордонної служби типу “С” та бронегрупа Західного регіонального управління; 5-та мотоманеврена група та окремих відділ прикордонної служби типу “С” (Південне регіональне управління); відділ спеціальних дій на воді загону Морської охорони (м. Одеса); зведений загін та бронегрупа Національної академії ДПСУ; зенітно-артилерійський взвод (Навчальний центр ДПСУ); підрозділи 10-го мобільного прикордонного загону; 8 оперативно-бойових застав (Західного та Південного регіональних управлінь); 9 мобільних прикордонних застав: (Західного, Південного регіональних управлінь та Навчального центру ДПСУ); надані підрозділи від 72-ї омбр Збройних Сил України та зведений загін від частин Національної гвардії.

В оперативне підпорядкування надано загін Морської охорони (м. Маріуполь). Мета – охорона узбережжя Азовського моря. Для управління бойовими діями розгорнуто командний пункт, передовий пункт управління та тилловий пункт управління. Для організації зв'язку залучалися підрозділи Головного центру зв'язку, автоматизації та захисту інформації (м. Київ). Організовано взаємодію з підрозділами 72-ї й 24-ї омбр та 79-ї й 25-ї оаеомбр Збройних Сил України. Загальна чисельність особового складу ТУ “Кордон” протягом червня – вересня 2014 року коливалася приблизно від 1000 до 2500 осіб залежно від розвитку обстановки та ротації прикордонних підрозділів. Напрямки основних зусиль із захисту ділянок українсько-російського кордону зосереджувалися у районах: Новоазовськ; Успенка; Маринівка; Дмитрівка; Довжанський; Зеленопілля; Червонопартизанськ.

ТУ “Кордон” було тимчасовим формуванням. Його підрозділи виконували завдання із охорони та оборони кордону у період з 8 червня по 30 вересня 2014 року. Надалі, воно було розформовано, а його сили та засоби передані до складу Донецького та Луганського прикордонних загонів.

*Білорус А.М., к.пед.н., доцент,
Бурбела С.В.
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ПРОТИДІЇ ДИВЕРСІЙНО-РОЗВІДУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОТИВНИКА В УМОВАХ ВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Воєнні дії в зоні проведення антитерористичної операції (далі – АТО) показали, що протидія диверсійно-розвідувальним силам противника має здійснюватися не окремо взятими силами та засобами підрозділів ЗСУ, СБУ, ДПСУ, НГУ та проводитися в окремих районах за планами дій їх керівників. Вона повинна мати комплексний характер, проводитись за єдиним планом із залученням усіх наявних сил та засобів військових та правоохоронних підрозділів, які здійснюють бойову та службово-бойову діяльність у визначеному районі.

У контексті одночасного вирішення питань з організації та підтримання взаємодії між підрозділами ДПСУ, підрозділами ЗСУ, СБУ, НГУ та інших правоохоронних структур, розмежування функцій підрозділів ДПСУ з безпосередньої охорони державного кордону та виконання оперативно-бойових завдань у районі проведення АТО дало змогу визначити основні засади їх застосування з протидії диверсійно-розвідувальній діяльності противника та незаконних збройних формувань (далі – НЗФ):

інформаційного забезпечення щодо протиправної діяльності ДРГ противника та сепаратистських груп як на державному кордоні з РФ, так і на лінії зіткнення в межах території України, де проводилась АТО;

участь у проведенні спільних операцій з підрозділами ЗСУ, СБУ, НГУ та інших правоохоронних структур, планування та проведення бойових дій, координація дій підпорядкованих сил та засобів під час їх проведення, інформаційне (розвідувальне) забезпечення керівництва операції необхідними даними для прийняття управлінського рішення та визначення задуму майбутніх дій контрдиверсійної боротьби;

ведення розвідувально-пошукових дій у прикордонних районах та областях з метою виявлення ознак діяльності ДРГ противника у визначених районах;

ведення спеціальних розвідувальних заходів у визначених районах з метою виявлення НЗФ, ДРГ та їх посібників, викриття можливих маршрутів їх руху, місць зберігання зброї, боєприпасів, засобів здійснення диверсій, технічних засобів комунікацій, які використовуються членами НЗФ, ДРГ та їх посібниками у роботі;

участь підрозділів ДПСУ у боротьбі з диверсійно-розвідувальними групами НЗФ у складі угруповання сил та засобів контрдиверсійної боротьби під час проведення спеціальних операцій;

контроль законних підстав перебування та переміщення осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна у зоні проведення спеціальних операцій в зоні проведення ООС та ін.

Бубнюк В.О.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СБУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Вразливі умови, в яких наразі перебуває держава, що супроводжуються різного роду злочинними посяганнями у вигляді розвідувальних, підривних дій, кібератаками, вербуванням бійців та іншими елементами, що притаманні гібридним війнам, пояснюють актуальність та роль контррозвідувальної діяльності в аспекті захисту та запобігання як наявних, так і можливих загроз для національних інтересів. Центральне місце в зазначеному напрямі діяльності відведене саме Службі безпеки України, нормативним базисом для здійснення якої є Закон України “Про контррозвідувальну діяльність”.

Сучасний світ набуває все більш ускладнених, оновлених та вдосконалених елементів, не винятком є і його військова складова. Війни стають комбінованими, злочинні діяння, що реалізуються під час таких, набувають латентних ознак, проникаючи в найбільш важливі сфери державного життя, методи та форми ведення воєнних дій стають більш продуманими. Найбільшого впливу зазнає інформаційна сфера, небезпекою посягання на яку є маніпулювання суспільною свідомістю. Так, СБУ за 2018 рік було проведено низку заходів щодо виявлення та підтвердження використання російськими спецслужбами 181 інтернет-ресурсу з метою дестабілізації соціально-політичної ситуації в нашій державі, внаслідок чого вони були включені до санкційного списку Ради національної безпеки та оборони України.

Ще одним активним напрямом посягань є кібернетичний, загроза від яких для держави почалася в 2014 році кібератаками комп’ютерних систем ЦВК. У 2017 році через застосування програмного засобу “Petya/NotPetya” зазнали шкоди стратегічні інфраструктурні об’єкти України внаслідок блокування їх обчислювальних систем.

З початку поточного року СБУ розпочато 27 кримінальних проваджень щодо створення терористичної організації, 52 – за державну зраду, 2 – за теракти, 2 – за шпигунство, 2 – за диверсії. У підсумку, з початку 2020 року було відкрито 221 кримінальне провадження, більшість з яких стосується викритих агентів російських спецслужб, залучених для розвідувально-підривної роботи проти України. За зазначений час винесено 73 судові вироки за результатами розслідування.

На сьогодні СБУ завдяки команді професіоналів та через контррозвідувальну діяльність забезпечує інформаційну та кібернетичну безпеку нашої держави. Однак важливим залишається формування стратегічних підходів контррозвідки, максимально наближених до задуму противника, тоді як все ще переважають заходи тактичного рівня. Завдяки використанню сучасних технологій, поєднаних із ефективною взаємодією з розвідками, є можливим отримання значної переваги над ворогом.

Пріоритетним завданням для контррозвідувальної діяльності СБУ має стати розроблення досконалої, результативної стратегії, що враховуватиме всі сучасні надбання у сфері протидії, виявлення, припинення та боротьби із проявами злочинних посягань зі сторони агресора.

Гончарук В.В.

*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

ШАМРАЙ ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ – МУЖНІЙ СИН МОНАСТИРИЩА: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ

Люблячий син, уважний брат, турботливий чоловік, чутливий татко. Приязний та кмітливий юнак після навчання в Ліцеї-ЗОШ I–III ступенів “Ерудит” м. Монастирище та закінчення Іллінецького державного аграрного коледжу за спеціальністю “агрономія, організація і технологія фермерського господарства” мріяв працювати на рідній землі. Проте 26-річний Віталій Шамрай, маючи відстрочку від призову на строкову військову службу за сімейними обставинами, прийняв одне з важливих рішень у житті чоловіка – стати на захист Батьківщини. 17 травня 2016 року його було прийнято на військову службу за контрактом до 169-го навчального центру “Десна”. У липні 2016 року, пройшовши курси снайперів, був переведений снайпером до 72-ї окремої механізованої бригади в/ч А2167, м. Біла Церква.

Уранці 29 січня 2017 року штурмова група 1-го механізованого батальйону, яка під час контратаки зайняла взводний опорний пункт противника в авдіївській промзоні, тримала оборону до підходу основних сил. Упродовж кількох днів противник намагався вибити українських військових із позицій артилерійськими і мінометними обстрілами. 30 січня противник укотре застосував реактивну систему залпового вогню “Град”. Отримане поранення виявилось смертельним – Віталій Шамрай загинув близько 07.00 ранку під час несення бойового чергування біля опорного пункту в промисловій зоні міста Авдіївка. Загинув і побратим Віталія солдат Ярослав Павлюк.

1 лютого 2017 року на Майдані Незалежності у Києві сотні людей прощалися із сімома військовослужбовцями 72-ї ОМБр, які 29 та 30 січня загинули у боях за Авдіївку. 2 лютого 2017 року воїна та вірного солдата своєї землі Віталія Шамрая поховали на центральному міському кладовищі м. Монастирище.

Указом Президента України № 22/2017 від 1 лютого 2017 року, “за особисту мужність і самовідданість, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі”, нагороджений орденом “За мужність” III ступеня (посмертно). У Віталія залишилися мати Ніна Петрівна, сестра, дружина Ірина Василівна та син Ростислав.

Горобець Ю.О., *к.військ.н., доцент*

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗС УКРАЇНИ У ПРОТИДІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ: УРОКИ ТА ВИСНОВКИ

Протистояння у центрі держави та регіонах, окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, терористична діяльність на Сході країни змусили визначити нові пріоритети військового будівництва. В органах військового управління та військових

частинах Повітряних Сил Збройних Сил України (далі – Повітряні Сили) проведено низку визначених заходів із відновлення та нарощування боєздатності.

Досвід застосування Повітряних Сил у першому півріччі 2014 року ліг в основу подальшого реформування Повітряних Сил. Серед головних уроків, які здобули Повітряні Сили, з урахуванням досвіду проведення антитерористичної операції (АТО), є необхідність відновлення інфраструктури та перегляду місць постійної дислокації військових частин Повітряних Сил, здійснення поступового переходу органів військового управління Повітряних Сил на нову організаційно-штатну структуру, прийняту у країнах-членах НАТО, підвищення боєготовності та здатності частин та підрозділів Повітряних Сил до виконання завдань за призначенням, інтенсифікації підготовки Повітряних Сил до виконання завдань, закупівлі, відновлення та модернізації озброєння та військової техніки.

Із вересня 2014 року, відповідно до Мінських домовленостей, у проведенні АТО/операції Об'єднаних сил (ООС), бойова авіація не застосовується. Тому основними завданнями, які реалізовувалися в авіації Повітряних Сил полягали, передусім, у забезпеченні необхідного рівня бойової готовності, підготовці льотного складу до виконання завдань за призначенням вдень та вночі, у простих і складних метеоумовах, забезпеченні сил, задіяних в АТО: бойове чергування з протиповітряної оборони (ППО), авіаційна підтримка, повітряні перевезення військ та вантажів.

Упродовж 2015 року Повітряні Сили отримали позитивний досвід від передових країн Європи та світу щодо реформування, розвитку та трансформації Повітряних Сил, що з урахуванням досвіду бойових дій на Сході України обумовило організаційні заходи, які відбувалися у Збройних Силах України. Була удосконалена взаємодія чергових сил з ППО під час виконання завдань бойового чергування.

У Збройних Силах України 2016 рік було оголошено роком Повітряних Сил. Основні зусилля було зосереджено на виконанні завдань із ППО України та угруповань військ (сил), які беруть участь у проведенні АТО на території Донецької та Луганської областей, повітряних перевезеннях та аеромедичної евакуації поранених і хворих, відновлення справності озброєння та військової техніки, підвищення рівня повітряного вишколу льотного складу та навченості особового складу зенітних та радіотехнічних військ.

Для підвищення боєздатності військових частин та підрозділів Повітряних Сил Збройних Сил України протягом 2014–2020 року проведено низку тренувань та навчань із практичним відпрацюванням питань виконання завдань за призначенням у пунктах постійної дислокації, у визначених районах та військових полігонах під керівництвом командувача Повітряних Сил, командирів повітряних командувань та військових частин. Військові частини та підрозділи Повітряних Сил взяли участь у стратегічних заходах підготовки Збройних Сил України та у міжнародних навчаннях за участю країн-партнерів. Регулярно проводяться бойові стрільби підрозділів зенітних ракетних військ.

Уроки найбільш важких років та набутий досвід дали змогу сформувати завдання перед Повітряними Силами, основні зусилля підготовки зосереджені на подальшому удосконаленні органами військового управління, військами (силами) оперативних (бойових) спроможностей для виконання завдань планування та управління бойовими діями у складі угруповань військ (сил), ППО України, застосуванням чергових сил з ППО важливих державних об'єктів та угруповань військ (сил) з урахуванням досягнутого рівня підготовки та бойового досвіду, набутого під час проведення АТО (ООС).

Ураховуючи проблемні питання, які виникли під час АТО (ООС), у Повітряних Силах проводяться відповідні заходи, деякі з них вже впроваджені в життя. Передусім, це обладнання літальних апаратів модернізованими засобами захисту від наземних засобів ураження, взяття на озброєння Повітряних Сил сучасних безпілотних літальних апаратів, отримання достатньої кількості керованих авіаційних засобів ураження, а також оновлення та модернізація парку авіаційної техніки та озброєння.

Таким чином, Повітряні Сили у взаємодії з іншими видами Збройних Сил України виконують завдання, зокрема щодо стримування збройної агресії проти України з повітря, прикриття важливих об'єктів держави, угруповань військ від ударів засобів повітряного нападу та ураження військ і об'єктів противника. Для більш ефективного використання сил і засобів було здійснено передислокацію авіації, висування підрозділів зенітних ракетних і радіотехнічних військ Повітряних Сил до нових районів бойового призначення залежно від загроз з повітря з боку РФ. У рамках визначених завдань Повітряними Силами здійснено нарощування системи управління військами з використанням захищених та рухомих пунктів управління, радіолокаційного поля за рахунок розгортання підрозділів у районах бойового призначення, авіаційного та зенітного ракетного прикриття важливих державних об'єктів та угруповань військ у районах проведення ООС.

*Гриценко Д.В.,
Завгородній Д.С., к.пед.н.
Інститут Військово-Морських Сил
Національного університету "Одеська
морська академія", м. Одеса*

АНАЛІЗ ДІЙ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПІД ЧАС ПОДІЙ У КЕРЧЕНСЬКІЙ ПРОТОЦІ 25 ЛИСТОПАДА 2018 РОКУ

Розглядаючи акти збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України в морському просторі, особливу увагу привертає інцидент у Керченській протоці, де 25 листопада 2018 року силами військово-морського флоту РФ та берегової охорони РФ були атаковані та захоплені малі броньовані катери "Бердянськ", "Нікополь" та буксир "Яни Капу".

У результаті аналізу стану та дій військових формувань РФ у Керченській протоці відмічено помилки та сильні сторони противника, складено рекомендації для подальшого врахування у плануванні задач по застосуванню сил (військ) Військово-Морських Сил Збройних Сил України для захисту національних інтересів та відсічі збройної агресії РФ в умовах гібридного впливу противника. До вдалих, впевнених дій та можливих дій противника можна віднести:

- швидку взаємодію кораблів берегової охорони РФ з кораблями ВМФ РФ;
- ведення розвідки та застосування авіації;
- постійне застосування психологічного тиску;
- можливість використовувати групи спецпризначення;
- використання цивільних суден, прожекторів великої потужності в нічний час;
- використання переваги в швидкості, озброєнні та тоннажності.

До помічених помилок та дій, які противник не зміг виконати в повному обсязі, треба віднести:

низьку готовність із маневрування та сумісного плавання кораблями берегової оборони РФ; управління силами здійснювалося керівництвом спочатку з Керчі, а в подальшому з Москви, що потребувало додаткового часу;

низький рівень скритності управління військовими формуваннями;

технічну готовність кораблів та катерів РФ;

неможливість офіційно заборонити перехід Керченською протокою.

Рекомендації та недоліки для подальшого врахування в плануванні завдань по застосуванню кораблів ВМС ЗС України:

застосування суден у спільних діях зі швидкохідними катерами обмежує маневрування катерів під час виконання окремих завдань;

технічна неготовність катерів до збройного конфлікту;

втрачений час на узгодження та прийняття рішення дав можливість збройним формуванням РФ прийняти міри по запобіганню виконання поставлених завдань;

відсутній алгоритм застосування зброї до окремого розпорядження;

відсутність сил підтримки та взаємодії.

*Грицюк В.М., д.і.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ;*

*Лисенко О.Є., д.і.н., професор
Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

“МІННЕ ПОЛЕ” ДЕФІНІЦІЙ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ СТУДЮВАННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Інтенсифікація глобалізаційних процесів, експансіоністська зовнішньополітична політика деяких держав ставлять на порядок денний питання про теоретизацію і концептуалізацію нових реалій. Для України нині актуальною потребою є осмислення особливостей гібридної війни з боку Російської Федерації. Осягнення цього феномену у наукових категоріях пов'язане з необхідністю формування адекватного понятійного апарату. Адже навіть у змістовому наповненні загальних дефініцій існують проблеми та незгодженість.

Для прикладу звернемося до такої дефініції – “внаслідок збройної агресії Російської Федерації у лютому – березні 2014 року був окупований Крим”.

На перший погляд, усе зрозуміло, однак продовжує існувати термінологічна плутанина. Політики і військові, представники науки і мас-медіа різних країн не можуть підібрати правильні визначення для характеристики подій, що супроводжували окупацію Криму і збройну агресію Російської Федерації проти України. У ЗМІ, наукових публікаціях і навіть у документах державних органів можна зустріти різні словосполучення, якими описується ситуація, що виникла у 2014 році. Ці труднощі – не випадкові, адже є результатом одного з прийомів гібридної війни. Московські політтехнологи, прагнучи створити ілюзію громадянської війни в Україні, якраз і розраховували на складну обстановку та спровокували українську сторону і особливо міжнародну спільноту до вживання перекрученої та

неоднозначної термінології, аби сформувати хибні оцінки та негативне ставлення світової громадськості і державних інституцій до подій в Україні.

З метою деструктивного інформаційного впливу, маніпуляцій суспільною думкою російські спецслужби інфільтрують в український і світовий інформаційний простір назви, терміни та словосполучення, за допомогою яких намагаються легітимізувати псевдодержавні утворення на Сході України, спробу анексії Криму, просувати російські пропагандистські стратегії. “Українська криза”, “конфлікт в Україні”, “внутрішній конфлікт в Україні”, “громадянська війна” та інші евфемізми й ідеологеми продукуються російськими пропагандистськими та спеціальними службами. Вони покликані нівелювати звинувачення Росії в агресії, виправдати її дії в очах світової спільноти та ввести в оману інші держави, довести, що збройний конфлікт в Україні має всі ознаки громадянського, внутрішнього протистояння, до розпалювання якого Росія жодним чином не причетна.

Доволі багато плутанини та підміни понять існує у визначенні статусу територій, що стали об’єктом агресії російських військ в Україні. Якщо в Україні застосовується словосполучення “тимчасово окупована територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополь”, то в Росії – “Республіка Крим та Севастополь, місто федерального значення в межах Кримського Федерального округу як федеральні суб’єкти РФ”, “волевиявлення народу Криму” та “референдум у Криму”. Науково і політично коректним у цьому випадку вважається визначення “спроба анексії” АР Крим та м. Севастополь, що відповідає політиці невизнання цієї акції РФ. Така норма зафіксована у резолюції Генеральної асамблеї ООН 68/262 “Територіальна цілісність України”. Словосполучень на кшталт “анексований Крим” варто уникати, оскільки на відміну від окупації (що, за визначенням, є тимчасовим міжнародно-правовим режимом і не пов’язана з переходом суверенітету над територією однієї держави до іншої), анексія як міжнародно-протиправне діяння має інші правові наслідки і пов’язана зі зміною суверенітету (правового статусу) відповідної території. Якщо в офіційних документах та виступах деяких політиків США фігурує поняття “спроба анексії”, то в країнах ЄС – менш прийнятний, ніж “спроба анексії” чи “окупація”, але припустимий щодо України термін “незаконна анексія”. Однак закріплення і легітимація дефініції “анексія” за злочинними діями РФ, наслідком яких стала окупація Кримського півострова з застосуванням військової сили, може трактуватися як де-факто визнання односторонніх дій Кремля з приєднання окупованої території України, що є грубим порушенням міжнародного права, яке не тягне за собою жодних юридичних наслідків у контексті територіальних змін. У цьому випадку слід виходити з того, що на АР Крим та м. Севастополь як на окуповану територію поширюється міжнародно-правовий режим окупації відповідно до Гаазької конвенції про закони та звичаї війни на суходолі 1907 р., а також звичаєві норми міжнародного гуманітарного права. Держава-окупант може поширювати на захоплену територію власну юрисдикцію, але основні права та вигоди, пов’язані з цією територією, походять від держави-власника суверенітету і не можуть автоматично переходити до держави-окупанта. Таким чином, окупація як наслідок збройного конфлікту не надає державі-окупанту права розпоряджатися захопленою територією. Крім того, міжнародне право покладає на державу-окупанта низку обмежень та обов’язків як стосовно місцевого населення, так і щодо території. У зв’язку з цим неправомірним є використання формулювання “політика невизнання окупації Криму”, адже факт окупації зафіксований у Законі України “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово

окупованій території України”. Замість цього доцільно послуговуватися формулюванням “політика невизнання спроби анексії Криму”, яку проводять Україна та її партнери у всьому світі.

Навіть одного цього випадку цілком достатньо для того, аби усвідомити значення правильного, відповідного міжнародному праву вживання дефініцій, якими описуються дії РФ проти України в останні 8 років. То ж існує нагальна необхідність у консолідованих зусиллях фахівців воєнної справи, правознавців, істориків, політологів, спрямованих на вироблення наукового трактування реальних подій у адекватних термінах і категоріях.

Дейнега В.Г.

Філія Національного військово-історичного музею України – Музей важкої бомбардувальної авіації, м. Полтава

БЛОКПОСТ ПАМ'ЯТІ “ПОЛТАВА”: ДОСВІД МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ ПАМ'ЯТІ У МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРІ

Колектив філії Національного військово-історичного музею України – Музею важкої бомбардувальної авіації поставив за мету діяльності – правдиве, документальне висвітлення подій на Сході України, акумулювання інформації про загиблих українських захисників (з Полтави та Полтавської області), вшанування пам'яті віддавших у боротьбі з російськими агресорами найдорожче – власне життя, та на цій основі виховання патріотів, відповідальних громадян.

Музейна експозиція знаходиться в приміщенні площею 100 кв. м. В якості вітрин використано ящики з-під боєприпасів із зони бойових дій. У вітринах знаходяться предмети, зібрані на полі бою поряд із тілами загиблих українських військових у ході місії “Евакуація 200” Міністерства оборони України. Місією “Евакуація-200” було вивезено 184 тіла та фрагментів загиблих з району Савур-Могили, населених пунктів Степанівка, Маринівка, Іловайськ. Упродовж 2015 року забрано з моргів Донецької та Луганської областей та перевезено до моргів Дніпропетровської області близько 500 тіл загиблих, з яких 10 – уродженці Полтавської області. На внутрішній поверхні кришки кожної з вітрин розміщені фотографії з місць, де ці речі були зібрані. Це території нині непідконтрольні Україні – населені пункти в районі кургану Савур-Могила, Іловайська, Дебальцевого. Частиною виставки є персональні вітрини загиблих добровольців, бійців Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ та Національної гвардії України – уродженців Полтави та Полтавської області. На внутрішній поверхні кришки такого ящика фотографія бійця, а під склом – особисті речі, які передані сім'ями загиблих. Кожна така вітрина є сімейною реліквією. Над експозицією розтягнутий парашут із назвою літаків, вертольотів, що були збиті в районі проведення АТО. Окремо, на стіні розміщений банер з фото загиблих бійців – уродженців Полтавської області – “Полтавщина пам'ятає”. На експозиції представлена виставка картин художника Боняківського В.Є. – бійця батальйону “Дніпро-1”, який загинув на Сході України. Музейна експозиція “Блокпост пам'яті. Полтава” є мобільною, транспортабельною, вона легко демонтується, її можна демонструвати в інших громадських

місцях міста та області. Постійно на медійному екрані демонструються документальні фільми про воєнні дії в районі проведення АТО, ООС.

Складовою експозиції є інформаційно-тематичні виставки про участь в АТО медичних працівників Полтавського військового госпіталю (4 березня 2014 року була створена лікарсько-сестринська бригада 387-го Полтавського військового госпіталю. Була надана медична допомога більше 2000 військовослужбовцям).

Відповідно до розпорядження Міністерства оборони України у серпні 2014 року при Полтавському обласному військовому комісаріаті із числа мобілізованих медичних працівників області сформована 8-а окрема санітарно-автомобільна рота. Навчання водіїв-санітарів проходили на базі 179-го навчального центру. Основне завдання підрозділу – доставка поранених у боях військовослужбовців до шпиталів і евакуація тіл загиблих із передової та з окупованих територій. 28 серпня 2014 року рота у складі 60 бійців та 30 санітарних машин прибула в зону АТО, 29 серпня – у район Іловайська. Протягом 4 діб бійці роти знайшли і вивезли 159 тіл загиблих, евакуювали 212 поранених, надали медичну допомогу чотирьом сотням поранених українських захисників. У подальшому зонами відповідальності 8-ї окремої санітарно-автомобільної роти були населенні пункти Дебальцеве, Піски, Авдіївка, Мар'їнка, Маріуполь.

19 вересня 2015 року 36 бійців 8-ї окремої санітарно-автомобільної роти повернулись в Полтаву, частина військовослужбовців підрозділу залишилась виконувати свої обов'язки в районі бойових дій. У музеї представлені світлини військовослужбовців, тіла яких вивезли бійці 8-ї окремої санітарної автомобільної роти, стенд з інформацією про підрозділ, особисті речі, військова амуніція військовослужбовців роти.

*Дорота А.С.,
Казан Е.М., к.і.н.,
Роговський С.О.,
Голубовська О.М.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Проблеми у сфері медичного забезпечення стали особливо помітними у період проведення антитерористичної операції на Сході України. До початку гібридної війни, яку сьогодні веде проти нас Росія, медичне забезпечення української армії здійснювалося за територіальним принципом, однак війська, які перебувають у районі антитерористичної операції, втратили зв'язок зі своїми територіальними базами постачання, змінилися етапи медичної евакуації, що спонукало до створення іншої, більш досконалої та максимально наближеної до реальних умов системи медичного забезпечення. Зважаючи на тривалість АТО, велику кількість санітарних втрат, стало очевидним, що наявним комплектом сил і засобів медичних служб ЗС України та інших військових формувань навіть за умов їх підсилення, доукомплектування та використання мобілізаційних ресурсів, активного маневру силами і засобами неможливо повністю покрити потреби військ у медичному забезпеченні.

З початком АТО терміново були здійснені заходи щодо створення системи медичного забезпечення у районі бойових дій. У 2015–2016 рр. було налагоджено систему надання медичної допомоги у районі проведення АТО: перша медична допомога на блокпостах, взводних і ротних опорних пунктах надавалася пораненим у порядку само- та взаємодопомоги, а також штатними і позаштатними санітарами та санітарними інструкторами рот; долікарська та перша лікарська допомога надавалася в базових таборах особовим складом штатних медичних підрозділів, а також приданими мобільними лікарсько-сестринськими бригадами. Другий та третій етапи системи медичного забезпечення антитерористичної операції також зазнали змін: були відновлені посади стрільців-санітарів у відділеннях, штатних санітарів у взводах, санітарних інструкторів у ротах. Було переформатовано структуру медичної роти, яка входить до складу бригади – тепер вона нараховувала 3 мобільних і 1 стаціонарне відділення, які за рівнем медичної допомоги наблизилися до аналогічних підрозділів країн-учасниць НАТО.

Наростання розмаху бойових дій в окремих районах Донецької та Луганської областей, викликало необхідність удосконалення медичного забезпечення в районі проведення АТО. Однією з основних його ланок стали мобільні госпіталі, які перебрали на себе навантаження першого ешелону госпітальної допомоги. З початком збройної агресії Росії проти України проявилися усі прорахунки, пов'язані із військово-медичною службою Збройних Сил України, і процес реформування медичного забезпечення антитерористичної операції прискорився. Вирішувати комплекс нагальних проблем у цій сфері довелося поспіхом уже під час її проведення, що не завжди приносило позитивні результати. Разом з тим завдяки самовідданості військових медиків, військово-медична служба сприяла відсічі та стримуванню збройної агресії Російської Федерації на східних кордонах України.

*Євсєєв І.Г.,
Бабенко О.П.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

**РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЩОДО ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ОБ'ЄДНАНОГО КЕРІВНИЦТВА
СИЛАМИ ОБОРОНИ ВІДПОВІДНО ДО СТАНДАРТІВ НАТО:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (2019–2020 рр.)**

В умовах збройної агресії Росії проти України виникла необхідність вдосконалення системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового керівництва Збройних Сил (далі – ЗС) України. Як свідчить досвід участі ЗС України в антитерористичній операції/операції Об'єднаних сил, найбільшим недоліком в управлінні ЗС України виявилось поєднання для Генерального штабу (далі – ГШ) та інших органів військового управління виконання значного кола функцій і завдань повсякденної діяльності та управління застосуванням ЗС України. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми у світовій практиці є розділення зазначених функцій та впровадження об'єднаного керівництва силами оборони, що забезпечить суттєве підвищення рівня керівництва ЗС України й іншими складовими сил оборони.

Трансформацію системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління на основі принципів і стандартів, прийнятих державами – членами НАТО, було розпочато в Міністерстві оборони (далі – МО) України у березні 2019 року з виданням наказу “Про трансформацію системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України” (від 29 березня 2019 року № 141). Виконання переважної більшості її заходів передбачалось завершити до 20 грудня 2019 року, але згодом вони були відтерміновані спочатку на лютий, а потім на лютий–квітень 2020 року.

У листопаді 2019 року було видано Указ Президента “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави” (від 8 листопада 2019 року №837/2019) щодо скорочення строків упровадження нової системи керівництва та управління силами оборони, яка відповідатиме стандартам НАТО. Однак перебалансування на нову систему керівництва та управління до кінця 2019 року так і не відбулось через неприйняття відповідних змін у чинному законодавстві України у сфері національної безпеки і оборони.

У зв'язку з необхідністю прискорення забезпечення реалізації оборонної реформи та впровадження вже у 2020 році нової об'єднаної системи керівництва та управління силами оборони з метою побудови Збройних Сил України за стандартами НАТО, Президент України вніс на розгляд Верховної Ради України проект Закону України “Про внесення змін до розділу VI “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про національну безпеку України” щодо перенесення термінів набрання чинності положень стосовно Головнокомандувача, начальника ГШ ЗС України, командувачів видів та окремих родів військ (сил) з 2021 на початок 2020 року. Після чого, 4 березня 2020 року, зазначений законопроект був ухвалений Верховною Радою України (Закон України № 522-IX від 04.03.2020). Проведення таких змін дало змогу невідкладно здійснити у Збройних Силах України організаційні заходи, спрямовані на трансформацію органів військового управління всіх рівнів, а також розмежувати посади Головнокомандувача і начальника ГШ ЗС України.

Наступним кроком у напрямі запровадження цієї нової системи стало видання у 2020 році підзаконних актів Президента України про повноваження згаданих посадових осіб та здійснення відповідних кадрових призначень. В них зазначається, що Головнокомандувач ЗС України є найвищою військовою посадовою особою в державі. Він відповідає за готовність до виконання покладених завдань і за безпосереднє військове керівництво та управління застосуванням ЗС, інших складових сил оборони. Начальник ГШ ЗС України підпорядковується Головнокомандувачу ЗС України та відповідає за виконання завдань і функцій, покладених на ГШ ЗС України, зокрема щодо визначення вимог до спроможностей сил оборони, потреб у ресурсах, необхідних для належного виконання завдань ЗС України та іншими складовими сил оборони, стратегічного планування застосування і розвитку ЗС України, їх технічного оснащення, підготовки та всебічного забезпечення.

Відокремлення посад Головнокомандувача ЗС України та начальника ГШ ЗС України дозволило реалізувати основні принципи і стандарти держав – членів НАТО в оборонній сфері та досягти чіткого розмежування повноважень між усіма органами військового управління у системі застосування Збройних Сил України. Так, забезпечено функціонування чітких вертикалей управління застосування, генерування та забезпечення військ (сил). Функцію застосування покладено на Командування об'єднаних сил Збройних Сил України та органи управління оперативного рівня (штаби оперативних, повітряних командувань,

Морське командування та Командування Морської піхоти). На командування видів, окремих родів військ (сил) покладено завдання щодо генерування – розвитку, підготовки військових частин (підрозділів) та адміністративного управління ними.

Отже, в державі у 2019–2020 рр. відбулася трансформація системи об'єднаного керівництва сил оборони. У результаті цього на сьогодні створено систему військового управління, яка забезпечуватиме ефективне та безперервне управління військами в умовах сучасних безпекових викликів. При цьому, оптимізовано процедури вироблення управлінських рішень із чітким розмежуванням повноважень та відповідальності за реалізацію функціональних вертикалей щодо генерування (підготовки, розвитку), застосування та забезпечення військ (сил).

Втім, розмежування функцій між МО України та ГШ ЗС України на теперішній час остаточно не завершено. Адже досі не внесено необхідних для цього змін до низки законодавчих та підзаконних актів України у сфері національної безпеки й оборони.

Журавльов М.В.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВА (ЖИТЛОВА) СФЕРА ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

В умовах гібридної війни та набуття Україною статусу стратегічного партнера з розширеними можливостями Північноатлантичного альянсу та дбаючи про захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, забезпечення Конституційних прав і свобод людини та гідних умов її життя, виникає потреба у посиленні соціальних гарантій (у тому числі матеріально-побутової сфери) військовослужбовців Збройних Сил України.

Так, відповідно до Конституції України (ст. 17) “держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України, та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей”, (ст. 46) “Громадяни мають право на соціальний захист”, (ст. 47) “Кожен має право на житло”. Конституційні положення розвинені та конкретизовані у низці законодавчих документів. Зокрема у Законах України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, “Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв’язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей”, “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”.

Отже, для удосконалення норм Конституції України та законів України і Указів Президента України, які гарантують зміцнення соціальних гарантій військовослужбовців та досягнення стандартів і критеріїв НАТО, пропонується внесення змін до (ст. 17) Конституції України щодо визначення в Основному законі статусу військовослужбовців запасу (резерву) або відставці, що дасть Конституційну гарантію щодо звернення військовослужбовця запасу (резерву) або відставці до суду для захисту Конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України (ст. 8).

Розробити Міністерством оборони України середньострокову Національну програму у сфері оборони України під назвою “Професійне Українське військо”, ідеальним результатом від реалізації якої має стати:

грошове забезпечення військовослужбовців повинно відповідати стандартам і критеріям НАТО;

погасити накопичений квартирний борг перед військовослужбовцями, особами, звільненими з військової служби, та членами їх сімей з урахуванням досвіду вирішення питання забезпечення житлом інших державних органів сектору безпеки і оборони України;

змінення цільового призначення земель оборони – будівництво житла та придбання житла за бюджетні кошти, забезпечення житловими сертифікатами, виплата компенсації за не отримане житло для регіонів, де не будується житло, будівництво житла за не бюджетні кошти на земельних ділянках Міністерства оборони України (землі оборони);

Отже, неналежний рівень соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей може призвести до зниження соціального статусу військовослужбовців, що в свою чергу призведе відтоку кадрів (персоналу) та зниження боєготовності, морально-психологічних якостей військовослужбовців Збройних Сил України.

Ізрайлов В.О.,

Ткаченко В.В.,

Гудима В.П., к.т.н.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ ЛОГІСТИКИ ЗА ДОСВІДОМ АТО/ООС

Антитерористична операція виявилася тим індикатором, який найбільш чітко висвітлив всі прогалини та проблеми системи логістичного (тилового) забезпечення. Основні проблеми організації тилового забезпечення на початку АТО були:

1. Розбалансована система управління логістичним (тиловим) забезпеченням на всіх рівнях підпорядкованості та відсутність необхідних структурних елементів (на оперативному та тактичному рівнях) як результат невдалого проведення у минулих роках експериментів із реформування системи логістичного (тилового) забезпечення.

2. Неврегульованість нормативно-правовими документами логістичного (тилового) забезпечення Збройних Сил.

3. Відсутність необхідних запасів матеріальних засобів для забезпечення застосування Збройних Сил України.

4. Недосконала система аутсорсингу тощо.

З початку проведення АТО забезпечення угруповань військ пальною і технічними засобами було організовано і здійснювалось виходячи з поставлених завдань, стану та можливостей сил і засобів по службі пально-мастильних матеріалів.

За час проведення АТО (ООС) зривів у забезпеченні угруповань військ (сил) пально-мастильними матеріалами не було. Забезпечення здійснювалось і продовжує здійснюватись за рахунок наявних поточних запасів пально-мастильних матеріалів Збройних Сил України та централізованих закупівель.

Удосконалено систему підвозу пального до військових частин, які виконують бойові завдання в районі проведення АТО (ООС). На цей час забезпечення військових частин у складі угруповань військ здійснюється за наступною схемою: постачальник – об'єднаний центр забезпечення (центр забезпечення, база, склад пального) – окремих батальйон матеріального забезпечення – військова частина-підрозділ (опорний пункт, блокпост, машина).

Беззаперечним позитивним досвідом стало відновлення техніки та технічних засобів служби пального в районі АТО (ООС) силами та засобами рухомих ремонтних підрозділів об'єднаних центрів (центрів) забезпечення паливом Командування сил логістики Збройних Сил України (Тилу ЗС України). З 2014 року по цей час відремонтовано близько 715 одиниць автомобільних засобів заправки та транспортування пального.

Не дивлячись на проблемні питання, неефективну на початковому етапі систему тилового, а в подальшому логістичного забезпечення Збройних Сил, відсутність необхідного фінансового ресурсу, Командування Сил логістики зуміло організувати та здійснити необхідне забезпечення військових частин (підрозділів) угруповань військ в АТО (ООС), отримало необхідний досвід.

Одним із пріоритетних завдань у найближчий час визначено перехід до нової системи логістичного забезпечення Збройних Сил відповідно до стандартів НАТО.

Ільчишин В.Б.

*Національний технічний університет
нафти і газу, м. Івано-Франківськ*

ОЦІНКИ ПОДІЙ ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У ЗАХІДНИХ ЗМІ

Українське питання доволі часто ставало темою для досліджень та висвітлення у західних ЗМІ. Більшість із них були далеко не схвальними, так як ключовими темами були проблема корупційності влади в країні та інші скандальні події. Це негативно впливало на імідж держави у цілому. Суспільно-політична криза в Україні та події, пов'язані з нею, в 2013–2014 рр. змусили світ поглянути на країну по-іншому. Головною подією став черговий вияв громадянської активності українців, котрі вийшли на протест проти дій тогочасної влади, яка прагнула відмовитися від європейського вибору розвитку країни та суспільства, без корупції, без олігархічного управління, з рівноправністю та сучасною судовою системою, з соціальноорієнтованою економікою, з європейськими стандартами соціального захисту, щоб стати рівноправним партнером європейської спільноти, з її цінностями та стандартами життя. Однак класово-олігархічна українська верхівка не бажала змін. Незадоволені цим громадяни України вийшли на акції протесту, що згодом переросли у Євромайдан. Ці події були широко представлені світовому загалу, так як велика кількість західних репортерів та журналістів працювала в Україні в той період та були свідками цих подій.

Новим етапом загострення української кризи стали події весни 2014 р., коли російські війська за допомогою сили окупували кримський півострів. Цей акт засудили більшість демократичних країн світу, що призвело до введення санкцій зі сторони Європейського Союзу, США тощо.

Проте путінський режим продовжив втілювати “кримський сценарій” тільки уже на Сході України. Так, ряд європейських ЗМІ, серед яких “Le Figaro”, “Die Welt”, “Süddeutsche Zeitung” писали про те, що “роль Росії в загостренні конфлікту на сході України однозначна, багато хто не хоче цього чути і в це вірити, але Москва завдає удару по Україні зі сходу. Крім того, в Росії, на кордоні з Україною 40 тис. російське військове угруповання, яке готове до подальших наступальних дій. З погляду Москви тільки одне не повинно відбутися – це президентські вибори, в результаті яких прозахідний кандидат стане переможцем. Через це російські сепаратисти чинять безчинства і захоплюють державні будівлі”.

Після того як українська сторона оголосила про початок АТО, “The Washington Post”, опублікував матеріал – карту переміщення військ в регіоні: “На графіку показано, як військові навчання, проведенні в Росії залишили велике нарощування військ на кордоні України”. “Було б не правильно вважати, що військовий конфлікт між Росією та Україною неминучий: там залишається багато надії, що дипломатичне рішення може бути віднайдене. Проте, графіка являє собою важливий погляд на військову реальність кризи”.

“The Economist” писав, “що Кремль спровокував анти-київське повстання, яке неможливо так просто припинити. Насильство, яке Київ називає “антитерористичною операцією”, посилюється місцевими настроями. Ворожість до нової влади в Києві, яка була спровокована і створена російською пропагандою, буде дуже важко змінити за новими смертями і почуттям облоги. Це залишає Путіну шанс на маневр – йому потрібна дестабілізована і слабка Україна, яка б потонула у вирі громадянської війни. Не припиняючи своїх дій, це може привести до останнього варіанту”.

На рахунок Європи, аналітики вважають, що “Путін має подвійний характер гри. По-перше, він думає, що у Європи не має бажання причинити реальні економічні проблеми Росії. По-друге, він хоче, щоб Росія могла справлятися і без Заходу, замість цього перенаправляє свій курс в Азію...”.

*Кобилко Н.А., к.філол.н., доцент
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків*

“ІЛОВАЙСЬК” ЄВГЕНА ПОЛОЖІЯ – РОМАН, ЗАСНОВАНИЙ НА РЕАЛЬНИХ ПОДІЯХ

У 2015 році світ побачив роман у новелах “Іловайськ” Євгена Положія. На Форумі видавців у Львові книгу визнано найкращою про війну, а її автору присуджено грошову премію. На Міжнародному літературному конкурсі “Коронація слова” роман отримав спеціальну відзнаку. Робота над книгою тривала з жовтня 2014 по серпень 2015 року. За основу роману Євген Положія узяв реальні події, що відбувалися 29–30 серпня під Іловайськом. Це розповіді бійців, які опинилися в “Іловайському котлі”. У творі ми спостерігаємо майстерне поєднання письменницької та журналістської праці. Роман складається із шістнадцяти новел, які розповідають про мужність і героїзм українських бійців. Сам автор зазначив, що “Іловайськ” – повністю художній твір, хоча для його написання Євген Положія зустрівся і поспілкувався майже зі стома учасниками АТО, узяв сімдесят інтерв’ю. Письменник вигадав імена та позивні своїх персонажів, проте кожен має прототип. Прикметно, що книга вийшла відразу двома мовами: українською та російською,

адже війна об'єднала Східну та Західну Україну, а серед корінних мешканців Донбасу було чимало добровольців, які йшли захищати свою Батьківщину від ворога. Автор намагався передати колорит, настрої, емоції бійців, які змогли врятуватися. “Я не хотів втратити енергетику оповідачів, тому і скористався таким білінгвічним прийомом”.

За романом “Іловайськ” Євгена Положія розпочалися зйомки воєнної драми “Кордон”. Кінопроект увійшов до числа переможців одинадцятого конкурсного відбору Держкіно. Воєнна драма – це розповідь про трьох товаришів, які потрапили в оточення російських військ. Перед головними героями стоїть непросте завдання: не лише вижити, а й залишитися людьми серед зради, підступності, смерті побратимів.

Пишучи роман, Євген Положія насамперед хотів розібратися, хто винен у смертях декількох сотень солдатів української армії: “Якщо вони не шанують мертвих – вони не шанують живих”. Письменник використав свідчення добровольчих батальйонів “Донбас”, “Дніпро-1”, “Херсон”, “Миротворець”, “Дніпро-2”, “Кривбас” та ін. Усі події змальовано правдиво, без художньої інтерпретації. Безперечною заслугою автора є те, що він зобразив російсько-українську війну очима звичайного солдата, який опинився на фронті без належних знань, досвіду, зброї. Митець чітко проводить межу між позитивними та негативними героями, їхніми ідеями та переконаннями.

Зауважимо, що письменник Положія переважив над журналістом Положієм, тому “Іловайськ” – це художній твір із вигаданими словами та деталями, а не документальна повість. Автор звертається до традиційного сюжету та змалювання персонажів, використовуючи риси екзистенціалізму та натуралізму. Роман “Іловайськ” – приклад класичної літератури про війну, а не популярної “нон-фікшн”.

Корольов О.О.,

Баранов Ю.М., к.т.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м Львів*

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Досвід бойових дій на сході України в ході проведення ООС (раніше АТО) свідчить про те, що підрозділи інженерних військ Збройних Сил України в тій чи іншій мірі залучаються до виконання наступних завдань інженерного забезпечення бойових дій військ:

- інженерна підтримка мобільності своїх військ (сил);
- інженерні заходи щодо обмеження мобільності сил та засобів противника;
- інженерні заходи щодо підвищення живучості та безпеки військ (сил) і об'єктів;
- загальна інженерна підтримка військ (сил).

Угрупування інженерних військ наразі включає в себе: інженерні частини центрального підпорядкування, що підпорядковані Командуванню сил підтримки; інженерні частини та підрозділи Сухопутних військ ЗС України, до яких відносяться окремі полки підтримки оперативних командувань, групи інженерного забезпечення у складі загальновійськових бригад, інженерно-саперні взводи у складі загальновійськових батальйонів загальновійськових бригад, бригад та полків ракетних військ і артилерії; інженерно-саперні

взводи у складі зенітно-ракетних бригад Повітряних Сил; інженерних підрозділів Військово-Морських Сил; інженерних рот та взводів Десантно-штурмових військ та Сил спеціальних операцій. У цілому, штатне угруповання інженерних військ порівняно з 2014 роком, збільшилось (з 4,3 тис. осіб до 10,5 тис. осіб) у два (2,4) рази. Поряд з цим, рівень укомплектованості зазначених підрозділів залишився низьким. Так, особовим складом – 25–40%; засобами інженерного озброєння – до 65%. Наразі проблемою залишається: обмежена кількість особового складу та певні рішення щодо комплектування особовим складом частин та підрозділів Збройних Сил України в першу чергу бойових; тривалі відрядження до загальновійськових підрозділів на посади стрільців, кулеметників, певним чином вплинули на комплектування інженерних частин і підрозділів особовим складом, особливо механіками-водіями інженерних машин. Навіть поетапні підвищення грошового забезпечення не вплинули на бажання громадян долучитись до служби у Збройних Силах України. Відсутність необхідної кількості штатної інженерної техніки особливо землерийної, типу ПЗМ-2 (ПЗМ-3), ЕОВ-4421 (4422), МДК-3 ускладнює виконання завдань фортифікаційного обладнання, опорних пунктів, смуг оборони, районів, позицій військ. Не вистачає техніки дорожніх підрозділів типу БАТ-2, самоскидів на шасі підвищеної прохідності.

Незважаючи на заходи, що вживаються з метою підвищення якості підготовки інженерних підрозділів для виконання завдань за призначенням, питання організації інженерно-технічного забезпечення належним чином так і не вирішено: виробничі потужності державних підприємств щодо виготовлення та ремонту ОВТ залишаються слабкими; відсутнє належне фінансування для закупівлі запчастин, ремонту та регламентованого обслуговування наявної ІТ (військовий ремонт у частинах фактично проводити не можливо); лісопильні засоби морально та технічно застаріли. Так, наприклад, лісопильна рама типу ЛРВ-1 не ефективна по продуктивності, якості виконання робіт, важка в обслуговуванні, засоби для заточування пил у військах відсутні.

З огляду на вище зазначене, частини і підрозділи інженерних військ Збройних Сил України в цілому потребують подальшої оптимізації організаційно-штатної структури, удосконалення способів виконання визначених завдань інженерної підтримки бойових дій військ (сил) з урахуванням набутого досвіду в операції Об'єднаних сил на Сході України та стандартів НАТО.

*Коцюруба В.І., д.т.н., професор,
Гульман С.С.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

АНАЛІЗ ДОСВІДУ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ (ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ) В ІНТЕРЕСАХ ІНЖЕНЕРНОЇ ПІДТРИМКИ РУХУ ОПОРУ

Поява нової, досі не відомої у такому трактуванні, форми застосування сил оборони держави як рух опору викликає потребу щодо визначення завдань і заходів та обґрунтування раціонального складу сил і засобів інженерної підтримки, які будуть залучатися до виконання завдань в русі опору.

З урахуванням досвіду антитерористичної операції (АТО), операції Об'єднаних сил (ООС), війн та збройних конфліктів повоєнного періоду перспективними напрямками розвитку інженерної підтримки руху опору є:

приведення нормативно-правової бази у відповідність до завдань, які визначені силами безпеки і оборони, що залучені до організації та ведення руху опору;

визначення завдань та заходів інженерної підтримки, які будуть сприяти виконанню завдань руху опору;

обґрунтування раціонального складу сил і засобів інженерних військ, що необхідно залучити до виконання завдань руху опору;

забезпечення сучасними засобами інженерного озброєння;

організація взаємодії Збройних Сил України з іншими військовими формуваннями і частинами та підрозділами Сил територіальної оборони;

набуття спроможностей військовими частинами і підрозділами інженерних військ для виконання завдань та заходів інженерної підтримки руху опору.

Таким чином, в результаті досліджень підтверджена доцільність використання досвіду АТО (ООС) у практиці організації та ведення інженерної підтримки руху опору на найближчу перспективу.

Красота І.В., к.і.н.

Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України, м. Київ

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ ЗРАЗКІВ ІНЖЕНЕРНОЇ ТЕХНІКИ У ПЕРІОД ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ (2014–2018 рр.)

До початку антитерористичної операції на сході України (АТО) інженерні війська Збройних Сил (ЗС) України прийняли на озброєння всього чотири зразки засобів інженерного озброєння (ЗІО), з них два зразки інженерної техніки, зокрема це мінний загороджувач І-52 “Кремін” (І-52) та землерийна машина ПЗМ-3 “Креолка” (ПЗМ-3).

І-52 був розроблений на Крюківському вагонобудівному заводі (м. Кременчук Полтавської обл.), який прийнятий на озброєння ЗС України у 1999 р. Підприємство “Будшляхмаш” (“Стройдормаш”, м. Київ) удосконалило полкову землерийну машину ПЗМ-2 до зразка ПЗМ-3, яка прийнята на озброєння ЗС України у 2001 р.

У 2015–2018 рр. одним із пріоритетних завдань інженерного забезпечення в АТО було фортифікаційне обладнання, тому інженерні підрозділи ЗС України застосовували ПЗМ-3 для виконання землерийних робіт. ПЗМ-3 виправдала очікування та підтвердила свої тактико-технічні характеристики. Водночас, у 2016 р. фахівці Крюківського вагонобудівного заводу (м. Кременчук) модифікували ПЗМ-3 до спеціальної землерийної машини на шасі КраЗ-5233НЕ – ПЗМ-3-01 (КВСЗ-4003), та з броньованою кабіною для екіпажу ПЗМ-3-01Б.

І-52 перебували у розпорядженні 12-го інженерного полку оперативного забезпечення, який дислокувався в м. Новоград-Волинський Житомирської обл. З початком АТО І-52 залучалися до влаштування мінно-вибухових загороджень.

Під час проведення АТО виявлені деякі недоліки при застосуванні І-52. Так, під час спроби одночасного підймання обох контейнерів з мінами, підйомник не зміг підняти

контейнери. Було прийнято рішення відстріл мін здійснювати по черзі, з початку з одного контейнера, а потім з другого, що призводило до збільшення часу мінування та збільшення ймовірності знищення І-52 противником. Крім того, існувала ще одна проблема, а саме: І-52 використовував протипіхотні міни типу ПФМ-1, ПФМ-1С та протитанкові (протитранспортні) міни типу ПТМ-1, ПТМ-3 радянського виробництва. Україна підписала Конвенцію про заборону використання, виробництва та зберігання протипіхотних мін такого типу, тому продовжувалося знищення мін типу ПФМ-1, ПФМ-1С, а розробка нового типу мін, які б не порушували вищезгадану Конвенцію, була призупинена.

Отже, у ході проведення АТО в 2014–2018 рр. були використані розроблені та прийняті на озброєння ЗС України зразки інженерної техніки ПЗМ-3 та І-52. У цей період, при залученні ПЗМ-3 та І-52, збудовано 525 взводних опорних пунктів (ВОП) та відновлено 80 ВОП, встановлено 293,7 км інженерних загороджень, з них: мінно-вибухових – 187,2 км. та невибухових – 106,5 км. Наразі вищезгадані зразки інженерної техніки не мають перспектив подальшого використання, а саме: ПЗМ-3 отримала нову базову шасі КраЗ-5233НЕ, а І-52 через відсутність мін необхідного типу.

*Лищишин М.З., к.мед.н.,
Павловський Л.М.
Центральна стоматологічна поліклініка
Міністерства оборони України, м. Київ*

НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВИМИ СТОМАТОЛОГАМИ УЧАСНИКАМ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ/ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

З початком проведення антитерористичної операції на сході України зусиллями керівництва Центральної стоматологічної поліклініки Міністерства оборони України було відновлено роботу штатних пересувних стоматологічних кабінетів.

25 травня 2015 року було підписано меморандум про співпрацю між Військово-медичним департаментом МО України та Українською асоціацією стоматологів. І вже 28 травня 2015 р на базі Центральної стоматологічної поліклініки МО України пройшла науково-практична конференція лікарів-стоматологів адміністративно-територіальної зони відповідальності ГВМКЦ та ЦСП МО України “Проблемні питання надання стоматологічної допомоги військовослужбовцям, учасникам АТО та ветеранам ЗС в адміністративно-територіальній зоні відповідальності в сучасних умовах, та шляхи їх вирішення”. Тут розглянули питання організації якісного стоматологічного забезпечення в Збройних Силах України та зони відповідальності, зокрема. нормативно-правові документи, які регулюють цю діяльність, застосування сучасних технологій в ЦСП при реабілітації учасників АТО, аспекти ендодонції та ортопедичного лікування. Проведено практичне заняття “Хірургічні методи лікування вторинних адентій (дентальна імплантація), відновлення анатомічної форми депульпованого зуба скловолоконними штифтами, рентгенологічні методи дослідження в практиці лікаря-стоматолога”.

Центральна стоматологічна поліклініка МО України постійно проводить акції для учасників АТО/ООС та звільнених із полону з надання стоматологічної допомоги з використанням імплантатів, складного протезування, кісткової пластики важкопораненим.

Одним з прикладів цьому слугує акція проведена 2 березня 2020 року. Так як іноземні лікарі не змогли взяти участь у зв'язку з пандемією, керівництво військової стоматології звернулося до колег із приватних клінік. Відгукнулося близько 20 стоматологів, які встановлювали імпланти вітчизняного виробництва, що не поступаються якістю іноземним. Цей захід став десятим щодо безкоштовного протезування учасників АТО/ООС і третім – для повернутих з полону. За останні 5 років у комплексі заходів медичної реабілітації воїнів АТО/ООС вже було прооперовано понад 1000 осіб. Для облегшення лікування пацієнтів, спільно з волонтерами створено єдиний медичний простір, що дозволяє оптимізувати надання допомоги, започатковано, так звану єдину, електронну картку бійця, з якою лікар може ознайомитись у будь-якій географічній точці зі свого девайса.

Масвський О.О., к.і.н.

*Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ АРМІЇ ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА АГІТАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО ПЛАКАТА

Тривалий час плакати із зображеннями військовослужбовців Збройних Сил перебували на маргінесі інформаційного простору України. Їх можна було зустріти у військкоматах та на окремих бігбордах напередодні відзначення дат, пов'язаних зі Збройними Силами. Переважно це були фотоплакати із підтекстовками-закликами низької інформативної та мистецької якості, що не мало позитивного впливу на реципієнта. Відтак, фактично до 2015 р. серед значної частини населення склався доволі специфічний імідж армії. Цьому сприяла в першу чергу інформаційна політика ключових органів влади, медіа-холдингів та окремих громадських організацій. Брак інформації та відсутність позитивної моделі-образу військовослужбовця в інформаційному просторі також відігравали свою негативну роль. Оскільки імідж Збройних Сил – це віртуальний образ, який формується, розвивається та циркулює у суспільній свідомості і переважно є продуктом діяльності сучасних інформаційно-комунікативних процесів, він потребує систематичного і глибоко продуманого моделювання і наповнення. З початком російської агресії проти України та у зв'язку з реформами у ЗС України ситуація з наповненням інформаційного простору та продукуванням візуальних матеріалів різко змінилася. Війна загострила проблему консолідації української нації як запоруки національної безпеки. Активний наступ військ РФ на території України вдалося зупинити завдяки спільним зусиллям українців, які стали на захист держави у лавах Збройних Сил України, Національної гвардії України, добровольчих формувань та масового волонтерського руху. Піднесення патріотичного духу та зміни в державній політиці стали стимулом для багатьох митців у продукуванні сучасних креативних і дієвих образів і символів, які наповнили інформаційний простір. До створення образів ЗС України долучилися сучасні провідні українські митці в жанрі плакатної графіки та карикатури. Одним із найпотужніших продуцентів плакатної графіки є Український інститут національної пам'яті. Залучивши художника Андрія Єрмоленка, Інститут провів інформаційну кампанію до Дня захисника України розповсюдивши серію графічних творів із зображеннями воїнів різних епох. Метою кампанії було продемонструвати тяглість традицій

українського війська. Розповсюдження плакатів у соціальних мережах “Фейсбук”, “Твіттер” та “Інстаграм” значно розширило кількість реципієнтів. Напередодні річниці бою під Крутами УІНП представив проєкт “Воїн. Історія українського війська”. Серія складається з 24 постерів, присвячених історії української армії від Київської Русі й до сьогодення. На них представлені реконструктори в українських одностроях та зброєю відповідних історичних періодів з короткою інформаційною довідкою. Постери демонструвались на виставках, у публічних місцях, бігбордах та 10-тисячним тиражем передані до військових частин. На цих зображеннях подані військо Давньої Русі, військо Великого князівства Литовського, реєстрові козаки Речі Посполитої, українські війська часів Козаччини й Гетьманщини, Армія УНР, Українські січові стрільці, Українська галицька армія, Карпатська Січ, Українська повстанська армія, сучасні Збройні Сили України. Історичну ретроспективу презентує і серія арт-плакатів Михайла Дяченка для УІНП “Військова еліта Української революції 1917-1921 років”. Разом із освітньою платформою “Експертний Корпус” УІНП випустив 12 постерів із зображенням старшин, які стояли біля витоків української армії. До портретної галереї увійшли: Євген Коновалець, Петро Болбочан, Олександр Удовиченко, Дмитро Вітовський, Петро Франко, Всеволод Петрів, Михайло Омелянович-Павленко, Олекса Алмазів, Михайло Білинський, Василь Тютюнник, Марко Безручко та Христина Сушко. Пересувні виставки, поширення у соціальних мережах та можливість повнорозмірного скачування для самостійного друку значно розширили базу користувачів. Приватний проєкт “Нове військо” розробив окрему лендінгову сторінку, присвячену естетиці нової символіки та однострою Збройних Сил України. Метою проєкту стало поширення повноцінної мілітарної культури. При цьому використано асортимент нових підходів до оформлення інформаційних стендів і сторінок у мережі, рекрутингових плакатів і будь-якої іншої друкованої продукції, що є невід’ємною складовою національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання і популяризації високої місії Воїна-Громадянина.

У 2019 р. Богдан Процишин підготував для проєкту “Нове військо” серію з 5 мотиваційних плакатів із новою айдентикою для підрозділів Збройних Сил (93 омбр “Холодний Яр”, 24 омбр імені Короля Данила, 72 омбр імені Чорних запорожців, 80 одшбр, Сили спеціальних операцій.).

Велика кількість художників відрефлексувала на події війни цілими серіями плакатів. Прикладом може бути проєкт Святослава Пашука “Сепаратизм шкідливий для вашого здоров’я”. Плакати виконані в стилі пін-ап і присвячені ЗС України, НГ України та добровольчим батальйонам. До творення позитивного образу ЗС України долучилися і карикатурист Юрій Журавель, художники Микола Гончаров, Святослав Пашук, Дмитро Кришовський, Антон Мирзін (Paperdaemon) та ціла когорта митців. З 2015 року ТОВ, ГО та окремі приватні представники із власної ініціативи провели понад 400 конкурсів на патріотичний плакат, пов’язаний зі ЗС України.

Подібні художні рефлексії та соціальний запит підтверджують потребу у подібних візуальних матеріалах у суспільстві, а наповнення інформаційного простору візуальним продуктом посилює позитивний імідж військовослужбовців ЗС України та підживлює патріотичний дух серед населення. Інформаційно-популяризаторська складова та науковий підхід до створення окремих плакатів, на кшталт проєктів виконаних УІНП, окрім візуальної, мистецької та агітаційно-пропагандистської, має ще й освітню та наукову цінність, адже

формує історичне мислення та знання про Збройні Сили не лише сучасності а й попередніх епох, демонструючи тяглість військової традиції українського війська.

*Нашивочніков О.О., к.і.н.,
Серветник Р.М., к.пед.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА БОЙОВІ МОЖЛИВОСТІ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Використовуючи основні положення так званої “доктрини В. Герасимова” (генерал армії В. Герасимов, начальник Генерального штабу збройних сил Російської Федерації), агресор ще до початку збройної фази конфлікту організував на території України (у прикордонних областях) сепаратистський рух. У якості інструментів активно використовувалися найманці, парамілітарні угруповання, приватні військові компанії, кримінальні та терористичні організації, деструктивні секти. Діяльність незаконних збройних формувань була забезпечена та посилена російськими силами спеціальних операцій. Отже, представники регулярних збройних сил Російської Федерації, насамперед, виконували обов’язки інструкторів, представників військової командної ланки, очолювали випробування в бойовій обстановці новітніх зразків російської воєнної техніки та озброєння.

З 2014 року в самопроголошених “республіках” було створено ешелоновану оборону з системою фортифікаційних споруд, яка спиралася на щільну забудову. Водночас сумно відомий І. Стрелков (Гіркін) у публічних виступах стверджує, що ця лінія оборони являє ланцюг опорних пунктів із неукомплектованими й слабо підготовленими гарнізонами та значними проміжками між ними, без опертя на другу-третю лінії опору. Тому вона може бути прорвана ЗС України після артпідготовки за лічені години, з подальшим виходом (без активного втручання збройних сил Російської Федерації) на державний кордон за 1-2 доби танкових і механізованих частин ЗС України. З оглядом на це протитанкові підрозділи незаконних збройних формувань мають на озброєнні широку номенклатуру протитанкових засобів, у тому числі 100-мм протитанкові гармати 2А29 (МТ-12) “Рапіра”, ПТРК 2-го покоління “Фагот”, “Конкурс/-М”, “Метис/-М1”, ПТРК 3-го покоління “Корнет-Е”, 73-мм СПГ-9 “Копье” російського виробництва.

За оцінками багатьох військових експертів чисельність окупаційних військ Росії на території ОРДЛО сукупно складає близько 40 тисяч осіб, на озброєнні яких перебуває від 410 до 750 одиниць танків (Т-64, Т-72, Т-80, не виключено – певна кількість Т-90), близько 500 бойових машин піхоти, до 100 одиниць бронетранспортерів та 140 самохідних артилерійських установок.

Хоча за останні роки командування російських окупаційних військ значно збільшило угруповання на кордоні з Україною, але, на нашу думку, активні бойові дії на даний час малоімовірні. Про це свідчить сучасна оперативна побудова незаконних збройних формувань на Сході України. Основою їх бойового порядку є прикриття батальйонними районами оборони та окремими ротними опорними пунктами важливих об’єктів, напрямків,

населених пунктів тощо. Така оперативна побудова підтверджує схильність противника до ведення маневреної оборони.

Отже, навіть за умов перебування в зоні ведення бойових дій кадрових військовослужбовців збройних сил Російської Федерації, військовий потенціал незаконних збройних формувань має низку слабких місць, до яких можна віднести:

невелику глибину оборони підрозділів противника та проблемність зі створенням угруповань (резервів) для контрударів;

недостатність сучасних технічних засобів оперативної й тактичної розвідки;

обмежені можливості ведення контрбатареїної боротьби зі Збройними Силами України внаслідок дефіциту сучасних станцій артилерійської розвідки та нестачі БпЛА-розвідників;

відносно слабкість зенітного прикриття;

обмежену можливість протидії силам спеціальних операцій ЗС України;

зниження морально-психологічної вмотивованості особового складу внаслідок політичної невизначеності долі цих територій, поширення корумпованості, хабарництва та низької штатної укомплектованості бойових частин (підрозділів) тощо.

*Нікітюк О.В., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ УЧАСТІ МЕШКАНЦІВ КАЛІНІВСЬКОГО РАЙОНУ В ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ НА ДОНБАСІ (2014–2021 РОКИ)

Восьмий рік триває збройна агресія Російської Федерації проти України. Увесь цей час українські воїни мужньо боронять рубежі нашої держави. Серед захисників є велика кількість земляків, мешканців Калинівського району Вінницької області, до складу якого входили м. Калинівка (районний центр), 51 село та шість селищ із загальною чисельністю населення понад 57,4 тис. осіб.

Слід відмітити, що Калинівський район, який був створений у 1923 році і розташовувався у північній частині Вінницької області та займав 4,2% площі області, згідно з Постановою Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-ІХ “Про утворення та ліквідацію районів” увійшов до складу Хмельницького району. Сьогодні на території колишнього району створено Калинівську та Іванівську об’єднані територіальні громади.

Проведений аналіз участі мешканців Калинівського району свідчить що у 2014–2015 роки протягом шести хвиль мобілізації до українського війська було призвано за мобілізацією 602 мешканці Калинівського району, ще 45 осіб пішли боронити Вітчизну у складі добровольчих формувань. Велика кількість земляків на початок подій 2014 року проходила військову службу як строкову, так і за контрактом, у різних частинах не лише ЗС України, а й Національної гвардії, Державної прикордонної служби України та СБ України.

Слід відмітити, що ще до початку АТО в ніч з 7 на 8 квітня 2014 року полк оперативного призначення “Ягуар”, який дислокується в м. Калинівці і на 60 % укомплектований мешканцями Калинівського району, провів спецоперацію зі звільнення Харківської обласної державної адміністрації та не дозволив створити “Харківську народну республіку” як планувалося у Кремлі.

Географія участі калинівчан та мешканців Калинівського району у захисті територіальної цілісності України є дуже широкою (бої за Слов'янськ, Краматорськ, Дружківку, Маріуполь, оборона Донецького та Луганського аеропортів, бої за гору Карачун, Іловайський котел, Дебальцеве, Авдіївка...).

Станом на травень 2021 року Калинівська земля втратила в районі проведення АТО та ООС дев'ять своїх славних синів – захисників Вітчизни, ще десять захисників, учасників бойових дій померли внаслідок отриманих травм, захворювань, пов'язаних із участю в бойових діях, а двоє – внаслідок дорожньо-транспортних пригод. На обліку в військовому комісаріаті знаходиться 52 учасники бойових дій, які мають другу та третю групу інвалідності, пов'язану з участю у бойових діях.

Близько 30 учасників бойових дій, мешканців Калинівського району нагороджено орденами, з них дев'ять – посмертно. Майже усі учасники війни на Сході України нагороджені медалями. В м. Калинівці та селах Калинівського району на фасадах шкіл, фасаді Гуцинецького вищого професійного училища відкрито меморіальні дошки загиблим землякам, їх іменами названо вулиці, пам'ятні знаки відкрито і на місцях загибелі.

Сьогодні на обліку у Громадській організації “Об'єднання учасників бойових дій та патріотів України” Калинівської ОТГ перебуває 1380 осіб, Іванівської ОТГ – 204 учасники бойових дій (з них шестеро – жінки). Слід відмітити, що на початку травня 2021 року у військових частинах, розташованих у м. Калинівці (8 полку оперативного призначення імені Івана Богуна Національної гвардії України), проходять службу 581 учасник бойових дій, з яких 54 – жінки та 48-му арсеналі (база зберігання боєприпасів Збройних Сил України) – 104 учасники бойових дій на Сході України.

Усі земляки, учасники бойових дій, мобілізовані до ЗС України протягом шести хвилок мобілізації проявили мужність і звитягу, частина з них заключили контракти і продовжують службу в тому числі і на Сході України.

29 серпня нинішнього року, відзначаючи день пам'яті захисників, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, в м. Калинівці відкрили Стелу пам'яті полеглих героїв. Саме у цей день у 2014 році загинув один із калинівчан-добровольців, боєць добровольчого батальйону “Миротворець” В'ячеслав Катрич. Про нього та інших воїнів-земляків, які загинули, захищаючи територіальну цілісність та суверенітет України, а також шістнадцятьох військовослужбовців 131 окремого розвідувального батальйону (створеного у 2015 році з місцем дислокації с. Гуцинці Калинівського району) можна прочитати на екрані, що встановлений на Стіні пам'яті. Калинівчани та мешканці району шанують пам'ять про загиблих земляків на Сході України.

*Окіпняк Д.А., к.пед.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів;*

*Окіпняк А.С., к.пед.н., доцент
Коледж Подільського державного
аграрного університету, м. Кам'янець-
Подільський*

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНО-ВОДОЛАЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС УЧАСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В АТО (ООС)

Одним із головних завдань ЗСУ було і залишається забезпечення обороноздатності України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Виконання цього завдання передбачає, відповідно до Державної програми розвитку ЗСУ, підвищення якості підготовки особового складу до виконання службових і бойових завдань, розвиток військового професіоналізму. Особливої значущості воно набуло в умовах проведення антитерористичної операції на сході України.

У результаті військових дій суттєво збільшилася кількість вибухонебезпечних предметів (ВНП): спеціально встановлені міни з метою підризу доріг, будинків, мостів, техніки та живої сили; снаряди (в тому числі і від реактивних систем залпового вогню), різного виду боєприпаси та міни, що не вибухнули в тому числі і під водою. Накопичення ВНП на території проведення АТО та діяльність ворожих розвідувально-диверсійних груп збільшили кількість жертв серед військових та мирного населення. Можливість проведення противником диверсійних дій на важливих об'єктах державного та місцевого значення, у військових частинах, об'єктах та складах з боєприпасами зумовлюють необхідність проведення додаткових заходів підрозділами інженерних військ ЗСУ щодо контролю, охорони та проведення розвідки (розмінування) даних об'єктів.

До особливостей виконання завдань інженерного забезпечення, в тому числі і проведення інженерної розвідки та підводного розмінування в умовах проведення АТО, відноситься:

- чітка і постійна взаємодія з підрозділами прикриття;
- швидкість дій і водночас обережність при проведенні розвідки;
- злагожденість і довіра водолазів, які працюють у розрахунках;
- навички роботи в середовищі (водній акваторії), забрудненому великою кількістю ВНП, та іншими небезпечними предметами;
- висока психологічна напруга в умовах перебування у безпосередній близькості до противника;
- знання інженерних загороджень, навички проведення вибухових робіт (в тому числі під водою);
- особливості пересування до місця виконання завдань (рух по місцевості, на яку можливий напад ДРГ противника).

Таким чином, знання та урахування цих особливостей сприятиме кращому виконанню таких завдань військовослужбовцями-водолазами інженерних військ.

*Павлунько М.Я., к.військ.н., доцент,
Рохманко А.В.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ ЗА СТАНДАРТАМИ НАТО З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Одним із засобів новітнього озброєння, що використовувались у воєнних конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ ст., стали безпілотні літальні апарати (БпЛА), які довели свою здатність значно ефективніше вести повітряну розвідку, а ніж літаки-розвідники, та виконувати інші завдання бойового забезпечення, завдаючи ударів по противнику. Сучасну армію неможливо уявити без БпЛА, адже вони дають змогу значно підвищити ефективність ведення повітряної розвідки, вогневого впливу на об'єкти противника.

З 2014 року і у найближчій перспективі загрозу національній безпеці та інтересам України в основному становить агресивна політика Росії у політичній, економічній, інформаційній та військовій сферах. Аналіз досвіду антитерористичних операцій та участі підрозділів Збройних Сил України в антитерористичній операції, операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей показує, що застосування БпЛА дає змогу значно підвищити ефективність вогневого впливу на об'єкти противника. В ході проведення ООС застосовуються БпЛА, що перебувають на озброєнні Повітряних Сил Збройних Сил України та отримані по лінії волонтерської допомоги.

Одним із головних завдань державної політики в період проведення операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей у сфері оборони є підтримання у боєздатному стані Збройних Сил України та оснащення їх сучасними зразками, комплексами, системами озброєння, військової і спеціальної техніки. У рамках виконання цього завдання розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 року № 398-р з метою забезпечення оснащення Збройних Сил України безпілотними авіаційними комплексами (БпАК) протягом останніх років проведено та виконується ряд досліджень щодо обґрунтування можливості створення вітчизняних безпілотних літальних апаратів різного типу і призначення. Крім того, триває вивчення доцільності прийняття на озброєння Збройних Сил України БпАК іноземного виробництва та можливості модернізації наявних у Збройних Силах України БпАК з метою продовження термінів експлуатації та підвищення ефективності їх застосування.

Протягом 2014–2021 років частинами та підрозділами Збройних Сил України в районі проведення АТО, ООС на території Донецької та Луганської областей застосовуються БпАК вітчизняного, іноземного виробництва, які надані США, Польщею, Туреччиною в якості військово-технічної допомоги, придбані та отримані по лінії волонтерської допомоги: А1-С “Фурія”, “Лелека-100”, “Дніпро - 1”, “Spectator-M”, “Мара-2”, “Fly Eye”, RQ-11B “Raven”, “PATRIOT RV010” (відповідно прийнятої класифікації – тактичні поля бою), “PD-1” (тактичні), DJI “Phantom” (тактичні мікро), ударні оперативно-тактичний “Bayraktar TB2”. До складу БпАК, як правило, входить 1-3 (в окремих випадках до 6) БпЛА.

Воєнна доктрина України трактує, що одними із ключових положень є формування армії, військово-промислового комплексу за стандартами НАТО, створення єдиної розвідувальної системи, яка буде функціонувати в режимі близькому до реального часу. Тому одним із головних завдань у сфері оборони є оснащення Збройних Сил України сучасними зразками озброєння і військової техніки відповідно до західних стандартів, що забезпечить сумісність зі збройними силами держав-членів НАТО.

Тому в перспективі у Збройних Силах України є необхідність спланувати використання різних класів БпАК, які за своїми характеристиками мають відповідати класифікації БпАК, прийнятих у країнах НАТО.

Панков В.В.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СИЛАМИ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Сучасний стан загроз суверенітету і територіальної цілісності України, насамперед триваюча агресія Російської Федерації, потребують впровадження необхідних способів протидії, удосконалення підходів до формування військово-технічної політики держави, зокрема з урахуванням необхідності оновлення озброєння та військової техніки.

Збройні Сили України знаходяться на стадії розбудови та реформування. За роки незалежності України питання їх оснащення сучасними безпілотними авіаційними комплексами (БпАК) підіймалось неодноразово і на різних рівнях, але до цього часу воно залишається невирішеним, хоча без БпАК сьогодні не обходиться жодна армія провідних країн світу. Аналіз досвіду застосування збройними силами безпілотних систем різних класів підтверджує високу ефективність цього виду озброєння в умовах сучасних військових дій будь-якої інтенсивності.

Також, з урахуванням досвіду збройної боротьби в зоні проведення операції Об'єднаних сил, потребує якнайшвидшого вирішення завдання з організації боротьби з розвідувальними та ударними безпілотними літальними апаратами тактичного класу.

26 жовтня 2021 року, за наказом Головнокомандувача Збройних Сил України генерал-лейтенанта Валерія Залужного в районі проведення операції Об'єднаних сил вперше відбулося бойове застосування розвідувально-ударного безпілотного комплексу “Байрактар”, який, як повідомила українська сторона, знищив ракетним ударом артилерійську зброю противника. Раніше на Донбасі ці безпілотники не застосовувалися.

Заборона використання безпілотників сторонами конфлікту на Донбасі існує – з липня 2020 року. У рамках Тресторонньої контактної групи тоді було досягнуто домовленості “щодо посилення режиму припинення вогню”. Перший пункт передбачає “заборону використання будь-яких видів літальних апаратів”. Застосування Україною безпілотника кардинально не змінює розклад сил, а лише посилює можливості Збройних Сил України під час проведення “окремих операцій, спрямованих на стримування противника”.

Перший безпілотник було придбано у липні 2021 року, а вже у серпні БпЛА взяли участь у параді з нагоди 30-річчя незалежності України.

Згідно з оприлюдненою у 2020 році Візією розвитку ЗСУ, протягом найближчих 10 років на озброєнні української армії мають з'явитися від шести до 12 комплексів Bayraktar TB2 – тобто до 48 безпілотників (6–12 станцій управління по 3–4 безпілотники на кожен).

До вище вказаної дати, безпілотники Bayraktar Makina (Bayraktar TB2) працювали в зоні ООС, тільки як розвідувальні, а не ударні апарати.

Використання БпАК дає можливість підвищити точність виконання вогневих завдань. Досвід застосування Збройними Силами України безпілотних систем різних класів підтверджує високу ефективність цього виду озброєння в умовах сучасних воєнних дій будь-якої інтенсивності.

Пашкова О.О., к.і.н.,

Євсєєв І.Г.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ДОСВІД ЕСТОНІЇ З ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (1920–1940 рр.) ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЄННО-ІСТОРИЧНИХ КОМІСІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Дослідження і опис подій антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил актуалізувалося у Збройних Силах України у зв'язку з необхідністю впровадження бойового досвіду у діяльність військ (сил), а також якісної підготовки військових фахівців. Зокрема у 2017 р. було створено воєнно-історичну комісію з воєнно-історичного опису оборони Луганського аеропорту у 2014 році, що мала здійснити опитування учасників подій, дослідження архівних матеріалів (наказів, директив, журналів бойових дій) тощо. Проте результати роботи комісії так і не були оприлюднені. Водночас у 2021 р. було розроблено та затверджено Інструкцію з організації діяльності воєнно-історичних комісій у Збройних Силах України, що чітко визначила їх завдання, функції, форми роботи тощо.

На сьогодні така форма діяльності у системі воєнно-історичної роботи у ЗС України є новою, тому її запровадження потребує вивчення історичного досвіду створення і функціонування подібних воєнно-історичних утворень, а також організації збору, систематизації, узагальнення фактологічних матеріалів про війну та складання її воєнно-історичного опису. Пропонується розглянути досвід Естонії у дослідженні історії війни за її незалежність, який має як негативні, так і позитивні риси.

Після проголошення незалежності у 1920 р. військово-політичне керівництво Естонії розгорнуло широку діяльність із вивчення національної історії, зокрема її воєнної складової. Спроби фіксувати події були здійснені ще у ході бойових дій, зокрема у грудні 1918 року військам було наказано вести військові щоденники. Відразу ж після закінчення війни актуалізувалося питання її ґрунтового дослідження та написання, що зумовило ініціювання кампанії зі збирання, узагальнення, систематизації та збереження матеріалів, пов'язаних із війною за незалежність.

Набули значення збір та узагальнення спогадів учасників подій. 31 травня 1920 р. циркуляр Генерального штабу “Про збір спогадів про війну” закликав зібрати усі офіційні

документи, пов'язані з війною, періоду воєнного часу, а також спогади. Циркуляр містив детальний план збору матеріалів, кожна військова частина мала призначити відповідальних осіб: офіцера та двох помічників. Також кожна військова частина мала знайти “письменника” для написання її історії. За ініціативи Генерального штабу у 1920 р. було скликано “Комісію спогадів про війну”. На першому ж засіданні комісія доручила скласти матеріали про передумови війни за незалежність; збирати матеріали у військах, Комітеті Червоного Хреста, у місцевих органах влади та громадських установах, а також у демобілізованих солдатів та приватних осіб. Планувалося створити комісію для збору військово-історичного матеріалу в кожному сільському муніципалітеті, до складу якої увійшли б три-п'ять осіб. Військам також було дозволено придбати історично важливі матеріали, якщо не було можливості отримати їх на безоплатній основі. Матеріал мав надсилатися разом із накладними на ім'я начальника Генерального штабу.

Однак проведена робота не дала очікуваних результатів. На початку листопада 1920 р. лише 12 військових надіслали матеріали, дві особи – спогади. Загалом матеріал очікувався від 60 військових. Такий стан справ був зумовлений кількома причинами: циркуляр про збір спогадів розцінювався у військах як примус, військові не мали особистого інтересу записувати спогади, у військових архівах панувала дезорганізація, багатьох архівів уже не було. Крім того, передача архівів вимагала їх надзвичайної організації, але у військах не було людей, які могли б виконати таку роботу.

Із кінця 1920 р. було зроблено спробу дослідити та написати історію військових установ, підрозділів та флоту, а результати у вигляді закінченої роботи очікувалися за відносно короткий час. Водночас ця ініціатива також зазнала невдачі, оскільки небагато військовослужбовців змогли підготувати дослідження. Однією з причин була відсутність часу та навантаження. З іншого боку, офіцери, відповідальні за написання історії, на момент підготовки матеріалів були звільнені від виконання безпосередніх обов'язків і їм було призначено допоміжний персонал, але тим не менш вони не могли завершити роботу. Дослідники скаржилися на дезорганізацію та прогалини у матеріалі, а його збір та упорядкування вимагали також фінансових витрат. Однак основними причинами невдачі була недостатня організація воєнно-історичних досліджень та нездатність їх якісно проводити через відсутність відповідних навичок. У результаті, системна робота з дослідження подій, пов'язаних із війною, виявилась не налагодженою, їй бракувало спеціальних підрозділів та кваліфікованих фахівців, які б мали досвід наукової роботи.

З огляду на це у листопаді 1924 р. начальник одного з відділів Генерального штабу доповідав начальнику, що при Генеральному штабі може бути створений спеціальний орган для дослідження і написання історії війни, до складу якого мав входити кваліфікований історик (навіть невійськовий). З огляду на це, у 1926 р. було створено Комітет з історії війни за незалежність для опису бойових дій 1917–1920 років, що проіснував до 1940 року.

Отже, досвід Естонії свідчить, що дослідження історії війни, створення описів бойових дій без системності у роботі, методології дослідження та відповідної підготовки в осіб, яким доручалося їх проведення, не принесло очікуваних результатів. Таким чином, існує необхідність формування спеціального воєнно-історичного утворення з відповідною структурою, що здійснюватиме збір, систематизацію, узагальнення та збереження накопичених фактологічних документів. До складу цієї інституції має призначатися підготовлений персонал із досвідом наукової (воєнно-історичної) роботи.

*Підпригора І.І., доктор філософії
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ 1992–2014 РОКІВ

Збройна агресія РФ наочно висвітлила усі допущені у попередні роки прорахунки в процесі військового будівництва в Україні, в тому числі в організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України (далі ІІЗ). Разом із тим узагальнення історичного досвіду розвитку інформаційно-пропагандистського забезпечення у Військово-Морських Силах Збройних Сил України у 1992–2014 роках та аналіз сучасного стану дозволяє прогнозувати розвиток даного виду діяльності в майбутньому.

Удосконалення ІІЗ в подальшому доцільно здійснювати за напрямками: створення умов для змін у ментальності особового складу на основі національних цінностей; удосконалення нормативно-правової бази; оптимізація організаційної структури та системи підготовки фахівців, подальший розвиток задоволення релігійних потреб військовослужбовців; оновлення матеріально-технічної бази ІІЗ; впровадження сучасних принципів та підходів до проведення заходів ІІЗ.

Починаючи з 2016 року, очевидним є намагання максимально перейти на стандарти і процедури НАТО, при цьому зберігши притаманну східній моделі організацію структур ІІЗ. У подальшому перехід на стандарти НАТО неодмінно передбачатиме трансформацію системи всебічного забезпечення, яка щодо забезпечення потреб особового складу має будуватися за схемою: матеріальне, соціальне і правове забезпечення – професійно-психологічний відбір – інформаційна робота та психологічна підготовка, врахування культурних, національних і релігійних особливостей – психологічна реабілітація – високий морально-психологічний стан особового складу. Для цього фактично одночасно мають відбуватися декілька процесів: значне покращення матеріального становища військовослужбовців; підвищення рівня підготовленості офіцерського складу тактичної ланки до проведення заходів ІІЗ шляхом збільшення часу на викладання гуманітарних дисциплін у ВВНЗ (зокрема вивчення ідеологічних основ української державності, навчання психології масових комунікацій, ораторському мистецтву, основам культурно-дозвільної роботи) з одночасним скороченням посад заступників з МПЗ; оптимізація структур ІІЗ (виокремлення зі структур МПЗ служби зв'язків з громадськістю та психологічної служби).

На розвиток ІІЗ і надалі впливатимуть збройна агресія РФ (здійснення нею інформаційних і психологічних операцій, використання ефекту втоми суспільства від війни), складна внутрішньополітична ситуація (зокрема прихований перехід до президентської форми державного правління) та економічна криза (зокрема неспроможність держави здійснювати гідне всебічне забезпечення особового складу). Це гальмуватиме трансформацію ІІЗ у західну модель через необхідність компенсувати наслідки політичних прорахунків і недостатнього фінансування. Найімовірнішим є те, що в найближчі 3–5 років ІІЗ залишатиметься перехідною від східної до західної моделлю зі стійкою тенденцією до повної трансформації у західну.

*Попельський М.І.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

УМІЛЕ МАНЕВРУВАННЯ СИЛАМИ ТА ЗАСОБАМИ ЗАБЕЗПЕЧИЛО УСПІХ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УКРАЇНИ НА СВІТЛОДАРСЬКІЙ ДУЗІ

На початок 2017 року на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей окупаційні війська РФ розгорнули 9 батальйонних і 7 ротних тактичних груп, три мотострілецьких дивізії (неповного складу, які формувалися в Краснодарському краї). Загальна чисельність особового складу складала понад 24 тисячі військовослужбовців, близько 300 танків, понад 1500 бойових броньованих машин; 500 одиниць гармат, мінометів та реактивних систем залпового вогню.

Вже наприкінці 2016 – початку 2017 року російські окупаційні війська різко збільшили обстріли позицій Збройних Сил України (ЗС України) із забороненої Мінськими домовленостями зброї. Протягом січня 2017 року підрозділи ЗС України вели бої з противником, який прорвав оборону в районі Новолуганська, Світлодарська, Луганського. Наші бійці здійснили контрнаступ і відтіснили ворога із займаних позицій на південь від селища Луганське, яке за Мінськими домовленостями підконтрольне Україні. Займаючи важливі висоти, підрозділи ЗС України просунулися до двох кілометрів, зайняли опорні пункти “Хрест”, “Кемпінг”, “Олені” та закріпилися на них, що дало можливість убезпечити Вуглегірську ТЕЦ від вогню ворожих гранатометів, покращило спостереження за переміщенням противника на ділянці траси Вуглегірськ – Дебальцеве.

Умілий маневр силами та засобами забезпечив успіх наших підрозділів у звільненні території на глибину від 500 метрів до 2-2,5 кілометрів, покращив умови ведення розвідки, контроль за діями противника, підвищив безпеку особового складу, надав можливість вести ефективний вогонь у відповідь, створив сприятливі умови для оборонних, наступальних (рейдових) та стабілізаційних дій, ускладнив дії противника.

Військові частини (підрозділи) у зоні проведення антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях застосовували тактику стійкого утримування оборони у зоні відповідальності оперативно-тактичних угруповань ЗС України й оволодіння важливими районами, рубежами та об’єктами місцевості у “сірій зоні” для покращення положення наших військ. Активно велася розвідка, тривало інженерне обладнання позицій підрозділів.

Отже, зосередження основних зусиль на ймовірних напрямках дій окупаційних російських військ та незаконних збройних формувань, а також уміле використання маневру силами та засобами забезпечило утримання займаних позицій, а в деяких місцях і просування в глибину “сірої” зони та поліпшення тактичного положення ЗС України.

*Посмітюх О.І.,
Гульман С.С.,
Левковіч А.А.,
Ковальський В.М.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ ТА ЗАСОБІВ ІНЖЕНЕРНОЇ ПІДТРИМКИ ЗА ДОСВІДОМ АТО (ООС)

Проведений аналіз застосування інженерних частин та підрозділів Збройних Сил України у ході проведення антитерористичної операції (АТО), операції Об'єднаних сил (ООС) свідчить, що в цілому покладені завдання виконуються на належному рівні.

До виконання завдань з інженерної підтримки військ (сил) Збройних Сил України у ході проведення ООС (АТО) на Сході України залучені інженерні підрозділи зі складу інженерних військ, силами яких виконувались наступні завдання:

з початком інтенсивних бойових дій: утримання об'єктів, підготовлених до руйнування; обладнання переправ через водні перешкоди за допомогою комплектів ТММ та ланок парку ПМП для забезпечення мобільності своїх військ (сил); забезпечення протимінного захисту техніки під час руху в колонах; розмінування місцевості (об'єктів), виявлення, знешкодження та знищення саморобних вибухових пристроїв;

після оголошення режиму “перемир'я”: нарощування системи інженерних загороджень у районах розміщення підрозділів ЗС України та між опорними пунктами на лінії зіткнення; утримання об'єктів, підготовлених до руйнування; удосконалення фортифікаційного обладнання (дообладнання) позицій розміщення підрозділів ЗС України, проведення заходів з маскування; організація фортобладнання опорних пунктів силами ОДА на смугах ОР; забезпечення протимінного захисту техніки під час руху в колонах; утримання рухомих загонів загородження та їх підготовка до застосування за призначенням; забезпечення ЗІО підрозділів, які виконують завдання за призначенням; ремонт та обслуговування ОВТ в ОТУ.

Протягом усього періоду проведення антитерористичної операції було виявлено ряд недоліків, які суттєво ускладнюють, а в окремих випадках взагалі унеможливають виконання завдань інженерної підтримки у повному обсязі та у необхідні терміни. Переважна більшість цих недоліків являються закономірним результатом попередніх Програм “реформування” (а по суті – знищення) інженерних підрозділів та мають системний характер, а саме:

протягом останніх років (до початку проведення АТО) було зруйновано систему управління інженерним забезпеченням – інженерна підготовка залишилась не основним предметом навчання для загальновійськових підрозділів;

невиконання керівним складом усіх рівнів (оперативних командувань, бригад та тактичних груп) вимог бойових статутів та керівних документів щодо порядку виконання завдань інженерної підтримки;

неналежне виконання завдань із фортифікаційного обладнання блокпостів та створення системи інженерних загороджень із залученням усього особового складу підрозділів не дає

змоги досягти необхідних показників їх живучості, що, у свою чергу, призводить до втрат особового складу;

застосування особового складу та техніки інженерних підрозділів не за призначенням призводить до неможливості виконання завдання за призначенням у визначений термін;

незабезпечення командирами частин своїх підрозділів наявними (штатними) засобами інженерного озброєння призводить до необхідності зосередження основних зусиль на забезпеченні та постачанні додаткових засобів інженерного озброєння безпосередньо до місць виконання завдань;

нецільове використання маскувальних комплектів призводить до відсутності маскувальних засобів там, де вони дійсно необхідні;

неналежний стан забезпечення інженерних підрозділів сучасними зразками засобів інженерного озброєння не дозволяє якісно організувати виконання завдань, наявна інженерна техніка застаріла, часто виходить із ладу та має низьку продуктивність;

майже 70% гусеничної інженерної техніки знятої зі зберігання протягом останніх 20 років централізовано не обслуговувалась, поточні та капітальні ремонти ремонтними підприємствами не проводились взагалі через відсутність належного фінансування.

Для вирішення зазначених проблемних питань вживались наступні заходи:

для забезпечення засобами інженерного озброєння та скорочення термінів їх подачі було організовано обладнання у кожному оперативно-тактичному угрупованні місць зберігання засобів інженерного озброєння та польових розхідних складів;

для проведення поточних ремонтів інженерної техніки у кожному оперативно-тактичному угрупованні працювали виїзні ремонтні бригади від військових частин Головного управління оперативного забезпечення Збройних Сил України та Сухопутних військ Збройних Сил України;

для надання методичної допомоги командирам інженерних підрозділів було розроблено та доведено до військ ряд методичних розробок та посібників (з питань фортифікаційного обладнання районів, маскування військ, застосування мінно-вибухових загороджень та протидії СВП).

Основними пріоритетними напрямками подальшого удосконалення сил та засобів інженерної підтримки є:

поступове переоснащення інженерних підрозділів новітніми засобами інженерного озброєння та модернізація існуючої техніки;

закупівля екскаваторів, автомобільних кранів та сучасних електротехнічних засобів;

розробка дистанційно керованої важкої броньованої машини розмінування територій на базі вітчизняного танка Т-64 із змінним та стаціонарним спеціальним обладнанням;

оснащення інженерних підрозділів полковою землерийною машиною ПЗМ-3-0,1 на базі двохвісного автомобіля підвищеної прохідності КраЗ-5233НЕ;

з питань підготовки до застосування – враховуючи масштабні організаційні заходи, які були проведені у Збройних Силах України, пропонується внесення змін до спільного наказу МНС, Міноборони, Мінтрансв'язку, Адміністрації Держприкордонслужби від 27.05.2008 № 405/223/625/455 в частині, що стосується перерозподілу зон відповідальності між військовими частинами; за досвідом проведення ООС (АТО) провести розробку доктрини з інженерної підтримки та бойових статутів в частині, що стосується порядку та способів виконання завдань інженерної підтримки.

Таким чином, порядок планування, забезпечення та виконання завдань оперативного застосування військ (сил) мають відповідні відмінності від класичних форм і способів ведення операцій (бойових дій) та вимагає впровадження нових способів і форм виконання оперативного забезпечення та застосування новітніх зразків озброєння за номенклатурами оперативного забезпечення (як за рахунок іноземної матеріально-технічної допомоги, трастових фондів НАТО та закупівлі у провідних країн світу, так і вітчизняних підприємств, волонтерів).

Ремез В.В.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАЗОВОГО ШАСІ ДЛЯ РЕАКТИВНИХ СИСТЕМ ЗАЛПОВОГО ВОГНЮ БМ-21 “ГРАД”, 9П140 “УРАГАН” ТА 9А52 “СМЕРЧ” В УКРАЇНІ ДО 2025 РОКУ

Досвід бойового застосування військ (сил) під час проведення антитерористичної операції та операції Об’єднаних сил в окремих районах Донецької та Луганської областей засвідчив, що зміст і характер сучасних операцій формується під комплексним впливом багатьох чинників, серед яких особливе місце належить вогневому ураженню противника.

Прийняття на озброєння нових видів і комплексів високоточної зброї та боєприпасів, зокрема 300-мм реактивних снарядів Р624 “Вільха” та Р624Р “Вільха-М” до ракетного комплексу 9К58 “Смерч”, сприяє збільшенню ролі вогневого чинника, який стає найважливішим не лише в тактичній, а й в оперативній ланці та становить основу будь-якої операції.

Відтак, для забезпечення виконання основних оперативних завдань в операціях і бойових діях необхідно здійснити переоснащення Збройних Сил (ЗС) України на вищезазначені або аналогічні зразки озброєння та військової техніки.

Доречно зазначити, що ефективність вогневого ураження насамперед відображає ступінь реалізації вогневих можливостей засобів вогневого ураження по об’єктах і цілях противника з метою зниження його бойового потенціалу та є одним із основних критеріїв досягнення мети операції.

Цілком очевидно, що виникає потреба у підвищенні ефективності засобів вогневого ураження шляхом створення мобільних реактивних систем залпового вогню (РСЗВ), передусім за рахунок переобладнання артилерійської частини бойової машини на шасі підвищеної прохідності та броньованої захищеності.

Разом з тим, перехід на нове покоління військових автомобілів, у тому числі із заміни базового шасі РСЗВ радянського виробництва на сучасні вітчизняні чи закордонні зразки автомобільної техніки здійснюється не системно та обмежується окремими зразками РСЗВ, зокрема БМ-21У “Верб” або дослідними – БМ-21УМ “Берест”.

Наразі базове шасі РСЗВ БМ-21 “Град”, 9П140 “Ураган” та 9А52 “Смерч” залишаються радянського виробництва з різномірними за тактико-технічними характеристиками і параметрами прохідності.

Безперечно, порівняно з новим поколінням військових автомобілів в Європейському Союзі, Сполучених Штатах Америки та Російській Федерації, які характеризуються уніфікацією за агрегатами та вузлами єдиного сімейства, що суттєво мінімізують витрати на їх утримання, експлуатацію та ремонт, існуючий парк вантажних автомобілів ЗС України значно поступається.

Отже, для досягнення підвищення ефективності засобів вогневого ураження, зокрема існуючих на озброєнні ЗС України вищезазначених РСЗВ, необхідно освоїти промислове переобладнання базового шасі як вітчизняного, так і закордонного виробництва з максимальною уніфікацією їх тактико-технічних характеристик, параметрів прохідності, а також їх поставкою до ЗС України.

*Романюк В.П., к.т.н.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ РХБ ЗАХИСТУ В ХОДІ ВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Комісія Організації Об'єднаних Націй з військових злочинів з 2011 року зафіксувала 33 хімічні атаки в регіоні Близького Сходу, 27 з яких приписують військам Сирії за підтримки Російської Федерації. Найбільша хімічна атака сталася у Гуті 21.08.2013, де, за різними даними, загинуло від 300 до 1700 осіб цивільного населення, у тому числі діти.

Нааявність випадків застосування хімічної зброї, її різноманітність та подальша розробка нових зразків не виключає можливості застосування хімічної зброї на території України. Вашингтонський Центр вивчення війни у своїй аналітичній доповідній "Russia in Review" прогнозує ймовірність військової ескалації Росії проти України та наголошує: "Кремль поширює фальшиву інформацію про те, що Київ та країни Заходу готують неминучі атаки на сході України, в тому числі хімічні". Також угруповання так званих ЛДНР, що контролюються Російською Федерацією, неодноразово звинувачували Україну у намірах використовувати хімічну зброю.

Хоча Україна на теперішній час не володіє ні ядерною, ні хімічною зброєю, однак, в умовах активних дій диверсійних груп противника актуальною є проблема руйнування потенційно небезпечних об'єктів (складів, сховищ і станцій зберігання отрутохімікатів) та хімічно-небезпечних об'єктів, а також не виключається можливість потрапляння до рук терористів, які ведуть бойові дії у Донецькій та Луганській областях, бойових отруйних та токсичних речовин (нервово-паралітичної, психохімічної та подразнювальної дії) та радіоактивних речовин. У цих умовах суттєво зростає роль організації та здійснення заходів РХБ захисту військ (сил).

Виходячи із проведеного аналізу загроз, основними завданнями РХБ захисту військ (сил) в ході ведення операції Об'єднаних сил (антитерористичної операції) були:

виявлення РХБ обстановки в районі виконання військами завдань за призначенням здійснювалось шляхом ведення безперервного РХБ спостереження та РХБ розвідки у єдиній системі виявлення та оцінювання РХБ обстановки;

забезпечення безпеки особового складу при діях військ у зонах можливого РХБ зараження здійснювалась шляхом забезпечення особового складу засобами індивідуального захисту, утримання в постійній готовності засобів колективного захисту та створення запасів специфічних засобів захисту, особовий склад був навчений порядку надання першої медичної допомоги;

готовність до ліквідації наслідків можливого РХБ зараження здійснювалась шляхом утримання підрозділів РХБ захисту для проведення спеціальної обробки в постійній готовності, які одночасно виконували хоча й непритаманне, але важливе завдання з забезпечення підрозділів водою в районах їх розташування та на опорних пунктах;

застосування штатних та табельних засобів аерозольного маскування для забезпечення маневру підрозділів в ході бойових дій, евакуації поранених і пошкодженої техніки, прикриття дій військ і підрозділів від прицільного вогню противника, осліплення вогневих точок противника, що значно знизило втрати військ;

застосування вогнеметів в інтересах підрозділів в ході бойових дій були знищені або подавлені найбільш небезпечні вогневі засоби, порушена система вогню противника, що дозволило підрозділам з мінімальними втратами виконати бойове завдання;

Кожне із цих завдань РХБ захисту військ в ході проведення антитерористичної операції має свої особливості в організації та виконанні. Досвід бойових дій показує, що здійснення підтримки частин відбувається ефективно лише за умов професійного використання наявних сил та засобів. Це обумовлює необхідність постійного їх вдосконалення, модернізації, а також своєчасного забезпечення ними військ, згідно потреб та норм.

*Сидоров С.В., д.і.н., професор,
Пилявець Р.І., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ПЕРСПЕКТИВНІ СИСТЕМИ ЗБРОЇ ДЛЯ ДІЙ В УМОВАХ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

Міські умови накладають свої обмеження на застосування зброї та бойової техніки через наявність в зоні бойових дій цивільного населення, пам'яток культури, релігійних споруд, екологічно небезпечних об'єктів. Саме в силу цих обставин при веденні бойових дій у місті доцільним стає використання зброї несмертельної (нелетальної дії), застосування якої створює можливість тимчасового виведення з ладу особового складу, озброєння, військової техніки та об'єктів інфраструктури. Такі системи озброєння є результатом сучасних високотехнологічних наукових розробок та спроможні створювати кінетичний, біологічний, акустичний, фізико-хімічний, променевиий, електрошоковий та інші впливи.

В арміях економічно розвинутих країн поступово впроваджується така зброя та проглядається тенденція збільшення її частки в загальному комплексі озброєнь. Це збільшує імовірність та загрозу застосування противником зброї нелетальної дії і потребує розроблення ефективних засобів та способів захисту від неї як особового складу, так і озброєння та військової техніки.

Останні конфлікти особливо на урбанізованій місцевості надають приклади широкого використання робототехнічних комплексів військового призначення, які уже зараз

вирішують завдання збору розвідувальних даних на полі бою, цілевказування та ураження виявлених цілей противника, розмінування та РХБ розвідки. Головна перевага таких систем полягає у забезпеченні безпеки особового складу в умовах бою у місті, зменшенні втрат під час виконання бойових завдань.

Сучасні тактичні безпілотні літальні апарати (дрони) відрізняються невеликими розмірами, малою швидкістю, низкою висотою та безшумністю польоту. Вони спроможні не тільки літати впродовж вулиць між будинками, а й “заглядати” в вікна, фіксувати та передавати інформацію в реальному режимі часу.

Наземні робототехнічні комплекси при невеликих розмірах мають високу рухомість, прохідність та надійний фізичний захист, спроможні долати різні перешкоди, проникати усередину зданій та споруд, діяти у абсолютній темноті підтримувати постійний зв'язок з оператором. А впровадження нанотехнологій на роботизовані комплекси у недалекій перспективі призведе до радикального зменшення розмірів таких комплексів та суттєвого ускладнення їх виявлення та боротьби з ними.

У сучасних умовах перспективними напрямками розвитку систем озброєння для ведення бойових дій на урбанізованій місцевості стає створення та розроблення спеціальних теплових, звукових та біохімічних детекторів та сенсорів для визначення місцезнаходження противника, його ідентифікації, виявлення навіть намірів та ступеня загрози.

Повномасштабне застосування робототехнічних комплексів на фоні розгортання системи розвідувальних сенсорів різного типу та призначення у єдиному інформаційно-комунікаційному просторі в недалекому майбутньому створить можливість перетворити кровопролитний бій у комп'ютерну гру. При цьому для оператора, який знаходиться поза зоною фізичного ураження, віртуальні цілі стають реальними солдатами та офіцерами противника. Такі небезпечні перспективи вже сьогодні актуалізують завдання пошуку ефективних засобів та способів боротьби з ними, особливо в умовах дій для урбанізованої місцевості. Широке впровадження нетрадиційних та перспективних видів зброї в арміях економічно розвинутих країн може призвести до зміни сутності та характеру збройної боротьби, коли замість фізичного знищення противника пріоритетним стане виведення противника з ладу шляхом фізичного, психологічного, інтелектуального впливу.

Небезпека полягає в тому, що збройні сили будь-якої країни, де домінують традиційні уявлення про збройну боротьбу, можуть опинитися повністю неготовими діяти в нових умовах.

*Соколюк С.М., к.і.н., доцент,
Кошовий І.Є.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ПЕРЕБАЗУВАННЯ ТАКТИЧНОЇ ГРУПИ КОРАБЛІВ ВМС ЗС УКРАЇНИ В АЗОВСЬКЕ МОРЕ У ВЕРЕСНІ 2018 РОКУ

З початком збройної агресії РФ проти України та тимчасової окупації нею Кримського півострова та частини Донецької та Луганської областей стало цілком очевидним, що агресор від своїх намірів з руйнування Української державності не відмовиться і буде

здійснювати всі можливі спроби для створення сприятливих умов для досягнення своєї мети. Для цього РФ постійно нарощує свою військову присутність в акваторії Чорного та Азовського морів, створює загрозу судноплавству, а Керченську протоку використовує як ще один інструмент політичного і економічного впливу на Україну, що вимагало вжиття відповідних заходів для забезпечення захисту суверенітету та інтересів України у цьому регіоні.

Урешті-решт, 6 вересня 2018 р. на засіданні РНБО України було прийнято рішення про посилення військово-морської присутності в Азовському морі, створення корабельно-катерного угруповання ВМС ЗС України та відповідної інфраструктури.

Після перекидання улітку сухоходом двох малих броньованих артилерійських катерів (далі – мбака) “Лубни” та “Кременчук”, у період з 19 по 25 вересня 2014 р. було здійснено перебазування двох суден забезпечення: пошуково-рятувального судна (далі – прс) “Донбас” та морського буксира (далі – мб) “Корець”.

Інтенсивна підготовка тактичної групи здійснювалася у стислі терміни: проведено доукомплектування екіпажу прс “Донбас”, було встановлено сучасні засоби зв’язку та навігації. Проводилася ретельна підготовка всіх систем та механізмів, адже прс “Донбас” до вересня 2018 року тривалий час не виходив у море. Слід зазначити, що значну увагу було приділено підготовці керівництва та особового складу тактичної групи з міжнародно-правових питань. Відпрацьовувалися дії екіпажів за різних ситуацій та варіантів дій противника. Для оборони на переході морем від можливих спроб захоплення на прс “Донбас” і мб “Корець” був розміщений підрозділ сил спецпризначення ВМС ЗС України, озброєний стрілецькою зброєю та гранатометами. Для ведення розвідки в інтересах тактичної групи під час переходу були задіяні сили морської авіації ВМС ЗС України.

Починаючи від м. Тарханкут, кораблі, катери та авіація противника здійснювали цілодобове супроводження тактичної групи, небезпечно маневруючи та зближуючись; пара Бе-12 імітувала завдання ударів по суднах, а винищувач Су-27 намагався перехопити та супроводжував Ан-26 морської авіації ВМС, який забезпечував перехід суден. Намагаючись перешкодити тактичній групі, пскр “Дон” БОхрФСБ РФ 21 вересня на міжнародному радіоканалі МРС поширив фейкове навігаційне попередження. Попри всі перешкоди, тактична група успішно дійшла до Керченської протоки, форсувала її та 23 вересня зайшла в Азовське море і зустрілася в точці рандеву з бронекатерами “Лубни” та “Кременчук”, у супроводі яких дійшла до пб Маріуполь.

Таким чином, успішному проведенню операції з перебазування тактичної групи суден забезпечення ВМС ЗС України сприяли: належна та прихована підготовка та забезпечення, виважені та рішучі дії старшого й екіпажів на переході, що стало повною несподіванкою для противника, який не був готовий до таких дій ВМС. Успіху сприяли також недоліки в управлінні силами противника та низький рівень взаємодії.

Утім, не всі чинники були враховані і наступна операція з перебазування двох мбака та рб 25 листопада 2018 р. виявилася невдалою.

Солошенко Н.В.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА УЧАСНИКАМ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ ТА ПРОБЛЕМИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ЇЇ НАДАННЯ

В умовах операції Об'єднаних сил (ООС) на її учасників іде постійний вплив довгостроково діючих стресогенних факторів. Це призводить до напруги адаптаційних систем організму і прояву бойової психічної травми (БПТ) багатьох військовослужбовців.

Бойова психічна травма (БПТ) – психічна травма, викликана впливом факторів бойової обстановки, призводить до розладів психіки різного ступеня тяжкості. У результаті психотравмування відбувається накопичення змін у структурах центральної нервової системи, наростання специфічної особистісної дисгармонії і готовності до психопатологічного синдромуутворення.

У період повернення із зони бойових дій у мирне життя можна виділити три етапи:

перший етап – почуття гордості і впевненості в собі, очікування соціальних реакцій;

другий етап – період неадекватного реагування – виникає внаслідок нереалізованості очікуваних реакцій від суспільства, негативного і байдужого ставлення;

третьої етап – період адаптації до життя в суспільстві.

Найнебезпечнішим для учасників бойових дій вважається період, який настає відразу після повернення додому. На цьому етапі є висока ймовірність суїцидних спроб і тому особливої важливості набуває постійна підтримка близьких людей. Через три роки після повернення до дому завершується перший етап. До цього часу повністю формується синдром (ПТСР) посттравматичних стресових розладів. ПТСР та розлади адаптації є найбільш розповсюдженими формами психічних розладів, які виникають в учасників бойових дій.

Діяти потрібно невідкладно, відповідно до конкретної ситуації. Якщо у разі гострої реакції на стрес людині вчасно надати належну підтримку і психологічну допомогу, то, за свідченням фахівців, більшість потерпілих успішно адаптуються до пережитого і не страждатимуть від ПТСР. Що більше часу пройде після травмивної події, то більша ймовірність розвитку хронічних розладів.

Невідкладна допомога має надаватися у звичній для потерпілого ситуації та соціальному оточенні, що мінімізує негативні наслідки госпіталізації. З постраждалими людьми необхідно спілкуватися, як із нормальними людьми, а не як із неповносправними або пацієнтами. Необхідно в них підтримувати впевненість у тому, що їхній стан нормалізується. Алгоритм допомоги має бути уніфікований – відвести постраждалого від джерела травми, забезпечити воду, їжу, відпочинок, безпечне середовище і вислухати. Необхідно усунути чи зменшити найбільш яскравий прояв гострої реакції (а саме, агресію, плач, істеріку, шоківий стан), що не дає можливості людині функціонувати. Глибша психологічна допомога за необхідності має надаватися професіоналами в безпечному місці. Психологічна допомога військовослужбовцям включає психологічну підтримку і психологічну реабілітацію.

*Трофимович Л.В., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПІДВИЩЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗС УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО/ООС

Підґрунтям військової могутності будь-якої держави є її збройні сили, від морально-психологічного стану яких в значній мірі залежить їхня боєздатність та спроможність до виконання завдань за призначенням. Досвід АТО/ООС на сході України свідчить про те, що значення морально-психологічного стану військ, який суттєво впливає на досягнення перемоги у сучасній війні, значно зростає.

У сучасних збройних конфліктах досягнення морально-психологічної переваги над противником відіграє вирішальну роль у здобутті перемоги. В умовах гібридної війни, асиметричності дій, зростання впливу на психіку воїна негативних факторів сучасного бою, особливо позиційної війни, формування морального духу, психологічної готовності і емоційно-вольової стійкості набуває особливого значення.

З самого початку збройної агресії Російської Федерації проти України активно здійснюються інформаційно-психологічні операції, йде постійна боротьба за свідомість українців і зокрема військовослужбовців ЗС України. Ворог використовує різноманітні інформаційно-психологічні та пропагандистські технології, спрямовані на відмову українців від опору, формування зневіри до керівництва країни та ЗС, застосовуючи перекручування фактів, що негативно впливає на морально-психологічний стан. Тому проблема ефективного формування та підтримання морально-психологічного стану особового складу на рівні, необхідному для виконання завдань за призначенням, є досить актуальною на сучасному етапі.

Досвід бойових дій під час проведення АТО/ООС висвітлив низку позитивних аспектів в діяльності існуючих структур морально-психологічного забезпечення в ЗС України, про що свідчить героїзм українських воїнів. Водночас під час виконання бойових завдань виявлено низку проблемних питань щодо морально-психологічного забезпечення, які потребують негайного розв'язання. Стає зрозумілим, що головною метою російського агресора є руйнація бойового духу, або іншими словами – підриг морально-психологічного стану українських військовослужбовців. На сьогодні, коли від ЗС України в значній мірі залежить збереження суверенітету нашої держави, існує необхідність формування вірного та відданого народові військовослужбовця, для якого характерні патріотизм, професіоналізм, непохитність духу, дисциплінованість, вірність кращим бойовим традиціям та психологічна стійкість. Також важливо акцентувати увагу на необхідності підтримки та відновлення належного рівня морально-психологічного стану особового складу у зв'язку з постійним зростанням психологічного, морального та фізичного навантаження в умовах ведення бойових дій.

Тому на сьогодні керівництво Міністерства оборони, командування Генерального штабу ЗС України покладають великі надії на діяльність структур, які відіграють важливе значення у підтримці належного морально-психологічного стану та покликані формувати і

плепати високий бойовий дух та готовність кожного військовослужбовця на самопожертву заради збереження держави.

Таким чином, завдання формування високого морально-психологічного стану військ залишатиметься актуальним, доки існуватиме збройна боротьба. Реалії часу вимагають від українського суспільства та військово-політичного керівництва надзвичайно великих зусиль з розбудови Збройних Сил, здатних відновити територіальну цілісність.

*Філінюк А.Г., д.і.н., професор
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ І ЧИННИК ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Конструкт “історична пам’ять” – порівняно новий не лише в історичній науці, але і як ідеологічний засіб, пов’язаний із “політикою пам’яті”. В останні десятиріччя виникла ціла індустрія пам’яті, в контексті якої активно працює чимало ентузіастів – державні і політичні діячі, науковці, журналісти, представники мистецтва, співробітники музеїв тощо. У літературі з історії щодо поняття “історична пам’ять” сформовано кілька парадигмальних ліній: а) потужна європейська, в тому числі проукраїнська, заснована на об’єктивності, історичній правді, цивілізаційних цінностях і міжнародно-правових реаліях; б) російська апологетична лінія, базована на власному інтересі та спадкоємності царської Росії, Радянського Союзу й претензіях щодо земель, котрі входили до них, має яскраво виражений експансіоністський, імперсько-деспотичний характер і в) проросійська, яка, як і попередня, опирається на спекуляції світоглядними підходами та підміні універсальних понять. Задля утвердження двох останніх парадигмальних ліній задіяні величезні сили Російської Федерації – історики науково-дослідних інститутів і ЗВО, аналітичні центри (до прикладу, Центр українських досліджень), фонди (зокрема, “Русский мир”), спеціальні державні установи (типу “Россотрудничество”), багатомовні телекомпанії (наприклад, RT), численні псевдоновинні агентства та мультимедійні сервіси (серед них – Sputnik), міжнародні соціальні та релігійні групи, соціальні мережі та інтернет-тролі. Більшість із них працює не лише на російську, а й проросійську парадигмальну лінію. Це означає, з одного боку, зростаючу небезпеку і підвищену потребу сучасного суспільства України в трансляції об’єктивних історичних знань на масовий рівень; з іншого – що історія як наука і навчальна дисципліна стає сферою інтересів та активності різноманітних категорій населення. Виклики, кинуті історії в значенні знання, істотно вплинули на облік історичної науки. Цілком природньо, ангажовані представники різних груп очікують активної участі істориків у створенні “історичної пам’яті”. Адже цей дискурс передбачає, що професійне історичне співтовариство має працювати над виробництвом не просто наукового знання, а й масового “знання про минуле” – “історичної пам’яті”. Реакцією на ці тенденції стали нові пріоритети у виборі предмета дослідження, методологічні новації, нові конфігурації у відношеннях між історією та ідеологією.

Відзначимо, що, виникнувши наприкінці 1970-х рр., конструкт “історична пам’ять” продемонстрував незвичайну здатність до експансії, яка проявляється в двох формах: по-

перше, там, де раніше йшлося про народну історію, популярну історію, усну історію, публічну історію і навіть про міф, тепер використовується поняття “пам’ять” в якості метаісторичної категорії, яка включає всі ці поняття; по-друге, потенційно безкінечним стає список об’єктів, котрі відносяться до пам’яті або можуть кваліфікуватися як пам’ять.

Відстоювання територіальної цілісності і державної незалежності України в умовах збройної агресії Росії відбувається, з одного боку, коли Україна, європейська та світова спільнота переживають дедалі більш зростаюче напруження у зв’язку з новою хвилею ескалації з боку Російської Федерації; з іншого – в часі це співпадає з пережитим черговим пізнавальним поворотом людства до історичної пам’яті, який має винятково важливе значення для українців. Адже об’єктивне переосмислення нашого історичного минулого, зокрема періодів Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., голодоморів 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр., Другої світової війни тощо актуалізує ще й конфлікт “різних пам’ятей”, смисли яких, за виразом французького дослідника Ж. Мінка, “більше пов’язані з бажанням таврувати, дискредитувати супротивника, здійснити перегляд історичних матеріалів, змінюючи в них вердикт, грати на конфліктному минулому в сьогоднішніх політичних змаганнях”. В умовах глобалізації та інформаційної революції це веде до помітних змін у постановці дослідницьких завдань, організації історичних досліджень і послідовного розкодування та артикулювання позиції вітчизняних істориків щодо феномену місця та ролі участі українців та України в історичному поступі Європи і світового співтовариства. Адже минуле промовляє через джерела і саме з їхньою допомогою його можна відтворити й тим самим заповнити науковими уявленнями про реальні події минулого.

Актуальність вивчення та осмислення проблеми “історична пам’ять” викликана: по-перше, нинішнім станом історичної свідомості та історичної культури українського суспільства і фундаментальним значенням об’єктивного висвітлення, відновлення та збереження історичної пам’яті про роль і місце України на різних етапах її минулого; по-друге, об’єктивною необхідністю формування цілісного полотна вітчизняної минувшини як важливого і необхідного чинника позитивного державотворчого поступу і повноцінного життєзабезпечення нашого народу на основі осмислення уроків історичного минулого; по-третє, значним ростом спроб тенденційного висвітлення, інтерпретації історичних фактів і відвертих й зухвалих фальсифікацій з боку російських дослідників, які спрямовують свої обґрунтування та висновки на реанімацію теорії “найменшого зла” і положень про захист єдинокровних та єдиновірних “братів” у нібито громадянській війні в Україні; по-четверте, визнанням необхідності поповнення нових наукових знань для забезпечення єдності багатонаціонального народу України, ефективної протидії спробам фальсифікації історії як одного з напрямів діяльності щодо збереження та зміцнення міжрегіональної і міжнаціональної єдності української держави на сучасному етапі.

Сучасна Україна, як будь-яка суверенна, незалежна держава, складається з двох компонентів: зрілої своєю свідомістю нації та національної держави. У російській світоглядній системі, як за царської Росії, за часів існування СРСР, так і нинішній Російській Федерації українці не визнавалися й не визнаються окремим народом, а Українську державу розглядають виключно як випадковість. Нинішня російська імперська влада, продовжуючи більш як трьохсотлітню експансіоністську політику самодержавної Росії і радянсько-більшовицько-комуністичного режиму СРСР, веде агресивну війну не лише проти волі

українського народу, а й проти порядку, встановленого наприкінці “холодної” війни. Більше того, все робить, щоб розколоти світоглядно українське суспільство на декілька ідейно різних частин. Звернення до нашого історичного минулого відкриває перспективи більш глибокого осмислення пріоритетів України. З огляду на духовні запити сучасного соціуму зростає вплив історичного знання на формування суспільної свідомості, набуває особливого значення необхідність подолання фальсифікацій як соціально-психологічного інструментарію інформаційних війн, створення сприятливих умов для подальшого розвитку досліджень з історії України в контексті всесвітньо-історичного процесу. Знання про минуле, наявність у генетичній пам’яті страшних репресій і безпощадної готовності до знищення заради домінування – все це має спонукати нас до створення арсеналу протидії російській агресії. Історія засвідчує, що Україна насправді жива тільки через те, що завжди виявляла згуртованість, волю і внутрішню стійкість й повставала проти всіх завойовників для захисту своєї свободи та своїх духовних і культурних цінностей.

*Харитонов О.Л., к.військ.н., с.н.с.
Інститут Військово-Морських Сил
Національного університету “Одеська
морська академія”, м. Одеса*

ДОСВІД БОРОТЬБИ З БПЛА В ОПЕРАЦІЇ ОБ’ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ)

Протягом 2014–2021 років у зоні бойових дій на Донбасі було документально зафіксовано, що у розпорядженні російсько-терористичних військ знаходиться до 10 типів та зразків російських безпілотних літальних апаратів (БПЛА) типу “Гранат-1”, “Гранат-2”, “Гранат-4”, “Техін”, “Орлан-10”, “Елерон-3СВ”, “Форпост” (ізра. – “Searcher Mk II”), “Застава” (ізра. – “Bird Eye-400”) тощо. Ці дрони мають різне цільове призначення, але їх основу складають розвідувальні та ударні БПЛА.

Виявлення БПЛА вдень здійснюється візуально або за звуком роботи двигуна. Уночі виявлення БПЛА є складнішим та можливе лише за звуком.

Знищення (нейтралізація) БПЛА можливе кулеметним (автоматним) вогнем на відстані до 600 м, вогнем зі снайперської зброї на відстані до 1000 м.

Знищення БПЛА оперативної-тактичної ланки, які мають висоту польоту більшу ніж 500 метрів та швидкість більшу 100 км/год, можливе лише засобами тактичної (армійської) авіації або за допомогою ПЗРК (ЗКУ). Застосування стрілецької зброї по таких цілях є малоефективним.

Ураження БПЛА із стрілецької зброї можливе лише за умови його польоту на відносно невеликій швидкості руху. При цьому вогонь зі стрілецької зброї має бути зосередженим та щільним.

БПЛА вертольотного типу краще знищувати в момент їх зависання (зниження швидкості).

БПЛА, побудовані за класичною літаковою схемою, доцільно обстрілювати в момент здійснення ними аеродинамічних маневрів, особливо в момент розвороту, а також під час здійснення горизонтального стабільного польоту. В останньому випадку доцільно вести масований загороджувальний вогонь перед БПЛА за траєкторією його руху.

БпЛА також можна уражати вогнем із зенітних кулеметних установок.

Поява невеликих БпЛА ближньої дії (дальність дії яких обмежена зазвичай дальністю прямої видимості) свідчить про наявність у районі угруповань противника, який намагається здійснити добування розвідувальної інформації про обстановку, стан і розташування військ.

*Ховрич С.М., к.і.н., доцент
м. Київ*

ОБРАЗ КРАЇНИ-АГРЕСОРА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ БАЧЕННЯ ПОЛІТИКІВ ТА ЕКСПЕРТІВ У ПЕРШІ РОКИ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Після початку збройної агресії Російської Федерації проти України як на офіційному, так і експертному рівні намагалися з'ясувати мотиви нападу РФ на Україну. Цікаві міркування про країну-агресора тоді ще чинних і колишніх державних діячів вже через рік війни, аналіз яких дозволить встановити рівень їхньої поінформованості щодо подій, процесів. Сьогодні зрозуміло: основною метою загарбника є ліквідація державного суверенітету, зокрема України (поділ її території) та відновлення за рахунок окупованих територій проєкту “Російська імперія/СРСР”.

У лютому 2015 р. Президент України П. Порошенко (2014–2019) безапеляційно констатував: “Плани напасти на нас він [В. Путін, президент РФ. – С.Х.] виношував роками. Для цього він готував свої збройні сили. І формував у нас, в середині країни, п’яту колону” (*TVI.UA; 24TV.UA. 20.02.2015*). Навіть деякі російські видання оприлюднили приголомшливу (не завжди підтверджену) інформацію, яка так чи інакше підкріпляла здогади українських високопосадовців. Так, “Новая газета” повідомляла: “Документ, який ми публікуємо, цікавий тим, що на ранніх стадіях української політичної кризи – тобто ще до втечі Януковича з Києва та приходу до влади “бандерівської хунти” – в ньому докладно, крок за кроком прописуються обґрунтування, а також політична та піар логістика втручання Росії в українські справи і відриву від України Криму і східних областей” (*GAZETA.UA. 24.02.2015*). Натомість на Заході скептично оцінювали воєнні можливості РФ щодо розв’язання широкомасштабної війни проти України. Наприклад, у червні 2015 р. головнокомандувач силами НАТО в Центральній і Північно-Східній Європі генерал Ганс-Лотар Домрьозе (2012–2016) вважав сценарій захоплення Росією всієї території України нереалістичним (*24TV.UA. 20.06.2015*).

У суспільства, природно, з’явився запит щодо характеру кремлівського режиму, який втягнув свою країну у воєнно-політичну авантюру, що триває донині. Скажімо, колишній співробітник Інституту стратегічних досліджень РФ О. Ситін так охарактеризував політобраз РФ: “Росію занурили в ідеологію 1945–1953 років. Вона сприймає себе як країна, яка повинна встановити певний порядок у Східній Європі. І ще одна помилкова установка російського експертного товариства – це повне неприйняття того, що Україна, Молдова, Білорусь, країни Центральної Азії – суверенні держави” (*DW.COM. 01.02.2015*). Поодинокі критика Кремля, зауважимо, інколи мала місце і раніше. Зокрема, російський політолог, к.фіз.-мат.н. А. Піонтковський у своїй статті “Путінізм як вища і остання стадія бандитського капіталізму в Росії” (2000) зазначив: “Путінізм – це війна, це “консолідація” нації на ґрунті ненависті до якоїсь етнічної групи...” (*YABLOKO.RU*). Інший приклад виглядає не менш

радикально: на початку 2004 р. у московському журналі “Коммерсантъ Власть” (№2) вийшла стаття молодого дослідника Є. Понасенкова під символічною назвою “Москва – Третій райх”.

Переважна більшість українських експертів однозначно негативно оцінила сутність авторитарного режиму в РФ та його воєнні авантюри. Як-от, голова Центру досліджень політичних цінностей, політик та культурний діяч О. Доній визначив країну-агресора як найбільшу загрозу для України, а її очільника назвав “...світовим злом, який використовує різноманітні ресурси держави – фінансові, людські, військові, інформаційні – для зовнішньої агресії” (*CORUPTION.NET*. 15.08.2015; *АНТИКОР*.16.08.2015). Екс-міністр закордонних справ України В. Огризко висловив свою думку щодо майбутнього РФ: “...почнеться останній етап розпаду останньої імперії. Агонія” (*ТВІТЕР*. Volodymyr Ogrysko. 28.02. 2015).

Хомазюк О.Г.

*Національний технічний університет
нафти і газу, м. Івано-Франківськ*

МІНСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ (2014 р.) В ОЦІНКАХ ЗАХІДНИХ ЗМІ

Загострення ситуація на Сході України в серпні 2014 р. обумовило пошук шляхів мирного врегулювання конфлікту. Активну роль у мирному вирішенні конфлікту відігравали лідери України, Франції, Німеччини та керівництво ОБСЄ.

Місцем перемовин було обрано сусідню Білорусь, а президент Білорусі О. Лукашенко запевняв, що “Білорусь буде робити все, щоб нормалізувати ситуацію в Україні”. На переговорах у Мінську гострі дискусії розгорнулися в кінці серпня 2014 р., після того як українські війська почали зазнавати поразки під час проведення АТО. У зв’язку з загостренням ситуації 26 серпня 2014 р. у Мінську відбулася зустріч президентів П. Порошенка і В. Путіна. Після кількох годин переговорів було не зрозуміло чи був досягнутий хоч якийсь прогрес у питанні припинення кровопролиття на Сході України. В.Путін цинічно заявляв, що досягнення миру в Україні є внутрішньою справою Президента П. Порошенка, незважаючи на широку інформацію, оприлюднену, як в українських, так і західних ЗМІ, про безпосередню участь російських військовослужбовців у конфлікті, зокрема про захоплення деяких з них у полон українськими військовими. При цьому російські інформаційні джерела стверджували, що “ці люди перетнули кордон випадково”. Хоча самі військовослужбовці на допиті заявляли, що “...їх батальйон був переведений по залізниці у Ростовську область 23 серпня 2014 р., і близько 3 години ранку 24 серпня відділенню було відданий наказ йти в колоні, що складалася з декількох десятків броньованих машин піхоти...”.

З реакцією на ці події відгукнулися і західні ЗМІ. Так, “New York Times” писала, що “існує ворожість до ідеї, тому що цим Росія зможе диктувати умови своєму слабкому сусіду після того як болісно окопувала Крим... Будь-який компроміс після декількох місяців засудження сепаратистів / терористів є ризиковим для послаблення Порошенка в центральній і західній Україні”. Тогочасний прем’єр-міністр України А. Яценюк заявляв, що “Путін цим планом прагне ввести в оману міжнародне товариство, що особливо важливо перед самітом НАТО і очікуваного анонсу нових санкцій з боку ЄС”. “Реальний план Путіна є знищення України і відновлення СРСР. Мир настане тоді, коли Росія виведе свої війська і маріонеткові

сили”. Кореспондент нідерландської газети “De Telegraaf” констатував: “Кремль безперервно стверджує, що не залучений до військового конфлікту. Але це стійка пропаганда, тому що Росія вже кілька місяців дестабілізує Україну в прихованій війні... Це велика загроза не лише для України, але також для всієї Європи...”. Отже, західні ЗМІ досить критично оцінювали позицію Заходу на переговорах, застерігаючи від загравань з Росією, з певним скепсисом прогнозуючи результативність домовленостей у Мінську.

Цейгер І.В.,

Волинець М.В.

*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

“МІНСЬК-2” В ОЦІНКАХ ЗАХІДНИХ ЕКСПЕРТІВ

11–12 лютого 2015 р. у Мінську у ході зустрічі в “нормандському форматі” були проведені переговори, які втілилися у підписання Мінської угоди, або Мінськ-2. Угода складалася з двох документів: Пакета заходів по здійсненню Мінської угоди, підписаного представниками контактної групи з України, Росії, ОБСЄ і незаконних збройних формувань (НЗФ); додатка з викладом особливого статусу для окремих районів Донецької і Луганської області, які утримуються представниками НЗФ.

Підписання “Мінська-2” стало черговою спробою врегулювання ситуації в Україні. Однак, як засвідчили події, що відбувалися упродовж 2015 р., нова угода сподівань української сторони і західних партнерів не виправдала. Російські окупаційні війська продовжили вести вогонь по ключових напрямках. Мінські домовленості та “нормандський формат” переговорів отримали й оцінку західних експертів. Доктор Оксфордського університету Е. Фоксал писав про Мінські домовленості так: “Там не може бути ніяких сумнівів, Росія отримала більше вигоди з угоди. ... В результаті угоди прогрес у сторону ЄС (і, можливо НАТО) став набагато складнішим і Україна знаходиться у набагато слабкішому становищі для боротьби на сході...”. Відомий історик, професор Норман Девіс в програмі “Світ” на польському “TVN24”, прокоментував це так: “...конфлікт не було вирішено. Росія не відмовилася від України як частини своєї імперії... хоч Київ як столиця України і є російськомовна, проте абсолютна більшість українців не хоче бути частиною Росії. Донбас є специфічним, там культура радянська”. “Україна є сильна країна і вона зможе прожити без Донбасу і Криму. Дуже важливо, щоб Україна вижила і зміцнилася, особливо у фінансовому плані і вирішила свої проблеми. Повільно, повільно вийти з цієї кризи”. За його словами, основна причина конфлікту в Україні є історія: “Путін не визнає, що Україна має свою власну історію та ідентичність. Він вважає, що вона як і раніше частина великої Росії”. Також відповідаючи на питання чому добре те, що Польща не брала участь у дипломатичних переговорах, Норман Девіс відповів: “...між Росією і Польщею є багато складних питань, які ще не вирішені. Росіяни відмовилися від Польщі і Фінляндії в рамках імперії, але не відмовилися від України. Поляки цим можуть дратувати Путіна”.

Отже, західні експерти досить обережно оцінили результати “Мінська-2”, справедливо відмітивши агресивну політику путінського режиму і його небажання розв’язання конфлікту.

Цуріков А.І.

*Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут,
м. Київ*

ЗАХОДИ КОНТРСНАЙПЕРСЬКОЇ БОРОТЬБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АТО (ООС)

Для України, яка вже вісім років потерпає від російської збройної агресії, з військової точки зору особливий інтерес представляє досвід ведення бойових дій загальновійськовими підрозділами під час проведення АТО (ООС). У 2014–2015 рр. у системі військового управління підрозділами можна виокремити ряд факторів, які необхідно було переосмислити, перепрацювати та застосувати нові підходи.

По-перше, відсутність загальної системи управління на початковому етапі операції призводило до того, що посадові особи практично не володіли обстановкою та не могли оперативно і своєчасно приймати рішення.

По-друге, недостатня підготовленість штабів до організації збору та аналізу інформації в інтересах вогневого ураження підрозділів. Управління здійснювалося підрозділами самостійно по відкритих каналах зв'язку. Завантаженість ліній зв'язку не дозволяла повною мірою проводити оцінку в динаміці бою і узагальнювати інформацію в цілях оперативного прийняття рішення щодо маневру вогнем, а також організувати взаємодію з авіацією та іншими засобами вогневого ураження.

По-третє, досвід ведення бойових дій показав, що розгром збройних формувань противника в умовах відсутності суцільної лінії зіткнення сторін, наявності великих вільних просторів неможливий без блокування району конфлікту.

Досвід проведення АТО (ООС) показав, що необхідно приділяти особливу увагу облаштуванню своїх позицій, порядок облаштування взводних та ротних опорних пунктів має відповідати контрснайперській спрямованості. Все, що можна приховати від зовнішнього спостереження, має бути приховане. Причому для цього не завжди потрібно влаштовувати куленепробивні перешкоди. Приховане для візуального спостереження противником маскування (ковдри, фіранки, будівельне сміття, маскувальні сітки) може бути достатніми заходами. Підходити близько до такого маскування небажано, оскільки снайпер може помітити коливання перешкоди або блиск очей у її щілинах. Водночас, коливання можна викликати спеціально, щоб “спіймати” снайпера.

Доцільно звернути увагу на ефективність використання снайперів з обох боків. Під час бойових дій слід враховувати як перевагу у використанні снайперського вогню зі своєї сторони, так і можливі негативні наслідки застосування снайперської зброї противником.

На сьогоднішній день російські окупаційні війська не відчувають нестачі стрілецької зброї та снайперів, здатних застосовувати тактичні прийоми і новітні зразки стрілецької зброї. Для огляду місцевості слід використовувати виготовлені з підручних матеріалів перископи, найпростіший з яких – прикріплене на палицю люстерко.

Звичайно, в більшості випадків зробити позицію повністю невидимою і яка не прострілюється снайпером дуже важко. Проте контрснайперські заходи зменшують число зручних для снайпера позицій, а значить у разі підвищують можливості його виявлення і знищення, зберігають життя та здоров'я українських військовослужбовців.

Чайка С.П.

Іміджево-видавничий центр Національної гвардії України, м. Київ

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ (АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ) НА ТЕРИТОРІЇ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

13 березня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України “Про Національну гвардію України”. Особливістю формування її військових частин є те, що до лав НГУ влилися добровольці, які брали активну участь у Революції Гідності. За короткий час були сформовані, навчені, озброєні та злагоджені бойові підрозділи патріотично вмотивованих захисників України.

Національна гвардія України під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил застосовувалася відповідно до завдань, покладених на неї Законом України. Особовий склад НГУ брав безпосередню участь у бойових діях на сході України:

під час розблокування будівлі УСБУ у Слов'янську Донецької області, будівлі УМВС м. Маріуполя та захисту військового містечка військової частини 3057;

під час боїв за Донецький аеропорт, де виконував завдання з охорони та оборони ділянки, прилеглої до аеропорту території, недопущення проникнення НЗФ до споруд аеропорту;

під час розблокування та взяття під контроль аеропорту м. Краматорська;

під час виконання бойових завдань у складі та оперативному підпорядкуванні тактичного угруповання “Кордон” з метою недопущення проникнення на територію України озброєних злочинних формувань, запобігання їх переміщенню територією держави та затримання у разі їх виявлення, забезпечення прикриття та проходження колон з особовим складом, технікою, боєприпасами в район виконання бойових завдань (для виконання цих завдань було залучено 332 військовослужбовці та 38 одиниць техніки);

під час проведення розвідувально-пошукових заходів у населених пунктах Донецької області, бойових зіткнень з противником та дій з організації зустрічі і виведення військовослужбовців, що виходили з оточення з-під міста Іловайська;

під час проведення спеціальної операції з виявлення, затримання (знищення) диверсійно-розвідувальних груп НЗФ, їх посібників, ватажків у районі н.п. Кримське;

під час відсічі противника, який увійшов на територію України з боку Росії (у результаті бою умілими діями розрахунків 17-го полку знищено 2 танки противника);

під час несення служби на блокпостах навколо Слов'янська, Маріуполя та інших населених пунктів;

під час проведення розвідки місцевості, контрдиверсійних заходів та здійснення прикриття інженерно-саперного підрозділу ЗС України, що здійснював розмінування району;

у ході бойового зіткнення з противником під час виконання завдань з евакуації поранених поблизу с. Комісарівка Луганської області;

під час оборони рубежу Старопласта–Роздільне–Комсомольське та виходу з оточення поблизу Іловайська, де загинули 23 військовослужбовці батальйону “Донбас”.

Особовий склад НГУ брав активну участь у розблокуванні та звільненні будівлі Харківської обласної державної адміністрації. Близько 70 осіб, які її захопили, було

затримано та передано представникам територіальних органів ГУМВС та УСБ України. Окремий загін спеціального призначення НГУ до 13 квітня забезпечував охорону громадського порядку в м. Луганськ, Донецьк. 21-ою окремою бригадою взято під охорону важливі комунікаційні споруди та лікарні, виставлено КПП та блокпости на дорогах та в населених пунктах Харківської області. Сили і засоби військових частин та установ НГУ забезпечили охорону громадського порядку на 35 виборчих дільницях м. Слов'янська під час проведення позачергових виборів народних депутатів України. Окремий загін спеціального призначення Північного ОТО здійснював супроводження та охорону й оборону Спільного центру з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін. У реалізації завдання щодо сприяння пошуку і евакуації полонених, поранених та загиблих військовослужбовців брали участь офіцери груп цивільно-військового співробітництва ГУ НГУ та військових частин Північного та Південного ОТО.

Упродовж 2014–2021 років 293 військовослужбовці НГУ загинули, за мужні та героїчні дії із захисту суверенітету і територіальної цілісності України п'ятьом було присвоєно високе звання “Герой України” (посмертно). Почесні найменування були присвоєні 25-ти військовим частинам і 1-му підрозділу. Сьогодні особовий склад Національної гвардії України продовжує виконувати завдання за призначенням.

Швець М.І.

Збройні Сили України, в/ч А1277

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ

Моделі сучасної ворожої пропаганди, трансформовані з подій недостовірного минулого, і намагання створити упереджене відношення до теперішнього програмують або навіть диктують поведінку суспільства в майбутньому. Вони можуть спричинити негативний прогрес нав'язаного самовизначення в регіонах України, знову ж, без формального оголошення війни, з подальшим застосуванням зброї фізичного впливу.

Поглиблене розуміння впливу інформаційно-психологічних операцій, аспектів контраверсійної діяльності ворога по створенню когнітивного дисонансу масової комунікації призводить до абстрагування суспільства від необхідності реагувати на небезпеку, а згодом до дегероїзації подвигів сил оборони та вектору поведінкових наслідків по розпізнаванню “свій – чужий”.

Для досягнення цієї стратегічної мети противник використовує неоднорідність колективної пам'яті народу. Типовим інструментом впливу є міфодизайн радянського режиму та постколоніального менталітету населення в регіонах України.

Застосування обґрунтованих фактів переможної воєнної історії національно-визвольної боротьби та Збройних Сил України як засобів протидії історичним інтерпретаціям противника має на меті вибудувати ідеологічну інфраструктуру української національної стійкості, поглибити усвідомлення націозахисної функції армії.

Дана проблематика розкриває необхідність впровадження Української національної ідеї в програму інформаційно-пропагандистського забезпечення Збройних Сил України.

*Шевчук В.П., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

МІЛІТАРИЗАЦІЯ РОСІЄЮ ОКУПОВАНОЇ ЧАСТИНИ УКРАЇНСЬКОГО ДОНБАСУ

Всебічна оцінка сучасної ситуації на окупованій Росією українській території Донбасу ускладнюється ізольованістю і закритістю цього регіону. Між тим виявлені джерела дають підстави частково з'ясувати реальність, що сформувалась на українських землях за вісім років російської окупації.

На окупованій території керівництво РФ створило і намагається легалізувати так названі “народні республіки – ДНР–ЛНР”. Сформовані “владні” інституції наділені підвищеним соціальним статусом і є окупаційними адміністраціями Росії, що забезпечують мінімальний рівень виживання окупаційного режиму. У лютому 2017 року Президент РФ В. Путін підписав Указ про визнання документів, виданих у “ДНР/ЛНР”, на окупованій території проводиться російська паспортизація жителів, що у подальшому створюватиме для Росії можливість відкритого втручання у внутрішні справи України.

Росія утримує на окупованій території потужне, добре озброєне угруповання під оперативним управлінням штабу 8-ї армії південного військового округу ЗС РФ. Чисельність незаконних збройних формувань складає близько 35 тис. осіб та 2100 військовослужбовців із регулярних збройних сил РФ. Утримуються парамілітарні козацькі загони, військово-патріотичні клуби тощо. Росія постійно поставляє бойову техніку, озброєння, забезпечує ротацию складу російського окупаційного контингенту. Для залучення місцевого населення до лав бойовиків використовуються різноманітні засоби: психологічний тиск, шантаж, залякування тощо.

Головна причина, що змушує місцевих жителів йти до лав збройних формувань, є низький рівень життя у “республіках”, складна соціально-економічна ситуація, критично низький рівень зарплат, поширене безробіття тощо. Використовується практика вербування неповнолітніх до складу незаконних збройних формувань, порушуючи міжнародну Конвенцію про права дитини в умовах збройних конфліктів. У “республіках” за російськими методиками сформована система “патріотичного” виховання, що оспівує “подвиги ополченців”, а події Другої світової війни подаються винятково у російському трактуванні.

Сучасний Донбас з вини військово-політичного керівництва Росії став найбільшою у світі за площею та щільністю замінованою територією, від якої гинуть військові та цивільні люди. Замінована територія на довгі роки виведена із господарської діяльності та максимально обмежує життєдіяльність населення. Між тим Президент РФ 17 грудня 2020 року заявив, що Росія і надалі підтримуватиме окупований Донбас не лише по гуманітарній, але й по лінії прямого співробітництва. Із заяви слідує, що Росія і надалі планує використовувати українську окуповану територію як військовий полігон і геополітичний плацдарм російської експансії.

Шкорубська В.П.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЛЬ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИХ МУЗЕЇВ У ВИСВІТЛЕННІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014–2021)

Військова музейна справа почала свій розвиток в Україні після проголошення незалежності. Особливо вона активізувалась та набула актуальності в українському суспільстві з початком збройної агресії Росії проти України. З 2014 року активно наповнювався музейний фонд діючих військово-історичних музеїв Міністерства оборони України новими експонатами, роль яких стала основною у відтворенні нового, але вже історичного етапу розвитку української державності. Цей процес характеризується не лише доповненням існуючих військових музеїв, а й створенням нових музейних кімнат на базі військових частин. Проте цей процес відбувався за ініціативи командування військових частин, був хаотичним та зосереджений лише на військову аудиторію. Відкритими для широкого загалу стали військово-історичні музеї гарнізонних будинків офіцерів, які розширили можливості популяризації військової музейної справи і стали доступними для усіх відвідувачів, у тому числі шкільної та студентської молоді.

Музейні експозиції, присвячені відстоюванню територіальної цілісності України, створювалися завдяки волонтерським, громадським організаціям та за сприяння командування військових частин Збройних Сил України. До наповнення вже нової музейної експозиції долучались не тільки місцеві мешканці, а й проукраїнські активісти Донеччини та Луганщини. Військовослужбовці, учасники бойових дій допомагали у створенні панорам військових операцій, проведених на Сході України.

Військові музеї розпочали виконувати важливу соціальну функцію, яка полягає у роботі із сім'ями військовослужбовців, які загинули під час збройної агресії Росії проти України. Яскравим прикладом є створення такого військово-історичного музею у місті Мелітополь Запорізької області. Зокрема, трагічна подія збитого російськими агресорами військового літака Іл-76, 14 червня 2014 року неподалік міста Луганськ відтворена у невеликому музеї 44-го гарнізонного будинку офіцерів. Музей створений у розрізі фюзеляжу та кабіни пілотів з манекенами екіпажу у військовій формі, що була передана до музею родичами загиблих. Музейники творять традицію вшанування пам'яті загиблих військовослужбовців. Щороку 14 червня, в день авіакатастрофи, до музею приїжджають родичі, друзі загиблих, представники органів місцевого самоврядування, військових структур, приходять місцеві мешканці.

Військово-історичні музеї стали певним осередком національно-патріотичного виховання, сприяючи утвердженню бойових традицій військ (сил), патріотичному, моральному та естетичному вихованню молоді та юнацтва, підвищенню культурного та освітнього рівня військовослужбовців і здійснюючи позитивний вплив на виконання особовим складом завдань бойової підготовки, мобілізації постійної готовності до виконання свого конституційного обов'язку – захисту Батьківщини, пропагують військову (воєнну) історію України серед громадян.

СЕКЦІЯ 2.
УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр.:
ВОЄННО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Білецька Т.В., к.соц.н., доцент
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ДОСВІД ПОЛІТИКИ ДИРЕКТОРІЇ УНР
У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Одним із пріоритетних напрямів вітчизняної історичної науки сьогодні є розробка та узагальнення широкого спектру проблем, що становлять підвалини національного відродження України, сприяють її трансформації у незалежну, демократичну, правову державу. В даному контексті неабиякого значення набуває дослідження процесів державотворення національних урядів у 1917–1921 рр., зокрема Директорії Української Народної Республіки (УНР). У вітчизняній науковій літературі питання утворення та діяльності Директорії УНР висвітлено досить об'ємно у дослідженнях В. Солдатенка, С. Литвина, О. Копиленка, М. Копиленко та інших істориків.

Директорія з моменту свого проголошення мала розв'язати три невідкладні проблеми: визначити власний правовий статус, особливо компетенцію і повноваження, врегулювати свої відносини з іншими структурами державного механізму і запропонувати саму його модель. Однак вибір політичних засад державотворення здійснювався в екстремальних умовах взаємодії і соціального протистояння різних сил. До того ж військові конфлікти, що розгорталися навколо, стали на заваді процесам державного будівництва, тому всі зусилля Директорії УНР у цьому напрямі на початковому етапі носили хаотичний характер. Чіткої схеми функціонування місцевих інституцій влади урядом створено не було. До моменту вироблення відповідних законів передбачалося і було створено Інститут Комісарів, в основу якого був покладений принцип вертикального підпорядкування органів влади. Губернський комісар був представником держави в губернії та здійснював постійний нагляд за виконанням державними інституціями розпоряджень Директорії УНР. Він допускав до влади повітового комісара, який забезпечував: виконання розпоряджень вищої влади; організацію сільських, волосних та повітових комісаріатів, а також народних та земельних управ; організацію народної самоохорони, відновлення апарату міліції; підготовку до мобілізації. Наступною ланкою в цій системі був волосний комісар, його обов'язки були ідентичними як і повітового комісара, але тільки на волосному рівні. В кінці цієї вертикальної схеми стояв сільський комісар, який обирався громадою села і затверджувався повітовим комісаром.

На жовтень 1919 р. адміністративні апарати в більшості повітів території, контрольованої Директорією УНР, функціонували. Але їх діяльність ми не можемо назвати успішною. Це було зумовлено рядом причин, серед яких: нестача кадрів, незначна кількість свідомих людей, постійний брак коштів. До того ж з боку уряду не було чітко окреслено сфери компетенції тих чи інших інституцій місцевої влади. Досить часто їх діяльність дублювалася на різних рівнях, породжуючи непорозуміння та конфлікти. Постанови і рішення деяких органів влади, особливо волосних і сільських комісарів, часто виходили за межі їх повноважень. Мали місце і неодноразові втручання військових у сферу цивільної

влади, що дискредитувало останню, підривало авторитет уряду УНР серед населення. Та, напевне, найбільшими перепонами на шляху нормального функціонування органів місцевої влади були обставини військового часу. І хоча усі плани і проекти уряду Директорії УНР у напрямі створення механізму місцевої влади залишалися “декларацією намірів”, вони містили у собі величезний потенціал, досить ефективну модель, яка сьогодні може слугувати прикладом у реалізації системи державного місцевого самоврядування.

*Богачук О.Є.,
Безбах В.Г., к.і.н., доцент
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

БОЇ ЗА ВАПНЯРСЬКИЙ ЗАЛІЗНИЧНИЙ ВУЗОЛ – ОДНА ІЗ ГЕРОЇЧНИХ СТОРІНОК ВАПНЯРСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОПЕРАЦІЇ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (26–31 ЛИПНЯ 1919 РОКУ)

Однією зі знакових подій і водночас визначних перемог української зброї часів Перших Визвольних змагань 1917–1921 рр. була Вапнярська операція армії УНР. Бої з більшовицькими підрозділами Червоної армії тривали протягом липня–серпня 1919 р. 3-тя піша дивізія Армії УНР діяла ізольовано й мусила покладатися тільки на власні сили й умілість. Головним її завданням було захоплення Вапнярського залізничного вузла (нині станція Вапнярка Томашпільського району Вінницької області), який мав величезне стратегічне значення. Для військ Армії Української Народної Республіки ця станція була ключовою для подальшого розгортання військового наступу на Одесу та Умань. Водночас для військ противника цей пункт був необхідний для завоювання Жмеринки та Проскурова і недопущення просування українських військ до Києва та Одеси. Більшовицьке командування для боротьби з українськими військами направило свої найпотужніші елітні підрозділи.

Як свідчать очевидці, найбільш жорстокі бої з “червоними” точилися за станцію Вапнярка наприкінці червня 1919 року, стратегічне значення якої добре розуміли обидві сторони. При взятті цього важливого залізничного вузла 21 червня відзначився 8-й Чорноморський полк, який втратив вбитими 23 старшин та до 150 козаків, серед яких і командир куреня полковник Оселецький.

Бої 26–27 червня за Вапнярку були найнапруженішими та найжорстокішими за всю історію 3-ї пішої дивізії Армії УНР. Українським воякам, яким бракувало набоїв, не раз доводилося сходитися у багнетну атаку з противником. Про запеклий характер боїв красномовно говорить той факт, що сама Вапнярка та навколишні станції Крижопіль та Княжево по кілька разів переходили з рук у руки.

Маючи менше військової сили та забезпечення, начальник 3-ї дивізії полковник Олександр Удовиченко обрав тактику маневрування і знищення окремих ворожих підрозділів поодиночі. Враховуючи кількість та якість більшовицьких сил, які змагалися за Вапнярський залізничний вузол, помилка командування дивізії могла привести до повного її знищення. Чоловий наступ на станцію Вапнярка вздовж залізничної колії здійснював 9-й Стрілецький полк 3-ї дивізії УНР, а з запліля провадив атаку її 7-й Синій полк, перший курінь якого блискуче провів тилову атаку і здобув станцію.

У Вапнярській операції особливо проявили себе українські артилеристи. Особливо прославилась обслуга легендарного сотника 3-ї гарматної бригади І. Шури-Бури (розстріляного під Базаром у 1921 р.), яка сміливо вступала у нерівний двобій з артилерією панцерних броньованих потягів “червоних” і не раз виходила з нього переможцем. У ході боїв за Вапнярку особовим складом дивізії було знищено “22 ворожі частини в загальній кількості до 11 тисяч бійців”, серед яких і знаменитий полк, очолюваний мобілізованим більшовиками відомим одеським бандитом Мішкою Япончиком. Після перемоги 3-тя піша дивізія Армії УНР під командуванням Олександра Удовиченка за виняткову стійкість і відвагу була офіційно удостоєна назви “Залізна”.

Українська революція 1917–1921 років стала визначальним етапом українського державотворення. Український народ уперше у новітній історії створив демократичну незалежну державу, утвердив себе як політичну націю. Перші Визвольні Змагання доби Української Революції 1917–1921 років стали примітні і такими звитяжними баталіями, як і бій за залізничний вузол Вапнярку.

*Бойчук Б.М.,
Письменський А.В.,
Заболотна К.О.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ УГА

Формування та становлення боєздатної УГА відбувалось в умовах кризи в системі документно-інформаційного забезпечення у зв'язку з відтоком кваліфікованих кадрів та руйнування інфраструктури.

У кінцевий період Першої світової війни інформаційні служби (пошта, телеграф і телефон) у Галичині перебували в підпорядкуванні польської урядової адміністрації. Тому у робочому складі працівників зв'язку Східної Галичини українців за національністю був дуже малий відсоток, які займали найнижчі робочі місця в обслуговуванні пошти, телеграфу і телефону.

У робочому стані частково залишався лише телефонний зв'язок, який обслуговувався українцями. Тому на першому етапі боротьби галичан за державність весь тягар не тільки військового керівництва, а й управління краєм вищим органом керівництва ЗС ЗУНР Начальною Командою Галицької Армії (НКГА) здійснювався за допомогою телефонного зв'язку.

Важка ситуація з телефонною мережею в Галичині не давала змоги уряду ЗУНР ефективно керувати краєм як у військовій, так і в громадсько-політичній сферах. Тому для переобладнання та відновлення контактної мережі для безперервного телефонного і телеграфного зв'язку при НКГА формується служба зв'язку, яка, власне, зародилася в битві за Львів першого листопада 1918 року, і першим командиром відділу зв'язку було призначено поручика Ярослава Кузьмовича.

На першому етапі основна робота по відновленню системи зв'язку за відсутності кваліфікованого персоналу лягає на плечі ентузіастів. Силами старшин служби зв'язку було

зібрано велику кількість технічного майна (польові комутатори, телефонні апарати, до того ж дуже різноманітні: австрійські, німецькі, російські, американські, у штабах часто використовувалися цивільні апарати). Одночасно з відбудовою зв'язку в Галичині були проведені заходи щодо підготовки власних технічних і командних кадрів служби зв'язку УГА. Створювались відповідні навчальні школи телеграфістів в Тернополі, а згодом в Станіславі. Згодом для здійснення військового керівництва було споруджено військові телефонні і телеграфні станції, що з'єднали лініями зв'язку НК УГА з бойовими групами, а також командування груп з куренями. Для керівництва країною було встановлено постійний зв'язок Уряду ЗУНР з усіма Окружними Командами і Повітовими Комісаріатами, з Директорією в Києві. З іншого боку – через Будапешт і Відень було встановлено зв'язок із європейськими державами.

Отже, незважаючи на військові труднощі, нехватку кваліфікованих спеціалістів, служба зв'язку була однією з важливих частин УГА, яка забезпечувала управління НКГА країною, а війська та бойові групи необхідною інформацією.

*Борчук С.М., д.і.н., професор
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ;
Коляда І.А., д.і.н., професор
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА КАЛУЩИНІ У СФЕРІ ОСВІТИ (1914–1917 рр.)

Окупувавши 3 вересня 1914 року Калуш, російська окупаційна адміністрація вдалася до політики репресій. 27 вересня 1914 р. тимчасовий військовий генерал-губернатор Галичини Г. Бобринський видав циркуляр “Про заборону функціонування різного роду клубів, союзів і товариств та тимчасове закриття існуючих в Галичині навчальних закладів, інтернатів і курсів, за винятком навчальних майстерень”. Відповідно у жовтні 1914 р. Тернопільський військовий губернатор князь Вітольд Чарторійський видав аналогічний документ для Калуша і повіту. У ньому, зокрема, йшлося про закриття всіх існуючих на той момент у Східній Галичині та Північній Буковині навчальних закладів, чия робота може бути відновлена тільки за умови наявності у представників викладацьких кіл лояльності до імперської присутності та їхнього відносно грамотного володіння російською.

25 листопада 1914 р. наказом Верховного головнокомандуючого було затверджене “Тимчасове положення з нагляду за навчальною частиною Галичини”, згідно з яким керівництво діяльністю місцевих ВНЗ відходило до компетенції військового генерал-губернатора, а для контролю за середніми і початковими навчальними закладами вводилася дирекція народних училищ і штат її інспекторів. Дирекція не тільки заходила вводити у життя нові положення, а й під керівництвом колишнього директора народних училищ Київської шкільної округи Б. Плеського підготувала у березні 1915 р. проєкт розвитку загальної народної освіти. Передбачалося впродовж 5 років відкрити у Галичині 9 тис. народних шкіл.

Відкриття російськомовних навчальних закладів планувалося і в Калуші. З цією метою з міста та повіту Калуша та по всій Східній Галичині та Північній Буковині зібрали дітей-гімназистів, яких В. Дудикевич (очільник “Русского народного совета Прикарпатской Руси”) вивіз на навчання в Ростов-на-Дону. Виділені 100 000 рублів витрачав на свої потреби, а гімназисти голодували і змушені були красти.

Отже, російська окупаційна адміністрація на Калущині у сфері освіти була активним провідником імперської русифікаторської політики, реалізуючи її засади, задекларовані у відозві Верховного головнокомандуючого великого князя Миколи Миколайовича “К русскому народу в Австрии!”, а також у фарватері пануючих імперських суспільних і політичних настроїв, серед яких царювало переконання у здійсненому приєднанні Галичини.

Бриджий Д.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДІЯЛЬНІСТЬ БЕССАРАБСЬКОЇ ГРУПИ АРМІЇ УНР ВОСЕНИ 1921 РОКУ В КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Листопадовий рейд частин Армії УНР у 1921 р., або як часто його називають Другий зимовий похід, був завершальним і трагічним фіналом визвольної боротьби українського народу за незалежність 1917–1921 рр. Попри те, він ознаменував собою не лише закінчення, по суті, цілої епохи в історії збройних змагань, а й започаткував новий етап її продовження, що ґрунтувався на глибокому переосмисленні концепції подальшої боротьби за незалежність країни.

На початок осені 1921 року Повстанча армія УНР була поділена на три групи, назви яких походили від місця їхнього майбутнього формування та оперативного району дій: Бессарабська, Подільська та головна Волинська. Бойові дії мали бути розпочаті рейдом Бессарабської (Південної) групи у напрямку Тирасполь – Одеса, з наступним поширенням повстанського району на весь терен південного заходу України. Найменшою з усіх груп була Бессарабська, чисельністю приблизно 300 вояків. Командував нею генерал-хорунжий Андрій Гулий-Гуленко, колишній капітан інженерних військ російської армії, нагороджений Георгіївським офіцерським хрестом, організатор повстанського руху на Катеринославщині.

Бессарабська група організувалась таємно на території Бендерського повіту в Румунії з відома та за допомогою Третього румунського корпусу. Основним завданням групи А. Гулого-Гуленка було захопити Тирасполь та Одесу, щоб мати вихід до моря і відтягти на себе якомога більше ворожих сил, аби полегшити прорив Волинської групи.

Через низку причин, а саме прорахунки Штабу у підготовці до збройного виступу, поінформованість радянських військ про плани повстанців, погане військово-технічне забезпечення групи, брак продуктів харчування і вкрай погані погодні умови пізньої осені, похід був невдалим. Згодом, на допитах у НКВД, А. Гулий-Гуленко додавав ще й інші причини невдачі – взаємну недовіру між керівниками повстанського руху та невиконання своїх обіцянок польським та румунським командуванням.

Аналізуючи рейд Бессарабської групи, слід відзначити декілька наслідків цього походу. Вони мали як суто військове, так і моральне й певним чином міжнародне значення для

організації та вироблення подальшої концепції української визвольної боротьби. Листопадовий рейд 1921 р. вглиб України, у складі якого діяла група, вніс дезорганізацію та певну паніку в середовище радянського державного апарату, частково підірвав його авторитет серед населення, почасти сприяв зриву вивозу продподатку з України до Росії, дезорганізував на певний час зв'язок та залізничне сполучення між важливими стратегічними для більшовицьких властей містами – Коростень, Київ, Житомир, Овруч. Окрім того, під час рейду ворог зазнав дошкульних втрат серед функціонерів партійних та радянських органів влади та військового командного складу.

*Виздрик В.С., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЗБРОЙНІ СИЛИ ДИРЕКТОРІЇ УНР: ПОЧАТОК СТАНОВЛЕННЯ (ЛИСТОПАД 1918 р. – ТРАВЕНЬ 1919 р.)

Військові сили Директорії (14 листопада 1918 р.) склалися із січових стрільців під командуванням Є. Коновальця в кількості 1246 бійців та військової організації залізничників генерала Осецького. В універсалі, прийнятому 15 листопада, С.Петлюра як Верховний Головнокомандувач звернувся до “українських солдат і козаків боротися за державну самостійність України”. Для поповнення збройних сил Директорії 27 листопада 1918 року був прийнятий Закон “Про мобілізацію”.

Під час антигетьманського повстання до збройних сил Директорії приєдналися: полковник П. Болбочан, який командував Запорізьким корпусом (його корпус складався з добре вишколених та національно-свідомих козаків, маючи упорядкований старшинський склад); полковник Пелешук, командир Чорноморського коша з Бердичева. Повстанські війська 14 грудня під керівництвом Є. Коновальця захопили район Печерська – Генеральний штаб та Військове Міністерство. На бік Директорії перейшли кінний Лубенський полк, Радомський полк та Сердюцька дивізія. Армія Директорії в основному складалася з селян-добровольців. Скинувши гетьманську владу, вони вважали, що виконали свою місію, ліквідувавши головну загрозу для свого благополуччя. Прорадянські тенденції у політиці Українського уряду допомогли більшовицьким агітаторам схилити на свій бік багатьох селян. Якщо на початку армія Директорії нараховувала понад 150 тис. осіб, то до квітня–травня 1919 року військо зменшилося до 30 тисяч бійців.

Незадоволені політикою Директорії у січні 1919 року на бік більшовиків перейшли повстанські групи під командуванням отамана М. Григор'єва на Херсонщині, Дніпровська дивізія під проводом отамана Д. Терпила (Зеленого) в районі Трипілля, отаман Ангел на Чернігівщині, Я. Шепеля на Літинщині (Поділля). Армія Директорії налічувала в січні 1919 року не більше 50 тисяч вояків, основне ядро якої склали: Запорізький корпус розташовувався на лівобережжі, загін Січових стрільців під проводом Є. Коновальця, який переріс у дивізію. Осадний корпус Січових стрільців брав участь в обороні Києва, одна з груп під командуванням полковника Р. Сушка перейшла на лівобережжя з метою загородити дорогу більшовикам на Київ, друга під командуванням сотника О. Думіна перейшла на південь, а третя під командуванням сотника І. Рогульського – на північ; Сіра дивізія

(Сірожупанників) розташовувалась в районі Сосниця–Конотоп–Ромни; Чорноморський корпус розташовувався в районі Прилуки–Бахмач, Чернігів–Ніжин.

Для піднесення бойового духу військ та реорганізації військових структур у лютому 1919 року замість корпусів затверджується нова організація – кошова структура війська. Весною 1919 року діяльність Генерального штабу припинилась, старшини перейшли до Штабу Дієвої Армії. Для покращення дисципліни було введено нову посаду наказного отамана, якому підпорядковувалася вся армія УНР, ним став генерал Греков. Часто траплялося, що О. Греков і С. Петлюра своїми наказами вступали в гострий конфлікт між собою, що шкодило українській військовій справі.

Складне внутрішнє та зовнішньополітичне становище України відбилося на боєздатності армії. Упродовж квітня більшовики зайняли майже все правобережжя, українська армія опинилася на північному Поділлі і на Волині, де почала готуватися до нового походу проти більшовиків. У період з листопада 1918 по травень 1919 р. було впроваджено систему основних військових статутів, які сприяли створенню армії з усіма необхідними інститутами. Військове будівництво стало органічною частиною усього комплексу державної розбудови в період Директорії.

Габіцький В.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКО-ПОВСТАНСЬКОГО ШТАБУ

У січні 1921 р. за сприяння польських військових властей та згідно з рішенням вищих урядових і військових інституцій УНР у Тарнові при Головній Команді Армії УНР було створено Український Партизансько-Повстанський Штаб (УППШ). Його керівником С. Петлюра призначив командуючого 4-ї Київської дивізії Армії УНР генерал-хорунжого Ю. Тютюнника. За пропозицією начальника Генерального Штабу Армії УНР генерал-хорунжого В. Петріва, Штаб безпосередньо підпорядковувався Головному Отаману С. Петлюрі – головнокомандувачу всіх українських регулярних та повстанських військ. На той час основним завданням Штабу було налагодження зв'язку з чисельними повстанськими організаціями та партизанськими загонами, що діяли на окупованій території України.

До березня 1921 р. Штаб працював як таємна установа, і одним із першочергових його завдань було формування на території України партизанських загонів та повстанських організацій. На кінець березня організація Штабу, завдяки активній допомозі 2-го відділу Генштабу Війська Польського, очолюваного полковником І. Матушевським, була завершена.

Упродовж весни 1921 р. УППШ перебував у м. Тарнові, таємно проводячи роботу з представниками українських повстанських організацій і зв'язківцями партизанських загонів. Збільшенню обсягів роботи перешкоджала велика відстань до кордону, тому за допомогою польської сторони його апарат на початку літа переїхав до Львова.

На кінець весни – початок літа УППШ складався з трьох частин – “керувань або референтур”: політичної, цивільної та військової, при чому дві перші референтури перебували в стані організаційної розбудови. Діяльність референтури військового керування

була найкраще організованою і саме на цю референтуру припадала лєвова частка всієї роботи. Лише вона мала розгалужену структуру, що складалася з трьох відділів: 1 – організаційного; 2 – інформаційного; 3 – оперативного.

Готуючись до майбутніх бойових дій, УППШ здійснив ряд заходів організаційного характеру, маючи на меті надати всьому партизансько-повстанському рухові планомірності та масовості. Весь терен України був поділений на 4 Повстанські фронти, які на початку весни 1921 р. були реорганізовані в 5 Повстанських груп і 21 Повстанський район.

6 серпня 1921 р. у донесенні до Головного Отамана С. Петлюри Ю. Тютюнник пропонував переформувати партизансько-повстанські сили в Повстанчу армію, Повстанські групи – в дивізії, а райони – в бригади. Остаточна підготовка до Другого зимового походу завершилася на початку жовтня 1921 року. 23 жовтня 1921 р. С. Петлюра видав наказ, згідно з яким генерал Ю. Тютюнник вступає в командування Повстанчою Армією в Україні. Так закінчилася доба Українського Партизансько-Повстанського Штабу, який юридично припинив своє існування з постановою Повстанчої Армії.

Аналізуючи організацію Українського Партизансько-Повстанського Штабу та завдання, які стояли перед ним, слід відзначити, що у його структурі чітко визначилися провідні підрозділи, які й керували всією роботою з підготовки та проведення всеукраїнського збройного повстання. І від їхньої роботи залежав успіх майбутнього військового походу за відновлення Української державності.

*Ганаба С.О., д.філос.н., професор
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ПЕТРО БОЛБОЧАН – ПОЛКОВНИК АРМІЇ УНР

Масова українізація армії стала складовою українського національно-визвольного руху, важливим інструментом впливу на тимчасовий уряд у боротьбі за національне самовизначення українського народу. Однією з особливостей національно-визвольного руху була відсутність чіткого уявлення про роль збройних сил у процесі державотворення. Як результат, орієнтація на так званий спільний революційний фронт із російською демократією та недовіра до самостійницьких течій усередині українського руху, зокрема – серед військовиків. У цих процесах брав участь полковник Петро Болбочан. Він прагнув розбудови незалежної Української держави з міцною професійною армією, здатною захищати національні інтереси. Завдяки його військовому таланту у 1918–1919 роках було звільнено більшу частину України й Крим.

Петро Болбочан народився у родині священика, навчався у духовній семінарії, закінчив Чугуївське юнкерське училище. Був учасником Першої світової війни як офіцер 38-го Тобольського полку, нагороджений кількома орденами. З початком Української революції 1917–1921 рр. займався організацією українських військових частин. На початку 1918 року сформував Республіканський курінь, реорганізований у 2-й Запорізький піший курінь. Протистояння революційній демагогії у військових частинах, відверте неприйняття партизанщини, жорстка дисципліна та чітка організація були основними критеріями новоствореного підрозділу. Окремий запорізький курінь став мобільною боєздатною

частиною із залізною дисципліною. “Запорожці” Петра Болбочана стали одним із найбільш боєздатних з’єднань Армії УНР, відіграли ключову роль у звільненні Києва у лютому 1918 року та під час звільнення від більшовиків Лівобережжя та Південно-Східної України, блискуче провели Кримську операцію у квітні 1918 року.

Під його командуванням 2 березня 1918 року 2-й Запорізький курінь був серед тих українських частин, які, випереджаючи німців, увійшли першими до Києва. А вже у березні 1918 року Запорізький загін перетворюють на Запорізьку дивізію, і Петро Болбочан стає командиром 2-го Запорізького пішого полку, що став найбільшим і найкращим у Запорізькій дивізії. 10 квітня 1918 року штаб запорожців отримав усний таємний наказ уряду УНР, випереджаючи німецькі війська, захопити Крим із Севастополем та Чорноморським флотом у його бухті, який планувалося включити до українських збройних сил. Болбочана призначають командиром Кримської групи Армії УНР на правах дивізії. Кримська операція під керівництвом Болбочана була проведена успішно. Українці дуже швидко взяли укріплений Перекоп. За два місяці після створення першого збройного формування УНР тоді ще підполковник Болбочан спромігся досягнути того, що потім не вдавалося зробити ані більшовикам, ані представникам Білої гвардії. Після відступу з Лівобережжя знятий з командування Запорізьким корпусом. 9 червня 1919-го у Проскуріві (нині Хмельницький) зробив невдалу спробу захопити командування корпусом. Був заарештований і засуджений до страти за підозрою у намірах здійснити державний переворот (усунути від влади Головного отамана Симона Петлюру). Попри численні звернення до Симона Петлюри з проханням про помилування, розстріляний у 1919 році на станції Балин на Хмельниччині.

У трагічній долі Петра Болбочана, який став жертвою політичних інтриг й наклепницької кампанії, відбилася вся неоднозначність й трагічність тогочасного державотворчого процесу та військового будівництва. Мав незаперечний авторитет серед підлеглих. Чітко притримувався державницької позиції, мріяв про сильну армію. Талановитий й ерудований військовий, він володів надзвичайними якостями справжнього лідера.

Губський С.І.

*Науково-дослідний інститут
українознавства Міністерства освіти
і науки України, м. Київ*

ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ БАТЬКІВЩИНІ (ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. ЮНАКІВА)

Сучасна агресія путінської Росії проти України відбувається не тільки на полі бою, під час захоплення української території, морського шельфу, природних та матеріальних багатств. Ця війна є гібридною, тобто багатовимірною та багатоаспектною. Це також війна за уми й серця українських громадян, особливо в південно-східних регіонах України. Тому для реальної протидії російській антиукраїнській пропаганді, дезінформації, шовіністичним ідеям “руського мира” ми маємо використати великий досвід в цій царині наших попередників, зокрема в українському армійському середовищі доби Перших визвольних змагань початку ХХ ст.

У даному зв'язку слід згадати Миколу Юнаківа (5 грудня 1871 р., м. Чугуїв – 1 серпня 1937 р., м. Тарнів, Польща) – визначного українського військового, генерал-полковника Армії УНР і громадсько-політичного діяча, першого з найвищих за рангом генералів українського війська. На сьогодні окремих значних спеціальних досліджень, присвячених постаті М. Юнаківа, немає, крім певною мірою опрацьованих біографічних матеріалів, спогадів сучасників та кількох наукових публікацій.

У російській армії він пройшов шлях від кадета до генерал-лейтенанта. Закінчив Миколаївську військову Академію Генерального штабу в Петербурзі. Як воєнний історик спеціалізувався на історії Північної війни 1700–1721 рр., захистив дисертацію на тему “Похід Карла XII в Україну в 1708–1709 рр.” і отримав звання екстраординарного професора Академії на кафедрі воєнного мистецтва. У 1911 р. на засіданні Академії Генерального штабу було схвалено новий науковий твір М. Юнаківа “Російсько-японська війна 1904–1905 рр.” і він отримав звання ординарного професора Академії. Після краху самодержавства в 1917 р. зголосився до служби в українській армії та був призначений командувачем 8-ї армії Румунського фронту. За часів Гетьманату П. Скоропадського працював головою комісії по утворенню військових шкіл в Україні, яка ухвалила створені військові школи називати юнацькими, запозичивши корінь і назви від прізвища голови комісії Юнаківа та водночас і від українського слова юнат.

В Армії УНР очолював Головну шкільну управу військового міністерства, а 11 серпня 1919 р. був призначений керівником Штабу Головного отамана об'єднаних армій УНР і ЗУНР. За його участі було розроблено і блискуче проведено у серпні 1919 р. військову операцію з визволення від більшовицьких військ Правобережної України і Києва. Після поразки Української революції 1917–1921 рр. емігрував до Польщі, де і помер. За спогадами генерал-хорунжого Армії УНР М. Садовського М. Юнаків написав монографію про українські визвольні змагання, яку після його смерті надіслали до однієї української організації в Канаді, де вона загубилась.

Поява нових наукових досліджень, присвячених військовій та науковій діяльності М. Юнаківа, сприятиме комплексному вивченню історії українського військового мистецтва та утвердженню державотворчих традицій.

Дяченко В.І., к.пед.н.

*Інститут Військово-Морських Сил
Національного університету “Одеська
морська академія”, м. Одеса*

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ВИШКОЛУ В УНР, ГЕТЬМАНАТІ ТА ЗУНР

Період Української національної революції 1917–1920 років – це формування національних збройних сил – Дієвої армії УНР та Української Галицької армії. 20 листопада 1917 року у Києві створюється Перша Українська (Київська) військова юнацька школа ім. гетьмана Б. Хмельницького, в якій навчалися 600 юнкерів (юнаків) – майбутніх старшин Української армії.

У середині грудня 1917 року після оголошення більшовицького ультиматуму Українській Центральній Раді розпочалася 1-ша із 3-х тодішніх російсько-українських воєн.

У повному складі (спершу другий курс, а потім і перший) Перша Київська військова школа ім. гетьмана Б. Хмельницького виступає на Чернігівщину боротися проти російських окупантів. Юнаки школи обороняли вузол Бахмач – Конотоп, а також взяли участь у бою під Крутами 29 січня 1918 року. Після майже 2 місяців неперервних боїв до навчання вони не повернулися.

16 січня (9 лютого) 1918 р. Центральна Рада ухвалила закон про утворення народної армії на міліційній основі для оборони держави від зовнішнього ворога за територіальним принципом (в округах). Були сформовані окремі кадрові частини. Навчання козаків проводили військові інструктори. У квітні 1918 р. ухвалюється рішення про реорганізацію народної міліції в регулярну українську армію з 8–10 військових територіальних корпусів. Проте урядові УНР не вдалося його здійснити.

В Українській Державі гетьмана П. Скоропадського для підготовки військових кадрів запроваджувалася система навчальних закладів: військова академія з трирічним строком навчання, повітряна школа, чотири кадетських школи, дві школи старшин для піхоти і по одній – для кінноти, артилерії, технічної служби.

У складі Галицької Армії була власна система військового вишколу та підготовки командирських кадрів. Вишкіл в УГА провадився у старшинських школах і в запасних кошах (полках, куренях) за статутами Українських Січових Стрільців та австрійської армії. Його слабкою стороною була нестача бойового вишколу. Генерал Греков організував у червні 1919 р. армійський вишкіл, але після переходу УГА за р. Збруч план не був реалізований. Для старшин були організовані школи добровольців з освітою не менше 6 класів середньої школи; у Галичині діяли 3 піхотних школи, 1 артилерійська, 1 звідомна; на Наддніпрянщині – 1 піхотна й 1 артилерійська.

Отже, в УНР та Українській Державі гетьмана П. Скоропадського існувала система військового вишколу, в основі якої були стаціонарні військові навчальні заклади (за приклад взято систему з Російської імперії). Тоді як в Галицькій Армії ЗУНР була власна система військового вишколу (школи добровольців та запасні коші (полки, курені) в бойових порядках армії), прообразом якої була військова (вишкільна) школа Легіону Українських Січових Стрільців, де здійснювалася ідеологічна та військова підготовка, а також формувалися загальнолюдські цінності, гуманізм, християнська мораль.

Заболотнюк В.І., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІЙСЬКОВЕ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДИВІЗІЇ СИНЬОЖУПАННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

У роки Першої світової війни в Німеччині опинилися десятки тисяч полонених українців, колишніх вояків армії царської Росії. Ідея формування з полонених військових формацій, здатних брати участь у військових діях проти Російської армії з метою визволення України, знайшла прихильників насамперед в українському середовищі. Перші паростки реалізації цієї ідеї з'явилися з бажанням низки полонених вступити до лав Українських Січових Стрільців. Необхідний військовий вишкіл відбувався у спортивних товариствах

“Січ”, “Запорозька Січ”, “Залізник”. Не маючи можливості вправління зі зброєю, організатори головним чином зосередилися на фізичній та стройовій підготовці, засвоєнні елементів військової дисципліни та впровадженні української військової термінології.

Військовий вишкіл як важливий елемент активізувався з утворенням Української Центральної Ради. Стрімка еволюція державницької ідеї в Україні та процес її практичної реалізації спонукав таборових січовиків до встановлення контактів з урядом Української Народної Республіки. Революційні події стали поштовхом до вступу в таборі товариства нових учасників, активізували їх організаційну роботу.

Військовий вишкіл у рамках січових організацій дозволив закласти підвалини до комплектування у таборах повноцінних у військовому відношенні українських армійських формувань. Розвиток міжнародної ситуації наприкінці Першої світової війни, зокрема підписання суверенною Україною і країнами, які належали до Четверного союзу, Берестейського мирного договору це завдання актуалізували.

У солдатських таборах Рахаті, Вецлярі та Зальцведелі офіцери-українці розпочали роботу з майбутніми воїнами українських збройних сил, до яких за окремим дорученням Союзу Визволення України відряджались полонені офіцери. 13 лютого 1918 р. генерал В. Зелінський, майбутній військовий емігрант у Німеччині, розпочав організовувати з полонених українців національний відділ, який складався з 300 офіцерів та 6000 рядових стрільців, а з 17 лютого того ж року було заплановано виїзд перших підрозділів українських добровольців по 8800 осіб з кожного табору. Результатом масштабної організаційної роботи українських діячів та офіцерів було створення національної дивізії Синьожупанників. Невдовзі після переїзду в Україну дивізія була розформована. Серед причин розформування – швидка передислокація, розвиток ситуації в Україні, який негативно вплинув на морально-психологічний стан вояків, послаблюючи військову дисципліну. Разом з тим, командування окупаційних австро-німецьких військ не бажало, щоб Українська Держава мала регулярну боєздатну армію.

Отже, загалом табірний вишкіл та формування дивізії позитивно вплинули на створення українських збройних сил доби національно-визвольних змагань.

*Заборовський В.В., к.і.н., доцент
Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків*

РОЗБУДОВА ОРГАНІВ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Прихід до влади Павла Скоропадського зумовлювався низкою об’єктивних та суб’єктивних факторів, що пов’язуються із занепадом Української Центральної Ради. Як відомо, до майже цілковитої втрати популярності Ради серед населення, передовсім, призвела її непослідовна й невдала внутрішня та зовнішня політика. Вона стала головною передумовою занепаду Української Центральної Ради. Гетьманом України проголосили генерала Павла Скоропадського. На відміну від УНР П. Скоропадському вдалося розробити найбільш виважену й забезпечену правоохоронну систему, основою якої стала Державна варта. Державну варту було створено на підставі Тимчасової постанови Ради міністрів Української держави “Про зміну існуючих законів про міліцію і створення державної варті”

від 18 травня 1918 р. як один із департаментів Міністерства внутрішніх справ. Структурно департамент складався з трьох основних відділів – загального, інспекторського та легітимаційного (паспортний режим). До складу департаменту входила також секретна частина та органи, які керували роботою окремих підрозділів варти. Правові основи діяльності та чітка організаційно-функціональна структура місцевих органів Державної варти встановлювались “Законом про Статут Української Державної Варти” від 9 серпня 1918 року. Документ визначав напрями діяльності, штати та порядок управління й підпорядкування органів Державної варти. Діяльність Державної варти була поділена на декілька основних видів: загальна (адміністративна) та оперативна (кримінально-розшукова та інформаторська). Також на Державну варту покладалась функція здійснення захисту існуючого в країні ладу (державної безпеки). Кількість службовців варти визначалась чисельністю населення. Кадровий апарат Державної варти формувалась здебільшого з колишніх працівників поліції. За твердженнями українських істориків, до 60% офіцерів Державної варти служили жандармами ще до революції. Всі ключові посади в департаменті Державної варти займали урядовці, які багато років служили в поліцейському апараті Російської імперії. З метою набуття відповідних знань особами, зарахованими на службу, вводилась система їх підготовки у спеціальних школах. Фінансування підрозділів варти та їх правоохоронної діяльності здійснювалось за рахунок державного бюджету, а рівень матеріальної забезпеченості чинів Державної варти був вищий, ніж в інших відомствах.

Характеризуючи гетьманське законодавство щодо діяльності правоохоронних органів держави, вітчизняні дослідники вказують на те, що воно було спрямоване на посилення каральної спрямованості. До його характерних особливостей слід віднести: надання переважній більшості законів зворотної сили; можливість визначення складу злочину не законодавцем, а адміністративною особою або військовим командуванням; відсутність чіткого розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності; застосування примусового вислання за рішенням позасудового органу. Справді, окремі факти в діяльності Державної варти свідчили, що її функції багато в чому виходили за межі правоохоронних. Після видання Тимчасової постанови Ради міністрів “Про деякі тимчасові заходи до охорони державного порядку й громадського спокою” від 26 липня 1918 р. та інших нормативних актів гетьманського режиму Державна варта, по суті, перетворилася з органу, головною функцією якого вважалося зміцнення державно-правового ладу Української Держави, на один із найважливіших елементів репресивно-каральної системи гетьманської влади. Втім, важко не погодитися зі свідченнями історичних джерел про те, що Державна варта чимало зробила для усталення законності й налагодження правопорядку в країні. А тому її діяльність була не тільки каральною, а й правоохоронною.

*Ільницький І.В., к.і.н.
Державний вищий навчальний заклад
“Калуський політехнічний коледж”,
м. Калуш*

ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У КАЛУШІ (ВЕРЕСЕНЬ 1914 р. – ЛИПЕНЬ 1917 р.)

3 вересня 1914 року Калуш було окуповано російськими військами. Відразу ж у місті запроваджувалася російська окупаційна адміністрація і було оголошено воєнний стан. У місті також було розташовано значну кількість окупаційних російських військ. Це пояснюється стратегічним значенням міста (адміністративно-територіального центру Калуського округу, повіту), значною кількістю стратегічно важливих промислових підприємств, розвинутим залізничним господарством та прагненням окупаційної адміністрації тягар утримання військ перекласти на плечі місцевих жителів. У місті та залізничному вокзалі було відкрито жандармські та поліцейські дільниці. Мешканці міста були зобов'язані виконувати всі накази та розпорядження окупаційної влади, зокрема, перекласти на російську мову назви вулиць та вивіски на крамницях, сплачувати податки (за австрійською системою).

Значної уваги потребував облік жителів та гостей міста. Усі люди, які відвідували Калуш, обов'язково мали зареєструватися. Дані збиралися поліційними дільницями, а потім передавалися до відповідного діловодства канцелярії. Склалися деталізовані списки, які ввійшли до спеціальної адресної книги. Під контролем градоначальства також перебувало питання видачі перепусток на виїзд з міста його постійних жителів. Градоначальство ретельно перевіряло інформацію про заняття людини, її благонадійність. За отримання перепустки передбачався певний державний збір, від якого звільнялися малозабезпечені верстви.

З початком Першої світової війни в Російській імперії було запроваджено “сухий закон”, заборонявся вільний продаж алкогольних напоїв, обмежувалася робота розважальних закладів, ресторанів, трактирів, кафе. Практика роботи Калуського градоначальства впродовж 1914–1915 рр. засвідчила, що його канцелярія з перших днів упровадження такої дозвільної процедури на алкоголь, опинилася в прямому сенсі “заваленою” проханнями на видачу дозволів на денатурований спирт, вино та пиво. Такі дозволи хоч із запізненнями, але видавалися, що, у свою чергу, викликало нарікання військово-санітарного інспектора Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини. Інспектор наголошував на зловживаннях у ході видачі дозволів місцевою адміністрацією.

Особливою проблемою Калуського градоначальства було залучення місцевих жителів та їх транспортних засобів для військових перевезень. Російська армія, особливо інтендантські частини, відчувала крайній дефіцит у підводах. Вирішення цієї проблеми вище командування вбачало в активному залученні мирного населення до транспортної повинності. Проте на практиці в Калуському градоначальстві можна було домовитися та не виконувати транспортну повинність.

Поразки російських військ змусили згорнути діяльність і окупаційної адміністрації. Найбільше потерпіло від “евакуації” російської адміністрації цивільне населення Калуського повіту. Відступ нагадував втечу великої маси військовослужбовців, які втратили загальне

військове управління. Позбавлені управління, забезпечення продуктами харчування, боєприпасами, снарядами, медикаментами (бо вкрай дефіцитними підводами вивозили вкрадене майно), нещадно грабували та знущалися з місцевого населення.

Отже, діяльність російської окупаційної адміністрації було спрямоване на максимальне залучення ресурсів Калущини на задоволення потреб російської армії.

Йолтуховський Р.В.

*Кам'янець-Подільський державний
історичний музей-заповідник,
м. Кам'янець-Подільський*

ЛАЗАР ВОРОНЮК – УЧАСНИК ЛИСТОПАДОВОГО РЕЙДУ АРМІЇ УНР

Щороку у листопаді в Україні проходять заходи по вшануванню пам'яті учасників Листопадового рейду або Другого зимового походу Армії УНР, який відбувався в жовтні–листопаді 1921 р.

У процесі дослідження музейними співробітниками таких непростих тем доводиться стикатись з долями людей тієї епохи, зокрема Лазаря Воронюка. Основу дослідження становлять матеріали, передані його онукою Ільницькою Тамарою Дмитрівною, що зберігаються у фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Народився Лазар Павлович Воронюк у селянській сім'ї 10 липня 1895 р. у с. Велика Мукша Кам'янецького повіту Подільської губернії. Окрім нього, в родині ще було три сестри і брат. У 1910 р. він закінчив у с. Чернокозинцях двокласну церковно-приходську школу. У подальшому вступив і навчався у Кам'янець-Подільській єпархіально-псаломницькій школі, яку закінчив 24 травня 1915 р. По її закінченню його було направлено працювати в с. Соломірці Літинського повіту на посаду учителя-псаломника. У цей період свого життя Л. Воронюк 13 листопада 1915 р. одружився на Махальській Тамарі.

Демократичні зміни, що відбулися в Росії після Лютневої революції 1917 р., охопили й освітню сферу. Українська Центральна Рада взяла курс на українізацію та розвиток шкільної освіти. Л. Воронюк закінчив курси української мови у м. Літині, а 21 березня 1918 р. склав іспит на звання учителя повітової школи.

Влітку 1920 р. переїздить до свого рідного с. Велика Мукша і з 1 вересня 1920 р. починає працювати на посаді учителя початкових класів. Проте продовжити свою роботу йому перешкодили політичні зміни, які сталися у листопаді 1920 р., коли під натиском переважаючих сил Червоної армії Директорія та Армія УНР відступила до Польщі. Більшовицька влада з підозрою дивилась на будь-які прояви інакомислення. Під підозру потрапив і Л. Воронюк. За спогадами його дружини Тамари, “восени 1921 р. Лазаря заарештували, однак незабаром звільнили, проте одного дня знайомий попередив, що його хочуть повторно заарештувати”. Тому на родинній нараді вирішили, щоб зайвий раз не спокушати долі, Л. Воронюк мав перечекати ці часи у “двоюрідної сестри своєї дружини в родині Роковських, які проживали на Тернопільщині біля м. Чортків в с. Білобожниця”.

Саме в цей час у цьому районі Тернопільщини формується “Відділ окремого призначення” (далі – Відділ) під командуванням підполковника М. Палія, який був складовою частиною Української Повстанчої Армії. До цього підрозділу приєднався і Л. Воронюк. Незважаючи на незадовільне забезпечення зброєю та військовою амуніцією,

Відділ 25 жовтня 1921 р. розпочинає бойову акцію. Підполковник Палій проходить Проскурівський та Летичівський повіти в успішних боях. Під навалюю переважаючих сил ворога прямує у Житомирський та Коростенський повіти, повертає на м. Малин та с. Бородянку. 17 листопада Відділ сягає сіл Гута Котюжинська, Вахівка. Фатально не з'єднавшись, як це передбачалось, з Головною армійською групою, Відділ звертає на схід від Радомишля, просто на захід до кордону, який перейшли між м. Островом і Мілятином.

По поверненні з походу Л. Воронюк приймає рішення вступити до Армії УНР і разом з іншими вояками потрапляє до табору інтернованих у м. Каліші. Як свідчить запис у його “Службовому реєстрі”, його було зараховано до “20 куреня 3-ї Залізної Стрілецької дивізії”. У листопаді 1921 р. він вступає на Українські Православні Пасторські курси. Згідно рішення екзаменаційної комісії Л. Воронюк мав “право бути призначений на посаду священика однієї з частин Української Армії”. Ще під час навчання 19 лютого 1922 р. Л. Воронюк був представлений і висвячений у сан диякона до Калішської табірної церкви Св. Покрови.

У цей час 18 травня 1922 р. у рідному селі дружина Тамара народила дочку, яку назвали Галиною. А сам Л. Воронюк продовжував свою службу у сані священика в підрозділах Армії УНР. Так, 3 липня 1922 р. його було призначено “дивізійним священиком 5-ї Херсонської стрілецької дивізії”. 6 лютого 1923 р. наказом управління Протопресвітера Українських військ призначений до 4-ї Київської стрілецької дивізії для тимчасового виконання релігійних треб. 5 серпня 1923 р., його призначено настоятелем табірної церкви у Щипіорно і в.о. священика 1-ї Запорізької стрілецької дивізії.

Після відставки Ю. Пілсудського польський уряд прийняв рішення про ліквідацію таборів українських вояків. Л. Воронюка було переведено на Волинь в с. Хворостів, де він був парафіяльним священиком. У вересні 1935 р. його переводять на посаду настоятеля парафії у с. Подебрадах Луцького повіту. Восени 1938 р. призначають на посаду адміністратора парафії в Українській Станиці в м. Каліші. Також у м. Каліші у листопаді 1938 р. його було призначено до початкової школи для “навчання православної релігії”.

Не забув Л. Воронюк і про свою сім'ю, яка залишилась в Радянській Україні. Як згадувала його дочка Галя “під час голодомору 1932-1933 рр., вони разом з матір'ю отримували грошову допомогу від батька. Проте ця допомога не залишалась поза увагою каральних органів, Тамару було заарештовано і вона перебувала під слідством”.

З вибухом Другої світової війни Л. Воронюк залишався в Станиці, як згадує онука Т. Ільницька, на початку 1944 р. Тамара Воронюк разом із донькою намагались возз'єднати родину, для цього вирушили до Польщі. Однак через військові дії зупинились на Тернопільщині у с. Городок, де винаймали квартиру.

У листопаді 1944 р. погіршилось здоров'я Л. Воронюка. Судячи з листів, лікарі встановлюють діагноз – жовтяниця. Усі спроби вилікувати хворого медикаментозним способом були невдалі, тому було призначено операцію. Однак операція не була вдалою і 24 грудня Л. Воронюк помер. Похований він на православному цвинтарі в м. Каліші. Повідомлення про смерть чоловіка і батька Тамара і Галина Воронюки отримали лише у липні 1945 р.

*Коляда І.А., д.і.н., професор,
Волинець М.В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

УЧАСТЬ М. ОМЕЛЯНОВИЧА-ПАВЛЕНКА У БОРОТЬБІ З ДОБРОВОЛЬЧОЮ АРМІЄЮ: ЖОВТНЕВА ОФЕНЗИВА 1919 р.

Михайло Володимирович Омелянович-Павленко – одна з ключових постатей збройних сил часів Української революції 1917–1921 рр.

Українську революцію Михайло Омелянович-Павленко зустрів у чині полковника і на посаді начальника 2-ї Одеської школи підготовки прапорщиків піхоти. За його ж словами: “Починаючи од цього часу, довелося мені зв’язати тісно мою долю з долею українського народу”.

Від червня 1917 р. М. Омеляновича-Павленка по чергово призначають на “проблемні місця”, аби він своїм авторитетом підтримував бойовий дух військ.

На службі ЗУНР перебував до 7 червня 1919 р., а з липня 1919 р. генерал повернувся в розпорядження штабу Дієвої армії УНР. З 29 вересня 1919 р. призначений командиром Запорізької групи, одного з найкращих з’єднань Дієвої армії УНР.

Організаційно Запорозжці року 1919-го ділилися на три дивізії: 6-ту отамана (з урядовців) Ліневського, обов’язки начштабу виконував полковник Стефанів у складі полків: Дорошенківців полк. Литвиненка, Гайдамаків – Волоха й Немирівців сотника Лисогора, на 7-му дивізію Осмолівського в складі: Мазепинців полк. Дубового, Наливайківців полк. Пирогова та Республіканців; нарешті на 8-му дивізію полк. Базильського – обов’язки начальника Штабу виконував сотник Силін, у складі: Кармелюків полк. Троцького, Сагайдаків полк. Жупінаса й Богданівців – найстаршої української частини. При дивізії була й невелика гарматна група.

Восени 1919 року внаслідок політичних та військових помилок українського керівництва Дієва армія УНР воювала на кілька фронтів: проти червоних, білогвардійців та нейтрально-ворожих поляків. Перед М. Омеляновичем-Павленком було поставлено завдання зупинити наступ денікінців на вапнярсько-одеському напрямку, стабілізувати ситуацію на цьому напрямку фронту та перехопити ініціативу.

План передбачав поділ військ на три групи: центральну – 8-му дивізію полковника Базильського, якій ставилося завдання нанести поразку групі противника у районі залізничної лінії Вапнярка–М’ясківка–Крижопіль; лівофлангову – у складі 6-ї Запорізької й 3-ї стрілецької полковника О. Удовиченка дивізії, яка мала розгромити праве крило противника в районі с. Цибуль-Ободівка. З цією групою мали діяти війська під командуванням М. Омеляновича-Павленка.

8 жовтня 1919 р. Запорізька група (20 000 бійців при 100 гарматах) вступила у безпосередні бойові дії з противником: “день, ніч і ще другий день виривали один від одного перемогу”. Надвечір 9 жовтня 1919 р. поразка денікінців була повна.

Так, завдячуючи вмілому командуванню М. Омеляновича-Павленка на вапнярсько-одеському напрямку, сили Армії УНР перехопили стратегічну ініціативу восени 1919 р.

Корольов О.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м Львів*

РОЗВИТОК ЗБРОЇ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА ПЕРІОДУ ПЕРШОГО ТА ДРУГОГО ЗИМОВОГО ПОХОДІВ

Яскравими епізодами українсько-російської визвольної боротьби проти більшовизму були бойові дії періоду Перших і Других визвольних змагань. Перший зимовий похід – похід Армії УНР тилами Червоної та Добровольчої армій (6 грудня 1919 – 6 травня 1920 рр.). Мета Зимового походу – збереження присутності української армії на українській території, у ворожому тилу, шляхом партизанських дій. Другий Зимовий похід (Листопадовий рейд) Армії УНР – жовтень–листопад 1921 р. Завдання – надання воєнної допомоги партизанському рухові, запобігання вивезенню продовольства з України у Росію з метою виключення передумов голодомору (зима 1921–1922 рр.). Стратегічним завданням операції було підняття всенародного повстання і повалення більшовицького режиму в Україні.

Озброєння Армії УНР та УГА при визволенні України від більшовизму стало спадком від російської армії. В умовах зруйнованого війною господарства, виробництво зброї і військової техніки в УНР майже припинилося. Згодом здійснювались закупівлі озброєння, техніки та майна за кордоном, проводився можливий ремонт та відновлення ремонтними групами. Артилерія – найкраща бойова формація української армії. Належний вишкіл і досвід особового складу разом з досконаліми зразками тогочасної зброї сприяли проведенню вдалих військових операцій. На озброєнні у галичан були гармати колишньої австрійської, у військах УНР – російської армій. Після переходу УГА за Збруч, усі гармати австрійського зразка замінили на російські. Такою українська артилерія проіснувала до останнього свого бою. Те саме було і зі стрілецькою зброєю.

Сухопутні війська – основа воєнної могутності Армії УНР та УГА, зазнали на той час великих змін. Розвиток технічних засобів боротьби призвів до появи броньованих сил, які мали на озброєнні панцерні авта та панцерні потяги, що становили їх основу. Їх поява та активне використання були обумовлені характером збройної боротьби, особливо у Східній Галичині. Основну роль комунікацій відігравали залізниці, тому об'єктивно склалися умови для широкого використання панцерних потягів. Швидкому зростанню їх числа сприяла також простота будівництва. Спершу потяги важко було назвати панцерними. Їх склад, захист та озброєння цілком залежали від матеріальних можливостей місцевості, де вони будувалися, та фантазії будівничих. Як правило, на звичайному залізничному ешелоні, що складався з кількох площадок та вагонів, встановлювали одну або дві гармати, декілька скорострілів (кулеметів) й така імпровізована панцерка (броня), як тоді говорили, вирушала в бій. З часом, площадки стали зміцнювати дубовими брусами, а потім на них будували своєрідні броньовані будки. Паротяг та вагони обкладали листами товстої бляхи. Окрім бойової частини, в якій розташовувалася озброєна гарматами, скорострілами, крісами та ручними гранатами залога, була господарська частина, що складалася з вагона, де містилися кухня і майстерня, кількох площадок із засобами для ремонту колії та вагонів із запасом вугілля. Встановлення гармат та кулеметів на захищених потягах дозволяло поєднати вогневу міць з маневром. Таким чином, створювалася і надійна опора в обороні, й ударний кулак для наступу.

*Кравець Н.П., к.і.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІЙСЬКОВИЙ ШЛЯХ ВАСИЛЯ ПРОХОДИ

Василь Хомич Прохода – український військовий, громадсько-політичний і культурний діяч, підполковник Армії Української Народної Республіки (УНР), історик, науковець і публіцист, історіограф дивізії сірожупанників (“За державність. Матеріали до історії війська українського” (Каліш, 1929)). Військову службу розпочав 30 вересня 1912 р. у пішому 51-му Литовському полку м. Сімферополь. Пройшов курси прапорщиків резерву та підстаршинський іспит у 1913 р., щоб по завершенню служби скласти іспит на одержання звання прапорщика, 5 листопада 1914 р. його отримав. Після початку Першої світової війни, маючи можливість уникнути мобілізації, очолив 2 роти в кількості 500 вояків, добровольцем вирушив на Південно-Західний фронт. Прибувши в штаб 14 дивізії, вояки поповнили 53-й піший Волинський полк, В. Прохода був призначений командиром 14-ї роти 4-го батальйону.

Під час Карпатської операції під командуванням генерала Брусилова у січні 1915 р. В. Прохода потрапив до угорського полону. У таборах військовополонених Терезин, Йозефов він приєднався до національно-культурної діяльності Союзу Визволення України, став одним із учасників українізації старшинського табору. Саме в цей період Василь сформувався як український громадський діяч, “непокірливий” борець за державність України, остаточно визначився із життєвим кредо: “Батьківщиною української непокірливості треба вважати Запорозьку Січ”. Прохода став відданим головній ідеї Української революції 1917–1921 рр. – боротьбі за державність України, прихильником політики голови Директорії УНР Симона Петлюри. У квітні 1918 р. через стан здоров’я за сприяння Червоного Хреста В. Прохода повертається в Україну, в Запоріжжя, де організовує діяльність “Просвіти”. У вересні 1918 р. він дізнається про прибуття в Українську Державу Сірої дивізії, наприкінці вересня цього ж року В. Прохода вступив до першого її полку в чині полкового осавула.

Основні етапи військової діяльності: полковий осавул Першого полку Сірої Дивізії (вересень 1918 р.); старшина, ад’ютант Першого козацько-стрілецького (Сірожупанного) полку Армії Української Держави (вересень–жовтень 1918 р.); начальник штабу Коростенської групи Дієвої армії УНР (січень 1919 р.); ад’ютант Першого Сірожупанного полку Дієвої армії УНР (лютий 1919 р.); польський полон у Луцьку (“Луцька катастрофа”), перебування у таборах для військовополонених у Ковелі, Вадовицях (травень–вересень 1919 р.); виконуючий обов’язки ад’ютанта Четвертого полку Сірожупанників Першої Рекрутської дивізії (вересень–листопад 1919 р.); виконуючий обов’язки начальника штабу Першої Рекрутської дивізії (листопад 1919 р.); начальник штабу Дванадцятого стрілецького куреня Четвертої стрілецької бригади (згодом – Третьої Залізної) дивізії Армії УНР, виконуючий обов’язки начальника штабу Сьомої бригади Третьої Залізної дивізії Армії УНР (квітень–серпень 1920 р.); начальник оперативного відділу, начальник штабу Четвертої Сірожупанної бригади Другої Волинської Армії УНР (серпень–жовтень 1920 р.).

21 листопада 1920 р. разом з Армією УНР Василя Проходу було інтерновано по таборах Польщі.

*Куцаєва Т.О., к.і.н., с.н.с.
Національний музей історії України,
м. Київ*

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВІЙСЬКОВИЙ ШЛЯХ ГНАТА КОЛЦУНЯКА

Серед жертв політичних репресії 1920–30-х рр. було багато учасників Української революції 1917–1921 рр., які з різних причин залишились розбудовувати хоча б і радянську, але Україну. Серед них був Гнат Миколайович Колцуняк (15.06.1888–1937(?)) – галицький графік, етнограф, який служив у збройних силах Австро-Угорщини під час Першої світової війни. Згодом – офіцер, зокрема чотар, диригент військового оркестру, організатор культурного життя та учасник літописання УГА. Г. Колцуняк був співробітником, керівником Видавничого відділу Пресової Квартири Начальної Команди УГА. У 1933 р. київського музейника репресували серед 148 осіб, безпідставно звинувачених у приналежності до УВО. Серед співробітників Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка, де працював Г. Колцуняк, жертвами репресій стали і його військові побратими Антін Онищук, Ростислав Заклінський та Яків Струхманчук. Останнього звинувачували в тому, що: “військовий спеціаліст у своїй роботі основний наголос робив на втягування по Києву всіх військових галичан та поляків, серед яких він мав колосальні зв’язки”.

Реконструкція примусово забутої в радянську добу біографії Г. Колцуняка стала важливою справою архівістів, істориків і краєзнавців. Петро Арсенич (1934–2017) на початку 1990-х рр. почав повернення постаті Г. Колцуняка в культуру пам’яті та виявив важливі архівні джерела, зокрема архівно-слідчу справу (АСС) репресованого № 66576 в архіві СБУ (нині вона зберігається в ЦДАГО). Вже достатньо реконструйовано галицький та київський періоди життя Г. Колцуняка та обставини арешту, але його військова кар’єра – вибір на користь української незалежності, малодосліджені. Наявні дві групи архівних джерел, що суттєво відображають ті роки. АСС репресованого вміщує цілий комплекс офіційних документів НКВС (протоколи допитів, зізнання, автобіографія) та один документ особового походження, що містять унікальну інформацію про військовий шлях Г. Колцуняка. Особливо це стосується причин його переходу в ЧУГА, подальшу службу аж до Казані та демобілізацію.

Візуальних джерел виявлено чотири, три стосуються теми. (1) Погрудне зображення у австро-угорській формі фенріха (прапорщика) на світлині з Електронної енциклопедії України (його для нас атрибутував к.і.н. Артем Папакін – фахівець з уніформології). (2) Виявлено в АСС погрудне зображення у військовій формі, яка атрибуції не піддається через неналежну якість зображення. Г. Колцуняк виглядає старшим, носить вуса та борідку-еспаньолку. (3) Єдине групове зображення солістів Першої української військової музики в Коломиї з своїм організатором і диригентом Г. Колцуняком є цінним фотодокументом періоду ЗУНР.

*Левін О.Л., к.і.н., доцент
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ, м. Дніпро*

ВІЙСЬКОВЕ БУДІВНИЦТВО У ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (1917–1918 рр.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах складної політичної ситуації в 1917–1918 рр. Центральна Рада зуміла створити основи національної армії, яка виконувала функцію охорони української нації. Було створено основи військового законодавства – закріплені норми та функції діяльності армії. Основою військового законодавства стали акти, закони, постанови, статuti тощо. Одним із прорахунків УЦР у сфері військового будівництва була відмова від створення регулярної української армії, мотивуючи це тим, що це може викликати невдоволення Росії і стати приводом до війни. Замість регулярної армії планувалась армія “міліційного типу”. Наслідком стало те, що українські частини колишньої регулярної російської армії саморозпустилися. У листопаді 1917 року розпочалося формування нових українських військових частин, проте умови вже змінилися і час працював проти України:

недовіра до вищого старшинського складу і залучення на керівні посади осіб, які не мали належного досвіду військового будівництва;

невміння і небажання використати історичний момент для встановлення влади, опираючись на власні збройні сили, через відсутність віри у власний народ, що змушувала її шукати опори, орієнтуючись то на Росію, то на німецькі багнети;

допущення політизації армії в той час, коли запорукою безпеки держави було саме деполітизація її війська;

нездатність поєднати й утримати єдність загальнонаціональної боротьби за відновлення української державності з радикальними соціальними перетвореннями суспільства, чого найбільше сподівалися солдати і матроси як представники бідних верств населення;

нав'язування війську демократичних реформ, які в кінцевому результаті сприяли його розкладанню, при тому, що демократизація війська, на відміну від демократизації суспільства, має свої межі і не може допускати втручання у внутрішнє життя військової організації, щоб не підірвати її боєздатності.

Закінчити можна словами Л. Шанковського: “Можна жалувати, що цієї військової сили не було кому скерувати до боротьби за Українську державність. Замість гнати ці частини до непотрібних офензив, де вони мали важкі втрати, або тримати їх на фронті тоді, коли становище всередині країни вимагало радше їх присутності в Україні, треба було спрямувати в Україну і не треба було давати їм наказів на демобілізацію. Помилки ці коштували нам дорого. Військовий матеріал у цих частинах був знаменитий, це признають не тільки українські мемуаристи, але й російські”.

Мартиненко М.С.

*Луганський обласний краєзнавчий музей,
м. Старобільськ*

ЛУГАНЩИНА В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ. КРОКИ ПАМ'ЯТІ

До початку 1990-х в Україні про Українську революцію 1917–1921 років нічого не знали і не чули. Ні, звісно, про те, що в 1917 році в Росії відбулась революція – навіть цілих дві революції! – було дуже добре відомо. Про “Лютневу буржуазно-демократичну революцію” та “Велику жовтневу соціалістичну революцію” були написані стоси книжок, але в жодній роботі не згадувалась Українська революція. Із здобуттям Україною незалежності в 1991 році багатьом стало очевидно, що треба почати не лише переосмислювати написане, а, по суті, заново творити національну історію. 1990-ті роки стали часом джерелознавчих відкриттів.

Протягом 2016–2021 років, згідно з указом Президента України №17/2016 “Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років”, громадянським суспільством, органами державної влади відзначається вшанування подій та видатних учасників Української революції 1917–1921 років.

Луганський обласний краєзнавчий музей не стоїть осторонь важливих подій державотворення. Наукові співробітники музею долучилися до реалізації проєкту “100 років боротьби. Українська революція 1917–1921” Українського інституту національної пам'яті. Одна з рубрик проєкту – інтерактивна карта “Місця пам'яті Української революції 1917–1921 років”. Серед нанесених локацій (їх понад 400), 4 – розташовані на території Луганської області. У 2019 році музеєм було презентовано розроблену пересувну банерну виставку “Луганщина в роки Української революції 1917–1921”. Експозиція налічує 10 банерів, які містять матеріали з музейних установ, краєзнавчі напрацювання та розповідають про перебіг подій Української революції 1917–1921 років на Луганщині. Зокрема, про створення та діяльність українських органів влади, громадські інституції, періодичні видання на Луганщині. А ще про адміністративні зміни, роль та значення українського війська часів гетьманства Павла Скоропадського на сході України, вшанування пам'яті про загиблих військових біля Гайдамацької могили (село Можняківка Білолуцької територіальної громади Луганської області), про уродженців з Луганщини, які відіграли важливу роль у революційних подіях – М. Ю. Шаповал, С. М. Лощенко, Д. В. Ліницький, В. М. Сосюра, Н. І. Махно та інші. Отже, бережемо пам'ять про людей та події 100-річної давнини та вшануємо тих, хто сьогодні продовжує боронити українську землю від чергового російського нашествия. У музеї діє банерна виставка “Заради рідної землі” та, на жаль, поки що, доповнюється загиблими уродженцями Луганської області...

Фахівці установи продовжують працювати над тим, щоб музей віднаходив змістовну відповідь на виклики і можливості в інтерпретації національно визначальних подій, залишався закладом для живих історій і правдивих свідчень, центром колективної пам'яті й лабораторії її переосмислення, платформи для громадського діалогу і консолідації.

*Михайленко С.М., к.і.н.
Яготинський інститут Приватного
акціонерного товариства “Вищий
навчальний заклад “Міжрегіональна
Академія управління персоналом”,
м. Яготин*

ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО КОРПУСУ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ

Напередодні та під час Першої світової війни (1914–1918) становище чеського та словацького народів багато в чому було схоже з українцями. Вони теж не мали державності і перебували в колоніальній залежності, у даному випадку Австро-Угорської імперії. Як і українці, чехи та словаки змушені були воювати у лавах обох ворогуючих блоків – т.зв. Троїстого союзу, до якого входили Німеччина, Австро-Угорщина та інші країни, та у країнах Антанти, до якої належали Росія, Англія, Франція.

Відразу після початку Першої світової війни з чесько-словацьких колоністів на території України у Києві почали формуватися добровольчі військові підрозділи. У березні 1915 року Верховний головнокомандувач великий князь Микола Миколайович дозволив поповнювати ці легіони чехами та словаками з числа полонених і перебіжчиків – колишніх військовослужбовців австро-угорської армії. Згодом, після успішних військових дій чехословацьких частин під Зборовом (липень 1917 р.) начальник штабу Ставки Верховного головнокомандувача генерал М. Духонін підписав наказ про створення окремого Чехословацького корпусу з двох дивізій і запасної бригади. Після проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки (листопад 1917 р.) та більшовицького перевороту у Петрограді процес формування чехословацьких військ не припинився. Патріотично налаштовані чехи і словаки прагнули вести війну до розгрому держав Троїстого союзу, оскільки тільки це дозволяло їм сподіватися на утворення незалежної держави.

Центром формування 2-ї стрілецької дивізії чехословацького корпусу під командуванням генерал-майора П. Подгаєцького стало українське місто Яготин (1-ша дислокувалася під Житомиром). 15 грудня 1917 року в Яготині почав формуватися дивізійний ударний батальйон чехословацького корпусу, вояки якого носили каски виробництва фінської фірми Holberg et Sohlberg. На них спереду наносилася коса біло-червона стрічка. Кістяк батальйону мали скласти окремі ударні роти лівобережних полків, укомплектовані переважно із молодих хлопців віком до 25 років із відмінним здоров'ям. Командиром було призначено штабс-капітана Теодора Дворжака, а навчання особового складу покладено на французьких військових інструкторів. Окремі підрозділи 2-ї стрілецької дивізії розташовувались у сусідніх до Яготина населених пунктах – Безуглівці, Згурівці, Аркадівці, Старій Оржиці.

Після відхилення у грудні 1917 року Центральною Радою ультиматуму Ради народних комісарів Росії на Україну розпочався наступ російсько-більшовицьких військ. Перші повідомлення про цей наступ змусили командування чехословацької дивізії привести полки в стан підвищеної бойової готовності. Проте чехословацькі частини не брали участі в боях у січні 1918 року між гайдамаками та більшовицькими військами, що відбувались по залізниці на відрізьку від Кононівки до Яготина. Крім того, 18 січня між чехословацькими частинами,

що дислокувались в Яготині, та більшовицькими військами був підписаний договір про нейтралітет. Наступного дня командуючий російсько-більшовицькими військами в Україні М. Муравйов прибув у Яготин та заявив представникам 2-ї чехословацької дивізії, що даний договір є безстроковим і стосується усіх чехословацьких частин. У лютому того ж року М. Муравйов повідомив Т. Масарику (майбутньому першому президенту Чехословацької Республіки), що чехословацькі легіони можуть безперешкодно покинути Україну та через територію Радянської Росії, зокрема Владивосток, потрапити у Францію.

Після укладення Брестського миру в березні 1918 року та наступу німецьких частин чехословацькі підрозділи поспішають залишити Яготин. Під Бахмачем (8–13 березня 1918 р.), що був потужним залізничним вузлом, чехословацькі підрозділи зазнали величезних втрат, проте більшості вдалося успішно ешелонами евакуюватися далі на схід.

Згодом, ще були півтора року поневірянь територією Росії, антибільшовицький заколот і лише потім евакуація з Владивостоку та повернення на Батьківщину. Проте беззаперечним залишається факт, що якби не національні військові формування чехів і словаків, які з'явилися у ході Першої світової війни, то не постала б і незалежна Чехословацька Республіка. Нажаль українські політичні діячі понад сто років тому не усвідомили усю важливість існування власного війська, як врешті-решт і самої державності для життя нації.

Мончак О.В.

*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА ФОРМУВАННЯ НЕЙТРАЛЬНО-ПОЗИТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ КИЯНАМИ НІМЕЦЬКОЇ КАЙЗЕРІВСЬКОЇ АРМІЇ НАВЕСНІ 1918 РОКУ

Формування мотивації до участі у бойових діях завжди здійснюється через розуміння дихотомії “ми” – “вони”, де “ми” завжди наділені високими моральними якостями, вважаючи себе вправними вояками, що ведуть справедливу війну. “Вони” завжди є антиподами, прихильниками нечесних методів, тими, хто не відзначається військовою доблестю та благородними цілями. Революційні бродіння 1917 року в російсько-імперському суспільстві утворили глибоку тріщину в усвідомленні “ми”. А самоствердження українців та початок національного руху на теренах України і Києва зокрема взагалі розколов суспільство. Тоді як “вони” трансформувались зі “звірів” на “визволителів” від більшовицької сваволі. Цьому також сприяли і такі чинники:

1. Довголітня історія співіснування, де німці не були чимось новим та незаниманим для мешканців Києва, а навпаки становили досить вагомий, освічений та активний прошарок київського соціуму. Німецька мова, поряд з російською, польською, єврейською та українською, була однією з мов спілкування у місті.

2. Особистий досвід поранених вояків російської армії, котрі лікувались у шпиталях міста. Вони і подавали образ ворога: якщо в 1914–1916 роках німців представляли як жорстоких, безкомпромісних вояків, то вже у 1917 р. більшість бачила німців як чесних противників. Важливим моментом з 1917 року в “олюднені” ворога стали домовленості про перемир'я на конкретних ділянках фронту та “братання” між солдатами ворогуючих армій.

3. Велика кількість австро-угорських, а з 1915 року і німецьких військовополонених, котрі прибували в місто пішки або залізницею, та розміщувалась в таборі на Печерську, а пізніше в Дарниці. Їх наявність сприяла “олюдненню” колишніх ворогів та втраті ними демонічної сили, котру нав’язувала імперська пропаганда.

4. Епохальний 1917 рік. Менш ніж за рік відбувся розпад імперії, зникнення старих імперських та утворення місцевих державних інституцій, масове дезертирство, перші вуличні баталії та перші артилерійські обстріли міста “місцевими” противниками.

5. Неоднорідність в національному складі населення міста, де більшість мешканців ототожнювали себе з росіянами та євреями і лиш на третьому місці були українці. Розвал імперії та зміни, породжені революцією, в більшості дезорганізували міщан, єдиним бажанням яких стало вижити.

На тлі посилення втоми від війни, революційної нестабільності та соціально-економічної кризи образ німців як “добрих господарів” і “гарантів порядку” ставав дедалі більш привабливим для тих, хто зневірився у спроможності “місцевих” влад забезпечити омріяні лад та спокій. І що найбільше імпонувало всім – кайзерівська імперія та її армія вистояла в умовах революційної ситуації і залишилась цілісним утворенням.

Науменко А.О., к.і.н., с.н.с.

*Київський обласний територіальний
центр комплектування та соціальної
підтримки, м. Київ*

ШТАБ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ – ОРГАН УПРАВЛІННЯ ОБ’ЄДНАНИХ УКРАЇНСЬКИХ АРМІЙ

Влітку 1919 р. відбулося об’єднання Наддніпрянської (Армії УНР) та Галицької армії. Остання перейшла на територію Великої України зі своїм керівним органом – штабом армії. Такий же штаб мала і Армія УНР. Потреби ліквідувати ці штаби не було, оскільки кожен із них мав свої особливості, обумовлені методами збройної боротьби та підготовки військ. Тому постала необхідність утворити керівний орган для управління всіма українськими військами – Штаб Головного Отамана Збройних Сил Української Народної Республіки. При цьому обидві армії зберігали кожна свою окрему організацію, але для керівництва їх діями було утворено єдиний орган управління.

Так, 7 серпня 1919 р. затверджено Положення про штаб Головного отамана всіх Збройних Сил УНР, що був вищим органом управління двох Українських армій. Відтепер управління їх діями зосереджувалося у руках Головного Отамана С. Петлюри. Начальником штабу було призначено колишнього професора Російської академії Генерального штабу та командувача 9-ю російською армією генерал-поручника Миколу Юнакова. Він був відомий ще під час Першої світової війни як апологет нової системи навчання, яка робила зі старшин Генштабу практичних знавців військової справи. Генерал М. Юнаков був шляхетною і моральною людиною, його авторитет у військах був дуже високим. Генерал-квартирмейстером (заступником) було призначено генерала Віктора Курмановича, колишнього начальника штабу Галицької армії, начальником оперативного відділу – підполковника Карла Долежала (останні – колишні офіцери Австро-Угорської армії). Таким

чином, Штаб Головного Отамана очолили добре підготовлені старшини з поважним досвідом.

У Положенні визначалися завдання нового органу управління, зокрема: збір, розроблення і систематизація військових відомостей, необхідних Головному Отаману для управління операціями, складання загального оперативного плану, розроблення вказівок Головного Отамана для здійснення операцій; передача його наказів і розпоряджень у війська. Проте не створювався орган, який забезпечував ідеологічний вплив рівною мірою на особовий склад двох армій. Найвищими посадовими особами були начальник штабу та отаман-квартирмейстер, що був його заступником. Вони брали участь у всіх політичних нарадах, що мали відношення до будівництва Збройних Сил, висловлювали свої пропозиції з цього приводу, виконуючи таким чином ще й воєнно-політичну функцію. Цей Штаб було добре організовано та укомплектовано фахівцями, тому він міг цілком впоратися із своїми завданнями. Недоліком була порівняно слабка організація розвідки, а також цей орган не керував справою постачання військ.

У цілому, створення такого органу як Штаб Головного Отамана було виправданим, оскільки він міг ефективно організувати управління двома арміями, які в силу різних історичних та політичних обставин мали свої характерні особливості, хоча подальші події свідчать, що це не привело до стійкої монолітності двох армій.

Ніколенко В.В.

*Сумський державний лицей-інтернат
з посиленою військово-фізичною
підготовкою “Кадетський корпус”
імені І.Г. Харитоненка Державної
прикордонної служби України, м. Суми*

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ

Термін “Українська революція” був уведений в обіг самими учасниками тогочасних подій. Це визначення є в працях Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри, Дмитра Дорошенка та інших діячів доби революції. Радянська історіографія старанно викоринювала цю дефініцію та поширювала свої ідеологічні поняття. Усе, що не вписувалося в рамки “генеральної лінії партії”, подавалося як “контрреволюційне” та “буржуазне”. Водночас українські історики в діаспорі досліджували Українську революцію 1917–1921 років. Їх роботу продовжили вітчизняні науковці в незалежній Україні.

Перший етап Української революції розпочався відразу після перемоги російської Лютневої революції у Петрограді. В цей час у Києві було створено національний представницький орган – Українську Центральну Раду (УЦР). Після Всеукраїнського національного конгресу вона з київської організації перетворилася на загальноукраїнську.

III Універсалом УЦР проголосила Українську Народну Республіку (УНР). Майже відразу вона зазнала більшовицької агресії з боку Росії. У розпалі бойових дій УЦР проголосила незалежність УНР (IV Універсал). Незважаючи на героїзм під Крутами та в інших нерівних боях, українські війська відступили. УНР уклала перший в новітній історії України міжнародний договір у Бресті. Дипломатичне визнання та військова допомога

Центральних держав зміцнили УНР і дали змогу відвоювати окуповані більшовиками території.

Гетьман Павло Скоропадський скористався нетривалим мирним періодом для зміцнення основ української державності: була розбудована дієва центральна та регіональна адміністрація, яка вела перемовини про входження до складу Української Держави Криму та Кубані. Українська Держава була визнана 30 країнами. Однак амбітна військова реформа не була завершена через несприятливу зовнішню та внутрішньополітичну ситуацію. Здобутками державотворення періоду Гетьманату скористалася відновлена УНР. Директорія відновила республіканський лад і демократичне правління в Україні. Акт Злуки Української Народної Республіки із Західно-Українською Народною Республікою (ЗУНР) засвідчив волю українського народу до Соборності. У Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля учасників Першої світової війни, взяла участь українська делегація. Увесь цей період УНР вела важкі бої за незалежність і територіальну цілісність. Разом із Галицькою армією Армія УНР демонструвала героїзм і не капітулювала навіть тоді, коли під українським прапором залишалися кілька невеликих повітів. Контрнаступи березня 1919 р., Офензива на Київ–Одесу, Перший Зимовий похід засвідчили волю українців до боротьби. Укладання Варшавської угоди заклало фундамент тривалого українсько-польського альянсу і надало примарний шанс на перемогу навесні 1920 року. Проте навіть кинуті союзником напризволяще українські вояки не полишали спроб закріпитися на рідних землях. До листопада 1921 року тривав масовий повстанський рух.

Розпад Австро-Угорської монархії відкрив шлях до незалежності її народів. Галичина – стала ареною суперництва українського та польського національно-визвольних рухів. Права на неї заявили одночасно Українська національна рада та Польська ліквідаційна комісія. Українці Закарпаття та Північної Буковини тяжіли до своїх братів-галичан, але їхні землі також були об'єктом зазіхання сусідніх народів і держав.

У 1921 році, після кількох воєн радянської Росії з УНР, майже вся територія України опинилася під контролем окупанта. Ризький мир, підписаний у березні того ж року між радянськими урядами Росії й України та Польщею, фактично поховав самостійницькі плани урядів УНР і ЗУНР. Раніше, у 1918 р. Румунія окупувала Буковину, у 1919 р. до Чехословаччини відійшло Закарпаття. Долю Східної Галичини було вирішено 1923 року на Паризькій конференції – її приєднано до Польщі.

Саме під час Української революції було проголошено незалежність України, продемонстровано можливість цивілізованого демократичного збирання територій в єдину суверенну державу. Це був вагомий і багато в чому трагічний досвід державницько-правової розбудови України. Українській політичній еліті не вдалося повною мірою втілити в життя ідею відродження державності. Це обумовлено не лише зовнішніми геополітичними чинниками, а й проблемами внутрішнього характеру. Йдеться про недостатню консолідацію суспільних верств, гострі ідейні протиріччя політичної еліти, недооцінку значення збройних сил у захисті державного суверенітету, кваліть мобілізаційних зусиль урядів, прорахунки у виборі стратегічних союзників.

Олійник С.М.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

У ПОШУКУ СОЮЗНИКІВ У БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ (ЛИПЕНЬ – СЕРПЕНЬ 1919 РОКУ)

У період боротьби за становлення незалежності України у 1917–1920 роках багато надій та сподівань українців покладалося на підтримку і допомогу з боку країн Антанти. Представники США, Англії та Франції, формально підтримуючи ідею незалежності України, фактично залишились осторонь, не простягнули руки допомоги українцям. Підтвердженням того стали події, що розгортались у дипломатичній сфері у липні – серпні 1919 року у Кам'янці-Подільському. Будучи столичним центром Української Народної Республіки, Кам'янець-Подільський неодноразово приймав поважних гостей. Протягом 20 липня – 15 серпня 1919 року в місті проходили перемовини між українською стороною та військовою місією Антанти.

Країни Антанти не випадково звернули свою увагу на Україну. Завдячуючи допомозі з боку західних українців у вигляді української Галицької армії, з'явилась можливість вибороти українську державність. Об'єднана українська армія на той час досягала 100 тисяч бійців і вела успішні бойові дії проти червоних загонів. Антантівські делегати мали з'ясувати ситуацію, яка склалась в Україні, що собою являє УНР, боєздатність її армії тощо.

Українська сторона запропонувала представникам іноземної військової місії свій план ведення воєнних операцій проти більшовиків за участі Польської армії та збройних сил Півдня Росії під командуванням генерала А. Денікіна. Зі слів С. Петлюри, який особисто виступав на нараді в штабі армії УНР 30 липня 1919 року, план давав великі надії щодо ліквідації “червоної загрози” шляхом розвитку наступу об'єднаних сил під керівництвом Антанти.

Але представникам ані дипломатичних, ані військових кіл Англії та Франції не вдалось домовитись із потенційними союзниками й переконати їх виступити єдиним фронтом проти більшовицьких формувань. У Польщі були свої стратегічні плани щодо відновлення держави до Дніпра. І зусиллями польської дипломатії, зокрема міністра закордонних справ Польської республіки І. Падеревського, Польща відродилась як держава, отримавши за підсумками роботи Паризької мирної конференції на своїх східних кордонах права на анексію Східної Галичини, Волині, Холмщини та Підляшшя. Генерал А. Денікін стояв на засадах “єдиної і неділимій Росії”. Слід зазначити, що в таборі денікінців були й прихильники співпраці з УНР у боротьбі з більшовиками. Однак голоси генералів А. Геруа та П. Врангеля не змінили його поглядів з цього питання.

Тому переговори про спільний похід проти Червоної армії у другій половині 1919 року виявились безрезультатними. Однак вони стали важливою віхою в історії української дипломатії, боротьби за українську державність у 1917–1920 роках. В разі їх успішного завершення, цілком ймовірно, хід світової історії міг би рухатись іншим шляхом.

*Плазова Т.І., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ГОЛОВНІ ПРИЧИНИ НЕВДАЧІ ЛИСТОПАДОВОГО РЕЙДУ АРМІЇ УНР

Аналізуючи розгортання партизанського та повстанського руху в Україні, підготовку та проведення Другого зимового походу і, зокрема, рейд найбільшої Волинської групи, слід відзначити декілька наслідків цього походу. Вони мали як суто військове, так і моральне, значення для організації та вироблення подальшої концепції української визвольної боротьби. Загалом, для українського населення даний рейд став демонстрацією того, що боротьба за незалежність української держави триває і що більшовицька влада все ще не вкоренилася в Україні. Однак для успішного розгортання боротьби потрібна більш виважена військово-технічна підготовка та чітке керівництво. Листопадовий рейд 1921 р. на терени окупованої більшовиками України вніс дезорганізацію та певну паніку в середовище радянського державного апарату. Також частково підірвав авторитет більшовиків серед населення, почасти сприяв зриву вивозу продподатку з України до Росії, на певний час було дезорганізовано зв'язок та залізничне сполучення між важливими стратегічними містами – Коростень, Київ, Житомир, Овруч. Окрім того, під час рейду ворог зазнав дошкульних втрат серед функціонерів партійних та радянських органів влади та військового командного складу. Про масштаби повстання, зокрема свідчить й те, що органи НК-ГПУ характеризували його як “політичний бандитизм” з чітко організованою структурою, конкретними цілями та завданнями, реальною підтримкою серед населення.

Однак Листопадовий рейд 1921 р. Армії УНР закінчився поразкою. Вона була зумовлена низкою причин, які можна об'єднати за характером у три групи. До першої належить військово-організаційна сторона, що мала гарантувати її реалізацію. УППШ у цьому відношенні допустився низки помилок, серед яких найвагомішими були:

пропущено найоптимальніший момент початку повстання, що припадав на кінець весни – літо 1921 р.;

недосконалість та неорганізованість у військовому керуванні операцією;

неспроможність української контррозвідки нейтралізувати проникнення в УППШ та в повстанські організації більшовицької агентури;

вкрай погане забезпечення війська озброєнням та амуніцією.

Окрім помилок, була й низка причин, що фатально вплинули на перебіг Листопадового рейду. Це, насамперед, початок голоду в УСРР, який підривав можливості опору, перехід до політики НЕПу, вільної торгівлі та відмова від продрозкладки. Ці фактори призвели до згасання селянських повстань в радянській Україні восени 1921 р.

Другою групою вагомих причин були фактори міжнародно-дипломатичного характеру. Вони полягали у тому, що дипломатії УНР, попри певні успіхи на міжнародній арені, все ж не вдалося добитися реальної допомоги для уряду УНР у його боротьбі за визволення України з-під більшовицької окупації.

До третьої групи причин, що фатально вплинули на проведення військової операції УППШ, можна віднести фактори суто фінансового характеру. Цілком очевидно, що ведення бойових дій вимагає колосальних витрат. В уряді УНР, що опинився в еміграції, джерел

надходження необхідних для цього коштів практично не існувало. Відтак, закупівлю зброї, іншого спорядження, врешті фінансової підтримки антирадянського підпілля в Україні здійснювати було вкрай важко. Особливо це стосувалося виділення коштів для утримання української розвідки та агентурної сітки як в самій Україні, так і в країнах Європи.

На сьогодні, сто років згодом, аналізувати причини невдачі Листопадового рейду в Україну простіше, ніж це було зробити самим його організаторам та учасникам. Все ж варто звернути увагу на те, як вони сприйняли його невдачу, наскільки об'єктивно оцінювали її причини й перспективи продовження боротьби. Незважаючи на катастрофу, якою закінчився рейд в Україну, вони дотримувалися думки про доцільність продовження боротьби збройним способом. Однак, при цьому акцентуючи увагу на необхідності проведення певних коректив, передусім військово-організаційного характеру.

Подворчан А.З.

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ, м. Дніпро*

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ У ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Двадцять століття народжувало видатних творців, надавало їм крила для високого злету, проте з часом цих же творців зневажало й обезцінювало, а потім упродовж десятиліть знищувало їхню творчість та працю. Євгену Маланюку – “Імператору залізних строф”, судилася непроста доля. Він прожив поза Україною 48 емігрантських років, але завжди з Україною в серці.

На початку червня 1914 року Євген Маланюк був серед вісімнадцяти випускників сьомого класу Єлисаветградського реального училища. Згодом – студент Петербурзького політехнічного інституту. Проте війна 1914 року стала на перешкоді навчанню. Майбутній поет вступає до Київської військової школи, яку закінчив 1 січня 1916 року, деякий час перебуває в запасному піхотному полку, а потім прапорщик Маланюк служить молодшим офіцером у кулеметній роті фронтової частини. Бої, підвищення в званні, відзнаки – послужний список його по-військовому стислий і лаконічний. І ось Маланюк з демобілізованого старшини колишньої російської армії стає вояком і громадянином української держави, він до останнього дня розділяв злети й поразки армії УНР, до кінця залишився її хоробрим воїном. Уже після війни, перебуваючи в еміграції, Євген Филімонович відрекомендувався виключно як старшина Української Армії.

Шлях на еміграцію був неймовірно важким. У таборі інтернованих вояків УНР в Польщі Євген Маланюк заглибився у літературну діяльність. Поезія народжувалась із гострої необхідності спілкування з Батьківщиною. Він обрав високе і благородне, а водночас складне й відповідальне завдання: через поезію творити націю, а через неї – державу.

У Варшаві міцніше перо Маланюка – публіциста та критика. Митець і громадянин сміливо переступає літературні рамки та виступає зі статтями суспільно-політичного спрямування, торкається проблем власне історичних та історії культури зокрема.

З 40-х років ХХ сторіччя Євген Маланюк проживає у США. Маланюк жив болісним почуттям розлуки з рідним краєм, який дедалі частіше поставав перед ним як спогад дитячих літ та юності. У своїх поетичних творах “Степова Еллада” й “Анти-Марія”, “Мадонна диких

степів” Маланюк створив трагічний образ України, розіп’ятої на перехресті цивілізацій. Багатогранна тема України з кожною новою поезією осмислювалася поетом в історіософічному аспекті. Ностальгічна емоційність поступалась філософським роздумам над долею Батьківщини. Але ця Україна – не лише жертва, а й сама винуватиця своїх катастроф, бо через приспану свідомість добровільно віддається ворогові й вже звикла до рабського становища і принижень.

“Нариси з історії нашої культури” (1954) – це унікальне дослідження історії української культури. У цьому творі Маланюк вводить дуже важливий термін – “геокультура”, який дозволяє подивитися на розвиток української культури у синтезі історичних, географічних, релігійних, літературних проявів. Автор підкреслює органічну приналежність України до Європи, піднімає проблему збереження історичної пам’яті. Але і жорстко виступає проти “малоросійства” як характерної ознаки пересічного українця. Маланюк подає дві формули малоросійства: 1) “тотальна капітуляція ... ще перед боєм”; 2) малоросійство – символ окраденості держави. Вихід із малоросійства може відбутися лише через “напружене творення духовної суверенності”, жорстку діагностику проблем, але без “лжепатріотичної віршографії й етнографічної патріотики”, а також без “отаманщини” і “махнівщини”. У цій ностальгії Маланюка за сильним вольовим типом українця можемо впізнати й індивідуальність самого поета.

Маланюк – це людина дії, рішення, подвигу. Основне ж риторичне питання Маланюка, на яке доведеться відповідати теперішнім українцям: “...Коли ж, коли ж знайдеш державну бронзу, / Проклятий край, Елладо Степова?!”. Євген Маланюк – науковець, літературознавець і дослідник вітчизняної культури, аналіз та дослідження творчості якого відкриє українцям шлях до утвердження державності.

Пугач В.В.

*Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

РЕЙДОВІ ДІЇ ПРОТИБОРЧИХ СТОРІН У ХОДІ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1919–1921 рр.: ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ

Криза поглядів на ведення позиційної оборони за зразками Першої світової війни, провал тактики ешелонної війни 1917 – початку 1919 рр., відсутність щільних фронтів та динамічність збройної боротьби формували у протиборчих сторін, які воювали на території України, необхідність пошуку нових форм ведення воєнних дій, серед яких певне місце займали рейдові дії в тилу противника. З березня 1919 р. по листопад 1921 р. усі сторони воєнних конфліктів на території України здійснили ряд рейдів тилами противників.

Під час оцінки рейдів з’єднань та частин противників необхідно враховувати наступні критерії: умови переходу до рейдових дій; кількість сил та засобів, які залучалися; характер театру воєнних дій та просторовий розмах операцій; пора року; загальна тривалість рейдів; тривалість середнього добового переходу; рівень досягнення поставлених завдань.

Перший рейд було здійснено зведеним кінним корпусом збройних сил півдня Росії на чолі з генералом О. Шкуро у березні–квітні 1919 р. Він здійснювався на оперативну глибину дій Добровольчої армії. З’єднання білогвардійців, чисельністю до 5 тис. осіб, активно

просувалося тилами РСЧА в районі донецького басейну та Східної Слобожанщини. Темп просування з'єднання О. Шкуро сягав до 70 км за добу.

Досвід добровольчої армії перейняло керівництво РСЧА. Але у рейдових діях частини 1-ї Кінної армії на чолі з С. Будьонним взяли участь лише у Харківській наступальній операції (листопад–грудень 1919 р.). Задачі рейдових дій ставилися і виконувалися тільки на тактичну глибину. Тривалість добового переходу частин червоних нараховувала до 30 км за добу.

Здійснення рейдів було характерним для Революційної повстанської армії України (М). Перехід до рейдових дій відбувався вимушено. Маршрути рейдів вражають своїми масштабами. Вони пролягали територіями теперішніх Запорізької, Донецької, Дніпропетровської, Кіровоградської, Полтавської, Харківської, Луганської, Сумської, Чернігівської та Херсонської областей. Рейди велися як у складі великих оперативних об'єднань до 40 тис. осіб у кожному (1919 р.), так і невеликими мобільними групами (300–500 осіб.) Темпи просування махновських загонів були досить високими і сягали до 100 км на добу.

Не оминули рейдові дії і дієву армію УНР. Так, Перший зимовий похід її з'єднань (грудень 1919 – травень 1920 рр.) вважається однією з найвдаліших операцій, які були реалізовані українською армією в ході воєнних дій 1917–1921 рр. Перехід до рейдових дій здійснювався вимушено. Рейд здійснювали чотири збірні групи. Їх маршрути пролягали територіями сучасних Житомирської, Київської, Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської та Вінницької областей. У ході рейду зведені групи подолали більше ніж 2500 км, здійснили форсування декількох потужних водних перешкод, у тому числі Південний Буг і Дніпро.

Останніми з прикладів рейдових дій можна вважати Другий зимовий похід (жовтень – листопад 1920 рр.), організований ППШ УНР. Рейди здійснювалися трьома групами, які були нечисельними та слабо озброєними, а їх дії неузгодженими. Задачі, які ставилися учасникам рейду, виконані не були.

*Слюсаренко П.М., к.і.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

СТВОРЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ВІЙСЬК І ФЛОТУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ У 1920 РОЦІ

Запропонована тематика є актуальною і важливою для сьогодення, так як презентує мало відомі сторінки воєнної історії України. До відома подаються матеріали про створення у 1920 році, у період вируючої на українських теренах російсько-польської війни, однієї із найважливіших структур вищого військового керівництва Української Народної Республіки (далі – УНР) – Генеральної інспекції військ і флоту УНР (далі – Генеральна інспекція). Враховуючи певні історичні паралелі і в сучасній Українській армії, яка знаходиться зараз в стані “гібридної війни”, має місце такий же, чи не найважливіший, структурний підрозділ у Міністерстві оборони України – Генеральна інспекція. Єдина відмінність від сучасного

сьогодення – Генеральна інспекція 1920 року підпорядковувалась винятково верховному головнокомандувачу УНР – Голові Директорії УНР і Головному отаману військ і флоту УНР С. Петлюрі.

Саме нагальна потреба у системному контролюванні всіх напрямів забезпечення і діяльності військ і флоту УНР у 1920 році спонукала Голову Директорії УНР і Головного отамана військ і флоту УНР С. Петлюру до прийняття доволі радикального рішення по створенню Генеральної інспекції як цілком самостійної структури, що на пряму підпорядковувалась винятково йому. З 25 квітня 1920 року йшла російсько-польська війна. Армія УНР воювала спільно з союзницьким Військом Польським проти Червоної армії Радянської Росії за українську національну державність. Виникало безліч проблемних питань, зокрема щодо забезпечення озброєнням і військовою технікою Армії УНР з боку союзника – Польської Республіки. Виникали проблеми з мобілізацією до лав Української армії, підготовкою і вишколом особового складу у запасних військових частинах, забезпеченням частин речовим майном та харчами. С. Петлюра вимагав від Генерального інспектора військ і флоту УНР (далі – Генерального інспектора) потужної і кропіткої роботи по контролю щодо наведення належного статутного ладу у військових частинах і систематичного надання йому як голові Держави звітної інформації про реальний стан справ в Українській армії. Генеральний інспектор мав повноваження контролювати й Військове міністерство УНР та Генеральний штаб УНР, дієву Армію УНР, місцеві вербувальні структури по мобілізації місцевих мешканців українських міст, повітів і селищ на посади старшин (офіцерські посади), підстаршин (сержантські посади) і козаків (солдатів) в Армію УНР.

На початку російсько-польської війни Генеральна інспекція передбачалась у складі Військового міністерства УНР, але попереднє рішення було змінено особисто С. Петлюрою. Одночасно з реорганізацією Військового міністерства УНР паралельно створювалася Генеральна інспекція військ і флоту УНР як окрема структура вищого військового керівництва УНР. Генерального інспектора було включено до складу Вищої військової ради УНР. Творення Генеральної інспекції розпочалося 14 травня 1920 року, з моменту призначення полковника Генерального штабу В. Петріва на посаду головного інспектора піхоти. Він же й став невдовзі виконувати обов'язки Генерального інспектора військ і флоту УНР. Штатна структура Генеральної інспекції передбачала у своєму складі: старшину для доручень і ад'ютанта, канцелярію та сімох інспекторів зі штатними управліннями при них, у складі штаб і обер-старшин для доручень. До складу Генеральної інспекції входили інспектори: піхоти, кінноти, артилерії, технічних військ, флоту, санітарії та ветеринарії.

Вже наприкінці серпня 1920 року Генеральна інспекція працювала у повному складі. Так, обов'язки інспектора кінноти з 30 червня 1920 року виконував командир Окремої кінної дивізії полковник І. Омелянович-Павленко, рідний брат Головнокомандувача дієвої Армії УНР генерал-хорунжого М. Омеляновича-Павленка. Інспектором артилерії був полковник Яновський. Згідно з наказом Головної управи військ УНР Ч.145 від 30 червня 1920 року обов'язки інспектора технічних військ покладено на військового інженера, полковника Клейєра. На посаду інспектора санітарії, згідно наказу Головної управи військ УНР Ч.170 від 7 липня 1920 року, було призначено доктора медицини, полковника медичної служби В. Совачіва. Інспектування ветеринарії від 31 серпня (Ч.9) 1920 року доручено підполковнику М. Пекарському. На основі вивчення послужних списків вказаних осіб можна

стверджувати, що Головна інспекція була укомплектована досвідченими старшинами-професіоналами своєї справи.

Між іншим, слід зазначити, що інспектору технічних військ підпорядковувався і командир авіаційного загону сотник Жаховський як помічник інспектора повітряного флоту. Крім того, інспектори піхоти, кінноти, артилерії та технічних військ мали управи по три старшини у кожній і тимчасово, протягом травня–серпня 1920 року, безпосередньо працювали в лавах дієвої Армії УНР у підпорядкуванні Головнокомандувача дієвої Армії УНР генерала М. Омеляновича-Павленка, до моменту останньої реорганізації її штабних структур.

Разом з цим, згідно з наказом Головної команди Ч.207 від 23 серпня 1920 р., Генеральний інспектор військ і флоту УНР полковник В. Петрів очолив і вищу Атестаційну комісію у складі: полковників Пількевича і Янчевського та сотників Кузьминського і Черненка. Комісія розглядала питання щодо прийому на службу в лави армії УНР старшин (офіцерів) і урядовців (за сучасними категоріями – працівників ЗС України).

Отже, мають місце у военній історії України певні паралелі, які свідчать про подібність прийняття рішень на вищому рівні державного управління по створенню відповідних структур вищого військового керівництва. Адже важливість, необхідність і доцільність створення Генеральної інспекції військ і флоту УНР у 1920 році в УНР як і створення Генеральної інспекції Міністерства оборони у сучасній незалежній Україні беззаперечна.

Стеців Я.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

РОЛЬ ОФІЦЕРІВ-АРТИЛЕРИСТІВ У ФОРМУВАННІ ВІЙСЬКА ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Під час Першої світової війни артилерія зарекомендувала себе з позитивної сторони як один із найбільш боєздатних родів зброї. У численних боях на фронті гарматні підрозділи нерідко відігравали вирішальну роль у знищенні противника вогнем із гармат. Проявили себе якнайкраще й українські офіцери-артилеристи, які у російській армії займали командні посади тактичного, оперативного та стратегічного рівнів. За мужність і героїзм переважна більшість з них була відзначена високими державними нагородами Російської імперії, про що свідчать численні архівні документи.

Проте найціннішим здобутком українських гармашів був здобутий у Першій світовій війні бойовий досвід та організаторські навички, які згодом стали у нагоді під час будівництва українського війська.

Одразу ж після початку Лютневої революції в Росії (лютий–березень 1917 р.) серед вояків російської армії почали ширитись революційні настрої. Більшовицькі агітатори щоденно закликали солдатів на фронті не визнавати владу офіцерів. Найбільше під вплив агітації потрапляли росіяни, котрі вважали себе провідною нацією імперії. Внаслідок солдатських виступів на фронті, російські офіцери щоденно втрачали владу та були деморалізовані. У свою чергу, українські офіцери виявилися більш стійкими до впливу більшовицьких ідей, тому спостерігалось їхнє певне дистанціювання від російських колег.

Більшість із них розуміли, що з'явився шанс здобути власну державність, тому одразу після повернення з фронтів світової війни взялися формувати українську артилерію. Офіцери-артилеристи одними із перших розпочали процес будівництва війська, адже як ніхто інший усвідомлювали значення артилерії у боях із противниками української державності.

Внесок офіцерського корпусу артилерії у розбудову українського війська важко переоцінити. Незважаючи на пониження власного службового статусу, українські генерали і офіцери почали формувати гарматні батареї, дивізіони, полки та бригади. З перших днів визвольної війни вони налагодили якісну систему комплектування та вишколу артилерії. Розгорнули широку мережу забезпечення підрозділів гарматами і боєприпасами до них. Ретельно дбали про речовий та харчовий стан рядовиків. Попри обмежені ресурси, за короткий проміжок (до кінця 1917 р.) офіцерам вдалося утворити понад 20 гарматних батарей (109 гармат, понад 1500 осіб). Тому українська артилерія за своїми бойовими можливостями на той час не поступалася гарматним підрозділам найсильніших армій Європи, що підтверджують численні бої за участі гармашів.

Колосальна роль офіцерів-артилеристів у подіях Української революції 1917–1921 рр. демонструє сучасним гармашам приклад мужності та відваги, професіоналізму та самопожертви. Подальші дослідження біографій офіцерів мають бути спрямовані на об'єктивне висвітлення зв'язку українських військовиків на початку ХХ ст., щоб встановити історичну тяглість між поколіннями гармашів, об'єднаних спільною метою – незалежність України.

Стецюк В.Б., к.і.н.

*Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

ФОРМУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ ЧАСТИН В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 рр. (НА ПРИКЛАДІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО МУСУЛЬМАНСЬКОГО БАТАЛЬЙОНУ)

У період національної революції 1917–1921 рр. у складі українських армій діяв ряд частин і підрозділів, укомплектованих представниками національних меншин та іноземцями. На жаль, у сучасній вітчизняній історіографії рівень вивчення історії цих формувань суттєво різниться. Так, цілий ряд робіт присвячено Жидівському пробоевому куреню та іншим єврейським формуванням Української Галицької Армії; існують розвідки з історії Тульської бригади Армії УНР, українсько-польських частин, створених у 1920 році. Водночас, практично невивченим залишається служба в українських арміях представників різних етносів колишньої Російської імперії, серед них, поволзьких татар і башкирів.

Лютнева революція стала каталізатором національних рухів у колишній імперії загалом і в армійському середовищі зокрема. Серед іншого, розпочався процес формування мусульманських частин і з'єднань. Слід зазначити, що у царській армії питання служби представників мусульманських народів вирішувалося різними способами – мусульманські етноси Поволжя несли службу на загальних підставах, кримські татари, туркмени і окремі етноси Кавказу залучались до служби у національних формуваннях на добровільних засадах, мусульманське населення Середньої Азії майже повністю звільнялося від служби. Як

результат, станом на 1917 р. існували національні добровольчі частини (Дагестанські, Татарський, Кримський, Текінський та інші полки), однак більшість поволзьких татар і башкирів служили у звичайних армійських частинах разом із представниками інших етносів.

У вересні 1917 р. під тиском солдатів-мусульман розпочалося формування трьох мусульманських корпусів, в тому числі одного на Румунському фронті. Однак до моменту падіння влади Тимчасового уряду завершити цей процес не вдалось, тому невеликі групи солдатів-мусульман залишилися розкиданими між різними гарнізонами (зокрема, відомо про існування таких підрозділів в Одесі і Тирасполі, який у той час входив до складу Херсонської губернії).

У Кам'янці-Подільському формування мусульманських з'єднань вояків-мусульман (поволзьких татар і башкирів) було зосереджено у складі 3-го батальйону 205-го піхотного Шемахинського полку 52-ї піхотної дивізії 3-го Кавказького армійського корпусу. Станом на січень 1918 р. батальйон нараховував близько 400 вояків при 16 кулеметах, тобто становив досить серйозну бойову силу. Однак практично ізольовані від зовнішнього світу, в умовах відсутності інформації вояки батальйону були змушені досягати компромісу із військово-політичними силами, що діяли у Кам'янці-Подільському та його околицях. Після захоплення влади в місті більшовиками вояки батальйону проголосили нейтралітет, не втручаючись у збройне протистояння з українськими партизанськими силами.

Після початку наступу армії УНР та військ країн Четверного союзу командування батальйоном взяв на себе офіцер-артилерист Ігор Комнен-Палеолог. Згідно із його спогадами, саме мусульманський батальйон звільнив Кам'янець від більшовиків, запобігши підриву ключових об'єктів міста, і втратив при цьому 28 вояків вбитими і стільки ж пораненими. Щоправда, інші мемуарні джерела цю ж операцію ставлять в заслугу Українському партизанському загону імені Кармалюка, що діяв в околицях міста. Відсутність документів не дозволяє дійти однозначного висновку щодо перебігу боїв за звільнення Кам'янця від більшовиків, однак загалом можна дійти висновку, що мусульманський батальйон увійшов до складу української залози міста і становив досить вагомий її частину.

На жаль, подальший шлях батальйону можна реконструювати лише частково. Відомо, що станом на травень 1918 р. у Кам'янці залишалось ще близько 240 вояків-мусульман, яких мали передислокувати до Одеси. Що трапилось із цими людьми далі, наразі невідомо.

*Стукаліна Н.Т., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Соціальний захист вояків Галицької армії був важливою функцією держави і здійснювався відповідно до наказів Державного Секретаріату Військових Справ (ДСВС), затверджених урядом держави. Вирішення завдань продовольчого забезпечення Галицької армії покладалося на продовольчу службу інтендантських відділів ДСВС і НКГА. Ці структури розробляли норми добового утримання особового складу, розраховували його

потреби, витребували фонди, організовували заготівлю і збереження продовольства, доглядали за технікою і майном служби, забезпечували військо продовольством. Рішенням Української Національної Ради від 13 листопада 1918 року особовому складу Галицької армії було встановлено державну платню, запроваджено військову форму і затверджені норми відпуску продовольства.

У Галицькій армії збереглася практика колишньої австрійської армії, коли військовослужбовець мав отримати в натуральному еквіваленті все, що йому потрібно для життя. Крім цього, йому надавалася грошова винагорода чи платня, якщо йшлося про старшин чи професійних підстаршин. Цим армія Галичини відрізнялася від війська Української Народної Республіки, Добровольчої армії генерала А. Денікіна. Фінансування відповідних винагород або платні покладалося на інтендантів окремих бригад чи бойових груп. Їм підпорядковувались певні господарські райони, де у співпраці з місцевою адміністрацією вони вели власне господарство. Відповідно до наказів ДСВС будь-які реквізиції суворо заборонялися. Все необхідне дозволялося тільки купувати за гроші або вимінювати за гас, сіль, цукор (ДСВС розробив відповідні обмінні тарифи). За короткий час інтенданти налагодили власне господарство і мали у своїх районах харчові склади, польові пекарні, кравецькі і шевські майстерні та ін.

Усі категорії військовослужбовців Галицької армії держава забезпечувала житловими приміщеннями. Стрільці отримували безкоштовно всі види квартирного забезпечення і розміщувалися у казармах. У випадках, коли їм надавалися квартири, держава виплачувала господарю помешкання 10 сотиків на день за одну особу. У разі відсутності службового приміщення таким категоріям вояків для житла дозволялося тимчасово орендувати помешкання за платню. Залежно від степені старшинам виплачували відповідну грошову компенсацію за піднайом (найом) ними житла. Розмір грошової компенсації залежав від категорії міста та військового звання. Всі населенні пункти поділялися на три категорії: до першого класу належали міста Львів, Чернівці, Станіслав і Перемишль, до другого – Тернопіль, Коломия, Стрий, Золочів, Дрогобич, Самбір, Чортків і Бережани; до третього класу – всі інші міста з чисельністю населення 25 тис. мешканців і менше. Квартирна компенсація здійснювалася наступним чином: хорунжому в розмірі 80 крон (I клас), 70 крон (II клас), 50 крон (III клас); четар і поручник одержували відповідно 140, 100, 70 крон; сотник – 250, 170, 120 крон; отаман і осаул – 350, 250, 170 крон; полковник – 420, 300, 200 крон.

*Торончин Д.Г., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

“ВІЙНА ПРАПОРІВ” ЯК РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ФЛОТУ

В календарі України певне місце займає подія підняття українського прапору на кораблях Чорноморського флоту 29 квітня 1918 року. Але “війна прапорів”, що призвела до цієї події, почалась ще раніше. У 1917 році була створена громада Українського військового комітету та Чорноморська громада. У квітні 1917 року вони нараховували 6 тисяч матросів, які вибрали своє керівництво та затвердили свій статут. Відділи громади були створені в

Окремій десантній дивізії в Севастополі, в гарнізонах фортець Севастополь, Очаків, Керч, а також у Дунайській флотилії в Балтській дивізії морської піхоти, в частинах морської авіації та підводних човнів. Тому перший прояв “прапорної українізації” відбувся у червні 1917 році, коли на лінійному кораблі Чорноморського флоту “Воля” моряки за своєю ініціативою підняли історичний національний прапор українців. Але за наказом командувача Чорноморського флоту він був спущений.

У жовтні 1917 року під впливом Українського військового комітету, за наказом Верховного головнокомандувача О. Керенського був піднятий (на один день) український національний прапор на крейсері “Світлана”. Пізніше за ініціативи Чорноморського українського військового комітету, наказом по флоту 12 жовтня 1917 року було оголошено підняття українських національних прапорів на всіх кораблях, у фортецях і портах флоту.

Після отримання звістки, 20 листопада 1917 року, про Третій Універсал Центральної Ради що проголошував створення Української Республіки, у Севастополі на площі біля пам’ятника адміралові Нахімову відбувся перший військовий український парад екіпажів кораблів і особового складу військових частин міста. За масштабами це екіпажі 9 лінкорів, 3 крейсерів, 28 міноносців. В місті Миколаїв їх підтримали екіпажі кораблів, що були тут на ремонті.

Результати швидкоплинного процесу українізації на фоні “війни прапорів” знайшли відображення у “Тимчасовому законі про флот УНР”, ухваленому Центральною Радою 14 січня 1918 року й оголошеного 13 березня 1918 року. Цей історичної ваги закон заклав підвалини остаточної позиції щодо створення ВМСУ. “Українська Народна Республіка, – проголошувалось в ньому, – переймає на себе всі зобов’язання російського уряду щодо Чорноморського флоту й щодо утримання флоту та портів”. Згідно окремого параграфу цього закону встановлювався перший воєнно-морський прапор УНР. Закон вимагав, наказово, підняти цей прапор всім кораблям Чорноморського флоту. До речі стандарт цього прапору існує до сьогоднішнього дня.

Історія подальшого розколу та знищення флоту 1918–1920 років – це історія, в першу чергу, корабельного патріотизму на тлі слабкості політичних позицій тих, хто тримав владу, і невибагливість у виборі союзників, що скористались ситуацією в Криму на свою користь, та діяльність яких незалежна Україна відчула гостро в цей період.

*Харук А.І., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ЕСКАДРА ПОВІТРЯНИХ КОРАБЛІВ У ПОВІТРЯНОМУ ФЛОТІ УНР ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Формування української військової авіації в 1917–1918 рр. відбувалось на основі частин Повітряного Флоту колишньої Російської імперії, які знаходились на теренах України. Однією з них була Ескадра повітряних кораблів (ЕПК) – стратегічне з’єднання бомбардувальної авіації, головна база якого з осені 1916 р. знаходилась на околиці Вінниці. У жовтні 1917 р. Ескадра налічувала 1550 осіб особового складу, з них близько 1000 осіб перебувало на основній базі, а решта – у складі авіазагонів на фронті. На основній базі було

10 бомбардувальників “Ілля Муромець” та кілька літаків інших типів, ще шість бомбардувальників було в авіазагонах на Південно-Західному та Румунському фронтах.

Українізація обернулася для ЕПК майже суцільною демобілізацією, оскільки більшість її особового складу становили вихідці з Росії. В Ескадрі у листопаді 1917 р. залишилось тільки 33 особи (у т.ч. 16 офіцерів). Цього елементарно не вистачало для охорони майна основної бази. До того ж, у листопаді 1917 р. буря знищила вісім літаків “Ілля Муромець”. Фактично ЕПК втратила боєздатність, але формально залишалась у складі Повітряного Флоту УНР, а з 29 квітня 1918 р. – Української Держави. Жодні заходи бойової підготовки не проводились, а особовий склад займався лише утриманням матеріальної частини, до того ж без особливого успіху: 30 травня на базі ЕПК спалахнула пожежа, яка знищила 11 літаків. Після цього в Ескадрі залишилось тільки чотири бомбардувальники “Ілля Муромець”.

З огляду на нульову бойову вартість Ескадри, 8 липня 1918 р. був відданий наказ про її розформування. Однак у вересні ухвалюється рішення про формування на базі ЕПК важкого авіаційного дивізіону і підпорядкування його авіаційній школі. У складі дивізіону передбачалось мати 12 літаків (чотири “Іллі Муромця” і вісім одномоторних) та 48 осіб особового складу (12 старшин, 1 урядовець і 35 козаків). У такому вигляді дивізіон фактично переставав бути самостійною частиною, потрапляючи у цілковиту залежність від авіашколи у питаннях постачання і технічного обслуговування. Хибність такого підходу стала зрозумілою дуже швидко, і вже 14 жовтня 1918 р. затвердили штат Ескадри повітряних кораблів як самостійної частини. Вона мала складатися з чотирьох основних компонентів: штабу, важкого авіаційного дивізіону, майстерні і складу. Кількість літаків мала залишитись попередньою (12), а ось чисельність особового складу збільшувалась до 103 осіб (19 старшин, 5 урядовців, 79 козаків). Упродовж жовтня–листопада 1918 р. командир ЕПК сотник Неймарк доклав значних зусиль для комплектування частини особовим складом, і станом на початок грудня в ній вже налічувалось 138 осіб (11 старшин, 12 урядовців, 50 козаків і 65 вільнонайманих майстрів). Однак через несправність літаків жодні польоти не здійснювались і ЕПК фактично була небоєздатною.

Упродовж року – з осені 1917 до осені 1918 рр. – Ескадра повітряних кораблів функціонувала у складі Повітряного Флоту УНР, а згодом Української Держави. Однак через відсутність належної уваги з боку командування і брак коштів вона так і не стала боєздатною одиницею.

СЕКЦІЯ 3. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ У ВИРІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Bilobran-Karmazyn A.

Association "ADVULE", Peynier, France

Klimchuk Yu., PhD

Kamianets-Podilskyi

UKRAINIANS IN FRENCH FOREIGN LEGION DURING THE SECOND WORLD WAR

In 1920-30s many Ukrainians were made to emigrate from France to the native Ukraine, which was claimed by the nearest neighbors because of the political and non-political reasons. However, when in 1939 France was in front of the Hitler's threat, Phelix Frankowski, envoy from Poland in France, called for the mobilization of all emigrants with Polish passports, including those Ukrainians who had Polish passports as well. The reason was that the part of the Ukrainian lands of the motherhood belonged to Poland. Those Ukrainians replenished the Polish Army, established in the fort Kekidan, situated in Brittany, the northern-western region of France. At the same time, after signing the treaty between the then Prime Minister of France Daladier, the commander-in-chief of the Polish military formation in France in total of 84 000 soldiers and V.Sikorskyi, the Prime Minister of the Polish government, several thousands of persistent and decisive Ukrainians joined the Foreign Legion and connected their fate with France. Due to that, from the very beginning of war many of them became militaries of the regular army in France. Particularly, 5000 Ukrainians, accepted into the French Army, replenished the personnel of the 21st, 22nd and 23rd infantry regiments of the Foreign Legion. When the military of the Hitler's Germany occupied France, they participated in the military campaigns on the territory of Flanders, near Sedan, in Soma (May 1940) and as far as Sona (June 1940) leaving hundreds of the dead and numbers of the wounded on the battlefields. Since June 20 the survived legionnaires had retreated to Grenoble on foot and in five days after Paris fall on June 22 1940, they learned about signing of the Compiègne Franko-German truce agreement that became the act of stopping military actions against Germany.

On July 8 they arrived at Peynier (historical-geographical region Provence) in the south-east of France. While waiting for the documents of the demobilized person, Ukrainian legionnaires engraved the yellow and blue trident, the symbol of Ukraine, on the rock. On the other small cliff, somewhat higher, Ukrainian militaries engraved the words of the great Ukrainian poet Ivan Franko from his revolutionary poem "It is high time to live for Ukraine". Those "rocks of Ukrainians" proved that even in such an extremely difficult and dramatic period of history they lived with the irresistible hope and lawful will for freedom as well as the embodiment of the ideal of the state independence of Ukraine and fraternity.

After staying for several weeks in the Alpine forest not far from the shores of the Mediterranean Sea, Ukrainians, the soldiers of the Foreign Legion, got the documents of the demobilized person. Soon, the great part of them will again take part in the actions against the Hitler's occupants, replenishing the troops of the defiant soldiers of the French Resistance (the names of 517 Ukrainians are known to us). Other legionnaires were sent to the North Africa. Many of them were taken prisoner by the Germans. Some Ukrainians to avoid the forced return to the native land of Ukraine, which became Soviet, joined the Foreign Legion again. Consequently, all

those Ukrainians are the model of giving thanks and integrating immigrants who became “the sons of France not through getting blood but through shedding blood”.

Annually, since 2008, ADVULE (the Association of the descendants of the Ukrainian volunteers of the Foreign Legion), deputies, representatives of the Foreign Legion, delegates of the numerous patriotic associations, veterans of war and soldiers – volunteers of France have been gathering in Peynier for honoring the glorious struggle of Ukrainians in the Foreign Legion.

*Juodis D., Dr.
General Jonas Žemaitis Military Academy
of Lithuania, Vilnius, Lithuania*

THE FORMATION OF THE ANTI-SOVIET LITHUANIAN RESISTANCE DURING GERMAN-SOVIET WAR

The Lithuanians experience in 1940-1941 formed a behavior during the war. From 1918 till 1940 Lithuania was an independent country with own achievements and problems in internal and foreign policy. But Molotov-Ribbentrop pact determined its fate for fifty years. In 1939 after USSR-Lithuania treaty, the bases of Red army were deployed in Lithuania territory. This treaty was imposed by the Soviet side. After Soviet Union ultimatum, additional Red army troops crossed Lithuania border on 15 June 1940. Lithuania got in Soviet influence. On the 3 of August 1940 country was annexed and became soviet republic, part of Soviet Union. It began fast sovietization of country from June of 1940. The transformation in all areas of the public life was accompanied by repressions against political opponents and people, who were suspected in anti-Soviet activity. A similar situation was in other Baltic countries Latvia and Estonia. From the summer of 1940 till the beginning of German-Soviet war, about 23 thousand of Lithuania people were deported to Siberia, imprisoned or killed. The such situation grew the Lithuanians anger against the soviet rule even more. The disappointed Lithuanians began to wait the war as the liberation from the Soviets. They viewed the German invasion as a chance of rebuilding of statehood. In that time an anti-soviet underground began to form. The activity till war was unarmed, the members of underground published and distributed anti-soviet literature and other papers. The weak underground's sides were the lack of unity and communication. A lot of the small groups operated separately.

In June of 1941 Nazis forces occupied the Lithuania territory in 7 days. Nazis authority didn't recognize any Lithuanians aspirations about the independent. The Lithuania territory became the part of Ostland. The Nazis administration began to introduce own order. It was began the new war criminals headed by Nazis, the biggest one was the Holocaust.

The wills of independence were not implemented. The big part of the people were disappointed of the Germany policy in the first year of the occupation. It began the formation of the anti-nazis underground, which had Lithuanian national orientation and the clear anti-soviet attitudes. For national underground the historical circumstances determined that first enemy was Soviet Union and second enemy was Nazis Germany.

It is needed to say, there was pro-communist anti-nazis resistance in Lithuania too. But till 1943 m. its activity was fragmentary. After 1943 this resistance got a bigger material and human support from Soviet Union and became more organized, but it was not popular between the Lithuanians.

During occupation a information about Atlantic charter reached Lithuania. An interpretation of this document stimulated a hope that Lithuania got the independence after war and Western allies will help to seek this aspiration. The national underground started to believe, that Western countries will stop possible USSR aggression against Lithuania. All political orientation of the national underground was to West countries (USA, Great Britain).

The biggest underground organization was called Lithuanian Freedom army, which began to create in December of 1941. Other underground organization was called Kęstutis (Kęstutis was Lithuania grand duke in 14 century), created in 1942. These and other underground organization prepared to anti-soviet partisan fight.

In summer of 1944, Red army invaded in Lithuania territory. It was other period of resistance. In that summer in the same time organized and spontaneous anti-Soviet partisans fight began and it continued for 9 years. It was organized, because it was prepared during Nazis occupation and it was spontaneous as a response to the soviet repressions.

All things in this report explain why Lithuania don't celebrate the end of Second World War in 1945 m.

*Варакута В.П., к.військ.н., доцент
Військовий інститут танкових військ
Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”,
м. Харків*

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ НАСЛІДКІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У СРСР 1980 рік ознаменувався не тільки роком проведення Олімпійських ігор і смертю народного улюбленця, актора і барда Володимира Висоцького, але й масовим виселенням за 100 км від Москви усіх людей з фізичними вадами, більшість з яких були ветеранами, так званої Великої Вітчизняної війни (ВВв). Метою було “очищення” міста від калік та інвалідів, які своїм виглядом “псували” картину самодостатньої, ситої та щасливої столиці “робочих і селян всього прогресивного людства”. Це виходило за рамки пафосу щодо переважної світової ролі й небувалого героїзму радянського народу перед іншими народами світу в перемозі над нацизмом.

Хоча у перші післявоєнні роки відношення до війни в СРСР було інакшим. Як згадував письменник, доктор фізико-математичних наук Ігор Гарін (І.І. Папіров): “У сталінські часи війну скоріше замовчували, ніж героїзували: надто свіжою була пам’ять, надто гіркою і страшною, надто болісною... А потім, через два десятиліття, ніби розверзлися небеса і обрушився шквал, смерч, тайфун величі та героїзму. Почалася трансформація перемоги, сплаченої десятками мільйонів людських життів, у національну релігію”.

Після взяття у 1945 році Берліну, командувач 1-го Українського фронту маршал Конєв І.С. запросив данні про втрати. Коли йому доповіли, що тільки загиблих нараховується близько 300-400 тис. осіб, він схопив зі столу кашкет і жбурнув його на підлогу і в серцях вигукнув: “Ми як не вміли воювати, так і не вчилися!”. Потім уже в 70-х роках він згадував: “Що таке перемога? Наша, сталінська перемога? Насамперед, це всенародне лихо. День скорботи радянського народу за безліччю загиблих. Це річки сліз і море крові. Мільйони скалічених. Мільйони осиротілих дітей і безпорадних старих. Це

мільйони понівечених доль та сімей, що не відбулися, дітей, що не народилися. Мільйони закатованих у фашистських, а потім і в радянських таборах патріотів Вітчизни”.

Тому, будь-яка війна, це не тільки і не стільки героїка, пафос, фанфари, перемоги, скільки бруд, кров, дурість, зрада, брехня, насильство, страждання, страх, смерть, моря крові, тисячі та мільйони смертей. В підтвердження російська письменниця Л. Уліцька зазначає, що “пафос, квітучий навколо нашої перемоги, такий великий, що забувається, якою ціною це далось і яку ціну платили ще багато років після”.

Так, за даними Конєва І.С. за часи, війни було поранено 46 млн 250 тис. осіб, з них: із розбитими черепами 775 тис., однооких 155 тис., сліпих 54 тис., з понівеченими обличчями 501342, з кривими шиями 157565, з розірваними животами 444046, з ушкодженими хребтами 143241, з пораненнями в ділянці таза 630259, з відірваними статевими органами 28648, одноруких 3 млн 147 тис., безруких 1 млн 10 тис., одноногих 3 млн 255 тис., безногих 1 млн 121 тис., з частково відірваними руками та ногами 418905, так званих “самоварів”, безруких та безногих 85942 фронтовиків.

Доля тих інвалідів-фронтовиків, яких примусово вивезли за межі Москви, потребує окремого дослідження. На той час їм уже було біля 70–80 років, тому що основний тягар війни винесли саме вони, бійці середнього віку (40–50 років), так як основна частина 20–30 річної молоді у перші місяці ВВв була знищена або опинилася в німецькому полоні.

*Ведєнєв Д.В., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ФОРМУВАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ ОРГАНІВ ДЕРЖБЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1943–1945 рр.)

На завершальному етапі Другої світової війни серйозні завдання зафронтової роботи припали на відтворений підрозділ зовнішньої розвідки Наркомату державної безпеки (НКДБ) України. Відповідно до директиви НКДБ УРСР від 28 липня 1944 р. № 1395/С було створене 1-е Управління НКДБ УРСР (зовнішня розвідка). Станом на червень 1945 р. до структури 1-го Управління (57 штатних посад) входили: керівництво і секретаріат; 1-й відділ (розвідувальна робота по Чехословаччині, розробка української та іншої еміграції; 2-й відділ (розвідка по Польщі та Німеччині); 3-й відділ (Румунія, Угорщина, Балкани), інформаційно-обліковий підрозділ. Розвідвідділи запровадили в УНКДБ по Волинській, Дрогобицькій, Львівській, Одеській, Станіславській й Чернівецькій обл., відділення – Ізмаїльській та Ровенській областях.

Пріоритетом з теренів України визначалося “ведення розвідки на території суміжних країн – Польщі, Чехословаччини, Румунії, Угорщини і Німеччини”. Передбачалися і завдання розвідувальної роботи по відношенню до Англії, США, Туреччини. Приписувалося виявляти на території УРСР громадян, які мають зв’язки за кордоном, відбирати надійних осіб, котрі знають іноземні мови, мають відповідні психологічні якості та високий інтелект для використання для роботи за кордоном. Зовнішня розвідка з позицій України спромоглася придбати низку перспективних оперативних джерел у Німеччині, Австрії й інших європейських держав, що сприяло забезпеченню соборності українських етнічних земель у

контексті післявоєнного врегулювання у світі. Розвідувальна інформація сприяла відновленню соборності українських земель, при визначенні долі західних кордонів України та вступу її до ООН на відомих Ялтинській і Потсдамській міжнародних конференціях.

*Гончарова О.С., к.і.н., доцент
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків*

СЕЛИЩЕ СТАРИЙ САЛТІВ – ВАЖЛИВИЙ СТРАТЕГІЧНИЙ ПУНКТ У ХОДІ ВІЙСЬКОВОЇ ОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК ПО ЗВІЛЬНЕННЮ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВЛІТКУ 1943 РОКУ

Селище Старий Салтів розташоване на правому березі Сіверського Дінця. Під час Другої світової війни воно перебувало в епіцентрі військових операцій, за нього йшли запеклі бої. Обидві воюючі сторони визнавали його важливе стратегічне значення. Особливо запеклою боротьба за цей населений пункт була в період реалізації радянськими військами операції по звільненню Харківської області від нацистської окупації.

Розпочата 5 липня 1943 р. військова операція “Цитадель”, за допомогою якої Гітлер і нацистська верхівка прагнули ще раз повернути хід війни, а заодно й історії, на свою користь, провалилася. Успішний контрнаступ радянських військ наприкінці липня 1943 р. створив умови для активних дій на белгородсько-харківському напрямку 3–23 серпня 1943 р. Уперед упевнено йшли частини 53-ї, 57-ї, 69-ї і 7-ї гвардійських армій. У районі Старого Салтова на початку серпня 1943 року радянські війська вели жорстокі бої, намагаючись відтіснити противника від Сіверського Дінця, який укріпився на правому березі річки. Німецькі війська продовжували утримувати свої позиції. Протягом трьох місяців вони укріплювали їх, вдосконалюючи свою оборону: доти, дзоти. З Берліна військам була надіслана директива: триматися за будь-яку ціну, суворо розправлятися з тими, хто виявить боягузтво чи малодушність. Цей напрям був найсильнішим бастионом німецької оборони на сході, “східними воротами”, які закривали радянським військам шлях в Україну, тому йому надавали такого великого значення. Натиск радянських військ не слабшав.

Перед підрозділами 849-го стрілкового полку 303-ї дивізії військовим командуванням було поставлено завдання – в ніч на 9-те серпня 1943 року форсувати річку і, звільнивши Старий Салтів, захопити плацдарм для подальшого наступу. Першими в нічній темряві до річки підійшли воїни 1-го батальйону, яким командував капітан Петро Петрович Спірін. Човнів на всіх не вистачило, тому вирішили переправити спочатку штурмову групу з 30 бійців на чолі з командиром батальйону. Це було складне завдання, тому що річка на цій ділянці була досить широкою – більше 100 метрів, противником постійно, методично обстрілювався та освітлювався ракетами протилежний берег річки. Штурмова група розпочала форсувати річку на човнах, замаскованих гілками. Групі вдалося непомітно і швидко перебраться на протилежний берег Сіверського Дінця. Захоплені зненацька німецькі вояки почали чинити опір, але групі вдалося утримати плацдарм, що дало змогу іншим частинам висадитись на правий берег річки та витіснити противника з позицій. За мужність і героїзм, виявлені при форсуванні Сіверського Дінця, капітану П. Спіріну присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Так, завдяки героїзму та мужності бійців 303 дивізії в ніч з 9 на 10 серпня 1943 р. Старий Салтів було звільнено від загарбників та отримано вигідний плацдарм для розвитку наступальної операції, метою якої було звільнення Харківської області та подальшого витіснення противника з території України.

Горобець В.Л.

*Національний музей історії України
у Другій світовій війні. Меморіальний
комплекс, м. Київ*

ЦЕНзуРА ПОШТИ ПРИМУСОВИХ РОБІТНИКІВ З УКРАЇНИ

Під час Другої світової війни з України до німецького Райху було вивезено близько 2,4 млн остарбайтерів (нім. Ostarbeiteren – “східні робітники”). Поштова комунікація була дозволена остарбайтерам головним чином для того, щоб послабити наростаюче невдоволення жорстким режимом і опором набору нових партій примусових працівників. Звісно, що під забороною опинилися найголовніші теми – жорстокість табірної охорони, хвороби, голод, антисанітарія, бомбардування, відомості й чутки з фронту, ставлення місцевого населення.

Німецько-український поштовий потік обов’язково проходив транзитом через своєрідне цензурне сито – Центр перевірки іноземного листування (нім. Auslandsbriefprüfstelle, далі – Центр), що знаходився у Берліні. В. Могильний відзначає, що дана установа мала близько 4 тис. співробітників, працювала практично цілодобово, здійснювала перевірку пошти в кілька етапів, однак не могла впоратися із величезним навантаженням. Більш-менш прискіпливій перевірці в Центрі підлягало не більше 20–25% від усього потоку. Решта поштових пересилань перевірялися побіжно й отримували круглу штемпельну відмітку з літерами “Ab” (b – значить берлінський).

Ознакою цензурної перевірки є наявність на поштових картках ручних або машинних штемпелів червоного кольору з текстом “Верховне головнокомандування Вермахту. Перевірено”. Коли цензор виявляв у тексті заборонені сюжети, він замазував цю ділянку густою чорною фарбою. У фондах Національного музею історії України у Другій світовій війні зберігається 543 листи, з яких 25 мають затушовані фрагменти. Однак в одній епістолі шар туші не був особливо густим, з часом вигорів, і після сканування з високим розширенням та комп’ютерної обробки вдалося прочитати текст: “Мамо, мені дають 200 грам хліба вранці і чай або щі з капусти, а ввечері – суп з брукви і це все, а з одягу мені нічого нема тільки штани і пижак, а своє пока є” (орфографію і стиль збережено). Як бачимо, слова про незадовільний стан із базовими життєвими потребами підлягали вимаранню.

Дуже часто, щоб обійти цензуру, автори вдавалися до “езопової мови”. Можна виділити кілька магістральних тем, про які писали остарбайтери, використовуючи іносказання: важка робота – “живу я добре, так як на Донбасі у 34 годі” (Марія Куліш); побої – “часто гуляє Ціпка Іван по спинній рощі” (Анна Тимошенко); авіабомбардування: “тут часто прилітають солов’ї і “співають”, але на нашій станції незavidне дерево, то вони тут не “співають”, то це дуже добре” (Анна Кулик); стосунки з начальством чи господарями – “подавали дерев’яні черевики, так що ходити легко” (Варвара Шупик); попередження щодо цензури – “писати нам цікавого не мона” (ім’я невідоме).

Зазначимо, що поширена в кореспонденції остарбайтерів система евфемізмів не була новаторством. Значна частина радянських людей, які опинилися під окупацією, а потім були вивезені до Райху, ще раніше стикалися з практикою цензурного контролю. Населення Наддніпрянської України двадцять років жило в умовах тоталітарної держави з добре організованим контролем за поштовою перепискою. Період Великого терору та репресій привчили багатьох до обережності та уміння обходити письмову цензуру.

*Гула Р.В., д.і.н., професор
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ В РСЧА У 1941–1942 рр.

Принципово новий період розвитку та трансформації патріотичної ідеології в армії починається з 22 червня 1941 р. та завершується 22 липня 1942 р., коли радянські війська залишили м. Свердловськ Ворошиловградської області, після чого вся територія України опинилася в зоні окупації військ нацистської Німеччини та її союзників.

Особливостями системи патріотичного виховання в РСЧА у цей період можна вважати:

поступову відмову від класового аспекту пролетарського інтернаціоналізму;

виховання ненависті до нацистських загарбників;

боротьбу з дезертирами, зрадниками;

виховання на бойових традиціях російського народу;

пропаганду дружби народів СРСР;

зміщення акцентів з пролетарського інтернаціоналізму світової революції на інтернаціональну місію РСЧА – визволення Європи від фашистських загарбників у взаємодії з військами союзної коаліції.

Особливості патріотичного виховання створили систему діалектичних протиріч, які у свою чергу, сприяли подоланню застарілих, консервативних форм виховної роботи та спровокували появу принципово нових підходів на ґрунті апробованих, дієвих механізмів впливу на патріотичну свідомість воїнів. Це протиріччя між:

рудиментарними елементами пролетарської солідарності та патріотичними генетичними основами захисту Батьківщини у свідомості воїнів та ненависті до загарбників поза їх класової сутності;

героїзмом воїнів та загрозливими масштабами дезертирства, зради, здачі у полон;

намаганням відобразити масштабність протиборства з ворогом та міфологізацією й ідеалізацією діяльності воєнно-політичного керівництва та успіхів Червоної армії;

зверненням до національних патріотичних традицій при збереженні принципу дружби народів СРСР та спробами абсолютизації класового ідеологічного впливу в організації патріотичного виховання особового складу РСЧА;

класовим підходом у патріотичному вихованні у РСЧА та декларуванням загальнолюдських цінностей ідеї бойового братерства народів та армій країн антигітлерівської коаліції.

Демяненко В.Т.

Вороновицький музей історії авіації та космонавтики Вінницького обласного краєзнавчого музею, смт Вороновиця

РОЛЬ ВИДАТНОГО УКРАЇНЦЯ ІВАНА КОЖЕДУБА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

У Другій світовій війні українці втратили більше, ніж Велика Британія, Канада, Польща, США та Франція разом узяті. Загальні втрати України у цій війні оцінюються у 8–10 мільйонів життів. Кількість українських жертв можна порівняти із населенням сучасної Австрії. Українці перетворилися на гарматне м'ясо відразу двох диктаторів – Гітлера та Сталіна. У Червоній Армії гинув кожен третій (порівняно з кожним 20-м в армії Великої Британії).

Іван Кожедуб народився 8 червня 1920 року в селі Ображіївка Шосткинського району Сумської області в сім'ї церковного старости. Зрозуміло, що в роки СРСР цю подробицю в біографії Героя не згадували.

Взагалі, дитячі роки Кожедуба у всіх офіційних біографіях огорнуті таємницею. Відомо лише, що батько почав готувати Івана до життя з п'яти років - не дивлячись на протести матері, змушував його стерегти сад. Мабуть, родині майбутнього “сталінського сокола” здорово дісталось в роки колективізації, тому що в 14 років Івану довелося покинути рідний дім і вступити в хіміко-технологічний технікум у місті Шостка.

У період Курської битви, 6 липня 1943 року під час сорокового бойового вильоту Іван Кожедуб збив свій перший німецький літак – пікіруючий бомбардувальник Юнкерс Ju-87, що отримав прізвисько “лапотник” за неприбиране шасі. Вже наступного дня Кожедуб збив другого німця, а 9 липня збив відразу 2 винищувачі Vf-109.

До речі, Іван одним з перших на центральній ділянці радянсько-німецького фронту застосував метод “кубанської етажерки”, бойового порядку, авторство якого приписують Покришкіну – коли кілька пар літаків пересувалися один над одним (кожна пара на своїй висоті і кожна вища зміщена далі від сонця), прикриваючи товаришів і збільшуючи патрульований простір.

У серпні 1944 року, отримавши звання капітана, Іван був призначений заступником командира 176-го гвардійського полку і став воювати на новому винищувачі Ла-7. Другої Золотої Зірки Кожедуб був удостоєний 19 серпня 1944 року за 256 бойових вильотів і 48 збитих літаків противника. Третього Героя СРСР Кожедуб отримав 18 серпня 1945 року за високу військову майстерність, особисту мужність і відвагу, проявлену на фронтах війни.

А гвардії майор Іван Кожедуб до кінця війни здійснив 330 бойових вильотів, в 120 повітряних боях збив 64 літаки противника, серед них 17 пікіруючих бомбардувальників Ju-87, по 2 бомбардувальники Ju-88 і He-111, 16 винищувачів Vf-109 і 21 Fw-190, 3 штурмовики Hs-129.

У підсумку, йому єдиному в світі вдалося збити новітній реактивний винищувач Me-262. Кожедуб був відмінним стрільцем і вважав за краще відкривати вогонь на дистанції 200–300 метрів, вкрай рідко зближуючись на меншу дистанцію.

*Загивий С.В.**Вінницький національний аграрний
університет, м. Вінниця*

ПО РІЗНІ СТОРОНИ ФРОНТІВ

У період між двома світовими війнами українці подолали доволі насичений подіями шлях державних здобутків та втрат. За результатами Першої світової війни та внаслідок розпаду Австро-Угорської, Германської, Російської та Османської імперій у Європі та Азії виникає низка країн із різним рівнем залежності.

Здобутками державотворення українці спромоглися потужно заявити про себе на весь світ. Ще у 1917 році українські прагнення до незалежності отримали своє втілення через дії Центральної Ради. На жаль, П. Скоропадський та УНР поступилися більш сильним опонентам в питанні утримання влади.

Радянська Росія багнетами Робітничо-селянської червоної армії (РСЧА) встановила свій контроль по обидва береги Дніпра у вигляді УССР. Польща спромоглася утримати у своєму складі суто українські території Східної Галичини та Західної Волині (Ризький мир 1921 року з більшовиками) завдяки підтримці провідних країн Європи.

“Визвольний похід” РСЧА 1939 року до Польщі (на сімнадцятий день Другої світової війни) на виконання угоди Молотова-Рібентропа протиставив між собою українців армій Польщі та СРСР. Вермахту у складі Війська Польського протистояло 112 тис. українців. 7834 з них загинули у боях із німцями, а 16 тис. отримали поранення. Недолуга державна політика міжвоєнної Польщі не дозволила мати в офіцерському корпусі її армії значний відсоток українців. Саме тому майже всі знищені у таборах СРСР полонені офіцери були польської національності.

Стрімке просування нацистської військової машини дозволило німцям у 1941 році загарбати майже всю територію Радянської України. Головною метою населення протягом років окупаційного режиму нацистів було фізичне виживання. Євреї та цигани в окупованих областях були приречені на тотальне знищення. Ставленик Гітлера в Україні Кох постійно наголошував про меншовартість українців та відводив їм роль рабів “арійської раси над людей”. Всіх тих, хто хотів прогледувати родину та шукав заробітку за сприяння окупантів, радянською владою були віднесено до “зрадників” та “колаборантів”. Ще довгі роки після Перемоги над нацизмом українці стикалися із принизливим розділом в анкетах: “перебування на тимчасово окупованій ворогом території”. Вважається, що тільки через значну кількість населення, УРСР не було ліквідовано, як цілу низку автономій РФ, і українці не розділи долю висланих у Середню Азію та Казахстан кримських татар, калмиків, чеченів, інгушів, балкарців, німців та інших за “сприяння окупантам”. Хоча десяткам тисяч українців (переважно із Західної України, де був зосереджений рух опору під керівництвом ОУН-УПА) тавра “зрадник” та долі “спецпоселенців” уникнути не вдалось.

Протягом літа 1941 року з території України до РСЧА було призвано понад 3 млн осіб. Усього у 1941–1945 роках до Червоної армії з України було мобілізовано понад 9 млн осіб (з 30 млн мобілізованих радянських людей). СРСР у роки війни втратив 16,2 млн військовослужбовців, близько 4 млн з них – вихідці з України. 1,7 млн мешканців України повернулися з війни інвалідами. 2,5 млн українців були нагороджені бойовими медалями та орденами, 2070 – удостоєні звання Героя СРСР, зокрема 32 – двічі, а Іван Кожедуб – тричі.

Українці воювали з нацистами в партизанських з'єднаннях різного підпорядкування, у лавах УПА, загонах французького, югославського, словацького опору. Близько 50 тис. українців брали участь у війні в лавах армій Канади, США, Австралії, Великої Британії.

Колосальні збитки Україні принесла німецька окупація, майже безперервні бойові дії, диверсійно-партизанський і повстанський рухи. За роки війни Україна втратила 4,5 млн цивільних громадян. Разом із військовими втрати України нараховують близько 8,5 млн осіб.

Із 1941 по 1945 рік населення УРСР скоротилося із 41 млн до 27,4 млн осіб (це враховуючи, що частина людей повернулася з евакуації та діючої армії). Галичина втратила 22% населення, Волинь та Полісся – 12%, Центральна, Південна та Східна Україна – 30%. Втрати населення великих міст сягнули 53% від довоєнної кількості. Загрозливих обрисів для майбутнього української нації набула демографічна ситуація: катастрофічний статевий дисбаланс населення, загибель значної кількості чоловіків репродуктивного віку призвели до різкого падіння народжуваності. Жахливим соціальним наслідком війни стало масове сирітство, інвалідність мільйонів людей, деформована психіка мешканців України.

Прямі економічні збитки УРСР становили 285 млрд крб у довоєнних цінах (42% від усіх збитків, завданих Радянському Союзові), якщо ж додати до цього вартість майна, реквізованого німцями, та витрати, пов'язані з бойовими діями, то цифра економічних збитків виросте до 1 трильйона 200 млрд крб у цінах 1940 року.

В Україні частково або повністю було зруйновано 714 міст і селищ міського типу, 28 тис. сіл, 16 тис. 150 промислових підприємств, 2 млн будинків, 1 тисяча 916 залізничних станцій, 27 тис. 725 колгоспів, 1 тисячу 227 МТС, 873 радгоспи, 18 тис. лікарень, поліклінік і медпунктів, 32 тис. 930 шкіл, технікумів, училищ, інститутів та університетів, науково-дослідних установ, 19 тис. 200 бібліотек, практично всі промислові підприємства. 10 мільйонів мешканців в Україні залишилося без даху над головою або проживало в ушкоджених приміщеннях. Таку велику ціну заплатила Україна за перемогу над нацизмом.

Кидонь В.І., к.і.н.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ЩОДО КИЇВСЬКОЇ НАСТУПАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ 1943 РОКУ

Київська наступальна операція (3–13.11.1943) – подія в історії Другої світової війни, яка й дотепер є предметом жвавих наукових дискусій. Слід зазначити, що різні аспекти її підготовки, перебігу та результатів створюють доволі широке поле для різних інтерпретацій. Особливо це стосується її місця у битві за Дніпро, Київській стратегічній наступальній операції та, власне, її ролі в подальшому наступі Червоної армії на Правобережній Україні; втрат в операції і, відповідно, “ціни” здобуття Києва; оцінок результативності боротьби за плацдарми; “забуття” Дніпровської повітрянодесантної операції, фронтових наступальних операцій на київському напрямку, проведених у жовтні та загальної оцінки радянського воєнного мистецтва. Невирішеною проблемою у вітчизняній історичній науці залишається дослідження операцій, проведених німецькими військами на київському напрямку восени 1943 року.

Донині вітчизняна історична наука ще не визначилася з основними показниками Київської наступальної операції 1943 року. Зокрема це стосується питання визначення її оперативного рівня та у зв'язку з цим – хронологічних меж проведення операції. Встановлено, що в основному масиві наукової літератури під Київською наступальною операцією (стратегічною) розуміється наступальна операція військ 1-го Українського фронту, що проводилися з 3 до 13 листопада 1943 року, в ході якої було звільнено столицю України від німецьких окупаційних військ.

Застосовані науковцями радянського періоду та сучасними російськими істориками фальсифікації через підміну понять “фронтowa наступальна операція” на “стратегічна наступальна операція” стосовно Київської наступальної операції (3–13.11.1943) стали підґрунтям для подальших маніпуляцій і введення до наукового обігу недостовірних даних, які призвели до спотворення історичної реальності. До цих дій причетні, зокрема, воєнні історики Г. Кривошеєв, В. Андроніков, В. Гуркін та інші.

Сучасні вітчизняні дослідники намагаються заповнити “білі плями” у вивченні перебігу подій боротьби за Київ у 1943 році. Проте ставити крапку в дослідженні цієї проблематики зарано, оскільки ще залишається значне коло питань для подальших наукових пошуків. З поля зору переважної більшості науковців, що позиціонують себе дослідниками цієї теми, випадають події жовтня, другої половини листопада та грудня 1943 року. Зауважимо, що саме у цей час відбулася низка інших наступальних та оборонних операцій військ 1-го Українського фронту на київському напрямку, які в аналітичних працях воєнних істориків 50–60-х років ХХ ст., а також у публікаціях деяких сучасних вітчизняних науковців акумулюються у поняття Київської стратегічної наступальної операції. Саме щодо цих подій зберігаються значні розбіжності у наукових підходах, інтерпретаціях та оцінках.

*Кривизюк Л.П., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПОРІВНЯННЯ НІМЕЦЬКИХ І РАДЯНСЬКИХ ТАНКІВ НАПЕРЕДОДНІ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ: 1941 рік

Швидкий розвиток танків Червоної армії в 30-ті роки сприяв корінній реорганізації бронетанкових військ. В Німеччині з приходом до влади нацистів прискорилося танкобудування, яке було розпочато в 1931 р.

На 22 червня 1941 р. у РСЧА налічувалося 25 886 танків і САУ (з них 18 691 – справні): Т-26 – 9 998; БТ – 7 519; Т-28 – 481; Т-35 – 59; Т-37, -37А -38 – 5 836; Т-40 – 132; Т-34 – 1 225; КВ – 636. Загальна чисельність танків і САУ вермахту – 6 292 (5 821 – боєготові), з яких 4215 було зосереджено проти ЧА. За даними Статистичного збірника №1 “Бойовий і чисельний склад Збройних Сил СРСР в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років”, у Червоній армії біля західного кордону СРСР налічувалось – 13 924 танки (з них 11 135 справних).

На момент нападу на СРСР німецьке командування на озброєнні мало наступні типи танків: Т-I, Т-II, Т-III, Т-IV і трофейні танки, захоплені у Чехословаччині у березні 1939 р., Panzer 38(t) (LT vz.38) і Panzer 35(t) (LT vz.35).

Для порівняння, німецькому танку Т-I (410), озброєному двома 7,92-мм кулеметами, відповідали плаваючі танки Т-37, Т-38 (озброєні 7,62-мм кулеметами) і Т-40 (1 – 12,7-мм ДШК і 1 – 7,62-мм ДТ), а також танкетки Т-27 (3328). Танк Т-II (746) озброєний 20-мм гарматою, був безсилий проти радянських танків з 45-мм гарматою Т-26 і БТ-7, а також проти застарілих БТ-2 та БТ-5 (озброєних 37-мм і 45-мм гарматою відповідно). Т-III (озброєння: 37-мм гармата та три 7,92-мм кулемет (два – у башті), з квітня 1940 р. переозброєний 50-мм гарматою). Перед війною у вермахті нараховувалося 1 550, а визначених для нападу на СРСР – 960 танків. Т-IV (озброєння: короткоствольна 75-мм гармата, а з 1942 р. – довгоствольна і 2 – 7,92-мм кулемети). Перед початком операції “Барбаросса” з 582 боєготових танків Т-IV проти військ ЧА було застосовано 438 танків. Найпотужнішим німецьким середнім танком того часу був Т-IV, але основним танком вермахту у літній кампанії 1941 р. був танк Т-III. Танки 35 (t) і 38 (t), озброєні 37-мм гарматою в кількості 149 і 623 од., відповідно не були конкурентами танкам ЧА.

Середній трибашенний танк Т-28 (озброєння: 1 – 76,2-мм гармата і 5 – 7,62-мм кулемети) значно переважав будь-який танк вермахту, важкому п’ятибашенному танку Т-35 (озброєння: 1 – 76,2-мм гармата, 2 – 45-мм гармати, 6 – 7,62-мм кулемети), аналогів у німецькій армії не було. А нові радянські важкі танки КВ-1 (озброєння: 76,2-мм гармата і 3 – 7,62-мм кулемети) і КВ-2 (озброєння: 152,4-мм гармата і 3 – 7,62-мм кулемети) і Т-34 (озброєння: довгоствольна 76,2-мм гармата, два – 7,62-мм кулемети та протиснарядне бронювання поєднувалися з високою рухливістю) були одними з кращих свого часу, значно переважали німецькі і пробивали броню Т-III і Т-IV на значних відстанях, пробивали броню даних танків і протитанкові 45-мм гармати і танки Т-26 і БТ. Розробка нових конструкцій танків та їх виробництво в СРСР дозволило випускати машини, які за своїми технічними характеристиками не мали аналогів.

Вирішальна перевага військ ЧА у смузі Південно-Західного фронту на напрямку головного удару на території України у важких і середніх танках була значною, проти німецьких 210 середніх танків протистояло 506 середніх радянських танків Т-34 і 255 важких танків КВ, аналогів яких у вермахті на той час взагалі не було.

На 22 червня 1941 року Червона армія мала вирішальну перевагу над вермахтом в кількісному і якісному військово-технічному оснащенні і особливо в танках.

Кузнецова Л.В., к.ю.н.

*Східноєвропейський університет імені
Рауфа Аблязова, м. Черкаси*

ОСОБЛИВОСТІ НОРМУВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Обов’язковою умовою трудових відносин, як відомо, є тривалість робочого часу, тобто часу, протягом якого працівник відповідно до законодавства, колективного договору, угоди про працю і правил внутрішнього трудового розпорядку повинен виконувати свою трудову функцію, а роботодавець зобов’язаний забезпечити його роботою відповідно до умов трудового договору.

Воєнний стан вимагав здійснення нагальних заходів щодо зміни режиму робочого часу. З цією метою 26 червня 1941 року був виданий Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про

режим робочого часу робітників та службовців у воєнний час”. Цим Указом вводились понаднормові роботи тривалістю від однієї до трьох годин на день. До обов’язкових понаднормових робіт не залучалися: вагітні жінки, починаючи з шести місяців вагітності, а також жінки, які годували немовлят протягом шести місяців. Оплата обов’язкових понаднормових робіт виплачувалась в півторакратному розмірі.

Указом від 26 червня 1941 року було скасовано всі щорічні та додаткові відпустки з заміною їх на грошову компенсацію. Відпустка надавалась лише у випадку хвороби працівника. Проте вирішено було надати трудові відпустки працівникам навчальних закладів, інвалідам третьої групи. А постановою РНК СРСР від 5 травня 1944 року введено обов’язкове надання працюючим підліткам віком до 16 років одного дня на тиждень для відпочинку та чергової відпустки тривалістю 12 робочих днів. Надання відпусток для всіх працюючих було відновлено лише з 1 липня 1945 року.

Під час війни чергові та додаткові відпустки замінювались грошовою компенсацією, що переводилась до ощадної каси у вигляді спеціального внеску робітника або службовця для видачі йому такої після війни. За загальним правилом компенсація за невикористану відпустку обчислювалася з розрахунку середнього заробітку за 12 останніх календарних місяців. До війни порядок компенсації за чергування регулювався постановою Секретаріату ВУЦВК від 22 травня 1935 року, зі змінами від 11 червня 1935 року. Проте у зв’язку з воєнним станом та згідно з пояснювальною практикою профспілок і господарських наркомів дана постанова з початку війни не застосовувалася. Було визнано, що на період війни чергування працівників як після закінчення робочого дня, так і у вихідні дні не компенсувалося ні грошима, ні відгулами. Ця практика не була оформлена законодавчо, проте застосовувалась на всій території СРСР.

18 березня 1946 року Верховна Рада СРСР прийняла Закон “Про п’ятирічний план відновлення та розвитку народного господарства СРСР на 1946–1950 рр.”. Цим Законом передбачалося відновлення системи організованого набору робочої сили на підставі договору підприємства чи організації з колгоспом і колгоспником. Особлива увага приділялась підвищенню продуктивності праці. Закон зазначав необхідність використання восьмигодинного робочого дня в повному обсязі, забезпечуючи при цьому всебічний механізм “кропітких галузей”, інтенсифікації виробничих процесів, застосування технічно обумовлених норм, подальше підвищення матеріального та культурного рівня громадян шляхом покращення житлових умов та культурно-побутового обслуговування працюючих, а також зростання заробітної плати та удосконалення форм оплати й преміювання. З середини 50-х років минулого століття розпочався, на думку Л.Я. Гінцбурга, новий творчий старт в усіх сферах державного та суспільного життя держави, активізувалась законодавча діяльність.

Літковець Т.М.
Волинський національний університет
імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВТРАТИ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ ПОЛОНЕНИМИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1941–1944 РОКАХ

Німецько-радянська війна забрала життя кожного п'ятого українця. В нацистському полоні загалом опинилось 6 млн червоноармійців (3,3 млн з них загинули), з яких 1 млн 300 тис. були етнічними українцями. Впродовж останнього часу зростає академічний інтерес не лише до причин військових катастроф РСЧА в період німецько-радянської війни, а й до кількісних та якісних втрат особового складу Червоної армії. Логічно, що вітчизняних науковців цікавлять у першу чергу демографічні втрати на території тогочасної УРСР. Практично до кінця існування СРСР ця тема Другої світової війни була глибоко табуованою.

Чисельні показники радянських полонених часто суттєво різняться в українських, російських і західних наукових дослідженнях. Мемуари керівників Вермахту щодо кількості полонених червоноармійців також відрізняються від даних сучасних досліджень.

Радянські джерела і офіційна статистика полонених червоноармійців через ідеологічні причини є неповною, а часто ненадійною. Точніші дані в радянських документах воєнної доби є стосовно військових оточенців. Категорія полонених свідомо подавалась як безповоротні людські втрати. Вермахт був більш зацікавлений у точнішому підрахунку полонених, оскільки це була робоча сила, яку потрібно було утримувати.

Україна стала одним із основних театрів бойових дій німецько-радянської війни. Через недолуге керівництво, військовий волюнтаризм, невдалі бойові дії, стратегічні і тактичні помилки командування РСЧА УРСР була повністю окупована і на її території було створено понад 180 таборів військовополонених, де утримувалось понад 1,5 млн осіб. На території України у нацистський полон потрапило аж 37 генералів РСЧА. Смертність у таборах через невимовно страшні умови існування, катування та непосильну роботу становила понад 60% їх чисельності. Це пояснюється тим, що керівництво СРСР свого часу відмовилось підписувати Женевську конвенцію про умови утримання військовополонених.

Загалом на території УРСР в 1941–1944 рр. загинуло 1 млн 367 тис. полонених радянських військових. Крім цього, з кінця 1941 р. до травня 1942 р. до Німеччини в якості безоплатної робочої сили було вивезено понад 500 тис. червоноармійців. З 900 тис. полонених, яким вдалось вижити і повернутись на батьківщину, 230 тис. потрапили в ГУЛАГ.

*Макогончук Н.В., к.пед.н., доцент,
Голярдик Н.А., к.психол.н., доцент
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЖІНОК У СКЛАДІ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НА ФРОНТАХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Щодо висвітлення становища жінок у роки Другої світової війни, то ще в радянські часи була встановлена завіса секретності над питаннями участі жінок у війні, адже тривалий час радянська історіографія та суспільство класифікували учасників війни в межах схеми “герої – жертви – зрадники”.

Повертаючись до жіночої долі у вирі Другої світової в Україні почали лише нещодавно. Важливу роль у поверненні в людську пам'ять забутих сюжетів війни відіграло видання у 2015 р. збірника “Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні”. На фронтах Другої світової війни, за висновками істориків-дослідників, зокрема Лариси Кобченко, у складі Червоної армії воювало щонайменше 800 тисяч жінок, не рахуючи жінок у партизанських загонах, підпіллі, де теж загрожувала смертельна небезпека. У роки війни жінки воювали на фронті головним чином як медсестри й політруки, але лише зрідка на керівних посадах (це стосувалося і цивільної партійної роботи – переважно паперова чи адміністративна робота на низьких посадах, лише жінки з жінвідділів досягали якихось лідерських позицій). Усі керівні посади здебільшого займали чоловіки. Жінки в СРСР не були військовозобов'язаними, хоча військове законодавство СРСР передбачало у разі потреби обов'язкове залучення жінок до лав Червоної армії для несення служби в допоміжних військах. А пізніші колосальні втрати радянських військ привели до того, що в 1942 році в СРСР була проведена масова мобілізація жінок на службу в діючу армію і в тиллові з'єднання. Попри сотні тисяч мобілізованих, очевидний і феномен добровільної участі жінок. Червона армія потребувала персоналу для санітарної служби та протиповітряної оборони. Першими на службу вступили жінки – медичні працівники: розгорталися медсанбати (медико-санітарні батальйони), польові пересувні госпіталі (ППГ), евакогоспіталі (ЕГ) і санітарні ешелони, в яких служили медсестри, лікарі й санітарки. Потім в армію почали призивати зв'язківців, телефоністок, радисток, зенітниць. Жінки оволоділи “чоловічими” спеціальностями. Вже з липня 1941 року почалося формування жіночих авіаційних полків. Для того, щоб одержати направлення на фронт, необхідно було за короткий строк вивчити тактику бою, штурманську справу, озброєння літаків. Багато жінок і дівчат служило в частинах протиповітряної оборони, де їх частка складала 25%, воювали в трьох жіночих авіаційних полках. Юні недосвідчені жінки-льотчиці трансформувалися на справних героїнь повітряного тилу. Самі себе вони називали “сталінськими соколицями”, а німці прозвали їх “нічними відьмами”.

Таким чином, українські жінки свідомо залучалися до участі у війні, прикладом цього є такі рядки листа однієї повстанки: “В час війни жінки повинні робити такі речі, про які навіть не задумувались у мирний час. Ми всі повинні вижити”.

Орел С.М., к.т.н., с.н.с.,

Наумко М.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВПЛИВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Історію українців у Великій Британії можна простежити з початку 20 століття, коли група українців, які вирушили спочатку в Америку, щоб там розпочати нове життя, висадилася в Ліверпулі і розпочала своє нове життя навколо міста Манчестер. Значний наплив українців прийшов із американськими та канадськими збройними силами, які перебували у Великій Британії під час Другої світової війни. Військовослужбовці-емігранти надавали підтримку та допомогу етнічним українцям, які прибули до Великої Британії різними шляхами на початку війни, у тому числі як члени польських збройних сил, які воювали разом із союзниками в Європі.

Під час війни тисячі українців були примусово вивезені на заробітки до Німеччини, інші воювали в німецьких частинах, у румунській та угорській арміях і навіть у французькому Русі Опору. Після закінчення війни вони опинилися як переміщені особи у таборах біженців у Німеччині та Італії. У період з 1947 по 1950 рік, після реєстрації та перевірки, частина їх отримали статус європейських волонтерів, і близько 21 000 приїхали працювати до Великої Британії. Спочатку українські мігранти розміщувалися у таборах по всій країні і працювали на місцевих фермах. У таборах вони самоорганізувалися і восени 1945 року народилася ідея національного об'єднання. Установчі збори Асоціації українців у Великій Британії (AUGB) відбулися в Единбурзі 19–20 січня 1946 р. і поставили перед собою три основні завдання:

представляти членство та українську громаду загалом;

діяти від імені громади у відносинах із владою та приймаючою спільнотою у Великій Британії;

працювати з подібними українськими громадськими організаціями по всьому світу.

Ключовим принципом Асоціації була взаємна підтримка та допомога. Переважна більшість українських поселенців не мала родини, тому громада стала для них великою родиною. Учасники вносили 1 шилінг 5 пенсів щотижня до фонду взаємодопомоги, який допомагав нужденним особам і сім'ям. Тривалим прикладом практичного застосування філософії взаємодопомоги був житловий будинок Асоціації в Сіденхерсті, який був куплений у 1949 році на пожертви членів, щоб забезпечити домівкою та легкими сільськогосподарськими роботами тих українців, які були важко поранені чи контужені, щоб знайти роботу.

З 1948 р. створювалися гуртки за особливими інтересами, зокрема Товариство українок та Товариство українських учителів. Коли українці залишили табори й оселились у промислових містах по всій країні, вони почали створювати церкви та громадські центри, щоб підтримувати свої культурні та релігійні традиції і передавати їх своїм дітям.

*Печенюк І.С., к.і.н., с.н.с.,
Алексєнко О.В., к.т.н., доцент,
Хорошилова С.Й.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ДОСВІД ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ

До початку німецько-радянської війни діяло “Положення про персональний облік втрат і поховання загиблого особового складу Червоної Армії у воєнний час” (Положення) (наказ Народного комісара оборони СРСР, НКО № 138, 1941 р.), в якому були викладені загальні правила поховання загиблих у боях воїнів Червоної армії і віддання їм військових почесностей. У цьому Положенні не був визначений порядок поховання офіцерів, загиблих на полі бою і померлих у лікувальних установах. До того ж не всі з'єднання і частини мали таке Положення. Тому на початку війни у штабах дивізій, армій і фронтів питаннями поховання загиблих ніхто не займався. Облік кладовищ, братських та індивідуальних могил і пам'ятників у більшості випадків не вели. Урочисті поховання у смузі ведення бойових дій не завжди влаштовували, навіть коли це було можливо, виходячи з оперативно-тактичної обстановки. Все це призвело до того, що поховання загиблих воїнів проводилося безладно, у випадкових і незручних для цього місцях. Спеціальні кладовища або братські могили створювали рідко. Не завжди встановлювали намогильні знаки і написи на них. Списки похованих військовослужбовців у місцеві органи не передавали. Крім того, у деяких частинах прибуле нове поповнення спрямовували в бій з ходу, без постановки на військовий облік та видачі посвідчень особи військовослужбовця, що збільшувало кількість непізнаних трупів.

Допущені на початку війни недоліки у подальшому були виправлені. Так, у липні 1942 р., за вказівкою Ставки Верховного Головнокомандування при начальниках тилу армій і фронтів були створені відділи з персонального обліку втрат особового складу Червоної армії. На ці відділи поклали завдання з контролю втрат, гостра потреба в якому відчувалася з перших же днів війни.

У лютому 1944 р. наказом НКО № 023 було введено в дію нову “Настанову по обліку особового складу Червоної Армії” (Настанова). У спеціальному розділі Настанови зазначений порядок поховання офіцерів, загиблих у боях і померлих у лікувальних установах. У результаті проведених заходів у частинах Діючої армії відбулися докорінні зміни у справі увічнення пам'яті загиблих воїнів. На той час більшість з'єднань і частин Радянської армії воювали на території інших держав, і це тим більше зобов'язувало командирів і начальників усіх рівнів вшановувати пам'ять героїв і проводити поховання своїх товаришів відповідно до вимог керівних документів. У ході подальших бойових дій стали облаштовувати офіцерські кладовища, споруджувати обеліски і пам'ятники. Представники частин нерідко виїжджали за 200–300 км у тил і упорядковували братські могили на всьому її бойовому шляху.

Отже, якщо в перші роки війни були значні упущення стосовно увічнення пам'яті загиблих воїнів, то до кінця війни це питання було чітко організоване і мало абсолютно інше наповнення. Військові частини і лікувальні установи більшість кладовищ і

братських могил привели в належний стан. За потреби здійснювали перепоховання, відновлювали намогильні знаки і написи на них.

Крім того, місцеві органи державної влади та громадські організації з власної ініціативи спорудили сотні пам'ятників, тисячі обелісків і меморіальних дошок, упорядкували кладовища, братські й індивідуальні могили. Так, наприклад, у Києві було створено парк Вічної Слави загиблим генералам і офіцерам Червоної армії, зведено пам'ятник командуючому військами 1-го Українського фронту генералу армії М. Ф. Ватутіну та його ім'ям названо місто в Черкаській області. Багато інших пам'ятників, обелісків і меморіальних дошок споруджено на території України. Багато вулиць названо на честь героїчно загиблих офіцерів.

18 лютого 1946 р. ухвалена постанова Раднаркому за № 405-165 “Про впорядкування могил воїнів Червоної Армії і партизанів, загиблих у боях Великої Вітчизняної війни в 1941–1945 рр., і догляді за їх станом”. Постанова зобов'язувала голів виконкомів районних, міських, обласних Рад депутатів трудящих спільно з місцевими органами військового управління облікувати всі кладовища, де поховані загиблі воїни Червоної армії, привести їх у належний стан і надалі підтримувати його.

У 1955 р. Міністерство держконтролю СРСР (за вказівкою ЦК КПРС) провело перевірку стану військових кладовищ у ряді областей країни, на території яких у роки німецько-радянської війни велися бойові дії. У деяких місцях перевіркою виявлено істотні недоліки щодо утримання могил і кладовищ, які в подальшому були усунені.

Пам'ятники і братські могили нагадують народам про великі жертви, понесені радянськими воїнами в боротьбі з нацизмом. У багатьох районних центрах, містечках і селах біля пам'ятників загиблим воїнам проходять урочисті заходи.

Ругаль В.П., к.і.н.

Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, м. Київ

ВІЙСЬКОВІ ПОХОВАННЯ ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ТЕРИТОРІЇ м. КИЇВ

Про події Другої світової війни нагадують могили загиблих воїнів. На жаль, до сьогодні не встановлені остаточні дані щодо загальної кількості та імен похованих у м. Київ. Переважно це стосується військовослужбовців Червоної армії. Територія навколо столиці України й самого міста окроплена кров'ю комбатантів ворогуючих угруповань.

Одним із напрямів діяльності Національного музею історії України у Другій світовій війні є дослідження військових захоронень на території країни. Упродовж кількох років проводилося студіювання історії військових поховань у межах м. Київ. Підсумком цієї роботи стали підготовка історичних нарисів про кладовища та створення списків похоронених на території столиці України (для загального користування вони доступні за адресою: <https://vbz.martyrology.org.ua/necropolis/ukraine/kyiv/>).

Нині на території м. Київ є 23 місця з похованнями військовиків Червоної армії, загиблих під час німецько-радянської війни. Це, зокрема, парк Вічної Слави (35 осіб), Лук'янівське військове кладовище, тут існують також поховання комбатантів 1-ї

Чехословацької окремої бригади (встановлено 4483 особи), військові меморіали на: Лук'янівському цивільному (489 осіб), Звіринському (191 особа), Дарницькому, де також є військові поховання комбатантів 1-го Польського окремого зенітно-артилерійського дивізіону та партизанів (658 осіб), Пуща-Водицькому (565 осіб), Солом'янському (541 особа) кладовищах та в Дарницькому районі – на Рембазі (1790 осіб). Військові ділянки є також на Байковому (828 осіб), Куренівському (102 особи), Святошинському (520 осіб) кладовищах. На Бортницькому, Вигурівському, Пирогівському та Старообрядницькому кладовищах було облаштовано братські могили. Решта поховань розміщені в різних мікрорайонах столиці, зокрема на Борщагівці, Осокорках, у сквері біля залізничної станції “Дарниця”, біля Покровської церкви та Кирилівського монастиря, в мікрорайонах Новобіличі й Жуляни. Крім того, встановлено, що з військовиків, які загинули на о. Козачий, частину було поховано на кладовищах столиці, а деякі залишилися на острові. На жаль, є воїни, які загинули в боях за м. Київ, але місця упокоєння яких невідомі. Загальна кількість установлених загиблих комбатантів, похоронених у межах столиці, становить 11 720 осіб. Названі цифри не є остаточними, дослідження тривають.

Саме поховання підтверджують документальні дані про бойові дії. Зокрема, їх дослідження допомагає краще з'ясувати перебіг подій, оборонних та визвольних операцій, знайти місця первинного захоронення. Було з'ясовано, що на території мікрорайону Теремки існувало братське поховання, яке в 1950-х рр. перенесли на Байкове кладовище.

Персональні відомості похованих воїнів засвідчують час створення могили. Відповідно слід зазначити, що поховання 1941 р. на території м. Київ розміщені на правому березі Дніпра, оскільки бойові дії на території лівого берега не велися. Скажімо, саме в 1941 р. було створено братську могилу 186 воїнів 3-го повітрянодесантного корпусу 37-ї армії у Жулянах.

Отже, військові поховання – це не лише місця вшанування пам'яті, а й джерело вивчення подій німецько-радянської війни.

Салата С.А., к.і.н.,

Печорін О.М., к.військ.н.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ;*

Казанцева Л.В., к.ф.-м.н.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ СПОСТЕРЕЖЕНЬ КИЇВСЬКОЇ АСТРОНОМІЧНОЇ ОБСЕРВАТОРІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ СПРАВІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Окремі напрями історії функціонування збройних сил в умовах бойових дій залишаються маловивченими, особливо це стосується технічного оснащення та його розвитку. Оскільки часто інформація з цього питання носила гриф таємності і з часом не збереглась, то в нагоді стають міждисциплінарні дослідження та джерела з історії дотичних галузей.

Досягнення мети військових операцій (бойових дій) неможливе без забезпечення переваги в управлінні військами (силами). Тривалий час таке управління здійснювалось через поштовий, а пізніше, телеграфний зв'язок. І лише з винайденням у 1894 році

безпроводного методу передавання та отримання інформації за допомогою електромагнітних хвиль радіочастотного діапазону управління стало здійснюватись за допомогою радіозв'язку.

Ще до початку Другої світової війни практично в усіх розвинутих країнах того часу існувало розуміння необхідності швидкого впровадження у збройні сили радіоелектронної техніки різного призначення: радіозв'язку, радіолокації, радіонавігації, радіоелектронної розвідки та радіоелектронної боротьби. Зокрема, це рухомі та переносні радіостанції діапазонів коротких і ультракоротких хвиль, антени і антено-мачтові прилади, імпульсні радіолокатори тощо.

Основним видом електромагнітних хвиль радіочастотного діапазону, які використовувалися у радіозв'язку, були короткі хвилі. Короткі хвилі (частотою від 3 МГц (довжина хвилі 100 м) до 30 МГц (довжина хвилі 10 м)) відбиваються від іоносфери Землі з малими втратами енергії. Шляхом багатократних відбивань від іоносфери і поверхні Землі, вони можуть поширюватися на великі відстані. У роки Другої світової війни, як і зараз, короткі хвилі використовувалися для професійного, військового та аматорського радіозв'язку. Якість прийому залежить від різних процесів в іоносфері, пов'язаних з рівнем сонячної активності, порою року і часом доби. Таким чином, вивчення сонячної активності у інтересах забезпечення радіозв'язку у військах мало велике значення і потребувало налагодження системи забезпечення інформацією науковцями збройних сил. Передбачення природних перешкод радіозв'язку на коротких хвилях і належало до основних завдань, які покладалися на астрономічні обсерваторії того часу.

Зокрема під час перебування Астрономічної обсерваторії (АО) Київського університету в евакуації у Свердловську з початку літа 1942 року колективом обсерваторії під керівництвом директора АО в евакуації С. К. Всехсвятського було налагоджено роботу з розроблення методів короткострокових прогнозів геомагнітного та іоносферного стану атмосфери, які визначали можливість радіозв'язку на коротких хвилях. Складання прогнозів стану магнітного поля й іоносфери Землі мало важливе значення для визначення періодів стабільного радіозв'язку. Як відомо, переривання радіозв'язку на коротких хвилях може бути викликане збуреннями у іоносфері під час геомагнітної бурі. Для прогнозування геомагнітно-іоносферних умов радіозв'язку та навігації необхідна регулярна інформація про сонячну активність.

Мережа обсерваторій, які досліджували Сонце, організована з ініціативи АО та Державного Астрономічного інституту імені П. К. Штернберга Московського державного університету імені М. В. Ломоносова, надавала достатньо впевнені дані про сонячну активність необхідні для дослідницьких робіт та запитів армії.

На початку літа 1942 року з блокадного Ленінграду до Свердловська був евакуйований Науково-дослідний Інститут земного магнетизму (нині – Інститут земного магнетизму, іоносфери та розповсюдження радіохвиль імені М. В. Пушкова Російської академії наук), до складу якого входила Павловська геофізична обсерваторія. Його співробітниками, спільно з астрономами АО було налагоджено роботу із вивчення сонячної активності та її впливу на магнітне поле Землі. Поточні зведення сонячних характеристик регулярно публікувалися у “Декадных Обзорах”.

На станції АО та Науково-дослідного Інституту земного магнетизму в Косуліно (35 км на схід від м. Єкатеринбурга, за 3 км від Сибірського тракту) знаходилася геофізична обсерваторія Висока Дубрава (нині – Верхне Дуброво), у якій за ініціативою директора

Павловської геофізичної обсерваторії М. В. Пушкова та С. К. Всехсвятського було створено регулярну Службу Сонця. Спостереження на станції розпочалися в грудні 1943 року на п'ятиметровому горизонтальному сонячному телескопі (діаметр зображення 10 см) та проводилися (з фотографуванням Сонця) її співробітниками. Дані спостереження використовувалися для розрахунків умов в іоносфері Землі, які визначали можливість радіозв'язку на коротких хвилях.

Дослідження Сонця оперативно використовувалися для довгострокових та короткострокових прогнозів стану магнітного поля та іоносфери Землі. Достовірність довгострокових прогнозів, складених за методикою С. К. Всехсвятського, становила до 70%. Подібні спостереження для потреб армії проводила лише Ташкентська астрономічна обсерваторія, але, у зв'язку з тим, що дані від неї надходили із запізненням, київсько-уральські спостереження оперативно використовувалися для налагодження радіозв'язку у армії, на флоті, а також під час перельотів через іоносферно-активну північну зону Землі.

Астрономічні спостереження, якими займалась АО у евакуації, зокрема дослідження сонячної активності, геомагнітного поля та іоносфери Землі в інтересах армії було вкрай важливим завданням у роки Другої світової війни. Передбачення геомагнітних іоносферних збурень надавало можливість уникнути проблем, які могли виникнути у разі втрати радіозв'язку на певний час. Вивчення історії таких спостережень відкриває перед нами повну картину ролі зв'язку та забезпечення його надійності під час проведення військових кампаній того періоду. Перспективним є подальше дослідження усіх аспектів діяльності АО у евакуації на користь армії у роки Другої світової війни.

Скрипкін М.С.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

УКРАЇНСЬКІ ПІДРОЗДІЛИ В ЛАВАХ СИЛ НІМЕЧЧИНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

У Другій світовій війні склалася доволі тяжка і навіть трагічна ситуація для українського народу. Українці опинилися по різні сторони барикад, наші співвітчизники несли службу в радянських підрозділах, в рядах союзників та УПА, що поставила за мету відновлення української незалежності. Однак треба зазначити, що в армії нацистської Німеччини були створені українські національні збройні формування. На початку 1941 року ОУН встановила контакти з верховним командуванням німецької армії. Керівництво ОУН розуміло, що для досягнення своїх цілей їм були необхідні люди з числа українських патріотів, готових тримати зброю та виконувати бойові завдання. Одним із варіантів їх вишколу було проходження ними служби в рядах німецької армії. У результаті командування погодилося вишколити 700 українців, розділених на два батальйони. Цим батальйонам було надано кодові назви “Роланд” та “Нахтігаль”. Визначалися такі їх основні завдання: забезпечення безпеки просування німецької армії, роззброєння ворога та охорона військовополонених. Пізніше їм давалися й інші стратегічні завдання, зокрема охорона шляхів забезпечення. Обидва підрозділи спіткала одна доля: через політичні мотиви,

підтримку проголошення відновлення незалежності України у Львові вони були роззброєні та розформовані. Частина військовослужбовців у майбутньому приєдналася до УПА, зокрема командир батальйону Роман Шухевич з 1943 року очолював повстанську армію. Інші були переведені до інших військових частин або діяли у якості перекладачів на окупованій території.

28 квітня 1943 року було оголошено про створення 14-ї гренадерської дивізії військ СС “Галичина”. На фронті здійснився перелом, радянська армія наступала, Німеччині була необхідна мобілізація додаткових сил. Серед мотивів українських добровольців треба зазначити, що, окрім бажання боротися зі старим ворогом, радянськими силами, також визначався шанс уникнути мобілізації до трудових таборів примусової праці. Частина дивізії була укомплектована примусово. Усього було прийнято приблизно 10–12 тис. осіб. До кінця 1943 року дивізія перебувала у навчальних таборах, після чого вирушила на фронт. Протидіючи радянським військам, дивізія потрапила в оточення під Бродами. Внаслідок боїв більша частина “Галичини” була знищена, залишки перейшли до лав УПА або прорвалися з оточення та в майбутньому вели бойові дії у Центральній Європі.

Досі серед істориків ведуться суперечки щодо ознак колабораціонізму в діях учасників формувань, про які говорилося вище. Треба зазначити, що у всіх були різні мотиви, хтось лише в цьому вбачав реальну можливість боротися за відновлення суверенної держави, хтось жадав помститися радянській владі, хтось шукав у цьому власний порятунк.

*Томіленко А.Г., к.і.н., доцент
Черкаський інститут пожежної
безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного
захисту України, м. Черкаси*

РОЛЬ ПОЖЕЖНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗАПОРІЖЖЯ В ОБОРОНІ МІСТА У СЕРПНІ – ВЕРЕСНІ 1941 РОКУ

У суворі роки випробувань зразки мужності та відваги показали вогнеборці Києва, Севастополя, Харкова, Одеси, Дніпропетровська та багатьох інших населених пунктів України. Перші авіабомби впали на Запоріжжя вже на третій день війни. Основні зусилля пожежних підрозділів направлялися на збереження військових об'єктів та транспортних вузлів, недопущення переростання окремих пожеж у масові, ліквідацію пожеж до настання ночі, щоб вони не слугували орієнтиром німецькій авіації.

Коли 18 серпня нацисти з'явилися на околицях правобережної частини міста, пожежники встали в ряди захисників. Інспектор 2-го відділення ВПО Володимир Рубан очолив відділення кулеметників народного ополчення. Разом із відступаючими бійцями проривався на лівий берег Дніпра і пожежний підрозділ Дніпрогесу на чолі з А. Дудником, який напередодні допомагав саперам мінувати греблю. В результаті обстрілу автомобіля був поранений начальник зміни СВПК Дніпрогесу П. Черкашенко та загинув пожежник Семен Онедченко. Сходу після прориву, під артилерійським обстрілом, пожежники розпочали гасіння загорянь на підприємствах Дніпроспецсталі та Запоріжсталі. 19 серпня в палаючому цеху №1 Дніпроспецсталі пожежник місцевого пожежного підрозділу І. Підточій попередив вибух масляних трансформаторів.

24 серпня під час чергового бомбардування Запоріжсталі запалали кабельні тунелі, що сприяло швидкому поширенню вогню. Виняткову мужність проявив воєнтехнік II-го рангу Олександр Горьков. Коли в результаті високих температур і тиску розірвало верхній кожух трансформатора з витокм палаючого мастила, Горьков, піднявшись по драбині, збив полум'я та заклав пробоїни дерев'яними пробками. Отримавши опіки обличчя та рук, він не залишив своєї позиції до повної ліквідації пожежі.

На початку жовтня пожежний гарнізон разом із відступаючими військами залишив місто. По-різному склалася доля пожежників Запоріжжя. Особовий склад пожежних команд увійшов до пожежних гарнізонів Туапсе, Ростова та Керчі. Пізніше брав участь в обороні Сталінграду та гасінні нафтопромислів Грозного. Хтось, як технік-лейтенант Олександр Коваль, боровся в лавах партизанських загонів, але найголовніше вогнеборцям вдалося зберегти пожежне обладнання та техніку та допомогти в евакуації цінного обладнання запорізьких підприємств на схід.

Фарбота А.І.,

Колотело П.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ У ВИРІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Уже у листопаді 1941 року територія України була повністю окупована. Відступ радянської армії під масованими ударами німецьких військ створював украї негативне становище для жителів міст і сіл України. Населення республіки залишилося сам на сам зі своїми проблемами, основними з яких було виживання і боротьба з ворогом. При чому у різних категорій населення вони були різними.

Українці, які були призвані до лав збройних сил СРСР, тисячами гинули на фронтах, потрапляли в оточення, у полон до німців і як могли боролися за своє існування. Ті, що залишилися на окупованих територіях, думали як вижити в умовах окупації. Одні поповнювали партизанські загони та вели боротьбу з загарбниками, інші направлялись до лав загонів УПА, які почали діяти з жовтня 1942 року, і вели боротьбу як з німецькими військами, так і з радянськими та діяли до вересня 1949 року, після чого реорганізувалися у збройне підпілля. Всі вони потерпали від холоду, голоду, нестачі боєприпасів, амуніції та мали незначний досвід у методах ведення військового протистояння. Але всіх їх об'єднувала любов до рідного краю, до своєї землі та мрії про створення власної держави.

На території сучасної України відбувались найзапекліші бої та протистояння, від Київського оточення, де німці захопили понад 660 тисяч радянських солдатів, і оборони Одеси до форсування Дніпра радянськими військами. Серед одинадцяти мільйонів червоноармійців, близько чверті були етнічні українці.

За підрахунками співробітників Інституту історії України НАН України, в лавах Червоної армії загинули 3,5–4 млн українців, у партизанських формуваннях – від 40 до 60 тис., у загонах УПА – понад 100 тис. Прямі людські втрати України, за оцінками цього інституту, становлять 8–10 млн, демографічні – 10–13 млн осіб. 14 лютого 2017 року у Державній Думі Російської Федерації озвучили нові втрати СРСР у Другій світовій війні.

Згідно з розсекреченими даними Міністерства оборони РФ, втрати Радянського Союзу у Другій світовій війні становлять 41 мільйон 979 тисяч, а не 27 мільйонів, як вважалося раніше.

Варто зазначити, що питанню вивчення людських втрат України у Другій світовій війні присвячено багато науково-історичних праць, зокрема однією з них є державний проект “Книга Пам’яті України”.

Филь О.М., к.і.н.

Національний військово-історичний музей України, м. Київ

СПОГАДИ ВІКТОРА БОЛТРИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ФРОНТОВОГО ПОВСЯКДЕННЯ (НА МАТЕРІАЛАХ ІНТЕРВ'Ю)

Перенесення “людини зі зброєю” до фокусу наукового дослідження в умовах екстремі такого масштабу як Друга світова війна дає змогу досягнути глибинну природу цього протистояння одночасно на кількох рівнях. Тривалий час фронтове повсякдення з відомих причин перебувало на периферії наукового пізнання і тільки в 90-х роках минулого сторіччя на пострадянському просторі в результаті політичних та економічних реформ, що супроводжувалися переглядом ідеологічних стандартів активізувалася важлива складова егеджерел, насамперед оповідні, як усні, записані за допомогою технічних засобів, так і письмові.

Серед значного масиву свідчень, спогадів учасників Другої світової війни хотілося б виокремити розповідь Віктора Михайловича Болтрика, яка була записана та нещодавно опублікована в авторському проекті “Україна ХХ сторіччя, у спогадах сучасників”. Коротко про Віктора Болтрика. Народився 13 жовтня 1923 року. У Червоній армії з 19 червня 1941 року. Учасник німецько-радянської війни (1941–1945 рр.). Призваний Ленінським РВК міста Києва. На фронтах німецько-радянської війни з 29 червня 1941 року. Командир взводу 1-ї лінійної батареї 1-го лінійного дивізіону 7-го запасного артилерійського полку 2-го Білоруського фронту. Лейтенант. Нагороджений орденами Вітчизняної війни II ст. (06.04.1985 р.), Червоної Зірки (31.05.1945 р.), медаллю “За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.” (09.05.1945 р.) та ін. Мав одне поранення, а також контузію. На момент інтерв'ю 93 роки.

Ми зупинимося лише на кількох “главах” з життя ветерана Другої світової війни, які на нашу думку допомагають реконструювати деякі недостатньо висвітлені сторінки історії.

Віктор Болтрик, один з небагатьох ветеранів, який залишив спогади про навчання у військових спецшколах Києва. Зокрема, перед війною він вступив до 12-ї Київської артилерійської спецшколи. Спогади про навчання, викладачів, курсантів, предмети та дисципліни, які вивчалися в спецшколі, побут, а також життя довоєнного Києва, все це безперечно викличе цікавість не тільки в істориків та дослідників, але й у пересічних читачів.

Інша не менш цікава та пізнавальна “глава” життєпису Віктора Болтрика – навчання в 1-му Київському Червонопрапорному артилерійському училищі імені Кірова. Тобто в стінах військового навчального закладу, де нині успішно функціонує Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського.

У складі артилерійського полку на кінній тязі Віктор Болтрик брав участь в обороні Києва. Потім була евакуація до Красноярська та навчання в досить несприятливих як погодних, так і побутових умовах.

Ну, а далі була участь в бойових діях. Зокрема, значний масив спогадів Віктор Михайлович Болтрик залишив про Ржевську битву, що отримала сумнозвісну назву “Ржевська м’ясорубка”. Унікальні свідчення та факти фронтового повсякдення, наведені респондентом під час декількох бесід, на думку автора, дозволяють значно доповнити та розширити наші знання про вищезгадану битву радянських військ Західного і Калінінського фронтів проти групи армій “Центр” військ Вермахту.

Цінність спогадів Віктора Болтрика в тому, що він не тільки фіксував ті чи інші події, учасником яких йому довелося бути, він аналізував їх, давав характеристики дій своїх однолітків, педагогів, однополчан, командирів тощо.

На жаль, рік тому Віктор Михайлович пішов у засвіти, однак залишилося декілька годин інтерв’ю з ним, та деякі письмові спогади. Нині, це – унікальні свідчення епохи, що стала вже історією. За влучним виразом завідувача відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України Олександра Лисенка “шагренева шкіра” історичної пам’яті невмолимо скорочується, адже щодня від нас у Вічність ідуть її носії. Тож кожне їхнє слово, зафіксоване вченими, набуває особливого значення для реконструкції мозаїчного родієвого полотна. Унікальність цієї інформації ми усвідомлюємо лише згодом, коли їх джерела перестають існувати”.

У свою чергу, підсумовуючи вищевикладене, скажемо як добре, що у людей, які, за влучним виразом британського історика Пола Томсона, творили і переживали історію, з’явилася можливість посісти центральне місце в ній, заговорити у повний голос, ретранслювати свій складний, неоднозначний досвід наступним поколінням і все це без озирань на ідеологічні та спеціальні служби, а також попри внутрішні та зовнішні застереження.

Фисун А.В.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Війна – велика трагедія як в житті окремої людини, так і для всієї країни. Тисячі вбитих і поранених, сотні тисяч покалічених доль, важкі соціальні наслідки. Друга світова війна перевершила за кількістю жертв і жорстокості всі попередні війни.

Трагедія Українського народу в роки Другої світової полягала в тому, що на час початку війни він був розділений між кількома державами. Українці, позбавлені власної державності, вимушені були воювати за чужі інтереси. За панування над Україною воювали дві тоталітарні системи, і кожна сторона протистояння прагнула продемонструвати на наших землях прихильність до українства. Так, на боці Об’єднаних Націй воювали українці у складі армій Великої Британії, Канади, Польщі, СРСР, США та Франції, а також визвольного руху в самій Україні – разом більше 7 мільйонів осіб. Мільйони українців були нагороджені

радянськими та західними медалями та орденами, а тисячі стали Героями Радянського Союзу, з них 32 – двічі, а найкращий пілот союзної авіації Іван Кожедуб – тричі.

Україна зазнала надзвичайних демографічних втрат внаслідок війни. Для поповнення цих втрат воєнного періоду республіці знадобилося близько 25 років. Під час Другої світової війни з України практично зникли такі національні меншини як німці, кримські татари, українські євреї. В той же час кількість росіян із довоєнних 4 мільйонів за перше повоєнне десятиліття зростає до 7 мільйонів осіб. Суперечливими є статистичні дані щодо матеріальних збитків України внаслідок війни. Зокрема, за повоєнними підрахунками, було зруйновано майже 700 українських міст і 28 000 сіл, спалено близько 320 000 господарств. Україна зазнала значних матеріальних втрат найбільше від усього СРСР. З метою створення могутнього військово-промислового потенціалу на сході СРСР під гаслом “Все для фронту! Все для перемоги!” більшовиками було вивезено з України 550 промислових підприємств, майно та худобу тисяч колгоспів, радгоспів, МТС, десятки наукових і навчальних закладів, осередків культури, історичні цінності. Виїхали мільйони жителів республіки – кваліфіковані робітники і спеціалісти, науковці, творча інтелігенція, які віддали трудові й інтелектуальні зусилля в розвиток воєнного й економічного потенціалу СРСР.

Сучасними дослідниками Інституту історії НАН України підраховано, що збитки України, отримані внаслідок війни, становлять понад 450 мільярдів, а також прямі втрати від кількості евакуйованих підприємств до Німеччини напередодні відходу німецьких військ.

Історія нас не вчить, що ми маємо робити, проте вона показує, чого робити не слід. Але варто й пам’ятати, що перемагає той – на чиєму боці справедливість, хто захищає свою землю. Ця пам’ять робить нас сильнішими.

*Чайковський А.С., д.і.н., професор
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ В ОКУПОВАНІЙ ЗОНІ НІМЕЧЧИНИ

На час вступу на територію Третього Рейху частин і з’єднань Червоної армії в СРСР діяли чотири самостійні спецслужби. Їх компетенція, завдання та сфера діяльності суттєво відрізнялися. Головне управління контррозвідки (ГУКР) НКО СМЕРШ виконувало функції військової контррозвідки. Аналогічні завдання у з’єднаннях ВМФ покладалися на автономне флотське Управління контррозвідки СМЕРШ. Функції таємної поліції в середині країни були завданням Наркомату держбезпеки, до складу якого входили і органи зовнішньої розвідки. Внутрішніми військовими формуваннями, виправними трудовими таборами, міліцією, військами по охороні тилу діючої армії керував Наркомат внутрішніх справ.

Разом з радянськими передовими частинами рухались підрозділи СМЕРШ і війська НКВС по охороні тилу. Саме на них і було покладено завдання по забезпеченню порядку та підтримки діяльності органів радянської окупаційної влади на території Східної Європи, зокрема в зоні, підконтрольній Групі радянських окупаційних військ (ГРОВ) у Німеччині. Весною 1945 р. сюди ж прибули і представники органів НКДБ: 1-го управління із завданням розгортання розвідроботи у західних окупаційних зонах; 3-го управління – організації

оперативних груп НКДБ на залізничному і водному транспорті в зоні ГРОВН. Як засвідчили подальші події, між трьома цими спецслужбами і розгорнулася вперта боротьба за “пальму першості” у здійснюваних заходах охоронно-карального змісту.

За проведення каральної політики в радянській зоні окупації (РЗО) Німеччини на перших порах відповідав НКВС. Подібний порядок було встановлено наказом Л. Берії (№ 0016 від 11.01.45) про затвердження інституту Уповноважених НКВС на 7 фронтах. Окрім доданих їм оперативних груп, у їх розпорядженні знаходилися і війська по охороні фронтових тилів. Безпосередньо на території Німеччини роботу розгорнули оперативні групи і війська НКВС 1-го Українського і 1 і 2-го Білоруських фронтів із завданням: боротися зі шпигунсько-диверсійною діяльністю агентури німецьких спецслужб; розшук і затримання функціонерів СА, СС, гестапо, СД, нацистської партії, національних організацій і формувань тощо. З цією ж метою штабами фронтів в кожен адмінрайон, міста, великі населені пункти призначались військові коменданти. Наказом НКВС (№ 00461 від 10.05.45) при фронтових Уповноважених почали діяти тюрми і табори. Одним із завдань оперативних груп стала організація фільтрації (перевірки) щойно звільнених радянських військовополонених і остарбайтерів. Після завершення бойових дій фронтові апарати Уповноважених було ліквідовано, взамін (липень 1945 р.) введено посаду Уповноваженого НКВС по ГРОВ у Німеччині. Ним став заступник Л. Берії генерал І. Серов. Оперативні групи отримали назву “органи військової адміністрації” зі збереженням попередніх завдань і повноважень. Загалом у розпорядженні І. Серова перебувало понад 1,5 тис. (на початок 1946 р. вже понад 2,5 тис.) оперативників і війська НКВС (14 полків).

Влітку 1945 р. відомчі суперечки в Німеччині насамперед між НКВС і СМЕРШ помітно загострилися. В. Абакумов (керівник ГУКР) у всіх містах окупованої зони створив власні оперативні групи. Окрім оперативної роботи серед радянських військ, вони опікувалися і питаннями контррозвідки серед німецького населення.

Згодом на території земель і провінцій, що підлягали РЗО, було запроваджено оперативні сектори НКВС. Окрім їх попередніх завдань, на них покладалася і функція забезпечення громадського порядку за участю створюваних органів німецької поліції.

Весною 1946 р. силові структури СРСР зазнали змін: наркомати переформатовані у міністерства, ліквідовано ГУКР СМЕРШ. Міністром щойно утвореного МДБ став В. Абакумов (до цього шеф СМЕРШ), МВС – С. Круглов. Всю “оперативно-чекістську і слідчу роботу” в РЗО було зосереджено у Міністерстві державної безпеки. Уповноваженим у Німеччині став генерал Н. Ковальчук. Загальне керівництво його роботою здійснювало 1-ше Головне управління МДБ, а після появи (травень 1947 р.) Комітету інформації при РМ СРСР, 2-ге Головне (контррозвідувальне управління МДБ).

З часу передачі (листопад 1946 р.) справ і майна апарату Уповноваженого МВС від І. Серова до Н. Ковальчука охоронно-каральна діяльність в РЗО стала прерогативою Уповноваженого МДБ в Німеччині.

Структура його апарату включала органи розвідки і контррозвідки, секретно-політичний, розшуку, слідчий, транспортний тощо. Оперативні сектори МВС земель і провінцій будувались за аналогією центрального апарату. Їх оперативні групи отримали назви відділів. Загалом станом на початок 1947 р. в радянській зоні окупації діяли 6 оперативних секторів МДБ земель і провінцій, у їх складі 90 відділів МДБ округів, 128

міських і волосних відділів і 8 районних відділів у Берліні. В оперативному підпорядкуванні Уповноваженого МДБ перебували 7 полків.

Подальші штатно-структурні зміни в апараті Уповноваженого МДБ відбувалися з урахуванням появи (1949 р.) Німецької Демократичної Республіки, створення нею власних органів безпеки і правопорядку.

Чірікалов О.С., к.і.н.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ЕВАКУАЦІЯ ВІЙСЬК (СИЛ) МОРЕМ НА ЧОРНОМУ ТА АЗОВСЬКОМУ МОРЯХ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В умовах триваючої асиметричної “гібридної” війни Російської Федерації проти України вивчення та врахування досвіду підготовки та проведення асиметричних дій на морі, зокрема евакуації військ (сил) морем в умовах переваги та панування противника на театрі воєнних дій, залишається актуальним, тому що існує імовірність у разі потреби реалізації таких операцій (дій) силами (військами) Військово-Морських Сил Збройних Сил України. Отже, досвід підготовки та проведення евакуації військ (сил) морем має як науково-теоретичний, так й практичний інтерес, тому його вивчення та узагальнення є важливим.

Значний досвід підготовки й проведення евакуації військ (сил) протиборчими сторонами був отриманий на Чорному та Азовському морях під час Другої світової війни. У цьому контексті виникає необхідність ретельного вивчення, систематизації та узагальнення накопиченого досвіду підготовки та проведення таких операцій (дій).

У роки Другої світової війни на Чорному та Азовському морях протиборчими сторонами було підготовлено та проведено шістнадцять основних евакуацій військ (сил) морем, з них:

радянськими військами (силами) – тринадцять епізодів: на Чорному морі – з Тендрівської коси, з Очакова, із Одеси, тричі з Керченського півострова (військ 51-ї армії (13–17 листопада 1941 р.), Кримського фронту (14–20 травня 1942 р.) та ембаркація Ельтигенського десанту (10–11 грудня 1943 р.)), вивезення обмеженої кількості осіб із Севастополя, евакуація гарнізону Анапського укріпленого району та Керченської військово-морської бази з Таманського півострова, військ Новоросійського оборонного району із західної частини міста; на Азовському морі – евакуація частин 9-ї армії з північного узбережжя, гарнізону Єйської військово-морської бази та Приморсько-Ахтарська і морських плавзасобів, суден і транспортів через Керченську протоку в Чорне море;

військами (силами) Німеччини та її союзників – три епізоди: на Чорному морі – з Таманського півострова, Одеси та Криму.

Евакуація протиборчих військ (сил) на Чорному та Азовському морях в означений період проводилася у формі міжвидової операції (дій). Єдиним способом проведення евакуації морем був спланований послідовний відвід військ із плацдармів, ділянок узбережжя, військово-морської баз, портів, що оборонялися, з подальшим їх завантаженням на плавзасоби і перевезенням морем чи повітрям мінімально можливою кількістю рейсів.

За результатами проведення з вищезазначених епізодів невдалими слід вважати операцію з евакуації радянських військ Кримського фронту з Керченського півострова у травні 1942 р., дії з евакуації частин 9-ї армії з північного узбережжя Азовського моря і військ Севастопольського оборонного району. У всіх інших випадках евакуація військ (сил) за своїми результатами та з урахуванням умов обстановці, що склалася у районі проведення операції (дій), була успішною.

На процес підготовки та проведення евакуації військ (сил) впливала низка чинників, зокрема: воєнно-географічні; воєнно-стратегічні; воєнно-теоретичні; військово-професійні; воєнно-технічні; часові та просторові.

СЕКЦІЯ 4.
ЗБРОЙНИЙ ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
З ДАВНИНИ ДО ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Бачинська О.А., д.і.н., професор
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ВІЙСЬКОВЕ МИСТЕЦТВО ЗАДУНАЙСЬКИХ ЗАПОРОЖЦІВ,
ЩО ВІДТЕРМІНУВАЛО ВІЙНУ ДВОХ ІМПЕРІЙ

Задунайські запорожці з'явилися в Османській імперії після зруйнування Запорозької Січі у 1775 році. Османський уряд схвально сприйняв їх як своїх підданих, враховуючи їхній бойовий досвід та знання. Внаслідок уже у 80-х роках ХVІІІ ст. була заснована Задунайська Січ і запорожці розпочали службу в складі османської армії. Російській уряд постійно намагався перевести задунайців назад до Росії або вимагав пересилити їх подалі від російсько-турецьких кордонів. Протягом 20-х років ХІХ ст. через кризу в середині Османської імперії і складну міжнародну ситуацію, султанський уряд планував перенести Задунайську Січ подалі від кордонів з Росією, навіть у далеку Анатолію.

Одночасно Російська імперія готувалась до нової війни з Оттоманською Портою і вже з 1821 р. в Головному Штабі відпрацьовувались проекти і маршрути руху російської армії на Дунай і Балкани, у 1826 р. ці плани стрімко активізувались через підвищену увагу європейської спільноти до грецького питання. Однією з проблем, що очікувала російських військових керівників, була незначна кількість флотилії, яку вони могли надіслати на Дунайський театр війни, неспроможність її маневру в дунайських гирлах, відсутність необхідних знань про заплави, протоки та єреки, тобто місцевість, де планувалось воювати. В той самий час такі знання, а також легкі чайки і дуби мали задунайські запорожці, і, як вважають дослідники, при вмілому використанні їх у складі турецької армії можна було б взагалі заблокувати дії російської армії. Саме це підтверджує листування начальника Головного штабу російських військ І. Дібіча з новоросійським і бессарабським генерал-губернатором Михайлом Воронцовим у 1826 р. Так, І. Дібіч зазначав, що задунайські запорожці “можуть нанести в тилу армії значну шкоду у випадку руху її до Варни та Шумли”, надалі він просив надати відомості про задунайців та пропозиції щодо заходів “на випадок війни з Турками, які можливо було б здійснити для винищення або переселення їх в межі Російської імперії або затримки в своїх будинках”. На цей запит Михайло Воронцов відповів: “Ми маємо в Бессарабії та в Одесі таких людей, які користуються значним впливом на турецьких запорожців і через них уряд намагається тепер все більше і більше повернути їх в Росію.... Згадані люди стануть нам в нагоді і на випадок війни вони зможуть привернути на наш бік турецьких запорожців, які надзвичайно для нас будуть корисні зі своїми дрібними човнами... Запорожці вміло ведуть свої човни, і на Дунаї не може бути краще дрібної флотилії ніж з їх човнів”.

Отже обидві держави – Росія та Османська імперія напередодні нової війни намагалися різними засобами (мирними і немирними) підпорядкувати собі козаків. Задунайські запорожці стали заручниками подальших бойових дій і частина з них у травні 1828 р. повернулася до Росії.

*Ворожко В.П., к.і.н.
Національний авіаційний університет,
Галузевий державний архів СБ України,
м. Київ*

ПЕРЕХІД РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ТАЄМНИЦЬ ПІД УКРАЇНСЬКИЙ ПРАПОР

24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР проголосила незалежність України та прийняла основоположні рішення, спрямовані на створення власної держави. Основними продуцентами державних секретів у радянські часи були військові формування та військова промисловість. Особливих проблем із переходом військових таємниць під український прапор не було. Так, 23 грудня 1991 р. наказом Міністерства оборони України № 03 було створено управління шифрованого зв'язку і режиму секретності Збройних Сил України. Станом на 1 січня 1992 р. у військах (силах), які дислокувалися (базувалися) в Україні та перейшли під українську юрисдикцію, було 7483 секретних частин і мобілізаційних діловодств. Загалом персонал шифрувальних органів і режимно-секретних органів Міноборони складав понад 18 тис. осіб. 5 січня 1992 р. Міноборони України затвердило Положення “Про Управління шифрованого зв'язку і режиму секретності (Восьме управління) МО України” та визначило його статус як центрального шифрувального і режимно-секретного органу Збройних Сил України.

Складніша була ситуація з таємницями військової промисловості, що залишилася в спадщину від колишнього СРСР. Усі підприємства й організації військової промисловості, які розташувалися на території УРСР, у радянські часи були підпорядковані 9 міністерствам оборонних галузей промисловості. Крім так званої “дев'ятки”, оборонні замовлення розміщувалися на підприємствах та в наукових установах інших відомств. 29 квітня 1992 р. постановою Кабінету Міністрів України створили Міністерство машинобудування, ВПК і конверсії, до якого увійшли установи і підприємства колишніх 16 союзних міністерств, у т. ч. 9 міністерств оборонних галузей промисловості. У постанові був зазначений “спеціальний режим” на підприємствах. Постановою ВР України від 21 січня 1994 р. було введено в дію Закон України “Про державну таємницю”. Указом Президента України від 23 квітня 1994 р. було затверджено “Положення про державного експерта з питань таємниць”. Державні експерти від Міністерства оборони України та військових підприємств, НДІ та КБ внесли вагомий вклад у забезпечення охорони військових таємниць України.

У 1991–1994 рр. в Україні система охорони державної таємниці формувалася з урахуванням досвіду розвинених країн світу та традиційних засобів і методів, що виправдали себе у вітчизняній практиці, збільшилася відкритість держави перед суспільством, скоротилася чисельність відомостей, що належать до державної таємниці, відкритими стали загальні переліки такої інформації, механізми засекречування та умови розсекречування.

Вжиті заходи в складних умовах початкового етапу державного будівництва дозволили створити логічну, завершену організаційну структуру державних органів, діяльність яких була спрямована на формування і вдосконалення системи охорони державної таємниці України.

*Гладченко С.В., к.і.н.
Військова академія (м.Одеса)*

ГІБРИДНА ВІЙНА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

За підрахунками істориків, за 15 років, з кінця XIX століття до Першої світової війни, було зареєстровано 36 війн і воєнних конфліктів (в середньому 2,4 на рік). За 21 рік між двома світовими війнами сталося 80 війн (4 на рік). З 1945 по 1990 рік відбулося 300 війн (в середньому 7,5 8 на рік). А за останні 10 років XX століття відбулося близько 100 війн і воєнних конфліктів (10 на рік). 21 століття стикнулося з новими світовими викликами. Не винятком є і така тактика ведення дій, якою стала гібридна війна. Свій початок вона веде ще з античних часів, але сьогодні вона має нові форми та методи. Ця тематика має своє відображення у роботах як іноземних, так і вітчизняних науковців.

Існує декілька трактовок цього поняття, але більш зрозумілим є поняття, яке поєднує традиційні та нетрадиційні форми ведення війн. Методика ведення гібридної війни може бути надзвичайно різноманітною. До традиційних форм ведення війни можна віднести самі військові операції, до нетрадиційних – економічні проблеми, підтримку сепаратистських, революційних та терористичних рухів, що тягне за собою створення внутрішніх протиріч у державі, інформаційна пропаганда, гуманітарні операції, кібератаки та інші. Підкреслимо, зв'язок економічної складової країни, яка в гібридній війні, тісно пов'язана з її соціально-політичним компонентом, оскільки саме соціально-політична дестабілізація в державі-об'єкті агресії дає змогу державі-суб'єкту агресії досягти мети розпочатої ним гібридної війни. Зазначимо, в сучасних міжнародних умовах формується якісно нова система міжнародних відносин, де, завдяки комплексному використанню соціально-політичних, економічних, дипломатичних, інформаційних та воєнних методів, результатом стане політична ізоляція противника.

Наразі, деякі країни розробляють “Концепцію ведення гібридних війн”, що стає “настільною книгою” військових і політиків. Впроваджуються курси та викладаються дисципліни з цього аспекту, тому сучасні курсанти та слухачі військових навчальних закладів мають чітко усвідомлювати причини та загрозу, виявляти її інструменти та етапи, розуміти наслідки, які несе гібридна війна, вміти протидіяти та розробляти стратегію національної боротьби в усіх сферах сучасної держави. Проблема полягає і в тому, що сучасне міжнародне право не включає в себе поняття “гібридна війна”, що призводить до відповідних наслідків та, як результат, відсутності регулювання цього явища, що пришвидшує виникнення дедалі нових засобів атак у війнах, відповідальність за які не можуть понести винуватці через відсутність норм, які зобов'язують сторін. Тому міжнародна спільнота, незважаючи на складність доведення причетності акторів гібридних війн, має розробити чітку стратегію активних засобів боротьби.

Однак правдива теза про те, що хоча війна і змінює свої характеристики за різних обставин, якою би вона не виявлялася, війна залишається війною. Війна у двадцять першому столітті була і залишиться комплексом явищ, але його суть не змінилася і не зміниться.

Гой А.В.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відповідно до статті 1 Закону України “Про Службу безпеки України” від 25.03.1992 № 2229-ХІІ та частини 1 статті 19 Закону України “Про національну безпеку” від 21.06.2018 № 2469-VIII Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України.

Служба безпеки України (далі – СБУ) під час свого становлення пройшла п’ять етапів: на першому етапі відбувалося створення підрозділів, що мали на меті захист та охорону національних інтересів; другий етап охоплює розвиток органів безпеки в імперські часи (XVII ст. – початок XX століття); Українська революція 1917–1921 рр. визначила третій етап розвитку підрозділів безпеки; четвертий етап – радянські часи (до 1991 року); п’ятий – розвиток в умовах незалежної України. В перспективі можна виділити ще й шостий етап – реформування Служби безпеки України.

Звичайно вищезазначені етапи є досить умовними. Але факт того, що історія СБУ дуже тісно пов’язана з розвитком національної державності не підлягає сумніву. Кожна значуща подія в історії України ставала кроком для розвитку органів безпеки. Найбільш значущим моментом стало проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України. Для ефективного функціонування будь-якої країни необхідне створення органу, що забезпечував би державну безпеку. Саме цей важливий чинник став поштовхом для створення у 1992 році Служби безпеки України, на яку покладено завдання захисту державного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, охорони державної таємниці, виявлення, попередження та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму тощо.

Значний поштовх у сучасному розвитку СБУ був обумовлений збройною агресією Росії проти України, що розпочалася в лютому 2014 року. Внаслідок цього було запроваджено антитерористичну операцію, що проводилася під керівництвом Антитерористичного центру СБУ. Цей досвід дозволив укріпити знання та навички співробітників Служби безпеки України, а також зміцнити обороноздатність на межі “невидимого фронту” нашої Батьківщини. Згодом антитерористичну операцію змінила операція Об’єднаних сил та керівництво перейшло до Генерального штабу Збройних Сил України.

Сьогодні СБУ веде активну участь у забезпеченні миру на території України. Підтвердженням ефективності роботи є статистика, лише за перше півріччя 2020 року було нейтралізовано 300 кібератак та кіберінцидентів, відкрито 1420 кримінальних проваджень та заборонено в’їзд в Україну 254 іноземцям, причетним до тероризму.

Голова А.А.

*Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ – СПРАВА ДЕРЖАВИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Після скасування у 1990 році 6 статті Конституції СРСР про КПРС як керівну і спрямовуючу силу радянського суспільства, структури партійно-політичної роботи радянської армії були реорганізовані у військово-політичні органи, а згодом, після введення надзвичайного положення у серпні 1991 року, отримали статус помічників командирів по роботі з особовим складом.

Після розпаду СРСР Україна отримала незалежність та вже у грудні 1991 року прийняла рішення про створення власних Збройних Сил з корінною реорганізацією вищезгаданих органів. 19 січня 1993 року наказом Міністра оборони України була затверджена Концепція Соціально-психологічної служби (СПС) Збройних Сил України з введенням посад начальників СПС – заступників командирів. 25 лютого 1994 року було введено в дію Тимчасове положення про органи виховної і соціально-психологічної роботи ЗС України. У подальшому проходила трансформація цих органів в органи виховної роботи, органи з гуманітарних питань, органи по роботі з особовим складом, структури морально-психологічного забезпечення.

Головним досягненням таких реорганізацій було збереження керованості системою морально-психологічного супроводження військової служби та формування національно-державних цінностей, навколо яких об'єднувались військові колективи. В умовах багатовекторності у політиці, продовження базування російського Чорноморського флоту у Криму з погляду сьогодення такі дії вбачаються переважно доцільними. Разом із тим, державні рішення щодо впровадження визначених структур не визначали стратегічних планів їх реформування та належної підготовки кадрів. І на це є своє пояснення, адже структури морально-психологічного супроводження Збройних Сил України не могли випереджати реформування самих Збройних Сил. Каталізатором цього процесу стала державна політика трансформації України щодо НАТО. Перехід військового управління на його стандарти сприяло переосмисленню функцій та завдань структур морально-психологічного супроводження Збройних Сил України.

На наш погляд, сьогодні мають бути активізовані наукові дослідження щодо сучасного визначення таких понять як “морально-психологічне забезпечення”, “система чи доцільна єдність складових морально-психологічного супроводження”, “колективна форма діяльності”, “державне замовлення на підготовку фахівців”, “реалізація духовного потенціалу”. Необхідно пам'ятати, що війни ведуть не армії, а держави. Тому Концепція МПЗ та Концепція військово-гуманітарної освіти мають розглядатися на державному рівні, а не Збройних Сил, у тому числі у контексті дуже важливих документів, які були затверджені у 2021 році, – Стратегії воєнної безпеки України та Стратегії інформаційної безпеки. Ці документи визначили, що для відсічі агресії необхідне використання всього потенціалу держави та суспільства, зокрема його духовного і культурного потенціалів.

*Горбатюк О.М.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ЖІНОЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

У боротьбі за створення незалежної держави в період Другої світової війни, під час більшовицьких репресій у повоєнний час яскравий слід в історії повстанських звитяг залишили українські жінки-підпільниці. Українське жіноцтво, вступаючи до лав ОУН і УПА, свідомо обирало революційний шлях боротьби. Завдяки психологічним особливостям, активній громадянській позиції, відповідальному ставленню до праці жінки посіли чільне місце в роботі політичної й освітньо-виховної референтури підпільного Українського Червоного Хреста, служби зв'язку ОУН. Крім того, жінки працювали в референтурах пропаганди, розвідці тощо.

Серед найбільш яскравих постатей варто зазначити Катерину Зарицьку, Галину Дидик, Ольгу Ільків та Дарію Гусяк. Усі вони були зв'язковими Головного командира Української Повстанської Армії генерала Романа Шухевича. Кожній з них довелося пережити знущання і тортури радянського комуністичного режиму, засудження на 25 років тюремного ув'язнення.

Біографії кожної із зв'язкових дещо подібні: навчання, перебування в молодіжно-патріотичному середовищі, діяльність в ОУН, боротьба за створення Української Держави, арешт і засудження до тривалого терміну ув'язнення.

Катерина Зарицька у свої 16 років належала до ОУН і подальше своє життя присвятила підпільній боротьбі за українську ідею. Вона мала псевдо “Калина”, “Орися”, “Монета”, “Легенда”. З 1945 по 1947 рік була зв'язковою Головного командира УПА Романа Шухевича, а також працювала у відділі пропаганди ОУН. Нагороджена Срібним Хрестом Заслуги Української Повстанської Армії.

Галина Дидик (псевдо “Анна”, “Молочарка”) почала свою співпрацю з ОУН у 19-річному віці. У шкільні роки належала до молодіжно-патріотичної організації “Пласт”, де формувалась її національна самосвідомість. У 32-річному віці Галина офіційно стала належати до ОУН, склавши присягу у березні 1944 року. З цього часу почала працювати референтом підпільного Українського Червоного Хреста на Тернопільщині. У березні 1945 року керівництвом ОУН прийнято рішення про розпуск крайової референтури Українського Червоного Хреста. З цього часу Галина Дидик стає довіреною особою Романа Шухевича, допомагаючи йому у підтриманні здоров'я. Крім того, організувала підпільні помешкання (криївки) для Головного командира.

Галина Дидик до останнього була з Головним командиром УПА, коли у ніч з 4 на 5 березня 1950 року потужними силами міністерства держбезпеки УРСР було оточено підпільне помешкання Романа Шухевича, якого в нерівному бою було застрелено. Галина Дидик прийняла отруту, але їй не дали померти. Її доправили до львівської тюрми на Лонцького, де довго тривали допити. У жовтні 1951 року радянські каральні органи засудили її до 25 років концтаборів. Нагороджена Галина Дидик Золотим та Срібним Хрестами Заслуги.

Ольга Ільків (“Роксоляна”), навчаючись в Українському інституті для дівчат у Перемишлі (1936–1939), вступила до молодіжно-патріотичної організації “Пласт”. У

21-річному віці “Роксоляна” вступає до ОУН. З 1945 року Ольга Ільків переходить до підпільної діяльності, сприяючи організації конспіративних приміщень для Головного командира УПА. У березні 1950 року заарештована, а у 1952 році засуджена до 25 років концтаборів. Нагороджена орденами княгині Ольги трьох ступенів.

Дарія Гусяк (псевдо “Дарка”, “Нуся”) ще у 15-річному віці долучилася до діяльності ОУН. Брала участь в організації конспіративного помешкання в селі Грімне Городоцького району на Львівщині, де узимку переховувався генерал Шухевич. У 1948 році на Великдень 24-річна Дарія Гусяк склала присягу члена ОУН. У 1950 році її заарештовано та засуджено до 25 років концтаборів.

Звичайно, що в боротьбі за українську національну державність брала участь доволі велика кількість жінок, які перебували на різних посадах в УПА: і зв’язкових, і медичних службовців, і навіть стрільців. Відповідна тематика потребує широкої активізації досліджень. Це надасть життя історичній правді щодо масової участі в боротьбі українського жіноцтва, спільно з чоловіками, за українське державницьке майбутнє і, беззаперечно, стане яскравим прикладом сучасній українській молоді.

*Горбенко В.М., к.військ.н., доцент,
Коршець О.А., к.т.н., доцент,
Кіреснюк В.В., к.військ.н.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПЛОТНОЇ АВІАЦІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХІ СТОЛІТТЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СПОСОБІВ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ПЛОТОВАНОЇ ТА БЕЗПЛОТНОЇ БОЙОВОЇ АВІАЦІЇ

Авіація розглядається військово-політичним керівництвом провідних країн світу, насамперед, Сполучених Штатів як найважливіший інструмент забезпечення національної безпеки і досягнення успіху в сучасних військових конфліктах, що характеризуються високою динамічністю бойових дій, значним просторовим розмахом і обмеженістю часу планування і координації дій авіаційних формувань. Яскравим прикладом цього є операція “Залізний кулак” в Нагірному Карабасі, яка продемонструвала нові підходи до застосування саме безпілотних літальних апаратів (БпЛА).

В майбутньому кардинальне підвищення бойових можливостей БпЛА пов’язують із появою нових конструктивно-схемних рішень літальних апаратів, підвищенням точності авіаційних засобів поразки на тлі зниження їх маси та розмірів показників. В інтересах забезпечення ефективнішого застосування авіації планується розширення номенклатури і збільшення чисельності БпЛА, розроблення і уточнення форм бойового застосування і способів спільних дій пілотованої і безпілотної авіації при виконанні розвідувальних і ударних завдань.

Підвищена увага військових фахівців до питань застосування безпілотної авіації сформувалася в результаті аналізу застосування БпЛА у військових конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ століття і напрямів розвитку збройних сил потенційних противників. Перехід економічно розвинутих країн на сьомий технологічний рівень дозволяє самостійно з мінімальними матеріально-технічними витратами організувати серійне виробництво

безпілотної авіаційної техніки військового призначення. При цьому США вже не можуть розраховувати на значний технологічний відрив у цій галузі, що дозволило б їм надалі займати місце лідера в цій сфері. Сполучені Штати вимушені витратити колосальні фінансові ресурси, шукати “свіжі” ідеї і нові шляхи їх реалізації. Одним із перспективних напрямів є спільне застосування пілотованої та безпілотної бойової авіації.

На сучасному етапі значний досвід в області використання безпілотної авіації накопичений в сухопутних військах США. Так, вже сьогодні в армійській авіації відпрацьовується порядок дій спеціалізованого ударного вертольота AH-64E “Apache Guardian” спільно з БпЛА RQ-7B “Shadow” і MQ-1C “Grey Eagle”. Екіпаж вертольота здійснює обмін даними з БпЛА в реальному масштабі часу, управляє його польотом, засобами інформаційного забезпечення і озброєнням. На думку американських військових фахівців, це дозволяє досягати таких переваг, як збільшена дальність виявлення цілей, більший сумарний запас авіаційних засобів ураження (боезапас вертольота і БпЛА), а також менша ймовірність ураження вертольота завдяки скороченню часу, або взагалі виключення його перебування в зоні ураження засобів засобами ППО противника.

Розширення можливостей по застосуванню пілотованих і БпЛА у складі групи пов’язане з проведенням низки організаційно-технічних заходів, основними з яких є включення БпЛА в організаційно-штатну структуру авіаційних формувань, проведення відповідної підготовки льотного складу (теоретична, практична, психологічна) і техніки до функціонування в єдиному складі.

У зв’язку з цим слід очікувати розширення номенклатури і збільшення чисельності БпЛА у складі авіаційних частин (підрозділів). До складу бойової бригади АА армії США вводяться три взводи БпЛА по чотири RQ-7B в кожному і одна рота, що має на озброєнні 12 БпЛА MQ-1C. Передбачається вдосконалення засобів управління і обміну інформацією з апаратами при одночасному підвищенні захищеності каналів, розширенні варіантів спільного застосування з БпЛА декількох типів, удосконалення технології передачі прав управління ними і порядку дій у позаштатних ситуаціях.

Узагальнення, аналіз результатів спільного застосування, синтезування і оцінювання різних, навіть гіпотетично можливих, варіантів застосування авіаційної техніки різної конструкції, призначення і принципів управління дозволяє визначити основні напрями подальших теоретичних досліджень і практичного застосування авіації в операціях (бойових діях) майбутнього. Формування їх змісту і визначення етапності здійснюються з урахуванням принципу “єдності підходів для усіх видів національних збройних сил”. Це в подальшому дозволить істотно розширити спектр завдань, для вирішення яких можна спільно застосовувати пілотовану та безпілотну авіацію різної видової приналежності.

*Горелов В.І., к.і.н.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ОФЦЕРА У СТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОГО ФЛОТУ

Восени 1917 року на Чорному морі над бойовими кораблями вперше був піднятий український національний прапор. Спочатку це відбулося 12 жовтня на ескадреному міноносці “Завидный”, коли екіпаж корабля підняв державний прапор Української Народної Республіки, через місяць, 12 листопада – на крейсері “Память Меркурия”, а 12 грудня того ж року – на дредноуті “Воля”. Та вже через півроку, у квітні 1918 року українські прапори були підняті на більшості кораблів Чорноморського флоту, що знаходилися у Севастополі. Однак за непереборчих політичних умов український флот, як і сама Республіка, проіснували недовго.

Через 75 років, після розпаду СРСР та надбання незалежності, відповідно до Указу першого Президента України Леоніда Кравчука знову постало питання щодо створення національного флоту. Слід зазначити, що відродження ВМС України проходило в жорстких умовах порушених взаємозв’язків, відсутності сталої правової основи та протистояння з боку керівництва Чорноморського флоту Російської Федерації. Однак, на думку автора, головною перешкодою на шляху будівництва українського флоту була відсутність у багатьох офіцерів стійкості у відстоюванні своєї політичної позиції та дотриманні прийнятих рішень.

Як відомо, 28 червня 1992 року екіпаж морського тральщика “Сигнальщик” 68-ї бригади кораблів охорони водного району Чорноморського флоту під керівництвом командира корабля капітана 3 рангу Теймура Бегляр-огли Сулейманова і його заступника по роботі з особовим складом капітан-лейтенанта Володимира Лещенка присягнув на вірність українському народові та підняв на кораблі Державний прапор України.

Дізнавшись про цю подію, того ж дня на корабель прибув командир дивізіону тральщиків капітан 2 рангу Михайло Спалек. Побоюючись збройного конфлікту, він відправив командира “бунтівного” корабля на службовому транспорті додому, а сам всю ніч намагався домовитися з екіпажем тральщика.

Пізніше сам Теймур Бегляр-огли Сулейманов так згадував події того часу: “...Я знав, які дії можуть бути прийняті командуванням проти нас, тому поставив на охороні Державного прапора мічманів Олексія Накалюжного і Леоніда Рябового. Також була посилена охорона корабля, я заборонив доступ сторонніх осіб на борт”.

Незабаром, на екстреному засіданні Військової ради Чорноморського флоту капітана 3 рангу Теймура Бегляр-огли Сулейманова (в подальшому капітан 1 рангу) та капітан-лейтенанта Володимира Лещенка усунули з посад із подальшим звільненням у запас. Також були звільнені мічмани Олексій Накалюжний і Леонід Рябовий, які вартували прапор на кораблі. Повернувшись на корабель, капітан 3 рангу Теймур Бегляр-огли Сулейманов віддав наказ спустити зі щогли Державний прапор України, підкоряючись наказу командувача Чорноморського флоту.

Варто згадати сміливий вчинок екіпажу сторожового корабля СКР-112 на чолі з капітан-лейтенантом Сергієм Настенко (в подальшому капітан 1 рангу), що мав місце того ж року. 21 липня всупереч наказам командувача Чорноморського флоту, незважаючи на

переслідування та загрозу збройного зіткнення із набагато сильнішим противником, СКР-112 здійснив сміливий морський перехід із пункту базування Новоозерне (бухта Донузлав Кримської військово-морської бази) до порту Одеса.

Отже, на погляд автора, доля флоту, насамперед, залежить не стільки від політичних рішень керівництва держави та командування Військово-Морських Сил, скільки від особистих якостей офіцера.

*Дрогомирецька Л.Р., к.і.н., доцент
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ*

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ У РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1914-1917 рр.)

Основою русифікаторської політики традиційно залишалася релігійна сфера, що набуло у Східній Галичині особливої гостроти, адже з одного боку, “русскость” місцевого населення найкраще могла бути підтверджена і закріплена їхньою приналежністю до православ’я, з іншого – зведення нанівець греко-католицької церкви мало вдарити по місцевих країнофілах.

У російських офіційних колах небезпідставно вважалося, що “уніатська церква стала на чолі мазепинства”. Відтак греко-католицькі священники автоматично були зараховані до числа небезпечних агітаторів, провокаторів і “мазепинців”. План повної ліквідації греко-католицької церкви став домінуючим і в колі православних ієрархів. Така пропаганда призвела до хибної впевненості у реальній можливості здійснити швидке “оправ ославлення” регіону, окупованого російськими військами.

Микола II, який особисто призначив волинського архієпископа Євлогія на чолі спеціально створеної Канцелярії церковного управління в Галичині, фактично схвалив майбутні дії останнього, оскільки тісні стосунки ієрарха із москвофілами та набутий досвід з ліквідації греко-католицької церкви в Холмській єпархії, красномовно натякали на характер стратегії, яку може обрати владики на шляху здійснення своєї місії. За словами самого Євлогія, які щоправда прозвучали *postfactum*, особисто він не наполягав на здійсненні організації православного церковного управління в Галичині, а виконував “волю Государя!”.

Усебічно допомагали очільнику Канцелярії церковного управління в Галичині архієпископу Євлогію Св.Синод на чолі з обер-прокурором В. Саблером, окремі ієрархи, зокрема, харківський Антоній, кременецький єпископ Діонісій та шталмейстер Д. Чихачьов, депутат IV Думи В. Бобринський, місцеві русофіли, а також тимчасовий військовий генерал-губернатор Галичини Г. Бобринський.

Суттєво полегшив задачу волинського архієпископа указ імператора Миколи II про висилку греко-католицького митрополита Андрея Шептицького. Так, 15 вересня 1915 р. газета “Діло” повідомляла, що в часи російської окупації у Львівській єпархії було арештовано і померло 22 священники зі Львова, Рогатина, Радехова, Ліщина, Перемишлян. У Перемишльській єпархії російська влада заарештувала і закатувала 33 священники, в Станіславівській – 5.

Отже, зліквідувавши Греко-Католицьку Церкву як один із вагомих чинників національної самоідентифікації галицьких українців, російські правлячі кола прагнули не тільки послаблення багатонаціональної Австро-Угорщини, а і зліквідувати осердя небезпечного для Росії українського руху і утвердити тут російську національну ідентичність.

Задорожний І.І.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДО ПРИЧИН ПОРАЗКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ АРМІЇ У ФРАНКО-РОСІЙСЬКІЙ ВІЙНІ 1812 РОКУ. УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Восьмий рік на Сході України триває гібридна війна, яку розв'язало проти нашої держави керівництво Російської Федерації, прикриваючись брехливими лозунгами братерства та добросусідства. Одним із ймовірних шляхів пошуку способів та форм нашої боротьби в умовах гібридної агресії Російської Федерації є аналіз тих збройних конфліктів та війн, які Російська імперія вела в минулому, і на цій історичній основі запропонувати дієві варіанти та методи боротьби з агресором. Фактично мета усіх війн, які проводила раніше та проводить зараз Росія, – бажання домінувати у світовому просторі, диктувати світовому співтовариству своєю волю, використовувати суспільний та економічний потенціал “підкорених” народів у власних великодержавних, шовіністських цілях. Однією з таких імперських війн і була франко-російська війна 1812 року, під час якої потужна на той період французька армія зазнала нищівної поразки.

На підставі свідчень та висновків істориків зроблена спроба проаналізувати причини поразки французької армії у кампанії 1812 року з погляду на них в українському контексті.

Політичні плани французького імператора щодо України в період підготовки російської кампанії 1811–12 років не передбачали створення самостійної Української козацької держави, планувалося лише відокремлення українських земель від Росії і поділ їх на три частини.

Тільзитський мир – мирні договори між Францією, Росією та Пруссією, укладені 25, 27 червня 1807 року після перемоги Наполеона у російсько-прусько-французькій війні 1806–1807, фактично виявилися програшними для Наполеона, так як він втратив дорогоцінний час та можливість продовжувати бойові дії на територіях теперішньої Польщі та України.

Важливим фактором, який сприяв поразці наполеонівської армії, було також те, що донесення послів, резидентів й агентів щодо пересування французьких військ і концентрації їх у прикордонних районах Російської імперії вже у 1809–1810 р. свідчили, що потужна війна з Наполеоном неминуха. Убезпечуючи себе від можливості превентивного удару з боку противника, військово-міністерство країни на чолі з М. Барклаєм-де-Толлі почало докорінну реконструкцію існуючих фортець, створення нових інтендантських баз з запасами боєприпасів та матеріальних засобів (амуніції, продовольства та фуражу).

Одним із факторів, який вплинув на поразку Наполеона, виявився також мирний договір з Турцією, підписаний росіянами в м. Бухарест 26 травня 1812 року, тобто всього за

два тижні до початку бойових дій. Він означав закінчення надзвичайно обтяжливої для росіян майже шестирічної війни з османами, що дало їм змогу розпочати контрнаступ армією адмірала Чичагова з Молдавії на південний фланг “Великої армії” в Україні та Білорусі.

Перед початком війни Наполеон рішуче відкинув концепцію розподілу військової кампанії в Росії на 1812–1813 роки, яка була ретельно підготовлена в штабах наполеонівської та польської армій в тісному співробітництві з розвідкою. Військовий план передбачав продовження наступу на кордони колишньої Речі Посполитої, закріплення в 1812 році наполеонівських військ в Смоленську – “воротах Москви”, а також у Білорусі, Україні і продовження війни в наступному 1813 році.

Ймовірно однією з ключових стратегічних причин поразки французьких військ в кампанії 1812 року стало невірне визначення командуванням Великої армії напрямку головного удару основних сил, який був спрямований на білоруські та литовські землі.

У ході планування військової операції Наполеоном не було враховано, що навіть у випадку вдалого для нього, на першому етапі війни, розвитку військових подій, протидія російських військ в оборонній війні під час їх відступу буде наростати.

Знаходячись у 1812 році в стані неготовності до війни з Наполеоном, російський цар Олександр I вибрав тактику випаленої землі, знищуючи все, що могла використати наполеонівська армія. Росіяни залишали втрачені території без дорогоцінних металів, замінивши їх паперовим рублем, забирали всю продукцію, вводили податок, який сплачувався зерном, все поголів'я худоби реквізували в інтересах держави, вивезли всі документи, наказували залишати захоплені французами території чиновникам місцевих адміністрацій та більш значимим особистостям.

Наполеон, будучи твердо переконаним, що між Смоленськом та Москвою станеться битва, яка дозволить йому закінчити війну в 1812 році, помилково вірив, що буде диктувати умови царю Олександрю I і примусить його їх прийняти, не звертав уваги на дії росіян на флангах “Великої армії”: над Двіною, де проводив операції генерал-лейтенант Віттгенштейн, та півднем, звідки наближалася армія адмірала Чичагова з Молдавії.

Величезне значення, за висловлюваннями самого Наполеона, його особистою фатальною помилкою було тривале перебування його армії в Москві (загалом 34 дні). Ще на підході до означеного місця, він розраховував на те, що армія, добре відпочивши у Москві, набереться сил для подальшого маршу на схід, але це лиш погіршило моральний дух та знизило ефективність управління військ.

Златанов З.Г.

Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, м. Київ

КОЛЕКЦІЯ СТРІЛЕЦЬКОЇ ЗБРОЇ У ФОНДОЗБІРНІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

У фондах і експозиції Національного музею історії України у Другій світовій війні зберігається близько 1 тис. зразків стрілецького озброєння, яке застосовувалося в різних війнах, військових конфліктах XX та XXI ст., зокрема у Другій світовій війні, бойових діях в Афганістані, а також у сучасній війні на Сході України.

Серед стрілецької зброї часів Другої світової війни у фондовій колекції Меморіалу є і доволі рідкісні зразки. Варто відзначити чехословацький пістолет-кулемет ZK-383. Він почав виготовлятися для армії Чехословаччини в 1938 році. Після окупації цієї країни Вермахт узяв на озброєння й певну кількість ZK-383. Очевидно, під час німецько-радянської війни музейний зразок був захоплений як трофей бійцем Червоної армії. Вирізьблені слова на прикладі “11 німецьких солдатів і один офіцер знищив М С” та 12 зарубок на зворотному боці свідчать про результативність бійця.

Пістолет-кулемет ZK-383

Цікаво, що завдяки наявним у фондах зразкам озброєння можна висвітлити чи не кожен воєнний конфлікт XX ст., зокрема війну в Афганістані. Вражає як кількість, так і різноманіття зразків озброєння афганських моджахедів. Це зброя різних епох та країн-виробників. Найдавніші серед них – карамультук та пістолет Enfield, що мають ударно-капсульний замок, і були виготовлені у другій половині XIX ст. У моджахедів була й сучасніша зброя, наприклад, американська штурмова гвинтівка M16 та ПЗРК FIM-92 Stinger.

Штурмова гвинтівка M16

До Музею надходить чимало залишків озброєння, пов'язаних із подіями сьогодення, а саме війною на Сході України. Співробітникам Меморіалу випала можливість способом детального дослідження предмета вкотре підтвердити російську присутність на Донбасі. Серед таких зразків, які використовуються винятково російською армією, – ручний протитанковий гранатомет РПГ-26 “Аглень” та ПЗРК “Игла-1”.

Пускова труба ПЗРК 9K310 “Игла-1”

Неймовірно багата колекція вогнепального озброєння та боєприпасів різного призначення з фондозбірні Національного музею історії України у Другій світовій війні може становити значний інтерес для воєнних істориків, дослідників зброї, колекціонерів.

Зубанич В.І.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ЗАСІДКИ І ДИВЕРСІЙНІ ДІЇ ПОВСТАНЦІВ НА КОМУНІКАЦІЯХ (ЗА ДОСВІДОМ БОЙОВИХ ДІЙ В АФГАНІСТАНІ У 1979–1989 рр.)

Лідери афганської опозиції розглядали повстанський рух у країні як складову частину “антикомуністичної боротьби імперіалістичних держав“, політика яких спрямовувалася на збереження “зон життєво важливих інтересів в усіх регіонах світу”, співпадає з їхніми надіями на відновлення утрачених позицій в Афганістані. Спекуляція на інтересах іноземних держав у регіоні дозволяла афганській опозиції надавати міжнародного характеру своїй збройній боротьбі, використовуючи підтримку і досвід міжнародної реакції, її широку фінансову допомогу. Повстанське керівництво ретельно приховувало від афганського народу справжню кінцеву мету повстанського руху. Спочатку воно представляло її як народну війну “Джихад”, потім – війну за національну незалежність, щоб продемонструвати життєдіяльність повстанського руху, добитися широкого міжнародного визнання повстанського руху та надання йому відкритої допомоги з боку інших держав.

Своє протистояння рух організував за принципом “партизанської війни”. Дії повстанців на комунікаціях носили цілеспрямований характер і передбачали завдання максимальних збитків обороноздатності та економіці країни, поповнення запасів продовольства, матеріально-технічних засобів, зокрема зброї та боєприпасів.

Залежно від завдань, що вирішували повстанці, проводилися:

мінування доріг і прилеглої місцевості;

руйнування дорожнього полотна, мостів, тунелів, улаштування завалів у горах;

улаштування засідок та обстріли військових колон з метою виведення з ладу бойової техніки, недопущення своєчасного виходу в район бойових дій та деморалізації особового складу частин і підрозділів, обстріл колон державного автотранспорту, а також підрозділів радянських і афганських військ, що супроводжували вантажі, з метою їх знищення, або завдання максимальних збитків;

обстріли і напади на сторожові застави і пости охорони комунікацій (у тому числі ЛЕП і трубопроводів);

підрив, пробій, простріл трубопроводів з метою крадіжки палива;

грабування населення на дорогах, збір “дорожнього податку” з водіїв і власників автотранспорту.

Отже, врахування зазначених способів дій слід враховувати під час організації боротьби з повстанським (партизанським) рухом.

Іваненко С.М.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО ВПЛИВУ НА ПРОТИВНИКА (ЗА ДОСВІДОМ США)

У ході війн та збройних конфліктів останніх десятиліть відпрацьовано повітряний спосіб поширення матеріалів інформаційно-пропагандистського впливу (ІПВ) як найпростіший і найдешевший. До подібних засобів поширення листівок та інших друкованих матеріалів ІПВ відносяться повітряні кулі, аеростати, кулі-зонди, повітряні змії. З їх допомогою матеріали ІПВ поширювалися ще в ході воєн і конфліктів XVIII–XX століть.

Окремі підрозділи збройних сил США в 1953 році разом із комітетом вільної Європи в ході операції під назвою “Просперо”, метою якої було проведення інформаційно-пропагандистського впливу на країни Східної Європи (Польща, Угорщина та Чехословаччина), лише за 4 доби доставили аеростатами з території Західної Німеччини понад 12 мільйонів примірників листівок. У цій операції брало участь понад 6 500 різних засобів.

Наступною була операція в Кореї у період “холодної війни”. Тут доставка пропагандистської продукції здійснювалася за допомогою аеростатів. Республіка Корея за допомогою американських фахівців розгорнула біля кордонів з КНДР чотири пости по закиданню інформаційно-пропагандистських матеріалів за допомогою моделі аеростату 3-100 на територію цієї країни. Протягом шести місяців особовому складу постів, який налічував понад 100 осіб, вдалося доставити в КНДР велику кількість листівок загальною масою 1,3 тонн. Проте, якщо взяти до уваги той факт, що в арсеналі збройних сил США є спеціально переобладнані військово-транспортні літаки С-130 “Геркулес”, які за один виліт на борт можуть взяти і розповсюдити 9 тонн агітаційних матеріалів, і якщо порівнювати простоту аеростатів і затрати на обслуговування військово-транспортного літака С-130 “Геркулес”, звісно виграє аеростат.

Удосконалення в цій області відбулися під час війни у В’єтнамі. До сьогодні на озброєнні апарату ІПВ ЗС США перебувають аеростати, іменовані “повітроплавними системами доставки листівок” (Balloon Delivery System), зокрема це моделі J-100, 170F і J-9-10-300. Спеціальний аеростат J-100 призначений для доставки 3 кілограмів листівок на відстань не більше 400 кілометрів, також є вже більш сучасні моделі J-9-10-300, які можуть доставити вантаж листівок загальною масою 4,5 кілограми на відстань 400–1000 кілометрів. Сучасніша версія представляє повітроплавальну систему 170F (а також її пізніша модифікація – 180F) доставки листівок на великі відстані понад 2500 кілометрів і 40 кілограмів друкованих матеріалів ІПВ.

Сучасні пропагандистські аеростати останньої розробки здатні на висоті до 25 кілометрів долати відстань в 10 000 кілометрів і нести вантаж (листівки) масою до 180 кг. Їх перевага перед авіаційними засобами доставки полягає насамперед у тому, що використання таких систем не несе небезпеки втрати бойових машин, а також їх екіпажів і можливо навіть за умови потужної протидії з боку сил ППО противника. Більш того, навіть у

разі розстрілу аеростата винищувачами ППО відбувається розкриття контейнера з друкованою продукцією та проходить залистування території країни противника.

Отже, наведені приклади свідчать, що повітряний спосіб доставки продукції агітаційного змісту довів свою ефективність у ході війн та збройних конфліктів протягом останніх десятиліть. Відтак досвід його застосування потребує поглибленого вивчення та узагальнення з метою практичної реалізації у сучасних умовах.

Івченко Б.А.

*Харківський історичний музей імені
М. Ф. Сумцова, м. Харків*

БІОГРАФІЯ ВІКТОРА МАЛЬЦЯ У ВИРІ ДВОХ СВІТОВИХ ВІЙН

Віктор Малець народився 1 жовтня 1894 р. у Чугуєві. У друкованому інформаційному полі можемо натрапити на згадки про те, що Віктор Малець навчався на медичному факультеті Харківського імператорського університету. Однак наше дослідження наводить на думку, що Віктор Малець там не навчався. На навчання на медичному факультеті у 1913 р. вступив Володимир Мальцев, який народився у Харкові в 1895 р.

Віктор Малець з 1915 р. був мобілізований у військо і направлений в Олександрівське військове училище в Москві, яке закінчив у 1916 році. Під час Першої світової війни В. Малець служив офіцером 7-го піхотного Ревельського полку Російської Імператорської армії на Південно-Західному фронті, нагороджений орденом Святого Георгія і Святого Станіслава. Останнє звання в Російській Імператорській армії – штабс-капітан.

Після повалення царизму, з грудня 1917 р. служив у 4-му Сердюцькому полку імені Івана Богуна військ Центральної Ради, у складі полку брав участь у боях з більшовиками за Київ у січні 1918 р. З лютого 1918 р. В. Малець служив у 1-му Запорізькому курені Окремого Запорізького загону військ Центральної Ради. З березня 1918 р. Малець служив командиром 16-ї сотні 2-го Запорізького полку. З грудня 1918 р. він був командиром 2-го куреня 4-го Запорізького полку армії УНР. Загалом в армії УНР був командиром сотні, куреня, виконувачем обов'язків командира 2-го Запорізького полку, командиром різних куренів 4-го Запорізького полку, 6-ї Січової стрілецької дивізії, командир 1(19)-го пішого республіканського полку (квітень 1919 – червень 1920 рр.), з червня 1920 р. очолив Запорізьку Запасну бригаду, з грудня 1920 р. був начальником старшинських курсів 1-ї Запорізької дивізії. Під час бойових дій у 1919 р. Віктор Малець був двічі поранений. З 1920 р. він жив у Польщі.

У 1923–1928 рр. Малець навчався в Українській Господарській Академії в Подебрадах (Чехія) і отримав диплом інженера. З 1928 р. у ранзі майора служив у Польській армії у 20-му піхотному полку в Кракові, у 1934–1936 рр. вчився в Академії польського Генерального штабу. Під час німецько-польської війни 1939 р. Віктор Малець був командиром полку польської армії (за іншими даними він був начальником штабу піхотної групи). Малець підтримував зв'язки з Організацією Українських Націоналістів (Мельниківців), був учасником похідних груп ОУН(м), начальником військової школи ОУН.

У 1941 р. Віктор Малець повернувся в Україну, працював директором Смілянського, а потім Кіровоградського окружного управління Цукортресту. З 1943 р. Віктор Малець став старшиною Військової Управи дивізії СС “Галичина”. У 1945 р. Малець був призначений

командиром 2-ї резервної бригади Української Національної Армії, яка так і не була створена. Останнє військове звання – генерал-хорунжий. З 1949 р. Віктор Малець жив у Великобританії, помер 9 липня 1969 р. у Лондоні.

*Кабачинський М.І., д.і.н., професор
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький;
Ананьїн О.В., к.т.н., с.н.с.
Головний центр супроводження програм
розвитку (Офіс реформ) Державної
прикордонної служби України, м. Київ*

НА ЗАХИСТІ КОРДОНІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Зі здобуттям Україною незалежності, актуальною проблемою на шляху її державотворення стала розбудова та охорона державного кордону через розвиток власної прикордонної інституції.

Дослідження генези Державної прикордонної служби України (ДПСУ) дозволяє стверджувати, що за історичний період з 1991 по 2021 рр. були пройдені наступні етапи: перший (кінець серпня 1991–1993 рр.) – утворення і становлення; другий (1994–1999 рр.) – розбудова; третій (2000 – липень 2003 рр.) – реформування; четвертий (серпень 2003 – лютий 2014 рр.) – формування сучасного прикордонного відомства як правоохоронного органу європейського зразка; п'ятий (березень 2014 р. – по теперішній час) – адаптація системи охорони кордону до умов, що склались внаслідок збройної агресії РФ.

Перший етап був ключовим, протягом якого пройшли становлення Прикордонні війська України. На другому етапі здійснювались заходи із розбудови військ відповідно до нових загроз національній безпеці та облаштування державного кордону. Третій етап став часом реформ у ДПСУ відповідно до європейського законодавства. На четвертому етапі відбулося формування сучасного прикордонного відомства як правоохоронного органу, діяльність якого ґрунтується на європейських стандартах. П'ятий етап – час протидії збройній агресії РФ. Головною ознакою цього етапу стало посилення військової складової та адаптація системи охорони кордону до умов бойових дій.

І сьогодні ДПСУ продовжує розвиватись та удосконалюватись. Так, на сучасному етапі виконуються визначені державним керівництвом основні напрями діяльності: подальший розвиток інтегрованого управління кордонами; модернізація системи охорони кордону та підвищення готовності до виконання завдань із його захисту; розвиток прикордонної інфраструктури; підвищення рівня довіри населення до прикордонників тощо.

Отже, розбудова системи прикордонної безпеки не могла відбуватися стабільно і безпроблемно. Були успіхи й провали, досягнення і прорахунки. Ось для того, аби не повторювати помилок, а успіхи розвивати, необхідно уважно вивчати історичний шлях, який пройшли прикордонники разом зі своєю державою впродовж перших тридцяти років незалежності.

*Коваленко М.Д.
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, м. Одеса*

КОЗАЦЬКА ЗБРОЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ УКРАЇНИ XVI–XVII СТ.

Українське козацтво виникало як сила, яка захищала свою територію від сусідніх народів. Для ефективного захисту треба було знати свого противника – його мистецтво, тактику, і звичайно зброю. Треба було використовувати подібну або кращу зброю ніж противник, досконало володіти нею.

Дослідження козацької зброї в Україні має фрагментарний характер. Маємо характеристику козацької зброї у роботі І. Свешникова про битву під Берестечком 1651 р. і дослідження Д. Тоїчкина про клинкову зброю козацької старшини XVI–XIX ст. Уявлення про козацьку зброю XVI–XVII ст. дає колекція, презентована у Одеському історико-краєзнавчому музеї. У колекції наявні різноманітні види та типи зброї, і вони майже повністю пов'язані з козацьким мистецтвом, зокрема рушниці турецького та російського походження, інкрустовані слоноюю кісткою та перламутром; шаблі різноманітного походження; фальконети та гармати з ядрами тощо.

Озброєння козаків у період XVI–XVII ст. було доволі різноманітним, починаючи з усім відомих “шабель”, “рапір” і “булав”, закінчуючи доволі незвичними моделями: “бердиш”, “ожига” та “бойова коса”. Усі ці види зброї ефективно використовувалися проти різних типів нападу. Наприклад, “ожига” була одним із перших видів зброї, яка використовувалась проти масованого нападу противника, вона також могла бути встановлена на “чайку” у якості малої гармати. Одним із поширених видів холодної зброї була “шабля”, що поєднувала у собі швидкість рапіри та важкість удару мечем. Характерним для шаблі було закривлення леза, завдяки чому “різальний” ефект посилювався у рази.

Зброю могли виготовляти та модифікувати козацькі ковалі на Січі чи за її межами, перевагами такої зброї була зручність та надійність, адже вироблялась вона для своїх побратимів. Іншим важливим шляхом отримання зброї було козацьке здобичництво, під час якого козаки брали трофейну зброю у походах. Ще одним шляхом отримання зброї були купівля або дарунки. Таким чином, українське козацтво використовувало зброю різного походження. Розповсюдженими були варіації турецького та європейського походження, які купувались або були захоплені у бою, відбувалось виготовлення та модифікування зброї січовими майстрами.

*Колісник О.Л., к.психол.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ;*

Третяк С.Д.

*Національний військово-медичний клінічний
центр "Головний військовий клінічний
госпіталь", м. Київ*

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Загрози інформаційній безпеці – сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави в інформаційній сфері. Основні загрози інформаційній безпеці можна розділити на три групи:

загрози впливу неякісної інформації (недостовірної, фальшивої, дезінформації) на особистість, суспільство, державу;

загрози несанкціонованого і неправомірного впливу сторонніх осіб на інформацію і інформаційні ресурси (на виробництво інформації, інформаційні ресурси, на системи їхнього формування і використання);

загрози інформаційним правам і свободам особистості (праву на виробництво, розповсюдження, пошук, одержання, передавання і використання інформації; праву на інтелектуальну власність на інформацію і речову власність на документовану інформацію; праву на особисту таємницю; праву на захист честі і достоїнства і т. ін.).

Фактори загроз за видовою ознакою поділяються на політичні, економічні та організаційно-технічні.

Під політичними факторами загроз інформаційній безпеці розуміють:

зміни геополітичної обстановки внаслідок фундаментальних змін у різноманітних регіонах світу, зведення до мінімуму ймовірності світової ядерної війни;

інформаційна експансія розвинених країн, які здійснюють глобальний моніторинг світових політичних, економічних, воєнних, екологічних та інших процесів та розповсюджують інформацію з метою здобуття односторонніх переваг;

знищення колишньої командно-адміністративної системи державного управління, а також системи забезпечення безпеки;

низька загальна правова та інформаційна культура сторін.

Основними економічними факторами загроз безпеці інформації є:

включення інформаційної продукції в систему товарних відносин;

критичний стан вітчизняних галузей промисловості, яка виробляє засоби інформатизації та захисту інформації;

розширення кооперації із зарубіжними країнами в розвитку інформаційної інфраструктури.

Основними організаційно-технічними факторами загроз інформаційній безпеці є:

недостатня нормативно-правова база у сфері інформаційних відносин, у тому числі в галузі забезпечення інформаційної безпеки;

недостатнє регулювання державою процесів функціонування та розвитку ринку засобів інформатизації, інформаційних продуктів та послуг;

широке використання у сфері державного управління та кредитно-фінансової сфери незахищених від витоку інформації імпортованих технічних та програмних засобів для зберігання, обробки та передавання інформації;

зростання обсягів інформації, яка передається відкритими каналами зв'язку.

*Коляда І.А., д.і.н., професор
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, м. Київ;
Санкович М.В.
Яблуницький загальноосвітній заклад
середньої освіти I-III рівнів, Івано-
Франківська область*

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ І ВОЯКИ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ

1914 р. Почалася Велика війна. Село Улицько-Зарубане, в якому жив майбутній письменник Мартович, опинилося на терені військових боїв. Уже в перших числах вересня 1914 р. Улицько-Зарубане було окуповане солдатами російської армії. Російська окупація царськими військами триватиме з вересня 1914 р. до травня 1915 р. Письменник двічі побував під гарматним вогнем: “Чотири години стріляли тоді москалі прямо на те місце, де ми сиділи, бо біля нас стояла австрійська артилерія. Лопали над нами шрапнелі, але ми осталися живі”.

Мартович-письменник мав нагоду зустрічатися з рядовими солдатами російської армії, серед яких було багато українців, і з вірнопідданими царськими офіцерами, котрі поводитися тут, як окупанти. “Як я перебув московське панування се менше цікаве, натомість характеристика того панування і людей була б для тебе інтересна. Та на се треба би списати книжку. ... Поміж російським військом була в Галичині більшість малоросів. Стрічалися всякі люди. Зараз на другий день після приходу москалів сварилися ми з одним офіцером (мабуть, чорносотенцем) із Полтавщини за українську мову в школах; з наївністю дитини обстоював він думку, нащо вчитися по-українськи, коли вмієш говорити тою мовою вже з дому. Та нашу сторону поперли підфіцери. Інші офіцери (резервові) потішували нас, що після війни зроблять бунт, і в Галичині мусять остатися українські школи. Поміж російським військом не було, взагалі річ беручи, ворожих для нас людей. ... Зате російська адміністрація тиснула нас. ... Стрічали ми й українців-революціонерів, що грозили Росії революцією, однак аж після війни. Нашим закордонним браттям Австрія не заімпонувала іменно через те, що наш нарід такий темний і бідний і що наш край офіційно робить вражінне краю польського” (з листа до Л.Бачинського). “В кінці травня 1915 року відступили царські війська по причині наглого наступу німецької та австро-угорської армій. З відступаючою російською армією з нашого села та деяких інших сіл багато селян покидало свої господарства і подались в Росію. Осталися засіяні поля і порожні хати з господарськими будинками. До дальшого загосподарювання опустілих господарств був призначений адміністратором Лесь Мартович. В селі осталося мало робочих рук, тому до обробітку опустілих господарств приділено групу військових воєннопонених солдат. Солдати були переважно з Київської губернії, деякі були з Таврії. Лесь Мартович і солдати взаємно полюбилися, тому двох австрійських військових вартівих, що походили з недалекого

с. Потелича відіслав домів, мовляв “йдіть у відпустку, щоб помочи жінкам у своїх господарствах, щоб лице раз і то у неділю явитися “від ока” (з листа О. Лемішко до редакції газети “Вільна Україна”).

Так, спілкування з солдатами – українцями Підросійської України стали джерелом для подальшої творчості одного з яскравих представників “Покутської трійці” Леся Мартовича.

*Крimeць Л.В., д.філос.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕТИКИ ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇН

Сучасні європейські цінності виступають важливим чинником демократизації та гуманізації суспільних сфер в Україні. Особлива їх роль проявляється у суспільствах, які прагнуть змін демократичного характеру. Сьогодні в Україні переважає єдність щодо необхідності впровадження демократичних реформ, українську націю зміцнює її демократичний поступ через реалізацію свободи слова, підтримку громадянського суспільства, захист прав національних меншин. В Україні, як у більшості країн Європи, сповідують політику національного діалогу, толерантності та захисту спадщини різноманітних культур.

Проблеми європейських цінностей розглядали у своїх працях І. Бех, М. Боришевський, Р. Войтович, В. Гошовська, В. Князев, Л. Пашко, І. Сурай, М. Пірен тощо. Слід наголосити, що історія довела, що найпотужніший об’єднавчий потенціал нації мають саме європейські цінності. Перша з цих цінностей – демократія. Сила Європи – це ті непорушні цінності, завдяки яким вона залишається найголовнішим центром світової цивілізації, єдність цих цінностей – фундамент, на якому стоїть Європейський Союз. Демократичні цінності поділяються країнами ЄС, де центральне місце займають толерантність, справедливість, солідарність та відсутність дискримінації. Наступні цінності є незмінними для європейського способу життя:

1. Людська гідність. Вона є недоторканою, повинна поважатися і захищатися та є основою прав людини.

2. Свобода. Свобода пересування дає громадянам право подорожувати та проживати в будь-якій точці ЄС. Індивідуальні свободи, такі як повага до приватного життя та свобода думки, релігії, зборів, вираження думок та інформації, захищені Статутом основних прав ЄС.

3. Демократія. Функціонування ЄС базується на представницькій демократії. Всі європейські громадяни мають політичні права. Кожен дорослий громадянин ЄС має право виступати як кандидат і голосувати на виборах до Європейського парламенту. Громадяни ЄС також мають право голосувати на виборах у країні, де вони живуть, або у країні їх походження.

4. Рівність. Під нею розуміється рівноправність вимог закону для всіх громадян. Принцип гендерної рівності між чоловіками та жінками є основою європейської політики та європейської інтеграції. Вона застосовується у всіх областях. Принцип рівної оплати за рівну

роботу законодавчо закріплений у 1957 році. Незважаючи на те, що існують певні проблеми, ЄС досяг значного прогресу в цій галузі.

5. Верховенство права. ЄС базується на верховенстві права: все, що він робить, базується на договорах, які добровільно та демократично приймаються країнами ЄС. Закон і правосуддя здійснюються незалежною судовою системою. Країни ЄС надали право остаточної юрисдикції Європейському Суду, рішення якого повинні поважати всі сторони.

6. Права людини. Вони захищені Статутом основних прав ЄС і містять право залишатися вільними від дискримінації за ознакою статі, расової, етнічної приналежності, релігії, віросповідання, віком або сексуальною орієнтацією, право на захист персональних даних та на доступ до правосуддя.

Ці цілі та цінності є основою ЄС та описані в Лісабонському договорі та Хартії основних прав. У 2012 році ЄС отримав Нобелівську премію миру за прихильність справі миру, примирення, демократії та захисту прав людини в Європі.

Кривець М.Б.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ЗРОСТАННЯ НАЦІЄТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Націєбудування є ключовим процесом на шляху будь-якого народу до формування етнічної свідомості. Цей процес містить наступні елементи, груповані у два етапи. Перший – створення національної бази та усвідомлення найвпливовішим прошарком населення певного народу своєї етнічної приналежності та формування нової національної інтелігенції, що буде власноруч сприяти прогресу спільноти; а також створення цієї інтелігенцію національних інститутів. Другий етап містить актуалізацію цієї бази й використання її народом для досягнення політичних цілей. Елементами цього етапу є: взаємна інтеграція народу та інституцій, нарощення ними впливу і потенційних можливостей; політична боротьба з існуючими екзонаціональними системами, країнами-пригнічувачами, формація на базі цієї боротьби загальнонаціональної свідомості, створення групової ідентичності та її укорінення на базі культурних набутоків цього народу; завершення боротьби із ворожою силою, або поразкою – у випадку чого вже сформована нація може або повернутися до попередньої екзонаціональної системи, або вдатися до збройної боротьби; або перемогою – отриманням бажаного результату: від певної автономії до повної й суверенної політичної незалежності. Останнім елементом є перетворення національних інституцій на політичний каркас національної системи, створення культурно-просвітницьких інституцій і поглиблення ними загальної етнічної свідомості, шляхом етнографічних досліджень, створення культурного фундаменту національної ідентичності.

Саме таку трансформацію ми бачимо в історії будь-якого народу, чия державність з'явилася на базі національного підйому. Запекла боротьба, кривава війна або роки в підпіллі можуть дати перманентний відбиток на саму ідею певної національної ідентичності, а значить і на подальшу долю як цієї нації, так і її країни.

Найяскравішим прикладом країни, що увесь період націєбудування провела у боротьбі за існування, може слугувати Ізраїль. Специфікою націєбудування у ньому була майже повна

відсутність етнічного субстрату на землі, обраній для розбудови країни. Національним інституціям (сіоністичним організаціям), створеним в інших країнах світу, доводилося спонсорувати переселення євреїв на територію Палестини, у ході так званої Алії. Це викликало обурення з боку палестинських арабів, які у цей момент теж проходили крізь процеси націєтворення. В результаті розрізнені єврейські етноси (сефарди, ашкеназі, мізрахі) перетворилися на єдину ізраїльську націю через боротьбу не тільки з британським мандатом в Палестині, а й із самими палестинцями, проходячи крізь чотири війни з навколишніми арабськими країнами. Ефектом цього впливу на Ізраїльську національну ідентичність є стале закріплення сіоністських переконань населення та широка зацікавленість у власному культурному набутті, національний ренесанс, в ході якого вдалося відродити мову іврит.

Український народ також знаходиться у процесі націєтворення, і так само як ізраїльський потрапив у відкриту конфронтацію з іншою національною системою – Росією, що, в різних формах пригнічувала права українського етносу на культурну і національну самобутність. Історичний аналіз подій і їх впливу на суспільство показує, що трагедії війни призводять і до нового національного відродження, розповсюдження серед населення відчуття своєї “українськості”. Результатами цього відродження можуть стати ріст загальної когерентності суспільства, підвищення рівня актуалізації культурних інституції та загальна популяризація серед населення національних атрибутів – у першу чергу, української мови.

Лазорак Б.О., к.і.н.

*Державний історико-культурний заповідник
“Нагуєвичі”, м. Дрогобич*

“НАГУЄВИЦЬКИЙ КОТЕЛ” 6 ЖОВТНЯ 1914 р. І ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ “ФРАНКОВОГО КРАЮ”

Перші вістки про стратегічні військові розвідки та агітації Російської імперії на теренах нафтовидобувних районів Дрогобицького підгір'я з'явилися в часі світової економічної кризи 1905 р., спричиненої надмірним видобутком нафти, а саме десь у 1908 році. Вважаємо, що Дрогобич був початково захоплений російською армією перед 10 вересня 1914 р. різними частинами російської армії: кінною дивізією О. Каледіна та чотирма полками донського козацького кінно-артилерійського дивізіону і туркестанської кінно-гірської батареї генерал-майора Олександра Багалдіна. Безпосередньо 16 вересня 1914 р. у Дрогобичі було офіційно запроваджено окупаційну владу і адміністрацію, а 19 вересня у дію вводилася постанова воєнного генерал-губернатора. У мемуарах російського поручника Е. Г. Валя зберігся докладний опис серйозної сутички між охтирськими гусарами кінноти О. Каледіна (12 армія) та австрійською кавалерійською дивізією, яка відбувалася 6 жовтня 1914 р. на пагорбі в с. Нагуєвичі, де в цей час також перебувала і третя група командира УСС Степана Шухевича. Як виявилось, дивізія О. Каледіна зіштовхнулася з австрійською армією на краю лісу між селами Нагуєвичі та Унятичі в момент, коли деякі частини охтирських гусарів російської армії почали атакувати в кінному строю невеликі партії австрійської кінноти. При цьому австрійська армія при появі більшої частини 12-ї дивізії О. Каледіна почала відступати активніше в глиб пагорба перпендикулярно до дороги, яка вела до села Унятичі та Лішня, натомість росіяни розташувалися з боку села Нагуєвичі, ближче до Радичевого лісу, тобто до лінії Карпат. Відтак з метою переслідування росіяни відрядили окремі загони кінноти.

Пізніше росіяни все ж зайняли разом із штабом О. Каледіна позиції на невеликому відмежованому пагорбі (йдеться або про пагорб Базарище з лівого боку від Нагуєвич, або про пагорб Могила – з правого). Перед генералом О. Каледіним відкрилася, як писав Е. Г. Валь, “незвична для цієї війни картина”: фактично за 1–1, 5 км окремими вистроєними рядами стояла австрійська кавалерійська дивізія, яка була вишикувана під прямим кутом (збереглася польова схема Е. Г. Валя № 3 у додатках до спогадів). Спочатку росіянам видалася ця ситуація за щось неймовірне, адже ніхто не міг подумати, що противник раптово вивів кінноту. Але в бінокль було добре видно, що на формі вершників знаходилися червоні гусарські “чакчирі” іноземних військ. Врешті такі вузькі кавалерійські брюки на шкіряній підкладці, які розшивалися галуном, були характерні для обмундирування австрійських гусарів. Разом з О. Каледіним в штабі, який керував “Нагуєвицьким котлом”, були також чотири вищих офіцерських чини з його власного штабу, а також командир білоруського гусарського полку Олексій Матковський (1877–1920), який на той час мав звання полковника. Окрім них, у генерала О. Каледіна в Нагуєвичах був у розпорядженні лише один передовий ескадрон авангарду. Як виявилось, одна бригада розійшлася в усі сторони, а друга – у неповному особовому складі ще не встигла підійти до авангарду. При цьому австрійські війська навіть не рушили з місця, вичікуючи подальших маневрів росіян, а також розраховуючи на те, що О. Каледін поведе першим на них атаку. Згідно зі спогадами перед фронтом австрійської армії розташовувалася глибока канава, а за гаєм, на фланг, знаходилася її кінна артилерія. При цьому у самому гаю австрійське командування зайняло позицію у форматі спішеної кінноти з кулеметами. Росіяни добре розуміли, що, якщо б їхня кіннота розпочала атаку, вона б одразу потрапила у пастку.

Після цього в якусь мить австрійські кулеметники збагнули, що приблизно за 800 кроків від них розташована група начальства, а тому відкрили вогонь. О. Каледін і О. Матковський розташовувалися дещо далі за інших офіцерів, зуміли одразу заховатися за схил. При цьому начальнику російського штаба і старшому писарю, які стояли одразу перед гребенем, довелося прийняти незручне горизонтальне розташування безпосередньо на схилі, який був повернутий в бік австрійського війська. Фактично, начальник штаба і старший писар заледве врятувалися і приєдналися до генерала Каледіна, при цьому виключно за збігом щасливих обставин. Одразу після маневру передислокації з дистанції у 1 000 кроків російська артилерія розпочала вогонь по пагорбу, на якому розташовувалася австрійська кавалерія. Цим наказом генерал Каледін прагнув переконати противника розпочати наступ, а також переконати його, що росіяни не атакують. Далі російський генерал Каледін відрядив начальника штаба до підступаючої до гірки бригади з чітким наказом розвернути її якомога швидше. Після цього він вирішив все-таки прийняти атаку і одночасно відіслав ординарцем наказ для генерала Павлова: терміново повернутися із села Лішня в село Унятичі, відрізавши тим самим австрійській кінноті відступ. Врешті росіяни одразу зрозуміли, що в болотистій місцевості між Нагуєвичами та Унятичами іншого шляху відступу, аніж дорогою, яка сполучала села, не було. Е. Г. Валь у своїх спогадах назвав план і стратегію російського генерала геніальними, позаяк вони цілковито дозволили знищити наступаючу австрійську армію, яка рухалася з боку карпатського хребта та села Нагуєвичі. Врешті росіяни зайняли більш вдалу позицію. Фактично, у бою під Нагуєвичами усі моменти і випадки війни були упущені з обох сторін противників. Росіяни припускали, що вірогідна поява в селі Лішня їхньої кінноти, про яку австрійське командування мало знати, було достатньо для того, щоб

австрійська армія, ризикуючи відійти від цього пункту, не використала нагоди захопити 12-ту кавалерійську дивізію зенацька. Фактично, після обстрілу біля Нагуєвич австрійська армія увійшла у ліс для прикриття і у напрямку через село Лішня перейшла до Карпат разом із іншими підрозділами, які продовжували переслідувати окремі загоны 12-ї дивізії Каледіна.

Просуваючись по слідах відступаючих австрійських сил, 7 жовтня 12-та кавалерійська дивізія генерала О. Каледіна наблизилася до Борислава, який разом із Східницею фактично перетворився на окрему ставку російської армії, проте це вже інша історія, яка вимагає спеціального дослідження.

*Левченко С.М., к.військ.н.
Служба безпеки України, м. Київ*

ПЕРШІ КРОКИ ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ СБ УКРАЇНИ: ДО 30-ї РІЧНИЦІ СТВОРЕННЯ

З набуттям Незалежності, упродовж жовтня – грудня 1991 р. в Україні відбулася низка важливих заходів із творення сектору безпеки і оборони держави. З метою контррозвідувального захисту, протидії розвідувально-підривним спрямуванням зарубіжних спецслужб і підтримки боєздатності та правопорядку у військах, Указом Президента України “Про контррозвідувальне забезпечення військових формувань” від 18 грудня 1991 р. № 7, Особливі відділи КДБ СРСР в Україні підпорядкували Управлінню військової контррозвідки (УВКР) Служби національної безпеки України (СНБУ).

Наказом Голови СНБУ від 27 грудня 1991 р. затверджено штат Головного управління контррозвідки СНБ України, до складу якого входило 3-є Управління (військова контррозвідка). Центральний апарат ВКР на той час складався із підрозділів з контррозвідувального забезпечення МО, НГУ, Комітету урядового зв’язку, Республіканського штабу цивільної оборони, Держкомітету у справах держкордону; з інформаційного забезпечення, аналізу, стратегічного та оперативного планування контррозвідувальної діяльності; зі здійснення оперативних заходів з розробки й припинення проведення розвідувально-підривної діяльності на військових об’єктах тощо.

У січні 1992 р. у органи військової контррозвідки підпорядкували УВКР СНБ України у складі Головного управління контррозвідки (ГУК) СНБ України. Надалі у кожному обласному Управлінні СНБУ створювався підрозділ (головний відділ, відділ, напрямок) військової контррозвідки. На базі відділу ВКР по 43-й армії ракетних військ стратегічного призначення сформували відділ у складі Управління ВКР ГУК. Відділ ВКР по Чорноморському флоту (ЧФ) реорганізували в Управління ВКР по ЧФ. 29 липня 1992 р. створили окреме Головне управління військової контррозвідки (ГУВКР) СБ України.

*Лосєв О.С.**Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів***ДО ПИТАННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ, МОБІЛІЗОВАНИХ ДО ЗБРОЙНИХ СИЛ АВСТРО-УГОРЩИНИ УПРОДОВЖ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1914–1918 рр.**

У сучасній українській історіографії питання кількості українців, мобілізованих до збройних сил Австро-Угорщини упродовж Першої світової війни, ще й дотепер, на жаль, належить до категорії “не цілком з’ясованих”. Автор у своїй статті “Українці у збройних силах Австро-Угорщини в роки Першої світової війни (1914–1918)”, опублікованій 2018 р. у № 2 (28) Воєнно-історичного вісника, уже звертався до цієї тематики, проаналізувавши рівень вивчення проблеми у вітчизняній історіографії. Також у статті містилися певні попередні розрахунки, здебільшого, загального характеру. Глибше проаналізувавши проблему достовірності статистичних розрахунків, отримавши схвальні рецензії й слушні зауваження колег, автор на підставі відомих та маловідомих широкому загалу фахівців джерел пропонує більш точні розрахунки, усвідомлюючи, водночас, певні недоліки запропонованої методики дослідження. З огляду на брак незаперечних об’єктивних даних запропоновані результати годі вважати остаточними. Отже, метою дослідження є висвітлення питання чисельності українців, мобілізованих до збройних сил Австро-Угорщини в роки Першої світової війни, спираючись на критичний аналіз статистичних джерел, а також винесення на широке обговорення наукового загалу методів розрахунку, які застосовує автор.

Серед вітчизняних істориків, які досліджували питання чисельності українців, мобілізованих до австро-угорського війська, передусім, слід згадати Лева Шанковського та його працю “Українська Галицька армія”, у якій викладено його власні розрахунки мобілізаційного потенціалу населення Галичини. Суттєвим недоліком є застарілі теоретичні погляди на проведення мобілізації у аграрних країнах, які панували до Першої світової війни, обмежений підхід до вікових категорій призову та виконання розрахунків із врахуванням лише частини території, яку замешкували українці у межах Австро-Угорщини. Утім, незаперечними здобутками автора є новаторство, простота і зрозумілість викладу. Також слід врахувати, що на момент написання дослідження не було опубліковано жодних джерельних матеріалів стосовно цієї проблеми. На жаль, хибні розрахунки Л. Шанковського неодноразово використовувалися багатьма некритично налаштованими до джерел інформації дослідниками. Проте існують й інші приклади. Зокрема, в інтерв’ю електронному часопису BBC News Україна доцент КНУ ім. Тараса Шевченка Андрій Руккас нескладним методом математичного аналізу дійшов висновку, що загальна кількість мобілізованих сягала 700 тис. осіб, що, на нашу думку, значно ближче до істини.

Серед іноземних публікацій, присвячених питанням мобілізації на теренах Галичини у 1914–1918 рр., найважливішою, безумовно, є стаття польського професора Мар’яна Згорняка (Marian Zgorniak) “Polacy w armii austro-węgierskiej w czasie I wojny światowej” (1988 р.). Автор уперше ввів у широкий науковий обіг дані комісії полковника Стахевича щодо загальної кількості мобілізованих протягом Першої світової війни на території трьох військових корпусів (Краків, Перемишль, Львів), які адміністративно розташовувалися переважно на теренах королівства Галичини та Лодомерії й герцогства Буковини. Ще одним

важливим джерелом є семитомна праця “Остання війна Австро-Угорщини” (Österreich-Ungarns Letzter Krieg), яка була опублікована у Відні, протягом 1930–1938 рр. Окрім основних томів, праця містить велику кількість додатків, що висвітлюють ті чи інші важливі питання, у тому числі національну складову та кількісний склад збройних сил напередодні і протягом війни.

Джерельна база дослідження спирається на результати переписів населення на території Австро-Угорщини (окремо для земель австрійської та угорської корон), які були проведені 1910 року, а також на численні доповнення та уточнення до них, які друкувалися державними установами протягом 1912–1920 рр.

Щур Ю.І., к.і.н.

*Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя*

ЗАПОРІЗЬКИЙ ВІДГОМІН СПРАВИ “УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ”

Сфабрикована співробітниками радянських спецслужб справа “УВО” (Української військової організації), арешти за належність до якої розпочалися наприкінці 1932 р. й тривали впродовж двох-трьох років, “зачепила” й сучасне Запоріжжя. Станом на квітень 1933 р. працівники ДПУ УСРР “виявили” 255 “осередків УВО”, заарештувавши 592 особи. У директиві голови ДПУ УСРР Всеволода Балицького “Про зв’язок “УВО” з Польщею та Німеччиною” зазначалося, що члени цієї організації на весну 1933 р. готували широкомасштабне збройне повстання для створення Соборної Української Народної Республіки.

Робота оперативників та слідчих по справі досить характерно простежується й через матеріали заарештованого 25 грудня 1934 р. за обвинуваченням у належності до “УВО” жителя 6-го селища Дніпробуд (Запоріжжя), уродженця Львівської округи Василя Возного, який працював у електровідділі заводу “Запоріжсталь”.

Радянофіл лівих поглядів, В. Возний разом з братом працювали у газеті “Воля народу” (пізніше – “Сельроб”). У вересні 1932 р. брати були заарештовані у Львові охоронною поліцією за антипольську діяльність. Після звільнення обидва виїхали до УСРР. Під час харківської розробки справи “УВО” одним із її фігурантів став Іван Возний, а дещо пізніше така ж доля у Запоріжжі спіткала його брата. Заарештований у Запоріжжі, В. Возний довго не визнавав своєї належності до українських націоналістів, тому слідчі долучали до справи копії протоколів допитів інших “активних членів УВО” з Києва та Харкова. Заарештований заперечував залучені свідчення інших уродженців Західної України, однак під тиском слідства через деякий час зізнався, що належить до “Української організації націоналістів” (не ОУН, а саме УОН), до якої вступив у 1925 р. у Львові. До слова, ОУН була заснована у 1929 р.

В подальшому під час допитів він надав свідчення про існування терористичної групи і підготовку терактів проти керівництва УСРР та СРСР, зв’язки із закордонним керівництвом та настанови щодо інтеграції у радянські адміністративні і партійні органи, членів організації, які проживали в УСРР і Запоріжжі зокрема. Слідчі НКВС після цього рапортували керівництву, що Управлінням держбезпеки НКВС УРСР у 1934 р. було викрито

українську контрреволюційну організацію “ОУН” (Об’єднання українських націоналістів), яка здійснювала активну терористичну роботу з метою повалення радянської влади.

Досить цікавою, більше того – симптоматичною, для розуміння сутності обвинувачення є зафіксована слідчим відповідь В. Возного, зрештою розстріляного 2 серпня 1935 р., на запитання відносно проведення “підпільниками” терористичної діяльності: “Особисто я не знаю, чи був Сказинський керівником терористичної групи у Харкові, чи ні, але раз на нього є такі свідчення, а до того ж він інтелігент (sic!), то цілком ймовірно, що він керував терором проти вождів партії та радянської влади”.

Малюга В.М., к.і.н., с.н.с.,

Костенко Ю.І., к.і.н., с.н.с.

*Науково-методичний центр кадрової
політики Міністерства оборони
України, м. Київ*

ПРОПАГАНДИСТСЬКІ ОРГАНИ УПА У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ (1942–1944 рр.)

Ведення Російською Федерацією гібридної війни проти України, в якій антиукраїнська пропаганда грає одну з провідних ролей, актуалізує завдання щодо з’ясування витоків української державницької пропаганди як чинника визвольних зусиль. Чи не найбільш актуальним у цій проблематиці є діяльність пропагандистів УПА у роки Другої світової війни. Хворобливе нав’язування Росією думки, що боротьба УПА була винятково в інтересах III Рейху свідчить про надзвичайну важливість у сучасних умовах об’єктивного висвітлення місця і ролі УПА у боротьбі за інтереси українського народу в умовах нацистської окупації у роки Другої світової війни.

Перехід УПА до тактики відкритої збройної боротьби активізував процес розбудови свого апарату пропаганди. Наприкінці 1943 – на початку 1944 рр. було створено найбільш розгалужену організаційну вертикаль пропаганди від командування УПА до найнижчих ланок повстанських підрозділів. Уже у травні 1943 р. при Головному Військовому Штабі УПА розпочав роботу Головний осередок пропаганди УПА, який фактично здійснював загальне керівництво інформаційно-пропагандистськими зусиллями як УПА, так і всього націоналістичного підпілля. Він визначав основні напрями та завдання, відпрацьовував і направляв у війська відповідні накази, інструкції та різноманітні інструктивно-методичні матеріали з питань організації пропаганди серед особового складу своїх підрозділів, у військах противника, серед населення та ін., розробляв плани інформаційно-пропагандистських акцій, координував роботу підпільних друкарень, мережу зв’язківців і контролював розповсюдження друкованих видань тощо. Наприкінці осені 1943 р. на кожному рівні командування УПА діяли спеціальні відділи пропаганди, до яких входили значні сили підготовлених кадрів – учених, літераторів, художників, педагогів тощо.

Характерними ознаками відділів були: по-перше, чіткий розподіл та виконання обов’язків; по-друге, планування та звітність; по-третє, підняття рівня своєї роботи через проведення вишколу; по-четверте, чітка взаємодія з іншими структурними підрозділами УПА, різноманітними культурно-освітніми закладами та громадськими організаціями, представниками різних релігійних конфесій в інтересах інформаційно-пропагандистської

роботи. Особливими рисами її діяльності були: надання значних повноважень та можливостей окремим структурним підрозділам, а також добровільність участі в роботі пропагандистських структур. Завдяки цьому в осередках пропаганди УПА виконавча дисципліна, ґрунтуючись на свідомій самодисципліні, була на належному рівні. Це забезпечувало достатню ефективність підготовки пропагандистських кадрів, організації та проведення антигітлерівської та антирадянської інформаційно-пропагандистської діяльності на теренах України.

Мараєв В.Р., к.і.н.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

НІЧИЙНИЙ РЕЗУЛЬТАТ ЧИ ПЕРЕМОГА? ДО 400-ї РІЧНИЦІ ХОТИНСЬКОЇ БИТВИ

Хотинська битва, що дала назву всій польсько-турецькій війні 1620–1621 рр., була частиною складного комплексу подій в Європі того часу. Зокрема, протистояння між Османською імперією та Річчю Посполитою за вплив на Молдовське князівство. Після Цецорської перемоги 1620 р. султан Осман II запланував великий похід на Польсько-Литовську державу. Його військо налічувало щонайменше 110 тис. вояків і більше 100 гармат. Тоді як об'єднані сили Речі Посполитої під командуванням Яна Кароля Ходкевича налічували всього 25-30 тисяч воїнів.

А тому сейм Речі Посполитої та правитель Сигізмунд III вирішили залучити якнайбільші сили козаків. Питання про чисельність козацького війська в Хотинській війні є одним із найцікавіших. Адже вперше в історії козаки одномоментно виставили на полі бою таку могутню потугу. Доктор історичних наук Петро Сас у монографії “Хотинська війна” (Біла Церква, 2012) на підставі аналізу численних документів дійшов висновку, що їх було 45–47 тисяч на полі битви та ще 5–6 тисяч взяли участь у кампанії на морі.

Битва під стінами Хотинської фортеці тривала понад місяць – із 2 вересня до 9 жовтня 1621 р., рівно 400 років тому. Вона перетворилася на запеклу позиційну війну, що супроводжувалася спробами османських військ захопити козацький та польсько-литовський табори, а також серією контрударів союзників. Османам так і не вдалося ані захопити ворожі табори, ані розбити котрись із армій противника, ані змусити їх до капітуляції. Оскільки козаки прибули на поле бою пізніше за військо Ходкевича і не встигли звести настільки міцних укріплень, левову частку атак османи спрямовували саме проти них. Ось як вірменський хроніст Аксент у “Кам’янецькій хроніці” оцінив роль козацького війська в Хотинській кампанії:

“Турки знали силу козаків, скерували цілу свою армію і всі свої величезні сили проти них, говорячи: “Якщо зможемо знищити козаків, легко матимемо з поляками”... Ці козаки кожного благословенного дня зустрічалися з невірними й давали їм битву, перемагали їх і не допустили, щоб [поляки] були знищені, бо якби не було козаків, один Бог відає, поляки були б покотані за 3–4 дні”.

Тяжке поранення в бою дістав козацький Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Про це в “Діаріуші Хотинського походу” повідомив магнат Якуб Собеський – майбутній батько правителя Речі Посполитої Яна III Собеського:

“[Сагайдачного та загін польських вершників] угледіла турецька сторожа й кинулася за ними. Не поступився їм полем бою і сильно зіткнувся з турками; сторожа дала знати про цих людей в табір турків, висунулося звідти все, що живе. Побачивши нерівність сил, коли турки вже стали бути для нього надто сильні, Сагайдачний... почав відступати до кущів. Утративши там коня, він мужньо боронився пішим, поранений з яничарки в руку почав відступати й рушив прямо до Дністра”.

9 жовтня сторони уклали перемир'я. Польсько-литовсько-козацьке військо залишало Хотин і поверталось в Річ Посполиту. Варшаві заборонялося втручатися у справи османських васалів, а їм – нападати на польсько-литовські території. Козакам заборонили морські походи. Річ Посполита, як і раніше, була зобов'язана сплачувати Кримському ханату щорічну данину (“упоминки”, “харач” або “жолд”). Натомість, хан мав надіслати річпосполитському правителю своє військо, якщо той попросить про допомогу.

Фактично, Хотинська війна завершилася з нічийним результатом. Але в Речі Посполитій цю нічию трактували, як перемогу. Адже армія виконала головне завдання: зупинила противника біля кордону й не пустила його вглиб своєї території. Ця обставина коштувала життя султану Осману II – 20 травня 1622 р. він був убитий під час перевороту в Стамбулі.

Петро Конашевич-Сагайдачний внаслідок поранення помер у Києві 20 квітня 1622 р. Поховали його на Подолі, в Богоявленському соборі Братського монастиря. Але в 1935 р. більшовики знищили собор і в наші дні могила вважається втраченою. Місце її – на території Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

Марцінко Н.М., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ГІБРИДНІ DIME-КОНФЛІКТИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ

Сьогодні більшість військово-політичних міждержавних протистоянь не мають форми “збройних конфліктів” і в політологічній думці називаються “DIME-конфлікти” (англ. Diplomacy – дипломатія, Information – інформація, Armed Forces – збройні сили, Economy – економіка). Ці конфлікти відбуваються у двох формах: гібридні та мережецентричні. Головна мета “гібридної війни” – не фізичне знищення противника, а його підкорення, заволодіння ресурсами. Саме тому під час цього типу конфлікту активно застосовуються економічні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні та інші засоби.

Українські науковці переконливо доводять, що Російська Федерація завчасно готувалася до “гібридної війни” проти України. Проте тільки у 2013 р. начальник генерального штабу Збройних Сил Росії В. Герасимов публічно озвучив стратегію і тактику своєї країни у майбутній російсько-українській війні. Він констатував, що в сучасних геополітичних реаліях “зросла роль невійськових способів у досягненні політичних і стратегічних цілей, які у низці випадків за своєю ефективністю значно перевершили силу зброї... Акцент використовуваних методів протиборства зміщується у сторону широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових

заходів”. Говорячи про “невійськові заходи”, мається на увазі використання “енергетичної війни”, “торгової війни” та інших засобів тиску на Україну.

“Аналіз поведінки Росії в 2000-х роках показує, що вона послідовно рухалася до використання енергоресурсів як енергетичної зброї, ретельно маскуючи це під комерційні суперечки з покупцями російських вуглеводнів на пострадянському просторі”, – констатує М. Гончар. О. Литвиненко також зауважує, що економічна “гібридна війна” проти України ведеться упродовж принаймні останнього десятиріччя. “Окрему увагу слід звернути на енергетичний сектор, де у 2005 – 2006 рр. і 2009 р. відбувалися газові війни. Після 2013 р. російські обмежувальні заходи призвели до падіння двосторонньої торгівлі за три роки у понад 3 рази”, – зазначає науковець. Погоджуючись із цими міркуваннями, додамо, що відлік “газової війни” необхідно починати не із 2000-х років, а фактично з часу відновлення Українською державою своєї незалежності (1991 р.).

Отже, провідне місце у “невійськовій гібридній війні” Російської Федерації не тільки проти України, але й на усьому пострадянському просторі, відведено енергетичному сектору. Українсько-російські міждержавні відносини останніх двох десятиріч яскраво ілюструють тенденцію до використання країною-агресором енергоресурсів як енергетичної зброї (приклад – події 1993, 2005–2006 рр. і 2009 р. та ін., коли штучно завищувалися ціни на газ, декларувалися наміри припинення їх поставок). 16 червня 2014 р. проти України відкрився новий фронт “гібридної війни” – газовий. Країна-агресор намагається довести Європейському Союзові необхідність будівництва газопроводу “Південний потік” в обхід України.

Мельник В.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВИКОРИСТАННЯ ПРОМИСЛОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ БОЙОВИХ ВЕРТОЛЬОТІВ

Досвід бойових дій під час АТО/ООС, а особливо першої їх фази (до вересня 2014 р.) переконливо показав важливе значення армійської авіації. За оцінками іноземних аналітиків, саме цей рід зброї сприяв “асиметризації” конфлікту, забезпечуючи суттєву перевагу Збройним Силам України та іншим формуванням у плані мобільності, розвідки та вогневого ураження. При цьому парк вертольотів армійської авіації перебував далеко не в найкращому стані. Його основу становили два типи машин: бойові Мі-24 (в основному модифікації Мі-24П) та середні транспортні Мі-8, “успадковані” Україною після розпаду СРСР, тобто найновіші з них були виготовлені у 1990–1991 рр. Нагальною була потреба модернізації вертольотів.

Основним елементом промислової бази, здатної реалізувати модернізацію військових вертольотів, є Конотопський авіаційний завод (КАРЗ) “Авіакон”. Він цілком може виступати не лише виконавцем, а й системним інтегратором проєктів модернізації вертольотів, оскільки має власне конструкторське бюро. В Україні функціонують і фірми, здатні проєктувати і виготовляти окремі вузли і системи для бойових вертольотів: ВАТ “Мотор Січ” (двигуни), Державне Київське конструкторське бюро (ДККБ) “Луч” (протитанкові

керовані ракети), Науково-промислова фірма (НПФ) “Адрон” (системи захисту), Ізюмський приладобудівний завод (оптично-прицільні станції) та ін.

Першою успішно реалізованою на базі “Авіакона” програмою удосконалення Мі-24 стала модернізація у 2010–2011 рр. десяти вертольотів для Азербайджану. Машини під позначенням Мі-24G отримали нові українські двигуни, ПТКР, системи захисту, а також виготовлені в ПАР прицільно-навігаційну систему і гармату. Для Сухопутних військ України з 2007 р. реалізовувалась ДКР “Helicopter” за участю усіх перелічених українських підприємств та французької фірми “Сажем”, метою якої була глибока модернізація Мі-24П. У 2008 р. з’явився демонстраційний зразок удосконаленого вертольота з новими двигунами, а в 2011 р. – повноцінний прототип Мі-24ПУ1 з новим бортовим обладнанням і озброєнням. Вже наступного року Мі-24ПУ1 офіційно взяли на озброєння, однак коштів на повномасштабну модернізацію не виділили. Робота активізувалась тільки після початку російської агресії. У жовтні 2016 р. три Мі-24ПУ1 передали армійській авіації Сухопутних військ України. 2018 р. на озброєння взяли тренажер КТВ-24ПУ1 для підготовки екіпажів Мі-24ПУ1. Надалі робота з модернізації знову загальмувалась через брак ключових вузлів – лопатей гвинта, які в Україні не виготовлялись. Лише освоєння їхнього виробництва дало змогу відновити модернізацію, і в жовтні 2021 р. була передана друга партія Мі-24ПУ1.

Таким чином, можна стверджувати, що промислова база України дозволяє здійснювати комплексну модернізацію бойових вертольотів. Її прискорення, безумовно, сприятиме підвищенню бойових спроможностей армійської авіації.

Мінєєв П.А.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Агресія РФ проти України чітко продемонструвала, що з урахуванням наявних обмежених ресурсів необхідно використовувати системний підхід для забезпечення безпеки і вільного розвитку країни.

Необхідно зазначити, що Російська Федерація має і випробовує у різних регіонах світу можливість початку воєнних дій у мирний час. Це такі заходи, як: диверсія, дезінформація, кібератаки, що блокують економіку та призводять до безладу у суспільстві.

Одним зі способів збалансувати здатність потенційного противника є прийняття багатьма країнами стратегії тотальної оборони. Відповідно до неї, до захисту суверенітету країни залучається вся держава та суспільство, а збройні сили є тільки одним із елементів системи оборони. Наприклад, у Швеції та Фінляндії, які тісно співпрацюють з НАТО, але зберігають традиційний нейтралітет, розроблені концепції тотальної оборони, що складаються з військової та цивільної компоненти у рамках підходу до забезпечення національної безпеки “всією громадою”.

Норвегія та Естонія, хоча і є членами Північноатлантичного альянсу, який діє за принципом колективної оборони, теж не відмовились від необхідності посилювати

боєготовність власних збройних сил та зміцнювати здатність країни самостійно реагувати на кризу будь-якого зразка.

З урахуванням прийнятої в Україні стратегії всеохоплюючої оборони вирішальне значення набуває планування використання для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо), а також превентивних дій та застосування всіх форм і способів збройної боротьби з агресором.

Загальна система планування оборони України в сучасних умовах має виглядати таким чином, щоб вона не лише об'єднувала всі види планувань підготовки держави до відсічі збройної агресії та безпосередньо її відбиття, а й встановлювала зв'язок між документами, а також принципову хронологічну послідовність їх відпрацювання.

Доцільно визначити загальну тривалість відпрацювання усіх документів Плану оборони терміном не більше одного року, щоб більша частина часу припадала на виконавчу фазу, яка б тривала протягом 4 років. Дуже важливим уявляється також остаточно прив'язати строки планування до термінів каденції Президента України з точки зору, що він по статусу є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України.

Треба чітко усвідомити, що розроблення плануючих документів – це лише частка величезної роботи з усього процесу планування оборони держави, що має здійснюватися постійно. Дуже велике значення мають організація постійного контролю за виконанням усього комплексу відомчих планів, регулярне їх погодження та перевірка відповідності завданням всебічного забезпечення застосування сил оборони України, систематичне їх уточнення та оновлення за необхідності, підготовка відповідних фахівців.

*Музичко О.Є., д.і.н., доцент
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, м. Одеса*

НАБУТТЯ УКРАЇНЦЯМИ ДОСВІДУ АНТИКОМУНІСТИЧНОЇ БОРОТЬБИ У СКЛАДІ ІСПАНСЬКОЇ АРМІЇ ФРАНСІСКО ФРАНКО

У 1920–1930-х роках в умовах бездержавності українці не мали своїх збройних сил. Цей вакуум довелося долати двома шляхами: формуванням підпільної збройної мережі силами УВО, а потім ОУН та беручи участь у складі іноземних збройних сил у локальних воєнних конфліктах, що відбувалися у світі напередодні Другої світової війни. Сучасна історіографія мало уваги приділяє цьому аспекту. У жодній із великих узагальнюючих праць з історії українського війська ми не знайдемо інформації про участь українців у боротьбі проти комунізму у складі армії генерала Ф. Франко в Іспанії у 1936–1939 роках. Однак ця тема є актуальною та важливою. Участь у складі іноземних армій надавала українцям величезний бойовий досвід, формувала в них необхідний запал героїки та енергії для подальшої боротьби, що зміг бути використаний Дружинами українських націоналістів, похідними групами ОУН, УПА, дивізією “Галичина”, Українською національною армією під час Другої світової війни. На жаль, досі значно більше відомо про розпіарений у роки комуністичної окупації України досвід так званих “інтернаціональних бригад”, що були сформовані агентами Кремля на заході України (міжвоєнна Річ Посполита) та були кинуті на комуністичне завоювання Іспанії, яке, на щастя, не відбулося.

Одними з тих, хто допомагав героїчному генералу Ф. Франко долати загрозу червоної чуми, були українські добровольці. Передумови для участі українців були закладені співробітництвом ОУН з Ф. Франко. До Іспанії за наказом А. Мельника був відправлений М. Мушинський. Там само перебував О. Чемеринський.

Найвідомішим із українців в армії Ф. Франко був Всеволод Левицький (1913–1976), член ОУН. В Іспанії він організовував українські відділи в іспанській армії. Отримав звання поручника, а згодом – сотника, відзначений п'ятьма бойовими нагородами. Був важко поранений. Представляв ОУН при іспанському уряді. Після нападу Німеччини на СРСР повернувся до Галичини. Під час Другої світової війни продовжив боротьбу проти звільнення України від російської комуністичної окупації. Після війни емігрував до Канади, був членом ветеранської організації комбатантів. Тривалий час брав участь в українському громадському житті.

Серед антикомуністичних, патріотичних, іспанських сил в армії Ф. Франко були українці, які у 1917–1920 роках боролися з комуністами у складі російських військових формувань. По-перше, це були емігранти, які задовго до початку антикомуністичного повстання осіли в Іспанії та мали іспанське підданство. Наприклад, льотчик Всеволод Марченко, який навіть був директором легендарного мадридського аеропорту “Барахас”. Героїчно загинув від рук комуністів. Серед інших осіб варто згадати В. Гурка, В. Двойченка, М. Шинкаренка. Чин українців в Іспанії надихнув українських поетів та письменників на героїчні тексти, став одним з джерел формування українця нового типу, позбавленого малоросійських комплексів.

Отже, війна в Іспанії стала одним із перших плацдармів (поряд, наприклад, з участю українців в антикомуністичному спротиві у Фінляндії) боротьби українців із загрозою комунізму. Сьогодні ця боротьба має бути серед тематики виховання нового покоління українців у їх боротьбі вже у складі армії Української держави в одвічній боротьбі з російською агресією.

*Наливайко А.Д., к.т.н., доцент,
Наливайко Л.П.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОЦЕСУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ СТРАТЕГІЧНОГО ТА ОБОРОННОГО ПЛАНУВАННЯ

Після прийняття Закону України “Про національну безпеку України” перед керівництвом Міністерства оборони (МО) України, Збройних Сил (ЗС) України та інших складових сил оборони одним із важливих пріоритетів реалізації державної політики у сфері оборони постало питання щодо здійснення нового етапу імплементації концептуальних документів стратегічного та оборонного планування (далі – концептуальні документи) в системі оборонного менеджменту.

Важливим науковим кроком у частковому вирішенні визначеного завдання, на думку авторів, є розроблення теоретико-методологічних основ імплементації концептуальних документів, якому і присвячене дане дослідження.

За результатами аналізу нормативно-правових актів у сфері оборони, вітчизняного досвіду імплементації нормативних документів державного управління, а також досвіду імплементації документів стратегічного планування в державах – членах НАТО:

сформована система концептуальних документів планування в силах оборони;

розроблена класифікація концептуальних документів за визначеними ознаками (рівнем ієрархії нормативно-правових актів, рівнем реалізації державної політики, формою документа, термінами дії);

обґрунтовані напрями та способи імплементації концептуальних документів в оборонній сфері;

запропонований алгоритм процесу розроблення проєктів нормативно-правових актів в ході імплементації концептуальних документів в оборонній сфері;

обґрунтовані і запропоновані нові термінологічні тлумачення важливих понять у сфері імплементації концептуальних документів, які можуть бути використані в якості базових у нормативних документах оборонного відомства, зокрема: імплементація концептуальних документів стратегічного та оборонного планування – сукупність цілеспрямованих організаційно-правових та інституційних заходів в оборонній сфері, які здійснюються органами державної влади, органами військового управління, організаціями, установами та спрямовані на забезпечення виконання (реалізацію) ними прийнятих на себе зобов'язань у сфері оборони шляхом впровадження вимог (положень) документів вищого рівня ієрархії у документах нижчого або рівного їм рівня та ін.;

розроблена методика щодо імплементації концептуальних документів в МО України та ЗС України.

Отримані результати досліджень можуть бути використані для удосконалення процесу імплементації концептуальних документів стратегічного та оборонного планування; підвищення ефективності оборонного планування в МО України, ЗС України та інших складових сил оборони; в якості науково-методичної бази при розробленні нормативно-правових актів в оборонній сфері.

Наливайко Л.П.,

Наливайко А.Д., к.т.н., доцент

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

НАПРЯМИ ТА СПОСОБИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ У СФЕРІ ОБОРОНИ

Одним із важливих пріоритетів реалізації державної політики у сфері оборони є виконання завдання з імплементації концептуальних документів стратегічного та оборонного планування сил оборони (далі – концептуальні документи).

За результатами аналізу нормативно-правової бази оборонного планування, сучасних теоретичних наукових досліджень та узагальнення досвіду держав-членів НАТО, імплементація концептуальних документів – це сукупність цілеспрямованих організаційно-правових та інституційних заходів в оборонній сфері, які здійснюються органами державної влади, органами військового управління, організаціями та спрямовані на забезпечення

виконання ними прийнятих на себе зобов'язань у сфері оборони шляхом впровадження вимог (положень) документів вищого рівня ієрархії у документах нижчого або рівного їм рівня. Імплементацию концептуальних документів пропонується здійснювати за наступними напрямками:

нормативно-правова імплементация – процедура реалізації положень документів вищого рівня ієрархії у документах нижчого рівня ієрархії;

інституційно-організаційна імплементация – впровадження вимог та положень нормативно-правових актів (документів) шляхом їх практичної реалізації (виконання) суб'єктами планування;

міжнародно-правова імплементация – впровадження міжнародно-правових норм і стандартів НАТО та ЄС в нормативно-правових актах складових сил оборони.

У свою чергу, імплементация концептуальних документів за нормативно-правовим та міжнародно-правовим напрямками здійснюватиметься, як правило, трьома способами: інкорпорація, трансформація і відсилання.

При інкорпорації правові норми юридичного акта вищого рівня ієрархії без будь-яких змін відтворюються в документах нижчого рівня ієрархії. При трансформації здійснюється певна переробка норм відповідного нормативного акта, який імплементується, або опрацьовуються тільки ті його положення (вимоги), які відповідають тематиці (візії, проблематиці) документа нижчого рівня ієрархії. У випадку загального, часткового чи конкретного відсилання правові норми основного нормативно-правового акта безпосередньо не включаються в текст підзаконного акта, в якому міститься лише згадка про нього.

Зважаючи на викладене, імплементация концептуальних документів може здійснюватися за одним із трьох зазначених напрямів із використанням одного із трьох способів або їх комбінації.

Нашивочніков О.О., к.і.н.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТВОРЕННЯ ОСНОВ ВМС УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Як відомо, у 2014 році, з початком російської агресії, Україна практично втратила свій флот та на даний час відбувається складний процес відродження. Подібний процес у Військово-Морських Силах Збройних Сил України (ВМС України) проходив на початку 90-х років минулого століття. Саме тому, щоб уникнути прорахунків сьогодні, необхідно звернутися до подій минулого.

Слід зазначити, що передумовою створення ВМС України став розгорнутий наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. рух за відродження української державності та її збройних сил, зокрема національного військового флоту. Водночас, сам процес створення основ ВМС України у 1991–1994 роках відбувався у три етапи. Перший етап, що проходив з 24 серпня 1991 року по 5 квітня 1992 року, це – початок реалізації ідеї відродження української армії та флоту, закладання правових засад для формування Військово-Морських Сил як нового виду Збройних Сил України; початок процесу українізації Чорноморського

флоту Радянського Союзу на напівлегальній основі та складання частиною особового складу флоту військової присяги на вірність народу України; другий етап – з 5 квітня по 1 грудня 1992 року – видання Указу Президента України від 5 квітня 1992 р. № 209/92 “Про невідкладні заходи з будівництва Збройних Сил”, створення відділу підготовки Військово-Морських Сил (Управління Військово-Морських Сил) у Головному штабі Збройних Сил України, призначення командувача ВМС України, об’єднання патріотично налаштованих офіцерів в Орггрупу ВМС України.

Зазначимо, що саме Орггрупа ВМС України відіграла важливу роль в процесі розбудови національного військового флоту. Адже завдяки наполегливій праці офіцерів цього позаштатного підрозділу активізувався процес створення основ ВМС України.

Третій етап – з 1 грудня 1992 року по 7 серпня 1994 року характеризувався введенням штатів ВМС України, інтенсивною роботою командування і штабу ВМС із формування структур ВМС, початком реалізації заходів бойової підготовки. Також на цьому етапі було започатковано міжнародну співпрацю з провідними морськими державами. Однак на цьому етапі відбувалося поступове усунення патріотично налаштованих військовослужбовців від процесу формування ВМС України, що в подальшому привело до негативних наслідків.

Тут слід додати, що вагомими факторами, які впливали на створення основ ВМС України, були кількісний і якісний стан Чорноморського флоту Радянського Союзу на момент проголошення Україною незалежності, наявна кораблебудівна промисловість того часу, а також вкрай напружена суспільно-політична ситуація у Криму та м. Севастополь, де базувалися основні сили Чорноморського флоту, яка була спричинена антиукраїнською позицією командування Військово-Морського Флоту Об’єднаних Збройних Сил СНД і Чорноморського флоту.

Однак головною перешкодою на шляху створення національного військового флоту, на думку автора, була позиція тогочасної української влади, яка практично стояла осторонь від вирішення питань українізації Чорноморського флоту СРСР.

Ярич В.П.

*Кам’янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам’янець-Подільський*

РОЛЬ МОЛОДИ ОУН У ПРОЦЕСІ БОРотьБИ ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Історія України – це передусім історія боротьби, змагань за державну незалежність України, боротьби, яка триває й досі, та свідками і учасниками якої стало сучасне покоління. Можемо констатувати, що у вирі цієї боротьби домінанта державницьких категорій стала потужнішою та такою, яка визначає розвиток нашої країни. У цьому місці варто наголосити на процесі декомунізації та героїзації власної історії і борців за незалежність. До числа таких належать різні генерації української молоді: від Крут і до ще незабутих подій на Майдані та участі у захисті української держави від російської агресії. Вивчення історичних студій спонукає нас до висвітлення процесу боротьби української молоді у лавах Організації українських націоналістів за державну незалежність.

Важливо наголосити, що ОУН постала з возз'єднання Української військової організації, Союзу української націоналістичної молоді і низки інших симпатиків ідеї незалежності. Закономірним є той факт, що після створення організації у 1929 р. виховання молоді посіло одне з ключових напрямів її діяльності. Союз української націоналістичної молоді (СУНМ), в якому згуртувалась активна й талановита молодь, мав значні ідеологічні напрацювання та інтелектуальний потенціал. Саме з його середовища вийшла нова генерація українських націоналістів, які піднесли весь рух на якісно вищий рівень. Студентське середовище Академічного дому у Львові, яке представляли Степан Охримович, Степан Бандера, Іван Габрусевич, Степан Ленкавський, Дмитро Мирон, Ярослав Стецько, Дмитро Грицай, Олекса Гасин, Роман Шухевич, Ярослав Старух, Зенон Коссак, Михайло Колодзінський, Зенон Коссак, Іван Мітрінга, це далеко не повний перелік молоді, яка пройшла шлях від Пласту до керівного складу ОУН.

Боротьба українських націоналістів проходила не тільки у мілітарній площині. Одним із найважливіших її фронтів було ідейне протистояння, відповідно вся діяльність ОУН була спрямована в першу чергу на зміну свідомості українського загалу, виховання його на прикладах героїзму та самопосягати. Ось чому в діяльності цих структур таке важливе місце відводилося збереженню пам'яті про визвольну боротьбу. 30 листопада 1932 р. відбувся експропріаційний акт, здійснений молодими членами ОУН в м. Городок Львівської області, окупованої у міжвоєнний період другою Польською республікою. Однак план захоплення польської пошти провалився, В. Білас і Д. Данилишин були страчені, решта отримала різні терміни тюремного ув'язнення. Ця подія призвела до серйозного резонансу серед населення. 1 червня 1934 р. молодий український націоналіст Г. Мацейко здійснив смертельний замах на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького у відповідь на акцію "Пацифікації". На нашу думку, вибір виконавців серед молоді мав на меті витворити культ героїв і тим самим забезпечити популярність ідей ОУН серед молоді.

З початком німецько-радянської війни творення молодіжних організацій набуло значних масштабів. Згодом, під час створення УПА, молодіжні осередки ОУН стали одним із основних джерел для постачання вояків до лав повстанської армії. До завдань Юнацтва ОУН входила ідеологічна, політична, моральна та фізична підготовка молоді до вступу в "дорослі" члени ОУН. Виховно-вишкільні референти працювали над організацією виховання молоді в районі. Переважно їх підбирали з учителів або людей із середньою освітою, добре обізнаних з українською історією, національною літературою та методами виховання і навчання. Ідеологічно-пропагандистські документи того часу засвідчують, що юнацтво ОУН як ідейний виразник, учасник і організатор нової української генерації для боротьби за українську соборну державу змагатиме, щоб універсально та в усіх формах підсилити цю боротьбу під прапором української національної революції. Наукові дослідження свідчать, що молодіжні організації ОУН боролися проти окупантів на рівні з підпіллям до середини 50-х рр. ХХ ст.

Із вище зазначеного підсумуємо, що молодь відіграла важливу роль у боротьбі, розвитку та функціонуванні ОУН, а разом з тим підсилювала український дух та в майбутньому змогла утримати бажання боротьби у своїх сім'ях та передати майбутньому поколінню ідею незалежності України.

*Нікіфоров І.А., к.т.н.,
Скиданова А.В., к.і.н.
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

ЗЕНІТНІ ВІЙСЬКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Тривалий характер Першої світової війни створив передумови для суттєвих змін у забезпеченні військ озброєнням і військовою технікою та у воєнному мистецтві. Вдосконалення літальних апаратів, їх спеціалізація дали авіації основну, а повітроплаванню – забезпечувальну роль під час ведення бойових дій. Разом із тим постала проблема боротьби з авіацією, а отже необхідність у збройних силах із новим видом озброєння – артилерійськими гарматами для стрільби по повітряному противнику.

Під час війни розпочався інтенсивний розвиток засобів повітряного нападу. Відбувся їх поділ, зокрема авіації, на винищувальну, штурмову, легку та важку бомбардувальну. Постала необхідність боротьби з літальними апаратами як для захисту діючих армій, так і для захисту прифронтових воєнних округів. Усі ці явища вповні відчувалися на землях України, по території яких проходили відтинки Східного фронту. Постаючи у роки Великої війни, згодом вони відіграли важливу роль у боротьбі за владу в Україні.

Для виконання завдань захисту від нападу повітряного противника в армії Російської імперії формувалися протиповітряні батареї наступних типів: 1) позиційні – у складі чотирьох 75-мм гармат в кожній батареї – для протиповітряної оборони фортець (з 1914 р.); 2) окремі автомобільні – по чотири автомобілі “Уайт” з 76,2-мм зенітними гарматами (з 1915 р.); 3) окремі легкі – у складі 4–6-ти 76,2-мм польових гармат зразка 1900 р. або 1902 р., пристосовані для стрільби по повітряних цілях (з 1915 р.); 4) броньовані автомобільні – по чотири автомобілі “Purlesse” з 40-мм зенітними гарматами системи “Віккерс” (з 1916 р.); 5) пересувні – по чотири 76,2-мм зенітні гармати, встановлені на дерев’яних платформах, які переміщувалися за допомогою кінної тяги (з 1917 р.); 6) залізничні – по дві 76,2-мм зенітні гармати, встановлені на залізничних платформах (з 1917 р.).

Аналізуючи дії згаданих вище зенітних засобів, можна стверджувати, що вони змогли нанести значні втрати повітряному противнику. Проте варто визнати і той факт, що до кінця війни ефективність зенітного вогню все ще була недостатньою.

Також можна стверджувати, що у роки Першої світової війни сформувався праобраз майбутніх військ ППО, було закладено основи її організації й управління. У цей же період відбувся поділ протиповітряної оборони на військову і об’єктову. Значний розвиток отримала теорія боротьби з повітряним противником. Вперше були розроблені зенітні гармати. Усі ці напрями зазнали подальшого розвитку у міжвоєнну добу.

*Ніколаюк Т.А., к.і.н., доцент
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури, м. Київ*

ВІЙСЬКОВІ ЗВИТЯГИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА НА КАРТИНАХ ХУДОЖНИКІВ

Українське козацтво утворилося як збройна самоорганізація народу, яка захищала землю від поневолювачів. Козацькі військові звітяги часто зображувалися на картинах відомих художників.

На картині Б. Карабуліна “Взяття Луцького замку С. Наливайком” зображені події, пов’язані з антипольським повстанням С. Наливайка у 1594–1596 рр. Слуги польського магната О. Калиновського закатували батька Северина. Повсякденно бачачи наругу, яку чинили польські пани, Северин очолює повстання і восени 1595 р. здійснював на Волині рейди на міста та маєтки польської шляхти. Під час ярмарку і судової сесії, коли до Луцька прибули пани й купці, він пішов під місто. І хоча мешканці намагалися домовитися із козацьким ватажком про викуп, С. Наливайко все ж таки вирішив покарати польське передмістя Луцька, пограбувавши його й таким чином помстившись полякам за утиски над українцями.

На картині А. Орленова “Козаки захоплюють Кафу” зображено як 22 липня 1616 року гетьман Петро Сагайдачний із 4000 козаками висадилися на берег і підійшли до воріт Кафи. Раптовим нападом вони захопили міську цитадель, підпалили османські галери і взялися звільняти християнських невільників. Аби забрати якнайбільше бранців на свої чайки, козаки викинули чималу частину захопленого добра, тим самим підтвердивши свою обітницю визволяти із неволі християн, яку давали перед своїми походами.

Картина М. Добрянського “Битва під Пилявцями” висвічує блискучу перемогу української армії у Пилявецькій битві, яка відбулася на початку національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Під час битви українська армія захопила всю ворожу артилерію (92 гармати) та величезний обоз із матеріальними цінностями. Ця перемога надала можливість українцям створити власну державу – Гетьманщину.

На картині М. Самокиша “Бій Богун з С. Чернецьким під Монастирищем у 1653 р.” зображені події, про які один із польських літописців зауважив: “польське військо тут велику шкоду і сором свій побачило і пізнало”. 21 березня поляки під керівництвом С. Чернецького обложили козаків у місті Монастирище і почали штурм, але захопити його не спромоглися. Вінницький полковник Іван Богун, скориставшись ситуацією, непомітно вивів частину козаків з міста; половині наказав переодягнутися в татарський одяг і наступати, а сам з іншою частиною війська вдарив у тил ворога. Поляки, впевнені, що до українців надійшло татарське підкріплення, почали в паніці тікати.

Сюжетом картини І. Репіна “Запорожці пишуть листа турецькому султанові” став відомий лист, написаний козаками у 1676 році як відповідь на вимогу османського правителя Мехмеда IV підкоритися. Але запорожці на чолі з кошовим отаманом Іваном Сірком вважали себе опорою православ’я і тому, відповідаючи султану, використали лайку.

Таким чином, українське козацьке військо завжди стояли на захисті українських земель проти зовнішніх ворогів, що стало темою творчості багатьох видатних художників.

Олійник К.А.
Центральний науково-дослідний
інститут озброєння та військової
техніки Збройних Сил України, м. Київ

ФЛАГМАН УКРАЇНСЬКОГО МОРСЬКОГО ДВИГУНОБУДУВАННЯ

Суднобудівна промисловість в Україні після набуття нашою державою незалежності залишила у спадок потужний промисловий потенціал – вісім високооснащених, високоприбуткових суднобудівельних заводів та сотні підприємств суднобудівної промисловості, що складала близько 30% обсягу суднобудування колишнього СРСР.

Численні наукові установи, науково-виробничі підприємства радянської України створювали комплектуючі, які поставлялися на верфі для комплектування кораблів, що будувалися. Серед таких виробників окрему позицію посідає НВП “Зоря-Машпроект”, яке успішно продовжує створювати газотурбінні силові установки (ГТУ) для кораблів.

Потреба в легких механічних установках виникла після Другої світової війни і була обумовлена необхідністю зниження водотоннажності корабля з метою збільшення його швидкості. На реалізацію такого технічного рішення претендував авіаційний газотурбінний двигун, але спроби використання його на катерах себе не виправдали. Необхідно було створити морську газову турбіну.

Такою силовою установкою став двигун конструкції С.Д. Колосова, майбутнього генерального конструктора і родоначальника НВП “Зоря-Машпроект”.

Першою можливістю реалізації задуму з’явився варіант оснащення ГТУ торпедного катера пр.183. Ця пропозиція була підтримана Головним управлінням кораблебудування (ГУК) ВМФ та розглянута Міністром суднобудівельної промисловості СРСР (далі – Мінсудпром) В.А. Малишевим. До того ж у 1950 р. у Військово-морській академії імені академіка А.Н. Крилова відбувся перший випуск групи фахівців-інженер-механіків з експлуатації ГТУ.

Багато хто в міністерстві був проти можливості використання газових турбін у суднобудуванні, і така пропозиція ними розцінювалася як авантюра. Однак Мінсудпром і ГУК ВМФ звернулися до уряду країни, за результатом чого вийшла Постанова Ради Міністрів СРСР від 14 серпня 1950 р., у якій заводу Міністерства авіапромисловості пропонувалося модифікувати авіаційний двигун ТРДВ-1 під торпедні катери пр.183 і поставити суднобудівельному заводу Мінсудпрому впродовж 1951 р. три двигуни. Таким чином, було ухвалено рішення уряду про створення корабельного газотурбінного двигуна шляхом модифікації авіаційного прототипу. За результатом успішних державних випробувань головного катера двигун конструкції С.Д. Колосова став першим газотурбінним двигуном в СРСР, що застосовувався на кораблях.

З метою подальшого розвитку нового напрямку в двигунобудуванні постало питання про необхідність створення дослідно-конструкторської і виробничої бази для розробки і серійного випуску корабельних ГТУ. Після ретельного обстеження кількох варіантів, з урахуванням місця розташування майбутніх промислових потужностей, вибір був зроблений на користь Південного турбінного заводу в м. Миколаєві, який проектувався під випуск судових парових турбін і почав будуватися з 1948 р.

На той час технічний рівень газових турбін був ще невисокий. Сумнівів у доцільності застосування газових турбін на флоті було багато і в Радянському Союзі й за кордоном.

Перша морська газотурбінна установка отримала назву М1 і була перехідною моделлю від авіаційного до морського газотурбобудування та першою серійною. Наступний двигун М2 розроблявся вже як базовий для різних класів кораблів, і перші турбіни були встановлені на СКР пр.159.

Переваги газотурбінних силових корабельних установок дедалі більше завойовували своїх прибічників. Раніше ГТУ використовувалася для прискорення корабля разом з дизелями, що забезпечували основний хід. Згодом постало питання використання турбіни вже в якості головної енергетичної установки. Такий двигун був розроблений у Миколаєві й встановлений у 1960 р. на великому протичовновому кораблі (ВПК) пр. 61 “Комсомолец Украины”, який зійшов зі стапелів Суднобудівного заводу ім. 61 комунара м. Миколаєва, і став першим у світі кораблем, у складі головної енергетичної установки якого були лише газові турбіни.

У 1965 р. в експлуатації знаходилося вже більше 130 ГТУ.

На сьогодні триває активна фаза поповнення ВМС ЗС України кораблями – корветами, бойовими катерами насамперед.

Утім, Україні важко конкурувати з провідними країнами в галузі кораблебудування, які мають науково-дослідні установи, що спеціалізуються на створенні високотехнологічних суднобудівних технологій, озброєнь та морської техніки. Водночас, наявність замкненого циклу створення корабельних ГТУ в Україні свідчить про спроможність будувати кораблі з такими двигунами на її верфях не тільки для національного флоту, а й для інозамовників.

Олійник О.М., к.е.н.

*Інститут всесвітньої історії НАН
України, м. Київ*

ДОСВІД ЯПОНІЇ З ОЦІНКИ СПРОМОЖНОСТЕЙ СИЛ САМООБОРОНИ

Ключовим питанням оборонного планування оборонного відомства будь-якої країни є ефективне використання бюджетних коштів задля забезпечення належного рівня спроможностей Збройних Сил/Сил оборони. Задля вирішення цього завдання у 2013 р. керівництво Сил самооборони Японії (ССЯ) розробило методіку оцінки рівня спроможностей Сил самооборони на основі аналізу об'єднаних операцій Сухопутних сил, Військово-морських та Повітряних сил. Ця методіка отримала назву “планування на основі спроможностей»” (ПОС). Спочатку (ПОС) складався з чотирьох послідовних компонентів: аналізу функціональної сфери, аналізу функціональних потреб, аналізу функціональних рішень та пост-незалежного аналізу. Перевагою ПОС є те, що ця методіка дозволяє виявити пріоритетні напрями використання ресурсів та розвитку Сил оборони.

Застосування ПОС дозволило виявити перспективні напрями розвитку динамічних об'єднаних Сил самооборони, зокрема такі: надання пріоритету спільним операціям у випадку застосування ССЯ; пріоритетний розвиток спроможностей морських та повітряних сил, а також сил швидкого реагування; посилення принципів командування та керівництва (С2), а також інформаційних та комунікаційних спроможностей; розвиток

широкомасштабної логістичної інфраструктури (підготовка та навчання особового складу, розвиток виробничої та технологічної інфраструктури, дослідження та розробки та ін.).

Поняття об'єднані Сили самооборони означає надання переваги об'єднаним операціям при застосуванні ССЯ, а також здійснення оцінки спроможностей на основі спільних операцій та розміщення ресурсів з точки зору їх спільної оптимізації. Під динамічністю ССЯ розуміється посилення мобільності та транспортабельності військових формувань. Ідея динамічних об'єднаних сил Самооборони полягає в тому, щоб побудувати такі ССЯ, які здатні виконувати різні завдання в залежності від умов з акцентом на готовність, стійкість, гнучкість та об'єднаність.

Принципам гнучкості та об'єднаності надається особлива увага. Відповідно до принципу гнучкості підтримується такий рівень інфраструктури, що дозволяє краще виявити спроможності ССЯ, що дають змогу як кількісно, так і якісно виконувати різні за призначенням завдання. Згідно принципу об'єднаності здійснюється координування взаємодії між урядом, місцевими органами влади, приватним сектором та іншими установами.

З'ясування принципів та вимог до сучасних ССЯ, а також досвіду Японії щодо їх оцінки на основі спроможностей дозволяє зрозуміти чому пріоритет щодо розвитку ССЯ надається саме Морським та Повітряним силам, а також силам швидкого реагування.

Використання методики оцінки ССЯ на основі спроможностей внесло корективи і в практику стратегічного планування в ССЯ. Поряд із такими стратегічними документами у сфері безпеки та оборони як Стратегія національної безпеки, Стратегія національної оборони, Національна воєнна стратегія, розробляється також Концепція об'єднаних операцій та План об'єднаного командування.

Досвід Японії щодо оцінки ССЯ на основі спроможностей об'єднаних операцій дозволяє зробити висновок, що така оцінка дає змогу виявити перспективні напрями розвитку Сил оборони, більш ефективно розміщувати бюджетні ресурси у сфері оборони, а також здійснювати більш перспективне планування у сфері національної безпеки та оборони.

*Павліченко О.О., к.і.н., доцент,
Кудрявцева Н.А.*

*Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

В.К. ЛИПІНСЬКИЙ ТА П.І. ЗАЛІСЬКИЙ ПРО РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І АРМІЇ

В.К. Липинського можна віднести до неординарних постатей історії України. Його феномен полягає у тому, що поляк за народженням, римо-католик за віросповіданням, здобувши європейську освіту (університети Кракова і Женеви), намагаючись змінити ставлення польської інтелігенції до української нації, він все своє життя відстоював ідею створення незалежної української держави. Його активна наукова, громадська і політична діяльність обумовила велику кількість кореспондентів, які були різні за віком, політичними переконаннями та фахом. Серед них були представники не тільки Правобережної України, Галичини, а й Слобожанщини. До останніх належить уродженець Харківської губернії

генерал-майор П.І. Заліський – визначний військовий та політичний діяч початку ХХ ст. Його політичні погляди на розбудову української держави багато в чому збігались з ідеями В.К. Липинського. З огляду на це, викликає інтерес листування В.К. Липинського з П.І. Заліським, яке виникло під час еміграції у Європі.

У складний час еміграції, незважаючи на далеку відстань між ними та їх Батьківщиною, вони продовжували турбуватися про її долю. Саме тут, в еміграції у них був час обміркувати пережиті ними революційні події, дати відповіді на питання, що їх турбували, насамперед про створення та розвиток української держави. У цей період В.К. Липинський вже виділився як теоретик консервативного гетьманського руху, очолив Український Союз Хліборобів Державників, написав “Листи до братів-хліборобів”, де виклав головні ідеї облаштування майбутньої української держави.

П.І. Заліський теж зосередився на аналізі розбудови України і виклав своє бачення в статті “Завдання правительства на Україні”, до якої схвально віднісся В.К. Липинський і надрукував її в п’ятій книзі “Хліборобської України”. У вказаній статті П.І. Заліський виклав оригінальний план розбудови держави, який передбачав наступні заходи: раціональне використання природного і демографічного потенціалу країни; раціональний розподіл економічних і природних ресурсів та прибутків з них; впровадження відповідного законодавства, яке б сприяло розвитку держави (регулювало діяльність населення, запобігало виникненню дуже багатих і бідних, захищало кожного громадянина). Виконання цих завдань, за П.І. Заліським, забезпечувалось дотриманням наступних принципів державної організації: приватної власності; громадянських свобод (недоторканність особи, свобода слова, друку, зборів та інш.); підтримки корисної для всіх (як суспільства, так і держави) праці; принцип державної необхідності даного моменту, який за певних умов (їх визначає держава) обмежує дію перших двох принципів.

Особливе значення П.І. Заліський приділяв земельній реформі, яка базувалась на передачі землі селянам у приватну спадкову власність. Кількість наданої землі залежала від регіону (фізичні властивості ґрунту і клімату), складу сім’ї, середнього пожиточного показника за рік на одну людину та продуктивності господарства. Решта землі переходила до держави, яка через спеціальні комісії розподіляла її між хліборобами. За користування землею селяни мали віддавати урядові частину врожаю, норма якого складалась з урахуванням потреб держави та об’єктивної оцінки даного господарства.

У фінансовій сфері П.І. Заліський пропонував впровадити прибутковий прогресивний податок, який мав забезпечити матеріальну стабільність населення. Постійні надходження до державної казни мали також відбуватися за рахунок оподаткування монополій та експлуатації державного майна.

У питаннях освіти він відстоював професійно-орієнтовану школу і необхідність підготовки населення до військової служби як у фізичному, так і моральному сенсі.

Щодо правоохоронних структур, то П.І. Заліський вважав, що вони мають підпорядковуватись виконавчій владі, забезпечуватись достатньою кількістю кваліфікованих працівників для забезпечення охорони “міст і волостей” та отримувати матеріальну підтримку з боку держави.

У військовій справі П.І. Заліський відстоював будівництво армії на засадах загальної військової повинності. Всі придатні чоловіки віком від 18 до 20 років зобов’язані були пройти військову службу. Важливе місце у розбудові української армії відводилося

вихованню професійних кадрів, в ході якого поряд зі спеціальною підготовкою значна увага приділялась фізичному загартуванню та патріотичному вихованню. Реформування армії здійснювалось за умов відповідного матеріального та технічного забезпечення. Тільки така патріотична армія з високим рівнем матеріально-технічної підготовки могла бути надійною захисницею своєї батьківщини.

Отже, П.І. Заліський був прихильником створення незалежної української держави, успішний розвиток якої бачив за умов реформування усіх сфер життя.

Панченко К.Д.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

УКРАЇНСЬКИЙ ПРОРИВ: СЕКТОР БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

22 з половиною роки незалежна Україна жила в злагоді. І здавалося, що так буде завжди. Однак 2014 рік перевернув всі наші уявлення. Війна з можливої перетворилася в реальну, ворог – з умовного в конкретного. І прорив у питаннях безпеки і оборони став насущною запорукою виживання нації. Якщо оцінювати зміни в секторі безпеки і оборони України, які відбулися за 29 років незалежності, а особливо за останні шість років, то можна констатувати: наша держава стала вагомим елементом системи регіональної безпеки в Європі.

Після розпаду СРСР в 1991 році на території України дислокувалися три загальновійськових та три танкових армії, армійський корпус, чотири повітряних армії, одна армія протиповітряної оборони, ракетна армія, Чорноморський флот, два вузли системи попередження про ракетний напад, інші військові формування. Так, 29 років тому Україна теоретично могла мати одну з найсильніших армій світу і стати активним гравцем на міжнародній арені, претендуючи на 3 місце в світі за військовою потужністю.

Реформи, які проводилися в українській армії, швидше були схожі на занепад оборонного потенціалу країни – постійне скорочення чисельності особового складу і техніки, недофінансування, повна розбалансованість оборонного бюджету, відсутність адекватної бойової підготовки, відсутність належного оснащення військ сучасними або хоча б модернізованими зразками техніки. Російська агресія проти України стала каталізатором значних змін в секторі безпеки і оборони країни, поділивши історію його розвитку на період до і після 2014 року. На законодавчому рівні він закріпив євроатлантичний курс розвитку країни, а також зафіксував пріоритети розвитку сектора безпеки і оборони. Крім того, були прийняті окремі ключові документи, які стосуються розвитку Збройних Сил України, озброєння і військової техніки та оборонно-промислового комплексу країни.

Таким чином, шлях становлення сектора безпеки і оборони України був довгим, звивистим й не легким. Але прикладені за 29 років зусилля і необхідність зі зброєю в руках відстоювати незалежність і територіальну цілісність країни сприяли тому, щоб Збройні Сили України перетворилися на сучасну озброєну, екіпіровану, підготовлену і, що найголовніше, мотивовану армію, яка знає ціну невірних рішень і поразок. Ця армія сьогодні стримує

чисельно переважаючого противника від розширення агресії і готується сприяти відновленню територіальної цілісності нашої країни.

*Петренко І.М., д.і.н., професор
Полтавський університет економіки
і торгівлі, м. Полтава;
Соколюк С.М., к.і.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

УЧНІ ТА ВЧИТЕЛІ ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКІЛ ЛІВОБЕРЕЖНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЄПАРХІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

У Першій світовій війні Україна стала об'єктом зазіхань держав Європи. Так, Російська імперія, володіючи більшістю українських земель, прагнула захопити ще Галичину, Буковину та Закарпаття, а також ліквідувати організаційні центри українського визвольного руху. Свої грабіжницькі наміри вона прикривала прагненням зібрати всі “російські” землі воедино. Австро-Угорська імперія мала на меті приєднати до своїх володінь Волинь і Поділля. Німецька імперія за рахунок приєднання українських Східних і Південних земель добивалася розширення своїх володінь, а німецькі політики вважали їх загарбання найважливішим кроком до розгрому Російської імперії.

Війна принесла українським землям руйнацію господарства, гальмування поступального розвитку, деформацію структури виробництва, посилення залежності від іноземного капіталу. І хоча бойові дії відбувалися тільки на західних теренах, війна пройшла потужною лавиною по всій Україні, забравши життя близько 0,5 млн осіб населення (у сучасних кордонах).

Поставивши у стрій представників усіх суспільних верств, Велика війна долучила до участі в ній представників церковнопарафіяльних шкіл (початкові школи при парафіях у Російській імперії для дітей православного віросповідання переважно незаможних соціальних верств населення). Маючи суттєву пільгу у терміні служби в російському війську із середини ХІХ ст., військові реформи 1874–1914 рр. значно її знівеливали. Діяла тільки пільга з відбування військової повинності учителям церковнопарафіяльних шкіл, запроваджена Постановою Синоду від 9–23 жовтня 1891 р. Утім, із початком війни чимало вчителів церковнопарафіяльних шкіл були призвані до війська та відправлені на фронт.

Так, протягом 1914/15 навч. року 163 вчителі шкіл Чернігівської єпархії пішли на війну. Учитель Кролевецької Преображенської церковнопарафіяльної школи П. Писаренко пішов у армію добровольцем. Прапорщиками служили вчитель Максимівської школи Борзнянського повіту Н. Артюх, Вирівської однокласної школи Конотопського повіту М. Бабич та Іванівської церковнопарафіяльної школи Новозибківського повіту І. Гнутик. Деякі із них на війні виявили героїзм і були відзначені нагородами. Жінки-педагоги церковнопарафіяльних шкіл не залишилися осторонь важких випробувань війни, доглядаючи хворих та поранених воїнів у лазаретах і госпіталях. Так, учительки Комарівської школи Борзнянського повіту Н. Ягодівська та Микільсько-Слобідської Остерського повіту С. Томкевич працювали у лазареті сестрами милосердя.

Характерно, що всі вчителі церковнопарафіяльних шкіл Чернігівської єпархії відраховували 2–3% від своєї заробітної плати на утримання поранених на війні. Загалом, протягом 1914/15 навч. року від учнів та вчителів на пожертви для утримання поранених у шпиталях надійшло 8 897 крб 96 коп.

Таким чином, у Першій світовій війні взяли участь, крім інших верств населення, учні та вчителі церковнопарафіяльних шкіл українських єпархій РПЦ Лівобережжя України. Чимало із них воювало добровольцями та проявили героїзм. Підтримували воїнів і вчительки церковнопарафіяльних шкіл, які працювали сестрами милосердя в госпіталях і лазаретах.

Як і Перша світова, віроломно розпочата у 2014 р. війна Росії проти України стала виявом кращих людських чеснот українців – героїзму та готовності до самопожертви і милосердя, підтримки воїнів-захисників.

Плужник Л.М.

Офіс Президента України, м. Київ

СТАН РОЗВИТКУ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

З огляду на загальносвітові тенденції створення та розвитку сил спеціальних операцій Президентом України у 2007 році був виданий Указ “Про додаткові заходи щодо підвищення боєздатності Збройних Сил України”, на виконання якого була затверджена Програма розвитку Сил спеціальних операцій та сформовано Управління спеціальних операцій Генерального штабу. Виконання Програми розвитку ССПО передбачалося здійснити протягом 2008–2011 років. Метою було визначено формування ССПО як окремої організаційної структури Збройних Сил, а саме передбачалося створення Командування ССПО та перепідпорядкування йому військових частин спеціального призначення видів Збройних Сил України. Однак, у зв’язку з невідповідними обсягами фінансування, заходи передбачені Програмою, не були виконані у повному обсязі, унаслідок чого вона залишилася нереалізованою.

У друге питання щодо створення Сил спеціальних операцій Збройних Сил України постало з початком прихованої агресії Російської Федерації проти України та було відображено в Указі Президента України від 24 вересня 2014 року №744/2014 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності” і Замислі оптимізації та реорганізації Збройних Сил України.

На даний час, видано ряд нормативно-правових актів щодо створення та функціонування ССПО. Відповідно до завдань, визначених Командуванню Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, їх основними завданнями в мирний та воєнний є ведення спеціальної розвідки, проведення спеціальних дій, організація руху опору, участь у боротьбі з тероризмом та морським піратством, проведення інформаційно-психологічних операцій (акцій), участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки та антитерористичних операціях, участь у заходах щодо здійснення захисту життя і здоров’я громадян та об’єктів державної власності за межами України, участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами противника та незаконними збройними формуваннями, запобігання розповсюдженню зброї масового ураження, пошуково-рятувальні дії, інші завдання, визначені Головнокомандувачем Збройних Сил України.

У грудні 2015 року було видано наказ Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України “Про затвердження Концепції формування та розвитку Сил спеціальних операцій Збройних Сил України”. Відповідно до положень Концепції протягом 2016 року прийнято у безпосереднє підпорядкування Командування Сил спеціальних операцій військові частини інформаційно-психологічних операцій, військові частини спеціального призначення і сформовано військової частини управління та забезпечення, навчально-тренувальний центр та з листопада 2016 року розпочато підготовку особового складу на його базі; протягом 2017 року відпрацьовано керівні документи з бойового застосування, підготовки та всебічного забезпечення Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, оптимізовані штати військових частини спеціального призначення для забезпечення досягнення ними можливостей щодо самостійного планування та управління діями підпорядкованих підрозділів спеціального призначення у ході виконання поставлених завдань, організовано оперативну та бойову підготовку військових частин (підрозділів) Сил спеціальних операцій Збройних Сил України за стандартами НАТО, розпочато оснащення Сил спеціальних операцій Збройних Сил України сучасними зразками озброєння та військової техніки; протягом 2018–2020 років забезпечено досягнення Командуванням, військовими частинами (підрозділами) відповідно повних оперативних та бойових спроможностей, продовжилося переозброєння військових частин (підрозділів) Сил спеціальних операцій Збройних Сил України сучасними зразками озброєння та військової техніки, здійснено переведення Сил спеціальних операцій Збройних Сил України на стандарти НАТО.

Реалізація всього спектру зазначених вище заходів дозволило створити новий рід сил з комплектом сил і засобів, спроможних виконувати завдання за призначенням. На цей час здійснюється відпрацювання нових документів з питань розвитку Сил спеціальних операцій на період до 2036 року.

*Покотило О.І., к.і.н., старший дослідник
Головний департамент з питань
національної безпеки та оборони
Офісу Президента України, м. Київ*

МЕМУАРНА ЛІТЕРАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВІЙСЬКОВЕ БУДІВНИЦТВО В УКРАЇНІ (1991-2000 рр.)

Спогади учасників творення сучасної української армії, написані на основі особистої пам’яті, а також завдяки зробленим свого часу записам про розвиток ключових подій, надають дослідникам суттєву допомогу при оцінці впливу людського фактору на творення національних Збройних Сил. Мемуари учасників недавніх подій є цінними, бо становлять спільний інтерес для громадськості. Зважаючи на те, що споминам властивий певний суб’єктивізм і можливі деякі неточності, спогади учасників подій вимагають всебічного і ретельного джерелознавчого зіставлення з наявними архівами, збірниками документів та інших нормативно-правових актів.

Спогади про реальне формування Збройних Сил України написані двома категоріями військовослужбовців, переважно офіцерами та генералами. Частина з них до розпаду Радянського Союзу займала високі командні посади, служила у військових відомствах

радянської армії, а з проголошенням незалежності України прийняла присягу на вірність народу України і брала участь у створенні та розбудові Збройних Сил незалежної держави. Другу групу спогадів опублікували офіцери, які займали незначні посади в радянському війську, але вирішили присвятити свій досвід та знання творенню Української армії.

З першої групи джерел важливу інформацію про створення Збройних Сил та їх розвиток на першому етапі містять спогади безпосередніх організаторів ЗС України: першого Міністра оборони України генерал-полковника К. Морозова, генерал-лейтенанта Г. Живиці, генерал-полковника А. Лопати, генерал-полковника М. Лопатіна, віце-адмірала Б. Кожина.

Спогади офіцерів-ветеранів – безпосередніх організаторів військових кадрових органів – зібрані в історичному нарисі “Військові кадри Збройних Сил України на рубежі століть (1991–2009 рр.)”. Автори праці – полковники у відставці А. Грановський, І. Лук’ячук, полковник О. Горобець. Серед виданих споминів у порівняльному зіставленні найбільше мемуарів присвячено темі розподілу Чорноморського флоту та створенню Військово-Морських Сил України. Суспільно-політичні та військові події на флоті впродовж 1991–1997 років знайшли відображення у спогадах М. Савченка, А. Данілова, М. Мамчака.

Науковий аналіз споминів генералів та офіцерів, безпосередньо причетних до військового будівництва незалежної України, свідчить про те, що в них подаються суттєві свідчення про створення та розвиток Збройних Сил України на першому етапі їх розвитку. В окремих споминах відображено особливості прийняття військовослужбовцями присяги на вірність народу України. З’ясовано спільну тенденцію мемуарної літератури, яка стосується будівництва Збройних Сил та їх видів: автори споминів описують важливі державні рішення, однак уникають посилань на джерела, звідки було взято відповідні відомості. У низці спогадів автори підкреслюють власну роль у вирішенні окремих завдань, пов’язаних із будівництвом Збройних Сил України.

*Попко С.М., д.військ.н.,
Починок С.М., к.військ.н.,
Скородід С.П., доктор філософії
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ТА ПРОЦЕДУР НАТО ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Закріплений у Конституції України як основному Законі Держави стратегічний курс на набуття повноправного членства України в НАТО передбачає досягнення сумісності Збройних Сил України зі збройними силами країн – членів НАТО. У контексті сказаного впровадження Україною стандартів Північноатлантичного Альянсу є необхідним процесом, з огляду на гібридну війну, яку проводить Російська Федерація як по відношенню до суверенної і незалежної України, так і до інших країн, ігноруючи при цьому всі міжнародні угоди та договори.

У таких умовах саме перехід на стандарти НАТО означає перехід на якісно новий рівень, що є запорукою остаточного позбавлення так званого пострадянського спадку. Що це означає на практиці? По-перше, це розроблення, прийняття та поступове впровадження у

Міністерстві оборони України та у ЗС України внутрішніх положень та правил, включаючи норми забезпечення та положення статутних документів, які дозволятимуть ЗС України досягати оперативної сумісності з військовими формуваннями країн – членів НАТО. По-друге, глибока та змістовна внутрішня перебудова усього військового організму, що стосується, передусім, реформування та підвищення ефективності системи управління ЗС України, впорядкування діяльності залучених до цього структур. По-третє, досягнення оптимального балансу між процедурами планування та використанням ресурсів, спроможностей в оперативній, адміністративній та матеріальній сферах.

Водночас потрібно зауважити, що “стандарт НАТО” – це не абстрактна категорія, а ретельно розроблені та формалізовані у документах регламенти та норми, які стосуються тієї або іншої сфери військової діяльності. При цьому метою запровадження стандартів НАТО є забезпечення максимальної взаємосумісності ЗС України зі збройними силами держав – членів Альянсу та важливим елементом реформування сектору безпеки і оборони України, який вважається одним із найоптимальніших шляхів підвищення рівня її боєздатності і, відповідно, обороноздатності всієї країни.

Разом з тим буде доцільним зауважити, що виконання зазначених заходів і відповідно досягнення мети стратегічного курсу України можливе лише за умови впровадження єдиного понятійно-категорійного апарату в системі впровадження стандартів та процедур НАТО в усіх складових сектору безпеки і оборони України.

*Романюк І.М., к.пед.н., доцент
Департамент воєнної політики,
стратегічного планування та
міжнародного співробітництва
Міністерства оборони України, м. Київ*

ОБОРОННИЙ ОГЛЯД В УКРАЇНІ 2019–2020 рр.: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗДОБУТКИ

На фоні завершення попереднього електорального циклу в державі (2014–2019 рр.), у тому числі дії документів стратегічного (оборонного) планування (Воєнної доктрини, Стратегічного оборонного бюлетеню України, Державної програми розвитку Збройних Сил України до 2020 року), у оборонному відомстві та Збройних Силах Указом Президента України Міністерству оборони України було визначено завдання провести оборонний огляд.

Метою оборонного огляду було оцінювання стану і готовності сил оборони до виконання завдань за призначенням у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища, за результатами якої розробляються документи оборонного планування.

Загальне керівництво оборонним оглядом здійснював Міністр оборони України. Рішенням Міністра оборони України було утворено Міжвідомчу робочу групу з питань проведення оборонного огляду, яку очолив перший заступник Міністра оборони України. Положення про Міжвідомчу робочу групу та її посадовий склад було затверджено наказом Міністерства оборони України.

До складу Міжвідомчої робочої групи увійшли представники 13-ти центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, науково-дослідних установ та іноземні радники, а саме: Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України, Державної

прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національного інституту стратегічних досліджень України, Державного концерну “Укроборонпром”.

Головними особливостями та здобутками оборонного огляду стали:

по-перше, Оборонний огляд – 2019–2020 проведено за новою філософією, яка базується на методі планування на основі спроможностей і включає елементи: процесного підходу до здійснення планування, програмування, бюджетування та реалізації (planning, programing, budgeting, execution); програмно-проектного менеджменту; використання ключових показників ефективності, що застосовується багатьма державами-членами та партнерами НАТО;

по-друге, спільна робота центральних органів виконавчої влади та інших державних органів України під час оборонного огляду дозволила сформулювати “Єдиний перелік (каталог) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони”, який став базовим документом для опрацювання перспективної моделі організації оборони, Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Каталог містить 35 типових груп спроможностей, 164 спроможності та 472 коди описів спроможностей;

по-третє, в ході опрацювання завдань оборонного огляду було активно залучено профільних іноземних радників, що сприяло виробленню загальних підходів до започаткування програм (проектів) розвитку спроможностей Збройних Сил та інших складових сил оборони, які потребуватимуть довгострокових інвестицій, у тому числі за рахунок іноземної матеріально-технічної допомоги.

24 березня 2020 року Президент України увів у дію рішення РНБО, яким затверджено Звіт щодо результатів проведення оборонного огляду Міністерством оборони України.

Скиданова А.В., к.і.н.

*Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків*

УКРАЇНСЬКА ЛІНІЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ Й ІНТЕРПРЕТАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історія Української лінії – порубіжної системи захисту, що являла собою безперервну лінію фортифікаційних споруд і природних перешкод у межиріччі Сіверського Дінця і Дніпра й функціонувала від 30-х до 70-х років XVIII ст., – відносно добре досліджена. Опорними щодо обставин спорудження й функціонування лінії можна уважати розвідки А. Скальковського, Ф. Ласковського, Д. Багалія, В. Кабузана, О. Апанович, В. Пірка, Г. Заїки. Дослідження полягали не лише у з'ясуванні чи уточненні фактографічних даних (часу, обставин будівництва, протяжності смуги тощо). Науковці інтегрували історію цього мілітарного об'єкта до контекстів геополітики Російської імперії, інженерного мистецтва у частині оборони кордонів, організації прикордонних військ (Українська ландміліція), історичної демографії краю, пов'язали спорудження Української лінії з політикою

імперських урядників стосовно Слобідських полків, Гетьманщини, Запоріжжя, розглянули у розрізі російсько-турецької війни 1735–1739 рр. Постає питання – то ж у якому сенсі про Українську захисну лінію йтиметься у війсьній історії України, зокрема якщо зважати на ті спеціальні методологічні принципи та орієнтири, які пропонує її Концепція від 2017 р. (національна спрямованість, україноцентризм, історична наступність, утвердження української державності)? Які евристичні можливості для розвитку воєнної історії України дає вивчення смуги з огляду на нові підходи до історіописання?

Українську лінію в історіографії розглядають як проєкт, який слугував перш за все геополітичним інтересам Російської імперії. У цьому випадку терени сучасної України були об'єктом, на який спрямовано політику центра. До наслідків існування Української лінії відносять зведення нанівець порубіжності слобідських полків, яка довгий час слугувала обґрунтуванням їхнього соціально-правового статусу, та заселення краю російськими однодворцями. То чи варто з огляду на це виносити Українську лінію поза дужки воєнної історії України? Очевидно, що ні. Щонайменше фортифікаційну смугу можна розглядати у системі складових воєнно-історичної науки, наприклад, у історії воєнно-інженерної справи. Національна спрямованість у такому разі не матиме прямого керунку до етносу (хоча до будівництва й утримання лінії безумовно залучалися українці), проте стосуватиметься захисту теренів сучасної України від нападів зі степу у недалекому минулому. Продуктивним може стати описування Української лінії крізь оптику теорії фронтиру, зокрема як складової еволюції “воєнного фронтиру” в “поселенський”, із відповідною увагою до творення у цих обставинах своєрідного соціокультурного простору.

Насамкінець зазначимо, що наратив про воєнну історію України у XVIII – на початку ХХ ст. не мусить розчинятися в імперській історії або ж зводиться до неґації, тлумачення цього часу виключно як прикрого періоду деструкції попередньої воєнної традиції. Очевидно, актуальним лишається питання віднайдення парадигм із добрим пояснювальним потенціалом, у яких український вимір у мілітарній історії імперій набуде історичної суб'єктності.

Сопельняк А.С.

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків*

ЖІНКА-ВОЇН ОЛЕНА СТЕПАНІВ У СПОГАДАХ І НАРИСАХ ЯРОСЛАВА ДАШКЕВИЧА

Ярославом Романовичем Дашкевичем було написано книгу “Олена Степанів – Роман Дашкевич. Спогади і нариси” на честь видатних батьків, борців за незалежність країни. Народилася Олена Степанів у сім'ї священика Івана Степаніва. Десятилітньою дитиною прийшла в школу, у 1910 р. закінчує семінарію Українського педагогічного товариства (м. Львів). З 1910 по 1911 р. “була я тоді ученицею 3 і 4 року семінара Українського педагогічного товариства при вул. Мохнацького”. Паралельно юна Олена відвідувала уроки “Сокола-Батька” професора Боберського. У 1911 р. комендант коша січових стрільців Іван Чмола створив перший пластовий осередок, до складу якого разом з учнями академічної гімназії й торговельної школи увійшли слухачки семінарії с. Василянок та студенти

університету. Про цей факт Я. Дашкевич пише: “У 1911 р. дісталася я і до другої тайної організації, як – не знаю”.

У 1912 р. вступає до Львівського університету на філософський факультет та стає активною учасницею Сокольського руху, співзасновницею товариства Січових стрільців, керівницею жіночої частини. “В осені 1912 р. я була вже студенткою. Я стала членом 1 секції “Українського студенткою союзу”, “Академічної громади”, Товариства Січових стрільців”.

У середині 1912 р. О. Степанів разом із колежанками з Жіночої громади ухвалили резолюцію. “14 грудня 1912 року відбулася в домівці “Сокола-Батька”, год. 17:30, довірочна нарада жінок при заповненій салі... проводила пані О. Січинська, відкривала М. Білецька, а реферувала К. Малицька: “Політичне положення під теперішню хвилю”, я говорила про участь і працю жінки в політичній життю”. Крім резолюцій, було вирішено згуртувати широкі верстви жіноцтва через ведення освітньої роботи та саморитянських курсів. Жінка особисто брала участь у виданні брошурок і їх розповсюдженні.

У 1912–1913 рр. Олена разом з іншими членкинями товариства намагалися мобілізувати українське жіноцтво зайняти активну громадянську позицію. Жіночий комітет підготував дві відозви до українського жіноцтва. В першій закликалися долучатися до діяльності секцій комітету (санітарна, агітаційна, скарбова та ін.), у другій – зайнятися меценатством на “потреби України”.

“Серпень 1914 року приніс нам то, чого ми собі бажали і до чого готовились від 1912 року – світову війну”. Мати з початком Першої світової війни вирушила на Східний фронт, командувала жіночою ротою, вчила військовій майстерності, доглядати і перев’язувати поранених. Степанів склала присягу на Кайзервальді. Отримала звання хорунжого. Я потрапила в полон коло Лісовичів під Болеховом з двома окруженими сотнями УСС і смома тисячами жовнівнів дня 31 мая 1915 р. коло 5 над ранком, може, трохи раніше”. З 1915 по 1917 роки вона перебувала в Ташкенті як полонена. “Шведську границю переїхала я дня 17 серпня 1917 р.”, у серпні того ж року Степанів отримала змогу повернутися до Галичини. А вже 2 листопада 1918 року однією з перших вступила в бій з польським гарнізоном Львова. Продовжувала службу під час польсько-української війни, командуючи ротою Української Галицької армії. Обіймала посаду прес-секретаря у міністерстві закордонних справ спочатку ЗУНР, а потім і УНР.

1919 року з дипломатичною делегацією приїхала до Відня. За роки служби отримала нагороди – срібну медаль Хоробрості та Військовий хрест.

*Стародубець Г.М., д.і.н., професор
Житомирський державний університет
імені І. Франка, м. Житомир*

ПРОПАГАНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ З УПА ТА ПОВСТАНСЬКИМ ПІДПІЛЛЯМ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

Антирадянський рух Опору в західних областях України в 1940-х роках мав не тільки характер відкритої збройної боротьби, а й прихованого латентного протистояння на рівні суспільної свідомості. Тому перед комуністичною владою стояло завдання переформатувати її матрицю шляхом застосування потужного арсеналу більшовицької пропагандистської машини.

Тотальна пропаганда в умовах сталінського режиму стала можливою завдяки контролю партії/держави над усіма засобами масової комунікації. Одними з перших заходів радянської влади після звільнення українських територій від німецьких окупантів стало видання друкованих ЗМІ та проведення радіофікації. Основна тематика газетних статей та радіопередач стосувалася боротьби з УПА та повстанським рухом: “Викорчовуємо останніх фашистських недобитків”, “Українсько-німецькі буржуазні націоналісти – злійші вороги українського народу”, “Ганьба і смерть клятим зрадникам” тощо.

Широкого поширення набула практика проведення мітингів і зборів мешканців сіл і містечок західних областей, на яких виступали комуністичні агітатори з лекціями на антиповстанську тематику. Для прикладу, у грудні 1946 р. по всіх селах Заліщицького району Тернопільської області було проведено збори селян і прочитано доповіді на тему “зрадницька антинародна діяльність українсько-німецьких націоналістів” і ознайомлено селян з наказом міністра ВС УРСР Строкача від 10.11.1946 р. Завдання лекторів полягало не тільки в тому, щоб розповісти про “антинародну сутність бандерівців-головорізів”, а й спонукати учасників зібрання зробити публічну заяву про засудження діяльності земляків, учасників УПА чи повстанського підпілля, звернутися до них із колективним зверненням про припинення боротьби.

Ще одна форма агітаційно-пропагандистської роботи – створення агітколективів, до складу яких входили представники місцевої інтелігенції (вчителі, завклубами), учні, місцеві активісти. Учасників цих колективів партійно-радянське керівництво залучало до читання лекцій, виступів з агітаційними доповідями, організації культурно-просвітницьких заходів на тему боротьби з УПА, організації виборів до Верховної Ради СРСР чи УРСР (1946–1947 рр.), створення колгоспів тощо. Усі ці політичні кампанії організовувалися з метою підірвати економічні основи повстанського руху.

Важливе місце в арсеналі більшовицьких пропагандистів відводилося питанням творення та поширення гасел у формі написів на фасадах будинків, розміщення їх на так званих агітаційних дошках посеред площ, вулиць, майданів районних та обласних центрів, містечок. На таких стилізованих вітринах, зазвичай, розміщували примірники свіжих випусків газет, або інші матеріали агітаційно-пропагандистського характеру.

Таким чином, в умовах збройного протистояння УПА і сталінського режиму, пропаганда займала надзвичайно важливе місце в арсеналі більшовицько-радянських форм і методів антиповстанської боротьби.

*Стасюк Ю.М., к.і.н.,
Переверзін Ю.П., к.військ.н., доцент
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ЗАГАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА: ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗРОБЛЕННЯ

Музеї з воєнно-історичної тематики у Збройних Силах України є одним із інструментів проведення військово-патріотичного виховання в основному серед особового складу у ЗС України та членів їх сімей, а також закладом із проведення воєнно-історичних досліджень з

проблем воєнної історії України. На даний час ці студії необхідні для заповнення прогалін з історії українського війська. Актуальність їх діяльності полягає у протидії російській гібридній агресії, зокрема в аспекті фальсифікації та маніпуляції у воєнній історії України.

Дану проблему активно в суспільстві стали обговорювати з початком агресії Російської Федерації проти України у 2014 році. 14 липня 2020 року Верховна Рада постановила Кабінету Міністрів України створити музей Історії українського війська у Міністерстві оборони України на основі ландшафтно-архітектурного комплексу “Садиба Даховських”. Для реалізації необхідно провести низку заходів, серед яких до першого кроку віднесемо – створення тематико-експозиційного плану музею, формування музейного зібрання, експозицій відповідного змісту. Інший крок заходів складається з відповідно обладнаних приміщень для зберігання, консервації, реставрації музейних предметів, для експозицій та виставок, а також приміщень для забезпечення належного рівня обслуговування відвідувачів, умов охорони музею, оснащення його засобами охоронної та пожежної сигналізації, фінансування та кадрів для належного функціонування музею, розкладу роботи музею тощо.

Предметом нашого дослідження є встановлення догматичних засад у розробленні загальної концепції музею з воєнно-історичної тематики. Дослідження лежить в площині нормативно-правової бази України. Вивчення й аналіз документів дозволив нам виокремити документи, які у тій чи іншій мірі унормовують вирішення проблематики воєнної історії України, воєнно-історичної роботи у ЗС України тощо.

Концепція воєнної історії України, затверджена Міністром оборони України від 08.12.2017, в якій доводиться, що воєнна історія України є національною за своєю глибокою сутністю, має свою періодизацію та водночас постає невід’ємною складовою всесвітньої воєнної історії.

У наказі Міністерства оборони України від 10.07.2019 р. № 374 “Про затвердження Інструкції з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України” визначені основні функції, завдання та основні напрями діяльності музеїв. Зазначено, що вони повинні популяризувати основи вітчизняної воєнної історії та військові традиції Українського народу.

Положення про воєнно-історичну роботу, затверджене наказом Генерального штабу ЗСУ від 29.09.2017 № 109, визначає зміст, основні напрями і завдання воєнно-історичної роботи.

Затверджена начальником Генерального штабу ЗСУ від 07.10.2020 “Доктрина з воєнно-історичної роботи у ЗСУ” визначає основні засади планування, координації здійснення воєнно-історичної роботи у процесі підготовки та застосування Збройних Сил України.

У затвердженій Командувачем Військово-Морських Сил ЗСУ від 04.12.2019 “Концепція військово-морської історії України” прописано основні завдання, які покладені на Концепцію, пріоритетні напрями дослідження військово-морської історії України основні напрями діяльності органів військового управління ВМС ЗС України із забезпечення її реалізації та періодизації військово-морської історії України.

Отже, для розроблення загальної концепції музею Історії українського війська у Міністерстві оборони України є необхідні догматичні та законодавчі основи в Україні. Проте запропоноване автором не є остаточним. Дана тема потребує всебічного обговорення та більш глибокого дослідження серед дослідників та працівників музейної справи з воєнної історії України.

*Сутюшев Т.А., к.військ.н., доцент
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків;*

Петриченко О.С.

*Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
м. Харків;*

Чупрун В.Т.

*Національний науковий центр
“Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса”, м. Харків*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА “ПАНДЖШЕРСЬКІ ОПЕРАЦІЇ” В АФГАНІСТАНІ

Панджшерська ущелина, розташована в провінції Парван Афганістану, є найважливішою комунікацією, що зв’язує центральні райони країни з районами залягання цінних рідкоземельних металів і мінералів у її північно-східному регіоні. Оволодіння цією комунікацією забезпечує не тільки доступність до районів залягання зазначених корисних копалин, а й зв’язок із прикордонними районами Таджикистану, Китаю, Індії, Пакистану, прилеглих до цього північно-східного регіону Афганістану. Необхідно відзначити підвищений інтерес транснаціональних корпорацій до корисних копалин цього регіону і, в першу чергу, лазуриту у провінції Бадахшан і берилієвих руд у провінції Кунар.

Контроль над викопними ресурсами цього регіону з боку місцевих збройних угруповань надавав широкі можливості щодо їх всебічного збагачення та забезпечення, а важкодоступність місцевості суттєво підвищувала їх оборонні можливості. Ці фактори були основою тривалого контролю території північно-східного Афганістану спочатку силами, підлеглими польовому командирі Ахмад-Шаху-Масуду, а згодом його синові – Ахмаду Масуду.

Численні спроби у 1980-х роках минулого століття оволодіння і взяття під повний контроль цього регіону здійснювалися об’єднаним угрупованням радянських і афганських військ (сил), в основному діями з боку Панджшерської ущелини, а також подальших обхідних дій з боку Файзабаду. Однак до успішних стійких результатів так звані Панджшерські операції не приводили. Не забезпечували тривалого успіху і допоміжні дії авіації і десантних формувань на схід від Панджшерської ущелини у провінціях Лагман і Кунар. У подальшому не увінчалися успіхом подібні спроби в ході операції “Всеперемагаюча свобода” з боку коаліційного угруповання сил, керованого США.

Після вимушеного залишення Афганістану військовим контингентом США та їхніх союзників у серпні 2021 року, угруповання сил сина Шаха Масуда (так званого “Північного альянсу”) також не дозволило з ходу домогтися військового успіху угрупованню руху “Талібан” на Панджшерському напрямку.

Короткий історичний огляд військових дій, що проводяться за останній час на панджшерському напрямку, говорить про його оперативну значущість та визначає актуальність ретроспективного аналізу “панджшерських операцій”. Подібний аналіз буде сприяти реалістичному прогнозуванню військових дій щодо взяття під контроль північно-східного регіону Афганістану, якщо вони будуть вестися з панджшерського напрямку.

Слід зазначити, що узагальнення результатів аналізу цих операцій сприятиме розвитку вітчизняного військового мистецтва, підготовці військових фахівців. Крім цього, такий аналіз надає певні можливості для дискусії із зарубіжними фахівцями з цієї тематики і буде сприяти досягненню єдиного розуміння у вирішенні проблем підготовки та проведення подібних операцій.

*Топальський В.Л., к.і.н., с.н.с.,
Шевченко М.М., к.філос.н.
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

АГІТАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКА І ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ

Важливою віхою українського державотворення та одним із етапів українського військового будівництва була спроба побудувати незалежну країну на території Закарпаття у 1938–1939 рр. З метою захисту своїх земель від агресивних намірів ворожих сусідів та підтримання ладу на території Карпатської України була створена Організація Народної Оборони “Карпатська Січ” (ОНОКС).

У своїй діяльності ОНОКС, як і уряд Карпатської України, надавали особливого значення агітаційно-пропагандистській та просвітницькій діяльності (АППД), що пояснювалося як необхідністю мобілізації зусиль населення краю на розбудову української держави, так і підривною діяльністю проти неї з боку Угорщини і Польщі, нападами терористів з цих країн на населені пункти Закарпаття, антиукраїнською пропагандою “п’ятої колони” серед його мешканців, а також періодичним загостренням українсько-чеських відносин.

Інформаційно-пропагандистський вплив (ІПВ) ОНОКС здійснювався з метою надання процесу державотворення Карпатської України ідейних засад та національної спрямованості. При цьому як січовики, так і населення держави мали бути готові до захисту своїх земель від зазіхань противника, насамперед від угорців та антиукраїнських сил на землях Закарпаття. Водночас зверталася увага і на майбутнє об’єднання всіх українців в окрему державу.

Для досягнення визначеної мети ІПВ здійснювався за кількома основними напрямками. Серед них: агітаційно-пропагандистська діяльність; культурно-виховна і просвітницька робота; виховання на історичних та національних традиціях; протидія діяльності і впливу угорської, польської та радянської пропаганди, русофільських організацій Закарпаття. Окремим напрямом можна виокремити інформаційне супроводження заходів і діяльності керівництва Карпатської України та Карпатської Січі. Заходи за вказаними напрямками часто проводилися паралельно.

Пропагандистська діяльність Карпатської Січі визначалася низкою принципів. Насамперед, йдеться про принцип спадковості. Узявши на озброєння ідею січового руху, свою назву нова військова структура отримала за аналогією з Легіоном Українських Січових Стрільців, що воював у складі австро-угорської армії в роки Першої світової війни. Крім того, самою назвою “Січ” підкреслювалася спадковість української мужності та відваги.

Принцип історизму знайшов прояв у впровадженні історичних назв та традицій, які існували в історичних військових формуваннях України. Використання назв із воєнно-

героїчним забарвленням (кіш, сотня, кошовий, десятник, сотник, отаман тощо) актуалізувало історичну пам'ять і позитивно впливало як на моральний стан членів ОНОКС, так і на імідж оборонної організації. Тим самим Карпатська Січ намагалася стати продовжувачем героїчних подвигів та традицій українського національно-визвольного руху, зокрема славної сторінки української історії – козацької доби.

АППД Карпатської Січі також ґрунтувалася на національному принципі, який поєднував ідеї державності, соборності, підпорядкування інтересів особистості інтересам нації. Виховання членів ОНОКС мало виразно націоналістичний характер завдяки систематичному та цілеспрямованому впливові ОУН. Усі січові відзнаки, прапор, уніформа, політичні плакати мали яскраво виражену націоналістичну символіку.

Треус С.П.

*Громадська організація “Всеукраїнська організація ветеранів-прикордонників”,
м. Київ*

ЩОДО ПРОФЕСІЙНИХ СВЯТ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Свята загальнодержавного рівня мають об'єднувати суспільство, не залежати від політичних змін та не підпадати під формулювання ситуативних рішень. Але, на прикладі прикордонної формації України маємо калейдоскоп затверджень та змін дати відзначення Дня прикордонника: 28 травня – до 1991 року всенародне свято День прикордонника (встановлений у зв'язку з підписанням у 1918 році Головою Раднаркому Декрета Про створення Прикордонної охорони радянської Росії (насправді 28 травня розглядався тільки проєкт Декрета); 28 листопада – день прийняття Закону України Про державний кордон України (1991); 28 травня – встановлене Указом Президента України 431/2003 від 21 травня 2003 р., як зміни до попереднього Указу; 30 квітня – Указ Президента України від 27 квітня 2018 року № 111/2018 “Про День прикордонника України”.

Так, під час урочистостей 27 квітня 2018 року з нагоди відзначення 100-ї річниці створення кордонної охорони УНР Президентом України була озвучена підстава встановлення Дня прикордонника України – події, пов'язані зі звільненням території України Слов'янською групою Запорізького Корпусу, на чолі з командантом отаманом В. Сікевичем, від російсько-більшовицьких військ та встановлення прикордонних знаків у районі станції Колпаково на кордоні Української Народної Республіки та Війська Донського. Насправді це відбулося на декілька днів раніше. У книзі генерал-хорунжого В. Сікевича “Сторінки із записної книжки”, події описані так: “Як тільки встановили телеграфічну лінію, я вислав телеграму до Військового Міністра, Голови Центральної Ради, Генерала Натієва і Симона Петлюри: “24 квітня, 1918 року, в 3 годині 26 хвилин, війська слов'янської групи зайняли станцію Колпаково, що на кордоні України і земель війська Дону, вигнали ворогів далеко за кордон. З того дня жовто-блакитний прапор на кордоні цих земель давав знати цілому світу, що український народ має свою державу вільною і незалежною”. Отже, датою, яка могла бути визнана підставою для встановлення Дня прикордонника України, є 24 квітня 1918 року, а не 30 квітня 1918 року. Враховуючи, що документальних підтверджень важливості для історії прикордонного відомства держави Україна дати 30 квітня встановити

не вдалося, пропонується дату Дня прикордонника України визначити, спираючись на документально підтверджену дату створення прикордонного відомства незалежної України – дату прийняття Закону України “Про Прикордонні війська України” – 4 листопада. Однак встановлення 4 листопада Днем Прикордонника України знову позначить фактично тільки невеликий період функціонування Прикордонних військ.

Держава починається з кордонів. Тому слушно було би встановити День прикордонника України – 28 липня, коли вшановується пам’ять святого рівноапостольного князя Київського Володимира Великого, який позначив кордони держави та організував їх охорону і оборону. На прикладі вищевикладеного ми бачимо, що питання встановлення в Україні професійних свят потребує жорсткого законодавчого упорядкування.

*Ульянов О.І., к.ю.н., доцент,
Ніколаєв О.Т., к.політ.н., доцент,
Бахчеван Є.Ф.
Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ’ЄКТА СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Основи та принципи національної безпеки і оборони, розмежування повноважень державних органів щодо забезпечення безпеки і оборони визначені у Законі України “Про національну безпеку України”. Відповідно до закону, до суб’єктів сектору безпеки і оборони входить Національна поліція. Визначаючи Національну поліцію суб’єктом сектору безпеки і оборони, зазначений закон лише вказує на те, що національна поліція є центральним органом виконавчої влади, виконуючи завдання щодо забезпечення громадської безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, надаючи послуги з допомоги особам, які потребують з певних причин такої допомоги.

На наш погляд, визначаючи Національну поліцію суб’єктом сектору безпеки і оборони в законі України “Про національну безпеку України”, крім дублювання визначення Національної поліції та її завдань, які закріплені у Законі України “Про Національну поліцію”, необхідно було б прописати завдання поліції як суб’єкта вказаного сектору.

Визначення сектору безпеки і оборони та кола суб’єктів, які входять до її складу, свідчить про те, що це складна сукупність суб’єктів, кожен із яких є самостійним, має чітку регламентацію у сфері своєї діяльності, разом з тим складові сектору безпеки і оборони повинні мати завдання для спільної протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам держави.

Закон України “Про Національну поліцію” не визначає її суб’єктом сектору безпеки і оборони, а відтак і не закріплює завдань у зазначеній сфері. Натомість в ст. 97 зазначеного закону передбачено надання одноразової допомоги в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського в ході антитерористичної операції та здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони.

На наш погляд, є нагальна необхідність у внесенні змін до вказаних законодавчих актів у частині визначення поліції суб’єктом сектору безпеки і оборони (Закон України “Про Національну поліцію”), а у Законі України “Про національну безпеку” визначити конкретні завдання поліції як суб’єкта сектору безпеки і оборони.

Тим більше, що основними шляхами досягнення необхідних оперативних та інших спроможностей складових сектору безпеки і оборони є удосконалення законодавчої бази з питань функціонування та розвитку сектору безпеки і оборони з урахуванням відповідних принципів і стандартів ЄС і НАТО.

*Филь О.М., к.і.н.
Національний військово-історичний
музей України, м. Київ*

ПЕРШИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРАПОР НАД ВІЙСЬКОВИМ ПІДРОЗДІЛОМ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Новітня історія України знає чимало випадків підняття або демонстрації національного синьо-жовтого прапору задовго до його офіційного прийняття на законодавчому рівні. Варто пригадати кілька з них.

1 травня 1966 року над будівлею Київського інституту народного господарства Віктор Кукса та Георгій Москаленко підняли національний український прапор, зірвавши при цьому з древка радянський. Обоє сміливців були засуджені. Через рік національний двоколовий замайорів над центральним проспектом міста Дніпропетровська. Патріоти залишилися невідомими. У 1976 році під час футбольного матчу між збірними СРСР та Народної Демократичної Республіки Німеччини в рамках XXI Олімпійських ігор, що відбувалися в Монреалі, на поле стадіону вибіг Данило Мигаль. Він був одягнений у вишиванку, тримав синьо-жовтий прапор, виголосив гасло “Свобода Україні”, при цьому танцюючи гопак. 26 квітня 1989 року активіст Товариства Лева Юрко Волощак у Львові на площі Ринок на мітингу на честь третьої річниці Чорнобильської катастрофи підняв національний прапор.

Однак, щоб національний прапор був піднятий над підрозділами, що залишалися в структурі КДБ та перебували під наглядом партійних органів, ніхто собі навіть не міг уявити. Попри те, що ця подія сталася за місяць після проголошення Акта Незалежності України, важливість її для подальшого державотворення є по справжньому історичною.

Отже у вересні 1991 року заступник коменданта комендатури зі складу Львівського прикордонного загону майор Сергій Треус став одним з ініціаторів підняття над заставою “Шегині”, що на Львівщині синьо-жовтого національного прапору.

Донедавна вважалося, що першим зі складу військових, хто підняв національний прапор, скажімо так, без указівки зверху, був Народний депутат СРСР командир 55-го Окремого ордену Червоного Прапору Петроківського полку зв'язку 13-ї армії полковник Вілен Мартиросян. І сталося це за його ж словами 2 грудня 1991 року: “2 грудня ми у ввіреному мені полку підняли жовто-блакитний прапор. Хоча намагалися любимими шляхами зірвати цей прапор, ми виставили охорону і не допустили це робити. І я полк привів до присяги...”.

Однак проведена історична розвідка з використанням его-документів та публікацій у ЗМІ довела, що саме прикордонники першими серед силових формувань, що знаходилися тоді на території України, підняли над своїми підрозділами національні синьо-жовті знамена. Зокрема, ми маємо копію замітки, опублікованої в газеті “За вільну Україну” від 11 жовтня 1991 року, де зафіксована ця подія. А окрім цього в Центральному музеї Державної прикордонної служби України зберігається той самий прапор, який вересневої

днини замайорів над прикордонною заставою “Шегині”, що територіально знаходилися в Мостиському районі Львівської області, за присутності голів сільських рад, представників громадських організацій та рухів, духовенства різних конфесій, патріотично налаштованих мешканців, а також туристів.

Церемонія була організована по-справжньому урочисто з елементами освячення та підняття національного прапору. Заставу на той час, за словами Сергія Треуса, нині генерал-майора запасу очолював капітан Анатолій Махнюк. Варто зауважити, що підрозділ ніс службу на одній із найскладніших ділянок західного кордону. Якщо чисельний склад рядової лінійної застави на той час сягав 45–50 осіб, то в “Шегинях” інколи було до 180 осіб, серед них до дванадцяти офіцерів та прапорщиків. Тому підняття національного прапору на такій важливій в оперативному плані заставі активізувала та прискорила суспільно-політичні процеси в Україні та вплинула на хід створення національних прикордонних військ нового зразка. Це показали і наступні події. Прийняття 4 листопада 1991 року Верховною Радою України законів “Про державний кордон України” та “Прикордонні війська України” яскравий тому приклад.

Варто зазначити, що в підготовці і проведенні цієї безперечно історичної події взяли участь священик Української автокефальної православної церкви отець Микола Малетич, нині він – архієрей Православної церкви України, митрополит Львівський, постійний член синоду Макарій. Саме йому вдалося консолідувати для проведення освячення та відповідного богослужіння не тільки парафіян, але й священиків кількох християнських конфесій. Під національним прапором відбувалося єднання українців та вірян різних конфесій. Таким чином було продемонстровано відродження держави.

Фігурний Ю.С., к.і.н.

*Науково-дослідний інститут
українознавства Міністерства освіти
і науки України, м. Київ*

РОЛЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ РЕВАНШИСТСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ КРЕМЛЯ ЩОДО УКРАЇНИ Й УКРАЇНЦІВ

З руйнацією СРСР Росія отримала шанс остаточно позбутися свого імперського минулого та почати розвиватися як демократична і правова держава. Але оскільки Російська Федерація (РФ) де-юре і де-факто є багатонаціональним утворенням, у складі якого перебуває дуже багато великих і малих етносів, які хотіли би з часом позбавитися влади метрополії як, наприклад, чечени, то РФ спроможна існувати лише як імперія. Мало того, Кремль не лише прагне зберегти свій імперський статус (дві чеченські війни це підтверджують), а й розширити свою територію, прагнучи з усіх сил повернення до кордонів СРСР 1991 р. Ці агресивні наміри Москва реалізує як за допомогою військової потуги (російсько-грузинська війна 2008 р. і неоголошена російсько-українська гібридна війна, що розпочалася у 2014 р.), так і за допомогою так званої “м’якої сили” – реваншистсько-імперської доктрини “русский мир”.

Під час Національної революції, яка розпочалася восени 2013 р. в Україні, керівництво РФ через свою агентуру посприяло загостренню ситуації й, скориставшись втечею В. Януковича та слабкістю нової влади, окупувало Крим і розпочало т. зв. “русскую весну” на Сході та Півдні України, а влітку 2014 р. здійснило військову агресію на Донбасі. У цей

критичний для держави час саме Збройні Сили України (ЗСУ) при допомозі Національної Гвардії України й добровольчих військових формувань, т. зв. “добробатів”, зупинили наступ росіян та їх прибічників. Звільнення від ворога Маріуполя, Красного Лиману, Слов’янська, Миколаївки, Костянтинівки, Попасної, Лисичанська, Краматорська та інших населених пунктів, успішний захист Краматорського летовища, героїчна оборона Луганського й Донецького аеропортів допомогла стабілізувати ситуацію в зоні проведення військових дій та з часом перевести протистояння з агресором з активної у пасивну фазу. Наразі, ЗСУ не лише успішно стримують ворога на Сході України, а й проводять необхідні реформи для покращення власного військового, матеріального й організаційного потенціалу. Військові навчання, у яких беруть участь підрозділи ЗСУ разом з натівськими партнерами, демонструють високу боєздатність українських вояків і їх рішучість у захисті державного суверенітету України й протидії реваншистській політиці РФ.

Таким чином, ЗСУ вкотре підтвердили той факт, що в критичні для України часи лише власне мотивоване, професійне, організоване й добре забезпечене військо, а не розпіарені політиками Будапештські меморандуми, захистять Україну й українців від ворога. Якщо до 2014 р. авторитет ЗСУ у суспільстві був слабким, то тепер ЗСУ є лідером громадської довіри. Саме завдяки відважності, героїзму, звитяжності, мужності та саможертвості українських захисників й була зупинена російська агресія на Сході України. А подальше реформування ЗСУ, взаємовигідна співпраця з арміями НАТО допоможе Україні найближчим часом стати членом цього оборонного альянсу, суттєво посилили свій мілітарний потенціал щодо відбиття російської гібридної військової агресії, сприятиме поверненню тимчасово окупованих територій, відновленню соборності й суверенності Української держави та її успішному євроатлантичному цивілізаційному розвитку.

*Філіппов М.О., к.психол.н.
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ПРИНЦИПИ ОХОРОНИ КОРДОНІВ У ДОБУ КОЗАЦТВА

Створення системи охорони кордону було започатковано козаками у XVI сторіччі з метою попередження збройних нападів татар. Для цього вживали заходів щодо організації отримання відомостей про дії татарських загонів ще до моменту їх появи на кордонах козацької держави. Для забезпечення охорони кордонів від нападу противника й своєчасного попередження місцевого населення та командування Січі про появу військ противника у прикордонній смузі призначались відповідні сили бойового чергування зі складу Запорозького війська. З цією метою на південному кордоні (найбільш загрозливому напрямку) була створена прикордонна смуга із 20 форпостів. Для кожного форпосту призначалась смуга відповідальності, в якій протягом доби здійснювалась розвідка та охорона території.

Безпосередньо в Січі завжди перебувала найбільш боєздатна частина війська, яка була призначена для негайного реагування на можливі зміни воєнно-політичної обстановки довкола держави, у тому числі й для нейтралізації осередків військової агресії. Для її

забезпечення необхідною інформацією у структурі війська з'явилися органи, які безпосередньо відповідали за організацію й виконання завдань охорони кордону.

Чисельність та активність козацької охорони кордону залежала від воєнно-політичної обстановки в суміжних країнах. Метою прикордонної служби було своєчасне виявлення наближення татар і попередження про це основного війська та населення міст і сіл України.

Кожен форпост мав редут, тобто замкнуте польове земляне укріплення для самооборони, житло для козаків та стайню для коней. З форпосту почергово розсилалися розвідувальні бекети, які вели розвідку в призначеному для цього районі. Для спостереження за місцевістю козаки використовували старовинні скіфські могили, а також насипали свої.

У козацького роз'їзду було правило – виїздити на могилу для проведення спостереження за місцевістю тільки одному вершникові. Це було паролем для інших козацьких роз'їздів, бо татари виїздили на могилу всім підрозділом. Для передачі інформації про наближення чи напад татар використовувалась звукова (постріл з рушниці або гармати) та візуальна (дим, полум'я) сигналізація. Для цього біля кожного форпосту та в інших підвищених місцях ладналися сигнальні вогняно-димові споруди, які називалися “фігурами”. Через деякий час палали фігури вже біля Січі та біля південних міст і сіл України. Основними вимогами до сторожової служби козаків – прикордонників були:

1. Безперервність служби за часом і місцем.
2. Зосередження основних зусиль на головних напрямках.
3. Таємність дій прикордонної варті.
4. Маскування служби, тісна взаємодія сторожі та станиць між собою.
5. Надійний зв'язок із центром.
6. Самостійність, проявлення розумної ініціативи, пошук оригінальних рішень.

Фролов С.М., к.і.н.,

Чечет М.І.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ БАРАЖУЮЧИХ БОЄПРИПАСІВ В ІНТЕРЕСАХ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ

В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України одним з пріоритетних і актуальних завдань ВМС ЗС України є розвиток спроможностей щодо нанесення ураження надводним кораблям (катерам) противника. Актуальність даної теми зумовлюється необхідністю вивчення історичного досвіду створення та застосування баражуючих боєприпасів в інтересах військово-морських сил. На нашу думку, він є підґрунтям для подальшого визначення пропозицій щодо перспектив їх прийняття на озброєння та застосування в інтересах ВМС ЗС України.

Свій історичний шлях баражуючі боєприпаси почали у другій половині вісімдесятих років. Під час розвитку концепції безпілотних літальних апаратів та крилатих ракет, конструкторами ізраїльської компанії Israel Aerospace Industries було запропоновано додати до безпілотника власну бойову частину, що надало би можливість БпЛА не тільки вести розвідку, але і наносити удари по цілям шляхом прямого влучення. Ця ідея була реалізована

в проєкті Haгру (“Гарпія”). Слід зауважити, що цей проєкт був ледь не найперший у світі. У зв’язку з цим вважається, що авторами ідеї баражуючих боеприпасів є саме науковці з Ізраїлю, хоча розробками в цьому напрямі вже займалися в декількох країнах світу.

Першим зразком баражуючого боеприпасу, що був розроблений та прийнятий на озброєння, вважається дрон Haгру, який по суті є протирадіолокаційною ракетою, особливість якої полягала у можливості патрулювання в районі до моменту викриття цілі. Починаючи з 1994 року, розпочався продаж цього озброєння в інші країни світу, насамперед до Китайської Народної Республіки. На цей час дрон Haгру також стоїть на озброєнні збройних сил Південної Кореї, Туреччини, Індії. Продовженням розробки цієї ідеї став баражуючий боеприпас Haгор, який вже мав повноцінну розвідувально-ударну систему, реалізовану за допомогою гіростабілізованої платформи з оптико-електронними засобами розвідки. У подальшому, в розвиток успіху цього проєкту, конструкторами компанії Israel Aerospace Industries було розроблено морський варіант, який має певні конструкційні відмінності від сухопутної версії та встановлюється на різні типи кораблів (морські патрульні, фрегати). Наявність дрону надає спроможність проводити повітряну розвідку, виявляти і класифікувати надводні цілі, здійснювати цілевказівку ракетним комплексам берегового та морського базування, а також самостійно наносити ураження об’єктам.

Активними розробками щодо впровадження баражуючих боеприпасів у систему застосування військово-морських сил займаються такі країни світу як Сполучені Штати, Туреччина та Російська Федерація. Розглядаються варіанти різних платформ-носіїв цього озброєння, насамперед морські, як альтернатива ракетному озброєнню або розвідувально-ударним БпЛА, але більш простий і дешевий засіб боротьби з маломірними надводними цілями противника.

Таким чином, аналіз історичного досвіду розроблення і застосування баражуючих боеприпасів в інтересах військово-морських сил свідчить про перспективи зазначеного озброєння у Військово-Морських Силах Збройних Сил України.

*Харламов М.І., д.і.н., доцент
Національний університет цивільного
захисту України, м. Харків*

ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ВІД ПОЖЕЖ НА ХАРКІВЩИНІ У 1920 РОЦІ

Взимку 1920 року Харківська губерньська рада народного господарства почала продумувати можливість покращення стану боротьби з вогнем. Її заходи мали суттєво поліпшити стан вогнеборчої справи в регіоні. З її доповіді про роботу від 15 січня 1920 року до 15 лютого 1920 року дізнаємося, що планувалося: “... розробити питання з реорганізації відділу протипожежних заходів, взагалі і зокрема передбачалося привести у належний стан пожежні труби та пожежні приналежності та більш правильно розподілити їх серед населення. Розробити питання про більш повне забезпечення сільського населення на випадок збитків від пожеж. Вже розробляються типи сільських жител та нежилых будівель, у зв’язку з цим встановлений контакт з відділом державних споруд та встановлюється зв’язок та єдина планомірна робота зі Страховим Центральним управлінням”. Для покращення ситуації у пожежному аспекті на початку 1920 року Харківський губревком разом із губерньською надзвичайною протипожежною комісією видають обов’язкову постанову про

порядок встановлення тимчасових переносних печей у житлових приміщеннях. Саме через такі печі горіли міські будівлі як у Харкові, так і на Харківщині. Спираючись на вищезгадану постанову Харківського губревкому, Всеукраїнська надзвичайна пожежна комісія надала рекомендації для всіх причетних до пожежної справи в Україні. Усі коменданти, завідувачі будинків, будинкові комітети мали протягом доби після опублікування документа прибрати невірні встановлені печі, а нові – встановлювати за оновленими правилами. Губернськими надзвичайними протипожежними комісіями разом із пожежними підвідділами, відділами благоустрою та міліцією створювалися спеціальні протипожежні контрольні комісії для перевірки встановлення тимчасового опалення у будівлях. Якщо надзвичайні протипожежні комісії не були десь створені, роботу контрольних комісій організовували місцеві виконкоми.

З весни 1920 року, коли почастишали випадки пожеж як у Харкові, так і в губернії виконкоми почали вимагати від місцевих пожежних відділів створення пожежних команд. Однак із цим виникали проблеми. Наприклад, відділ комунального господарства м. Зміїв у травні 1920 року повідомляв, що "... не уявляється можливим гасити пожежі, через відсутність коней, яких би можна було прилаштувати до пожежних команд". Пожежні просили дозволу у виконкому міста на "... купівлю необхідної кількості коней для пожежної команди, останніх передбачається згідно кількості пожежних труб та діжок. Усього вісім коней".

20 серпня 1920 року була видана постанова РНК УСРР про посилення пожежної охорони на території УСРР, створювалися спеціальні пожежні комітети, оголошувалася трудова вогнеборча повинність. Частково це приносило певні успіхи у пожежній сфері.

Хруленко І.П.

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ

ПЕРЕМОГА ПІД БАТОГОМ – ЯСКРАВІЙ ПРИКЛАД УКРАЇНСЬКО-КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Союз Хмельницького з татарами, укладений на початку 1648 р., мав забезпечити військовий успіх. Підтримка Криму суттєво підсилювала козаків у протистоянні з Річчю Посполитою, але Хан реалізував власну політику та за допомогу вимагав чималу платню, спустошуючи землі й забираючи жителів у ясир.

У квітні 1652 р. Хмельницький оповістив своїм універсалом козацьку старшину про підготовку до нової війни. Формальним приводом до неї стала спроба армії під командою польського гетьмана Мартина Калиновського перешкодити походу до Молдови загому гетьманича Тимоша Хмельницького, який мав намір укласти шлюб із Розандою, дочкою молдовського господаря Василя Лупула й домогтися виконання умов українсько-молдовського договору. У Чигирині відбулася таємна нарада гетьмана зі старшинами, де було вирішено готуватися до воєнних дій із Польщею.

Гетьман коронний Калиновський навесні 1652-го звелів викопати "окопи" на Батозькому полі, намагаючись заблокувати шлях гетьманича на Молдову. Сюди ж були підведені коронні війська. То був початок подій, які в польській літературі дістали назву "криваве сватання" та "батозька різанина". 1–2 червня 1652 р. у битві під Батогом союзні

війська Богдана Хмельницького і Кримського хана Іслам Гірея III отримали перемогу над армією Речі Посполитої під командуванням польського коронного гетьмана Мартина Калиновського, який загинув сам і втратив убитими до 8 тис. осіб. До 5 тис. полонених поляків було страчено.

Після поразки шляхтичі почали спішно втікати до Польщі, кордон знову проліг по річці Случ, як і за умовами Зборівської угоди 1649 р. Відновилася діяльність козацьких органів влади. Перемога змусила Василя Лупула виконати вимоги Хмельницького. Союз України з Молдавією було скріплено шлюбом Тимоша Хмельницького з Розандою Лупул. Зміцнилося міжнародне становище України.

Незважаючи на розгром, відновити Зборівську угоду 1649 р. сейм Речі Посполитої відмовився. У березні 1653 р. Польща здійснила каральну експедицію Брацлавщиною під командуванням коронного обозного Стефана Чарнецького, керуючись його гаслом: "Не лишати русина і на розплід!".

Цицхвая В.М.

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків*

ЗВЕРНЕННЯ ОУН(Б) ДО УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА У 1941 РОЦІ

У 1939 році у житті Західної України відбулись кардинальні зміни. Початок Другої світової війни ознаменувався для цих територій зміною політичного режиму. Тут починає утверджуватись радянська влада, що приводить до докорінного зламу традиційно усталеного соціально-економічного та суспільно-політичного життя. Особливо кардинальні зміни відбулися у західноукраїнському селі. Від самого початку було проведено конфіскацію поміщицьких та монастирських земель й більшу їх частину було передано найбільшому селянству. Однак ця акція носила переважно пропагандистський характер, кінцевою метою якого було забезпечити підтримку радянської влади в регіоні. Однак розвинути власне господарство на отриманому клатті землі селяни не встигли. Радянське керівництво досить швидко перейшло до апробованої у Східній Україні моделі, в основі якої лежало кооперування дрібних виробників. Колективізація у західних регіонах УРСР проводилася особливо жорсткими методами з боку більшовицької влади: найменший протест призводив до заслання у Сибір, ув'язнення, катування чи навіть до смерті. Радянські ідеологи роками обіцяли людям захмарну перспективу соціалістичного раю, все більше збільшуючи податки, години роботи та норму виробітку. Насадження радянської моделі викликало супротив місцевого населення. Вагому роль у протидії радянському режиму відіграла ОУН.

У 1941 році, після проголошення Акта про відновлення Української держави, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Андрійовича Бандери звернулась до українського селянства із закликами не вірити радянській пропаганді про репресії німецької армії щодо колгоспів та підтримку ОУН у боротьбі за Незалежну Україну.

Керівництво ОУН бачило тяжкі наслідки політики радянської влади щодо сільського населення: села зникали, занепадали чи перетворювалися у руїни. ОУН закликала брати колгоспи під власний контроль селянства й протистояти радянській владі; самим берегти власне майно у селах і не дозволяти нищити його більшовикам; збирати урожай у колгоспах і

готуватися до проведення нової земельної реформи; “творити своє управління” з українських селян, робітників і інтелігенції. І найголовніше: “допомагати Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери будувати Велику Самостійну Українську Державу”.

Таким чином, Організація Українських Націоналістів надала українському селянству можливість розвитку, а селяни нарешті побачили перспективу скинути тягар більшовицького поневолення.

*Цюрупа М.В., д.філос.н., професор
Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

ЗМІНА ПАРАДИГМИ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДОКТРИНАХ ТА СТРАТЕГІЯХ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

Часові межі життя одного покоління складають приблизно 30 років, тому для незалежної суверенної час цей період України уходить в минуле, в історію створення та спроб дотримання покоління чотирьох Воєнних доктрин (1993–2004–2012–2015), у яких проголошувався власний оборонний курс нашої держави. Теоретичною базою цих офіційних документів були певні парадигми воєнно-політичного мислення, згідно яких Україна не вважала війну продовженням політики.

Спрямованість та принципи положення воєнної політики (оборонної або політики в галузі безпеки згідно європейської термінології) для сучасної України з середини 20-х років ХХІ століття, як і 100 років тому, знову вийшли на перший план у зв'язку із реалізацію раніше абстрактних понять “анексія”, “окупація”, “війна”, яких начебто не існувало для нашої країни у новітній історії. Але сьогодні сталося їх втілення чи, за образом Франца Кафки, “перевтілення” у загрозові форми мілітарної практики Росії проти нашої держави, кінця якої поки що не видно у найближчій перспективі.

Воєнно-теоретичною і політичною відповіддю стала “Воєнна стратегія України” 2021 р., яка “відкрила” нове покоління парадигм воєнно-політичного мислення. Головною тезою стає переконання, що захист суверенітету та зміцнення воєнної безпеки є створення “всеохоплюючої системи оборони” з інтеграцію всіх сил держави та громадянського суспільства, силових структур та добровольців, адміністративних регіонів та територіальних громад. Ми будемо доводити, що це філософія воєнної безпеки замість раніше висловлених доктринальних воєнно-політичних ідей покладання справи загальнодержавного значення на сили сектору оборони.

Нове покоління суспільного життя, тобто наступні десятиріччя, Україна починатиме з новою парадигмою воєнно-політичного мислення, центральною ідеєю якого є перехід від сподівань головним чином на політичні важелі забезпечення оборони міжнародним співробітництвом до створення системи всеохоплюючої національної безпеки із синергетичним потенціалом українства.

Це центральна теза Стратегії воєнної безпеки 2021 р., яка, сподіваємось, буде змістовно підкріплена положеннями Хартії співробітництва України та США цього ж року та кореспондуватись із новою візією колективної оборони НАТО.

Деякою пересторогою звучить положення Стратегії 2021 року, що Україна значно поступається економічною та воєнною потугою своєму військовому противнику – РФ та їй складно тримати паритет у сфері оборонної (та наступальної) спроможності, що, на наш погляд, не враховує моральні сили українського народу, а наша бойова потуга невід’ємна від гарного вишколу та визнаній завзятості українських вояків.

Воєнна безпека нових незалежних держав завжди є першозначущою справою, бо минуле чіпляється за здобуту свободу та суверенітет молодих країн. За 30 років нашої країни було прийнято 4 воєнно-політичних офіційних документи – Воєнні доктрини 1993–2004–2012–2015 рр., які проголосили миролюбний оборонний курс. Відтепер потрібна зрозуміла громадськості, всьому народові, громадянському суспільству стратегічна програма побудови “системи всеохоплюючої оборони”, в якій інтегровані всі патріотичні сили суспільства.

Черкас Б.В., д.і.н., с.н.с.

*Інститут історії України НАН України,
м. Київ*

ВІЙСЬКОВА ЗВИТЯГА ОСТАННІХ КНЯЗІВ КИЇВСЬКИХ XV СТ.

Унікальність української політичної історії полягає в тому, що в нашій минувшині ми мали періоди бездержавності, проте мілітарні українські структури майже не припиняли свого існування. Саме тому військова історія є настільки важливою. Військовий аспект був одним із небагатьох чинників, що формував тяглість української історії. На жаль, на сьогодні маємо чималі прогалини у знанні тих чи інших історичних періодів.

Однією з таких мало знаних епох є існування українських князівств XIV–XV ст. під владою династії Гедиміновичів. У даному випадку є сенс згадати військову історію Великого князівства Київського з акцентом на правління двох останніх князів Олександра і Семена.

Ці князі були прямими нащадками (сином і онуком, відповідно) першого київського князя з династії Гедиміновичів – Володимира Ольгердовича. Саме він відновив військову міць князівства після скинення ординського ярма в 1362 р. Його успіхи були настільки вагомими, що київські полки змогли відбити напад ординських військ Токтамиша 1380 р. У подальшому київські полки взяли участь у боях на півночі проти тевтонців 1367, 1370, 1390 і навіть у славнозвісній Грюнвальдській битві 1410 та 1422 роках.

Проте саме степовий кордон залишався у центрі уваги київських князів, бо лише з боку Золотої Орди могла прийти пряма небезпека Києву. Ця степова війна була дуже важка й вимагала напруження всіх сил князівства. Наприклад у 1416–1418 рр. ординські війська кількома потужними ударами прорвали прикордонний оборонний пояс і навіть спалили більшість Києва, проте місцевий замок встояв. Після цих подій ситуація в регіоні на десятиліття стабілізувалася. Проте в 1431–1441 рр. київське князівство занурилося у вихор династичної війни в середині династії Гедиміновичів. Це призвело як до ослаблення самої київської землі, так і до змін у регіоні.

Саме на початку 1430-х в український степ прийшла частина улусів Золотої Орди на чолі з ханом Саїд-Ахматом. Цей хан почав політику відновлення влади Орди над землями Руси-України і Києва зокрема. У 1440–1441 рр. Олександр Володимирович посів (фактично повернув) батьківський престол. Ослаблене князівство не мало змоги протистояти у

відкритій війні проти ординців. Більше того Саїд-Ахмату навіть вдалося на певний час захопити місто і поставити там князем свого союзника Михайла Сигізмундовича. Завдяки грамотній дипломатичній і військовій діяльності з боку Олександра, цьому князю вдалося закріпитися у Києві і укласти угоду з ханом (останній саме втягнувся у протистояння в інших регіонах). Згідно з домовленістю кордон було стабілізовано з боку кочовиків, проте Олександр мав сплачувати певну данину у вигляді подарунків. Вигравши таким чином час і вивільнивши певні ресурси, Олександр кинув всі сили на відновлення військового потенціалу.

Цікаво дану ситуацію описує тюркське джерело: “Коли з початку царювання Сеїд-Ахмед-хана минуло три з половиною роки і вони (татари Сеїд-Ахмеда) кочували біля... фортеці Манкірман (Київ), у них спалахнула ворожнеча з невірними. Вони стали здійснювати набіги на його (Київ) околиці. Через деякий час сторони уклали мир і [татари] повернули полонених. Однак невірні затаїли ворожнечу”. Серед головних військових реформ Олександра та його наступника – сина Семена – стало збільшення чисельності збройних сил. Причому, на відміну від сусідніх Сіверщини і Волині, де домінували саме шляхетські хоругви, на київщині головною силою виступала ненобілітована військова верства т.з. слуги (панцерні, путні, ординські, посольські, есачні) та міські хоругви. Було значно збільшено кількість артилерії. Великі роботи було проведено по відновленню Пороського оборонного пасу. Це дало свої результати. І в 1455 р., користуючись тим, що ординці розкидали свої сили на різних напрямках, Семен перейшов у наступ і на Поділлі завдав Саїд-Ахмету нищівної поразки. Як сказано в джерелі “Якось уночі, раптово напавши, вони (кияни) розгромили його орду і вбили Сеїд-Ахмед-хана”.

Зовнішньополітичними наслідками цих подій стало, по-перше, значне розширення кордону Великого князівства Київського по лінії: Чорне море–Дністер–Мурафа–Сліч–Прип’ять–Десна–Сіверській Донець–Самарь–Дніпро. По-друге, “коли ця новина поширилася світом і досягла слуху Хаджі-Гірея, він прибув до свого народу і став ханом (Кримського ханату)”.

Перемоги князя літописець відмітив таким епітетом “чесно боронив свою отчину свою, град Київ, від сильніших за себе ординських царів і від татар”. Цікаво, що символами військової звитяги київського князя були кінь і лук.

Шкуратенко О.В., к.ю.н., доцент,

Сонько Я.В.

*Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

ВОЄННА ДОКТРИНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ

Гетьман Богдан Хмельницький свого часу мав реальну нагоду ознайомитися з організацією військової справи у західноєвропейських країнах, зокрема під час подорожі до Європи у період Тридцятилітньої війни, коли очільниками в ту пору були видатні полководці багатьох народів і з практичного боку перевірялися різні типи озброєння та вирішувалися проблеми організації військ.

Наприкінці Тридцятилітньої війни з'явилася лінійна тактика – кавалерія стає провідним родом військ, де для ведення бойових дій і пересування було долучено верхових коней. Відтепер в одну лінію по всьому фронту шикується кіннота, артилерія та піхота, котрій відведена допоміжна роль. Зважаючи на зміни у способах ведення збройної боротьби, досвід колишніх козацьких повстань та відсутність національної кавалерії, гетьман Богдан Хмельницький відповідно до угоди з кримським ханом залучає до складу української армії татарську кінноту.

На відміну від полководців західноєвропейських армій, що провадили свою діяльність в основному шляхом оборони і облоги фортець й уникали запеклого протистояння, Хмельницький перемоги у війні діставав під час польових боїв, жадаючи якнайшвидше досягнути головної мети, себто розпочати бойові дії з основними силами супротивника і знищити його. Український гетьман слушно розвинув запорозьку тактику маневрування, яку застосував задля рішучого розгрому ворога. А це, у свою чергу, такий складний маневр, як захоплення супротивника із флангів і просування у його тил.

Аналізуючи характер усього комплексу воєнних дій під час Визвольної війни, варто зазначити, що гетьман розробляє в межах воєнної доктрини концепцію виснаження ворога, яка стає провідним напрямом боротьби проти Речі Посполитої. Основними оперативно-стратегічними напрямками цієї концепції гетьман обирає маневрове попереднє блокування і захоплення під час битви основних комунікацій на території ворога – фортець, переправ, шляхів сполучення тощо та залучення до боротьби населення. До основних напрямів концепції оперативно-тактичного маневрування входили: використання просування військ для обходу, оточення і розгром ворога роздрібно, частинами; виснаження ворога за допомогою формувань селян-повстанців безпосередньо перед локацією ймовірних бойових сутичок на загороджувальних рубежах; використання місцевості району битви та поля з метою зменшення бойових можливостей ворога; виснаження ворога боєм передового загону української армії, зокрема татарською кіннотою, до введення у бій, перший етап битви її головних сил; розгром ворога головними силами української армії на другому етапі битви шляхом маневрування на полі бою вогнем піхоти та ударами татарської кінноти. Визначальним стратегічним напрямом концепції виснаження ворога була суттєва підтримка української армії народом України.

Неабиякого значення надавав Богдан Хмельницький і фактору раптовості. Гетьман завжди прагнув використати розпорошення, аби завдати ударів по ворожих частинах, не дати жодної змоги об'єднатися і використати переважаюче кількісне співвідношення. Також він активно застосовував оригінальний і найпопулярніший у козаків бойовий порядок – табір. Зводився табір із зсунутих до купи і скріплених у кілька рядів возів, які оточували військо. Отже, за гетьманства Богдана Хмельницького були внесені суттєві зміни у систему поглядів козацтва Запорозької Січі, зокрема ним розроблена воєнна доктрина, де визначені головні принципи стратегії козацького війська у 1648–1657 роках, а також окреслені концепції окремих воєнних кампаній. Окрім того, визначено підготовку і способи ведення збройної боротьби проти польської влади, тим самим надавши доктрині визвольно-наступального спрямування.

*Щипанський П.В., к.військ.н., професор
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ІСТОРИЧНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ БУДІВНИЦТВА, ПІДГОТОВКИ І ЗАСТОСУВАННЯ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ПЕРШИЙ ЕТАП

Воєнно-історичний аналіз еволюції теорії та практики підготовки і застосування Повітряних Сил Збройних Сил України за 30-річний відтинок часу відновлення незалежності України передбачає низку послідовних дослідницьких етапів.

Впорядкування знань про історичний процес починається з хронологічної фіксації та опису подій минулого. Однак історична хронологія має суто описовий характер, тому що на цьому етапі ще не ставиться завдання здійснити змістовний аналіз явищ і процесів минулого. Хронологічний опис лише фіксує події в потоці часу та ще не дає оцінок історичним тенденціям та закономірностям.

Тим не менше, спираючись на достовірний опис еволюційних процесів та висвітлення маловідомих обставин трансформації вітчизняних наукових поглядів на проблеми будівництва, підготовки і застосування повітряних сил у збройних конфліктах сучасності та використавши наукову методологію, можна не тільки встановити причинно-наслідкові зв'язки, а й виявити тенденції, які за ними стоять і внаслідок підпорядкування цим зв'язкам набувають нових стійких якостей та стають об'єктивними закономірностями. Згодом це стане науковим підґрунтям для визначення перспектив, пріоритетів та напрямів подальшого розвитку теорії та практики.

Воєнно-історична наука розглядає періодизацію як один із методів дослідження процесів та явищ минулого. Сутністю цього методу є поділ предмета дослідження на певні часові відрізки (періоди, фази, етапи), що якісно відрізняються за воєнно-політичними цілями, характером і змістом проблем, що вирішуються, та, зрештою, аналізом процесів будівництва Збройних Сил. Межі етапу визначаються подіями, що знаменують переломні моменти у розвитку військових структур. Кожен етап охоплює певний часовий проміжок, який визначається не тільки суто воєнними трансформаціями, а й специфікою збройних конфліктів сучасності. У західноєвропейській воєнно-історичній літературі для періодизації історичних процесів активно використовується термін “фаза” та “стадія”, зокрема для позначення підструктурних складових періоду. Військові фахівці використовують періодизацію, яка поділяє історичні процеси і явища за фактичним ходом залежно від досягнутих результатів. Історична періодизація визначається за черговістю подій, кожна з яких має своє найменування по характерному їй змісту.

За результатами використання методу історичної періодизації при студіюванні історії створення, трансформацій та розвитку Повітряних Сил Збройних Сил України автор запропонував етапи, перший із яких – формування основ Повітряних Сил Збройних Сил України (1991–2004 рр.).

Після розпаду Радянського Союзу і проголошення у 1991 році незалежності в Україні відповідно до постанови Верховної Ради України “Про військові формування в Україні” від

24 серпня 1991 року № 1431-ХІІ та Закону України “Про Збройні Сили України” від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ розпочалося будівництво Збройних Сил незалежної держави.

На момент проголошення в 1991 році незалежності в Україні було зосереджено одне із найпотужніших у Європі авіаційних угруповань: понад 1000 літальних апаратів різних типів. На базі цього угруповання відповідно до Директиви Начальника Головного штабу Збройних Сил України 17 березня 1992 року були створені Військово-Повітряні Сили України. На час створення Військово-Повітряних Сил на території України дислокувалося 669 військових частин ВПС, зокрема: 4 повітряні армії (24-та ПВА Верховного Головнокомандування, 5-та ПВА фронтового призначення, 14- та ПВА фронтового призначення, 17-та ПВА фронтового призначення), 10 авіаційних дивізій, 56 авіаційних полків, 12 авіаційних баз і полків (навчальних), 3 навчальних центри, 7 військових навчальних закладів. Загальна чисельність цих сил становила 122 тисячі військовослужбовців та 27 тисяч працівників.

Війська Протиповітряної оборони пройшли складний шлях реформування та розвитку. На момент проголошення незалежності на території України знаходилась велика кількість сил та засобів протиповітряної оборони. Основна проблема полягала у тому, що на території нашої держави залишався лише фрагмент, частина єдиної системи протиповітряної оборони колишнього СРСР. Необхідно було провести цілий ряд організаційних заходів, направлених на створення цілісної системи протиповітряної оборони України.

5 квітня 1992 року згідно з Указом Президента України №209/92 “Про невідкладні заходи щодо будівництва Збройних Сил України” та наказом Міністра оборони України створюється Командування Військ Протиповітряної оборони України. Війська Протиповітряної оборони України створювалися на основі з’єднань і частин 8-ї окремої армії протиповітряної оборони Військ Протиповітряної оборони СРСР, яка перейшла під юрисдикцію України в 1991 р. та нараховувала близько 270 стартових позицій ЗРК (зенітних ракетних комплексів) та 7 винищувальних полків, на озброєнні яких було 270 винищувачів.

28 січня 1993 року згідно з Указом Президента України № 31/93 “Про Військово-Повітряні Сили України” з метою підвищення бойової готовності і реформування Збройних Сил України було розпочато формування на базі Військово-Повітряних Сил та Військ протиповітряної оборони єдиного виду Збройних Сил України – Військово-Повітряні Сили України (Війська оборони повітряного простору). Однак 18 лютого 1994 року Президент України ухвалив Указ № 54/94 “Про командуючих Військово-Повітряними Силами та Силами Протиповітряної оборони України”, втратив чинність Указ Президента України № 31/93 “Про Військово-Повітряні Сили України”, було призупинено створення єдиного виду Збройних Сил України.

20 квітня 1995 року згідно з Указом Президента України № 326/95 “Про Війська Повітряної оборони України” було поновлено створення єдиного виду Збройних Сил України на базі ВПС та Сил ППО. Проте вже 8 травня 1996 року Указом Президента України № 325/96 цей процес було зупинено.

У подальшому, із урахуванням досвіду реформування збройних сил провідних країн світу, відповідно до статті 3 Закону України “Про Збройні Сили України” від 3 червня 2004 року № 1740-IV був здійснений перехід Збройних Сил України на тривидову структуру: Сухопутні війська, Повітряні Сили та Військово-Морські Сили.

За короткий час було завершено непростий процес формування нового виду Збройних Сил України. Заново були сформовані командування Повітряних Сил, управління повітряних

командувань, реформовані понад 300 військових частин Військово-Повітряних Сил та Військ Протиповітряної оборони. І вже 1 грудня 2004 року командування Повітряних Сил Збройних Сил України прийняло управління черговими силами у системі протиповітряної оборони України. Розпочалося становлення Повітряних Сил як нового виду Збройних Сил України.

Отже, формування основ Повітряних Сил Збройних Сил України тривало понад 10 років і відбувалося у складних умовах трансформацій двох видів Збройних Сил України Військово-Повітряних Сил та Військ протиповітряної оборони.

*Майстров О.О., к.т.н., доцент,
Опенько П.В., к.т.н., старший дослідник,
Ткачов В.В., к.військ.н., професор,
Дранник П.А., к.військ.н., с.н.с.,
Миронюк М.Ю., к.військ.н.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ШІСТДЕСЯТ РОКІВ НА ЗАХИСТІ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ – АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗЕНІТНОГО РАКЕТНОГО КОМПЛЕКСУ С-125 “НЕВА”

Ретроспективний аналіз напрямів еволюції ЗРК С-125 з другої половини ХХ сторіччя до наших днів дозволяє нам визначити основні технічних рішення, які сприяють підвищенню ефективності застосування зенітних керованих ракет при боротьбі із засобами повітряного нападу.

У збройних силах провідних країн світу більшість зразків озброєння та військової техніки (ОВТ) мають життєвий цикл, як правило, до 30 років. Однак зустрічаються окремі зразки ОВТ, які перебувають в експлуатації півстоліття і більше та продовжують ефективно виконувати бойові завдання. У військах протиповітряної оборони радянських та пострадянських часів до таких зразків можна віднести зенітні ракетні комплекси (ЗРК) середньої дальності С-75 та малої дальності С-125, який відповідно був створений для ураження цілій на малих та гранично малих висотах.

Дослідження питань розвитку ЗРК другої половини ХХ століття, світових тенденцій модернізації та переоснащення парку ЗРК були проведені вітчизняними та іноземними вченими. У цих роботах показано, що принципи побудови ЗРК, методи виявлення сигналу від маловисотної цілі на фоні перешкод, наведення зенітної керованої ракети на ціль практично не змінювались із часів розробки перших комплексів, але при цьому встановлено, що елементна база цих зразків ОВТ застаріває достатньо швидко. Отримані результати свідчать, що переважна більшість зразків ЗРК пройшла глибоку неодноразову модернізацію, що дало можливість значно покращити їх тактико-технічні характеристики та подовжити термін їх перебування в експлуатації у багатьох країнах світу.

За результатами проведених робіт та державних випробувань ЗРК малого радіусу дії С-125 “Нева” (за класифікацією НАТО – SA-3 Goa) з’ясовано, що прийнятий 21 червня 1961 року на озброєння радянський ЗРК в подальшому був поставлений до 33 країн світу. Отже, завдяки прийнятим конструктивним і технічним рішенням було підвищено завадостійкість, надійність та мобільність спеціалізованого комплексу. Це дало змогу

конкурувати із перспективними закордонними зразками ЗРК того часу. Навіть в сучасних умовах ЗРК С-125 “Нева” залишається надійним засобом ефективної боротьби з повітряним противником.

Никифоров О.В.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗС УКРАЇНИ В ПЕРІОД 2014–2021 РОКІВ

Питання створення Сил спеціальних операцій Збройних Сил України (ССПО) постало з початком агресії Російської Федерації проти України і було відображено в Указі Президента України від 24 вересня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності” та Замислі оптимізації та реорганізації ЗС України, яким визначено завдання щодо створення окремого роду сил Збройних Сил, спроможного самостійно або у взаємодії з іншими видами ЗС України проводити спеціальні операції в інтересах оборони держави.

З початку проведення антитерористичної операції до складу сил і засобів були включені два полки спеціального призначення (СПП), окремий центр СПП та морський центр СПП, які застосовувалися у складі зведених загонів, а також окремих груп СПП як найбільш підготовлені та боєздатні у ЗС України. Командування антитерористичної операції застосовувало визначені підрозділи на найбільш відповідальних і важких ділянках та напрямках для виконання найрізноманітніших бойових завдань.

На початку 2016 року було сформовано Командування Сил спеціальних операцій. Протягом квітня–травня 2016 року Командуванням Сил спеціальних операцій прийнято в безпосереднє підпорядкування два полки СПП, окремий центр СПП, морський центр СПП, три центри та окремий загін інформаційно-психологічних операцій (далі – ІПСО). Крім цього, протягом травня–вересня 2016 року сформовано три військові частини управління і забезпечення та навчально-тренувальний центр.

Також, в цей період розпочинається розробка керівних документів щодо підготовки та застосування ССПО. Для реалізації зазначеного були створені робочі групи, до складу яких включено радників від Командування Сил спеціальних операцій США у Європі та НАТО. Практика застосування радників від країн-партнерів до формування організаційно-штатної структури, розроблення керівних документів, навчально-методичних програм різноманітних курсів підготовки особового складу показала свою ефективність, тому вона досі застосовується в Командуванні Сил спеціальних операцій на постійній основі.

Протягом 2016–2019 років ССПО виконували завдання, визначених концепцією стосовно формування та розвитку ССПО на п’ять років, а саме:

видано низку нормативних (нормативно-правових) актів Державного рівня, Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗС України щодо створення та функціонування Сил спеціальних операцій;

розпочато розроблення керівних документів для бойового застосування, підготовки та всебічного забезпечення ССПО;

створено систему управління ССПО;

налагоджено відбір та підготовку особового складу, злагодження органу військового управління, військових частин та підрозділів;

розпочато оснащення ССПО сучасними зразками озброєння та військової техніки.

Відповідно до Дорожньої карти формування та розвитку ССПО ЗС України етап формування завершувався кінцем 2020 року. На цей час було удосконалено систему управління ССПО, організаційно-штатна структура командування та військових частин ССПО приведена у відповідність до стандартів, передбачених у країнах НАТО, отримані сучасні зразки засобів зв'язку, озброєння та військової техніки. Заміна озброєння та військової техніки на сучасні зразки здійснювалось як за програмою Державних оборонних закупівель, так і за програмою матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів. Слід відмітити той факт, що ССПО першими в ЗС України повністю замінили парк снайперського озброєння відмовившись від застарілої радянської снайперської гвинтівки на користь сучасних зразків українського та іноземного виробництва.

Проведена робота надала можливість окремому центру СпП пройти сертифікацію та у 2020 році заступити на бойове чергування в складі Сил реагування НАТО (NATO Response Force) (далі – NRF). Україна стала першою країною, чий підрозділ ССПО увійшов до Сил реагування НАТО без членства у Альянсі. Також, в 2020 році начальником Генерального штабу ЗС України була затверджена Стратегія розвитку ССПО до 2035 року, відповідно до якої на першому етапі (до 2025 року), сертифікацію та членство у NRF пройдуть та отримають ще три тактичні групи спеціальних операцій (дві SOLTG, одна SOMTG).

Основним завданням яке стоїть перед командуванням ССПО – це якісний відбір та підготовка кадрів. З цією метою, в навчально-тренувальному центрі ССПО був започаткований Кваліфікаційний курс підготовки інструкторів (Q-курс). Завдяки йому, здійснюється підготовка операторів СпП тактичного рівня за п'ятьма основними спеціальностями (командир, інженер, фахівець з озброєння, зв'язківець, медик). Також, Q-курс є унікальною можливістю для мотивованих військовослужбовців інших родів військ (сил) випробувати себе, змінити свою військово-облікову спеціальність та потрапити до лав ССПО. Проаналізувавши ефективність проведення такого курсу та якість підготовки операторів, використовуючи досвід країн-партнерів, Командування ССПО впроваджує у 2019 році подібний курс для фахівців ШСО.

Паралельно з цим, Командування ССПО виступає державним замовником на підготовку офіцерів тактичного рівня. У Військовій академії (м. Одеса) здійснюється підготовка молодих офіцерів для підрозділів СпП, в Житомирському військовому інституті імені С.П. Корольова та військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка – для підрозділів ШСО. Підготовка офіцерів оперативно-тактичного та стратегічного рівня здійснюється у Національному університеті оборони України. Станом на сьогодні існує кафедра Десантно-штурмових військ і Сил спеціальних операцій командно-штабного інституту військ (сил), але через низку об'єктивних причин кафедра не змогла отримати ліцензію за відповідною спеціалізацією. Це, у свою чергу, призводить до зниження мотивації кандидатів до вступу на навчання, тому що існують ризики бути призначеним по закінченню навчання на посади в інших родах військ (за прямим ВОС). Дане проблемне питання потребує більш глибокого вивчення та вирішення.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що, на жаль, формування ССпО здійснювалося з порушенням одного з основних принципів ССО – кваліфіковані сили спеціальних операцій не створюються після виникнення кризової ситуації. Водночас Сили спеціальних операцій сформовані, створена певна інфраструктура, налагоджені системи підготовки, управління, забезпечення та застосування. Сьогодні, це вже потужний, бойовий інструмент держави для вирішення важливих завдань, які не притаманні загальновійськовим підрозділам.

СЕКЦІЯ 5. ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

*Городянська Л.В., к.е.н., доцент
Військовий інститут Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У рамках стратегічних цілей оборонної реформи та ключових завдань воєнної політики України з урахуванням сучасних викликів і загроз збройної агресії з боку Російської Федерації гостро постають питання покращення системи оборонного менеджменту у Збройних Силах України (ЗСУ), зокрема у сфері управління оборонними ресурсами і в першу чергу – людськими ресурсами. Відповідно до п. 1.3 Стратегічного оборонного бюлетеня України розробляються та реалізуються, окрім іншого, державні цільові програми, які спрямовані на розвиток складових сил оборони й розв'язання проблем забезпечення всеохоплюючої оборони держави. Разом з цим загострюється потреба у підвищенні професійного рівня особового складу сил оборони, у формуванні достатнього за чисельністю військового резерву.

Під час реалізації оборонної реформи та оборонного огляду було виявлено, поряд з іншими, недостатній рівень забезпечення мотивації військовослужбовців для проходження ними військової служби. Це може бути спричинено такими чинниками, як зниження у суспільстві поваги до військової професії, що формується державною політикою, недостатня якість морально-психологічного виховання, наприклад, курсантів у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) та загострення соціально-економічних проблем. Серед таких проблем ключовою є недостатнє забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей. Усе це потребує формування комплексних заходів на державному рівні, реалізація яких сприятиме зростанню престижу військової професії та поваги до військовослужбовців у суспільстві. Разом з цим важливим є забезпечення рівня фахової та морально-психологічної підготовки курсантів у ВВНЗ, де відбувається виховання майбутніх офіцерів. Специфіка навчання у ВВНЗ полягає у тому, що разом із системним вивченням основ наук, набуттям фахових компетентностей, оволодінням військовими теоретичними та практичними знаннями, навичками й уміннями потребують формування морально-психологічні, бойові та командирські якості.

Отже, вирішення завдань оптимального управління людськими ресурсами через адаптацію системи військової освіти до умов гібридної війни та негативного епідеміологічного стану в країні напряму залежить від системного підходу до організації і проведення освітнього процесу у ВВНЗ. Одним із заходів щодо забезпечення стабільного функціонування системи військової освіти є запровадження та подальший розвиток дистанційної форми навчання на базі сучасних цифрових технологій та відповідних інтерактивних форм навчання задля поживлення та постійного забезпечення духовного і професійного вдосконалення особистості й мотивування її досягати високого рівня військового професіоналізму.

Льєнко А.Б.

Національний військово-історичний музей України, м. Київ

ПРОЄКТ ОНОВЛЕНОГО МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ “ПАМ’ЯТІ ГЕРОЇВ КРУТ” ЯК ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ З МОДЕРНИМИ ПРАКТИКАМИ

У рамках реалізації проєкту “КРУТИ 2023” Національним військово-історичним музеєм України, у співпраці з ГО “ВО”Коло.Медіа” – “Труханівська Січ” та військовими експертами, було розроблено концепцію розвитку нових локацій на Меморіальному комплексі “Пам’яті героїв Крут” (Чернігівська область). Мета проєкту полягає у розбудові Національного простору Визвольних Змагань і Пантеону Героїв, та, одночасно, Центру підготовки до дієвого національного спротиву будь-якому агресору, з використанням сучасних технологій і військового досвіду Збройних Сил України. При розробленні проєкту були враховані наступні завдання:

створення окремої локації, присвяченої Третім Визвольним Змаганням, а саме сучасної російсько-української війни, і її Героям, у вигляді діючого скансену-реконструкції (частина с. Піски, імітація розміщення військового підрозділу в зруйнованих будинках (є на території ділянки), реконструкція блокпоста взірця 2014 р. із використанням списаної військової техніки тощо) – близько 1,5 га території;

створення інтерактивних Простору пам’яті Перших (1917–1921), Других (1938–1952) і Третіх (2014–....) Визвольних Змагань як національної системи спротиву України окупаційним режимам і Пантеону Героїв Визвольних Змагань, від Героїв Крут до сучасних Героїв – близько 2,5 га території;

розбудова фортифікаційного діючого скансену з тактичним полем, де були б представлені зразки інженерних споруд різного періоду, від часів козацтва (шанці) до сучасних вогневих точок (в тому числі “крутянські” окопи зразка 1918 року), що дало б можливість використовувати споруди як для популяризації армії (екскурсії), так і для проведення практичних занять профільними навчальними закладами – близько 60 га території;

організація місця таборування з інфраструктурою для проведення занять/вишколів молодіжних рухів патріотичного виховання, місця проведення змагань, тренувань тощо – близько 20 га території;

територія проведення зборів і навчань Сил ТрО області/країни, включаючи критий тир до 600 м – близько близько 30 га території;

розбудова інфраструктури для обслуговування відвідувачів Меморіального комплексу – проектні показники.

Територія нових локацій складає приблизно 90 га без технічних територій.

При розробленні концепції та схем розташувань нових локацій протягом 2020–2021 рр. було проведено їх обговорення по кількох областях України, зібрані зауваження та ідеї розвитку нових просторів від цільової аудиторії (військові, молодіжні рухи, ветеранські спільноти, історики, музейники, родини загиблих). У рамках цього проєкту протягом 2021 року за підтримки Донецької ОДА була створена перша частина інтерактивного Пантеону Героїв Визвольних Змагань – загиблі Герої Донеччини 2014–2020 р, що було

представлено 5 липня 2021 року на г. Карачун на акції “Донеччина зустрічає своїх захисників”. У листопаді 2021 року проєкт був підтриманий командуванням територіальної оборони та представлений на розгляд Головнокомандувачу Збройних Сил України.

Не менш важливе значення має географічне розташування Меморіалу. Чернігівська область має кордони із Білоруссю та Росією, і розбудова потужного національного військово-патріотичного музейного простору з сучасними і історичними фортифікаційними об’єктами як демонстрація історії розвитку української армії і, одночасно, діючого навчального полігону військово-патріотичного виховання молоді буде мати потужний вплив на українське суспільство по всій Україні. Саме місце подвигу крутян стане символом спадкоємності військових традицій українців, коли гасло “Україна – понад усе” є частиною свідомості.

Концепція враховує можливість максимального використання ресурсів Збройних Сил України (інженерні війська) і можливість залучення курсантів вищих військових навчальних закладів для проходження практичних занять із вивчення фортифікації на практиці. Також планується залучення молодіжних патріотичних рухів, для яких участь у розбудові на Крутах має стати почесною місією. Розроблена програма інформування суспільства про перебіг розбудови проєкту для його популяризації.

Реалізація концепції дозволить зробити філію Національного військово-історичного музею України – Меморіальний комплекс “Пам’яті Героїв Крут” одним із потужних центрів військово-патріотичного виховання як складової національно-патріотичного виховання громадян України.

*Казан Е.М., к.і.н.,
Голубовська О.М.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МЕДИКІВ ДЛЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

За роки незалежності військово-медична підготовка та перепідготовка військових медиків зазнавала суттєвих змін: від обов’язкового її вивчення до факультативного і навпаки, від існування військових кафедр у всіх медичних вузах до їх масової ліквідації та відновлення в 2015 році, в час АТО. Єдиний вищий навчальний заклад військових медиків – УВМА у 2007 р. опинився під загрозою закриття, і хоча діяльність академії була відновлена у 2009 р, набір слухачів УВМА був суттєво зменшений за рахунок скорочення військових кафедр. Відділення підготовки помічників лікарів військових фельдшерів проіснувало 10 років і було ліквідоване. Інтернатури медичного складу, де проходили підвищення кваліфікації всі військові медики, а згодом тільки середній медичний персонал, у 2002 р. були реформовані у філії УВМА, а у 2006 – ліквідовані. Окремі навчальні медичні батальйони були реорганізовані, остання навчальна медична рота припинила своє існування у 2011 році.

З початком АТО всі ці проблеми у військово-медичній освіті відразу далися взнаки: неукомплектованість медичними кадрами низової військової ланки сягала катастрофічних цифр, відсутність медиків у підрозділах сприяла значним бойовим втратам. Тактичні групи,

що діяли у відриві від своїх основних сил, часто були без медика взагалі, або ж на 1 лікаря припадало від 500 до 900 осіб. Незнання тактичної медицини військовослужбовцями також призводило до зростання смертності на полі бою. Укомплектованість лікарями не покращили і ряд мобілізацій, лікарі, мобілізовані на службу в ЗС України з цивільних закладів охорони здоров'я, були слабо обізнані з бойовою патологією, бо більшість із них не вивчала військової медицини.

У ході АТО було проведено низку заходів по реформуванню військово-медичної освіти: відновлено посади санінструкторів у ротах; введено в штат батальйону лікарську посаду; створено Центр тактичної медицини для підготовки санінструкторів-бойових медиків; відновлено військові кафедри у медичних вузах. Набір відбувається за державним замовленням на спеціалістів для різних родів військ. З'явилась нова професія – бойовий медик, який навчається за програмами НАТО і володіє знаннями та навичками санінструктора, працюючи на рівні взводу, з 30 військовослужбовцями, а не зі 100, як раніше санінструктор. Створена інформаційна облікова медична система “Е-здоров'я”. Надання невідкладної медичної допомоги наблизилось впритул до арени бойових дій із появою бойових медиків та освоєнням військовослужбовцями принципів тактичної медицини, що сприяє стабілізації стану поранених і суттєво збільшує шанси на виживання і відновлення стану здоров'я військовослужбовців.

Кирилюк А.В.

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ДО ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ РЕЗЕРВУ ОФІЦЕРСЬКИХ КАДРІВ ДЛЯ ПОТРЕБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Важливим аспектом становлення України як незалежної держави є утримання Збройних Сил, спроможних гарантувати суверенітет, територіальну цілісність країни, забезпечувати надійний захист національних інтересів від воєнних загроз, особливо в умовах сучасних геополітичних викликів.

Виходячи з аналізу сучасних збройних конфліктів, у тому числі і агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації Криму, актуальним є питання підготовки військового резерву людських ресурсів взагалі і особливо офіцерських кадрів зокрема.

У зв'язку з впровадженням у Збройних Силах України стандартів НАТО важливим є вивчення та імплементація систем і принципів підготовки резерву офіцерських кадрів як у країнах – членах Альянсу, так і в інших країнах до вітчизняних реалій, що може стати одним із варіантів підвищення боєздатності, організованості та розвитку Збройних Сил України.

Існування постійної військової загрози зі боку Російської Федерації, відсутність реальної міжнародної політичної, економічної і військової підтримки вимагає підготовку високопрофесійних військових фахівців, здатних виконувати завдання за призначенням у складних умовах ведення сучасного бою.

З метою підвищення ефективності підготовки резерву офіцерських кадрів для потреб Збройних Сил України важливим є імплементація у систему підготовки офіцерів запасу наступних принципів:

принцип формування соціально-культурної основи розвитку українського суспільства на основі виховання патріота країни через використання ідеологічної парадигми існування держави, поваги до історії українського народу, його культури і духовних цінностей;

принцип мотивації громадян України для проходження військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу та до проходження військової служби;

принцип удосконалення відбору громадян для проходження військової підготовки за необхідними для збройних сил особистісними, психічними, фізичними та розумовими критеріями з урахуванням рівня їх кар'єрних амбіцій;

принцип забезпечення військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти сучасними технологіями здійснення освітнього процесу та тренажерними комплексами з можливістю програмування та моделювання сучасного бою.

На наш погляд, застосування цих принципів у системі підготовки резерву офіцерських кадрів дало б змогу готувати висококваліфікованих військових і не відчувати нестачі кадрового складу молодших офіцерів.

Клочко А.О., к.пед.н., доцент,

Прокопенко А.А.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У другій половині ХХ століття характер знань та вмінь, які необхідні індивіду для ефективного функціонування у суспільстві нових інформаційних технологій, кардинально змінився, що зробило необхідним впровадження нової форми навчання, здатної задовольнити соціальне замовлення на компетентного конкурентоспроможного фахівця.

Аналіз проблеми становлення та розвитку дистанційної освіти свідчить про те, що ідея навчання на відстані від джерела знань має досить давню історію.

Зародження дистанційної освіти відбувалося на рівні епістолярного стилю і одним із перших прикладів такої форми навчання були святі послання Святого Павла, які розсилались по церквах Римської імперії. Епістолярна форма спілкування має деякі особливості, які, на нашу думку, в повній мірі можна віднести і до дистанційної форми навчання. Але як спеціально організований масовий процес, дистанційна освіта почала розвиватися в середині ХІХ століття.

Слід відзначити, що характеристиками першого, епістолярно-кореспондентського етапу розвитку дистанційної освіти були: використання технічних можливостей оперативного поштового листування як ефективного засобу розвитку дистанційного навчання на ранніх етапах його становлення; поява підрозділів дистанційного навчання в університетах та заснування спеціалізованих приватних кореспондентських шкіл; формування типових структурних дистанційних освітніх програм; осмислення поняття “дистанційне навчання”, його специфіки як особливої форми навчання; визначення принципів дидактики дистанційної освіти в навчальній практиці перших закладів дистанційного навчання без теоретичного обґрунтування цих принципів.

Таким чином, можна зазначити, що до кінця XIX століття дистанційна освіта виділилась в самостійну форму навчання та функціонувала як сегмент додаткового та продовженого навчання.

Другим етапом становлення системи дистанційної освіти, на думку вітчизняних дослідників, стала запроваджена система заочного навчання, яка зберегла риси кореспондентських курсів та шкіл, серед яких відносна організаційна та економічна незалежність.

Практика організації дистанційних програм почала поширюватись у 1914 році, прикладом була організація навчання дітей, які мешкали далеко від стаціонарних шкіл, за програмою початкової школи в австралійському місті Мельбурні. На початку 30-х років дистанційна освіта набуває суттєво відмінного статусу та утверджується як самостійна форма навчання, змінюючи організаційну структуру та дидактику. До основних характеристик другого етапу становлення системи дистанційної освіти належить віднести: відділення заочних інститутів як самостійних навчальних закладів; спеціалізовані державні заклади заочної освіти стали центрами не тільки практики дистанційного навчання, а й спеціальними науково-методичними центрами; виокремлення споживачів послуг заочного навчання в окрему категорію; розроблення спеціальних методичних та дидактичних матеріалів для студентів заочної форми навчання; впровадження перших розробок, які забезпечували використання в системі заочного навчання нових технологій телекомунікації та записів навчальної інформації на додаткових носіях.

Отже, система заочного навчання стала першою системно організованою структурою, яка реалізувала сертифіковані державою освітні професійні програми та надавала широким верствам населення освітні послуги.

Третій етап розвитку дистанційної освіти почався зі спроб упровадження технічних нововведень, які мали найбільш виражений характер у США, а саме впровадження засобів аудіовізуальної техніки в школу. Успішні інтенсивні розробки в напрямі технологічних нововведень створили передумови для створення реальної альтернативи традиційному навчанню та ознаменували собою розвиток третього, інформаційно-технологічного етапу розвитку дистанційної освіти.

Четвертим етапом розвитку дистанційної освіти було заснування в 1969 році Відкритого університету Великобританії, що сприяло подальшому заснуванню плеяди відкритих університетів у багатьох країнах.

У Відкритому університеті уперше в історії розвитку дистанційної освіти почав використовуватись комплексний підхід до навчання з використанням усього різноманіття технічних засобів та була розроблена велика кількість високоякісних навчальних посібників, спеціально призначених для дистанційного навчання. Курси дистанційного навчання Відкритого університету стали доступними споживачам в усьому світі, а результати діяльності яскраво свідчили про те, що якість дистанційної освіти є конкурентоспроможною на ринку освітніх послуг.

Отже, основними характеристиками четвертого етапу розвитку дистанційної освіти є: заснування першого у світі Відкритого університету; реалізація моделі, яка принципово відрізнялась від очної та заочної моделі навчання; доведення ідеї конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Історія розвитку та становлення дистанційної освіти у світі дозволяє зробити висновок, що з розвитком інформаційного суспільства дистанційна освіта буде відігравати дедалі важливішу роль на ринку освітніх послуг, демонструючи свою гнучкість та різноманіття форм.

*Козловська Л.В., к.політ.н., доцент
Інститут Військово-Морських Сил
Національного університету “Одеська
морська академія”, м. Одеса*

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТОМ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ НУ “ОМА” В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ДЛЯ ОБОРОНИ ЗІ СТОРОНИ МІГРАЦІЇ

Спеціальність 254 “Забезпечення військ (сил)” зі спеціалізацією “Морально-психологічне забезпечення” в ІВМС НУ “ОМА” є престижною і перспективною. Адміністрація та науково-педагогічні працівники інституту при підтримці штабу та командувача ВМС ЗС України докладають зусилля для якісної підготовки висококваліфікованих фахівців з морально-психологічного забезпечення для Військово-Морських Сил ЗС України. Проте в реалізації цієї мети існує ряд перешкод та викликів сучасності. Одним із них є міграційні процеси, які спостерігаються в Україні – саме вони ставлять під загрозу оборонні можливості та мобілізаційні потреби ВМС ЗС України, так як значна частина юнаків мігрують за кордон як заробітчани. Це втрачений потенціал і в абітурієнстві на спеціальність 254 “Забезпечення військ (сил)” зі спеціалізацією МПЗ, куди майже відсутній конкурс під час вступної кампанії. Підготовка таких фахівців в інтересах сектору безпеки та оборони потребує спеціалістів високого рівня кваліфікації, на яких вже зараз відчувається значний попит, що внаслідок міграцій, залишається незадоволеним. Практика роботи за кордоном не лише зменшує кількісні можливості мобілізацій, а й спрощує прийняття рішення щодо відмови від військової служби та роботи на оборонних підприємствах навіть в умовах збройної агресії. Це може призвести до загального мобілізаційного виснаження населення України. Відсутність обґрунтованих та рішучих кроків влади у цій сфері в умовах значних масштабів та темпів міжнародної міграції формує значну кількість ризиків та загроз не лише у сфері розбудови Військово-Морських Сил ЗС України та війська на загал, а й для суверенітету та територіальної цілісності нашої країни.

Враховуючи ці виклики, колектив ІВМС НУ “ОМА” акцентує особливу увагу на підготовці фахівців з морально-психологічного забезпечення. Навчальні плани та програми передбачають виконання завдань замовника (ВМС ЗС України) з корекцією в нових умовах викликів. Якщо раніше курсант спеціалізації МПЗ, майбутній офіцер тактичного рівня, заступник командира корабля з морально-психологічного забезпечення був орієнтований тільки на особовий склад військово-морського підрозділу, то відтепер перед ним стоїть додаткове завдання – включитися в національно-патріотичну та виховну роботу в соціумі з метою роз’яснення переваг служби за контрактом у ВМС ЗС України та навчання на спеціальності 254 “Забезпечення військ (сил)” зі спеціалізацією МПЗ. Така профорієнтаційна робота має привести до позитивних результатів: скорочення відтоку найманої робочої сили з України, збільшення кількісних можливостей мобілізацій, підняття престижу професій військового моряка на загал та заступника командира корабля з морально-психологічного забезпечення безпосередньо.

*Кротиков В.П., к.філос.н., доцент
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України, м. Київ*

ДО ПИТАННЯ ПРО ГУМАНІТАРНУ ПІДГОТОВКУ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Війна з російськими окупантами поставила на порядок денний запит на чесного, компетентного керівника, офіцера – патріота, справжнього лідера, який успішно оволодів ефективними практиками військового управління, військовою педагогікою, яка навчає офіцерів передусім залишатись людьми і бачити в підлеглих людей.

На наш погляд, органам військового управління слід переглянути чинні освітньо-світоглядні пріоритети у підготовці військових кадрів. Насамперед, це стосується необхідності послідовної гуманітаризації військової освіти, суттєвого збільшення обсягу та змісту гуманітарної складової. Сьогодні Збройні Сили України як ніколи відчують гостру потребу в гуманітарно мислячому командному (начальницькому) складі, офіцерському корпусі вищого гатунку, який би успадкував заповіт М. І. Драгомирова та вважав “найважливішим воєнним елементом людину; найважливішою властивістю людини – її моральну енергію”. Відтак, слід закріпити пріоритет соціально-гуманітарних питань у життєдіяльності військ (сил), створити гуманітарно-орієнтовану систему фахової підготовки та життєдіяльності офіцерського складу, переважною компетенцією якого є управління військовослужбовцями і військовими колективами, керівництво соціальними процесами, виховна робота з людьми. Зокрема, соціально-гуманітарні науки, які є єдиними, що вивчають питання взаємодії людського фактора у військовій справі, мають претендувати на особливе місце у підготовці офіцера. Вони заслуговують визнання особливої значущості не тільки через вивчення ризиків, які пов’язані з впливом людини у процесі виконання бойових завдань, але й надскладність питань пізнання людини і соціально-політичних явищ, певну обмеженість осягання соціально-гуманітарних феноменів, чисто технологічних підходів до соціуму.

Відомий яскравий вислів науковця Б. Паскаля, яке виражає здивування усієї філософської антропології внутрішньою суперечливістю, полярною двоякістю, інтелектуальною і етичною подвійністю, парадоксальністю людської істоти: “Що за химера ця людина? Яка новина, який монстр, який хаос, який вузол суперечностей, яке диво! Суддя усіх речей, недоумкуватий земний хробак; носій істини, клоака недостовірності і помилок; слава і мотлох всесвіту”. Протопресвітер С. Ярмусь (Канада) небезпідставно зазначив загадковий характер людини, стверджуючи, що “людина – нерозгадана загадка по сьогоднішній день; вона й невивчена і незрозуміла остаточно”. Не слід забувати і те, що людина є таким суб’єктом, життєдіяльність, поведінку якої важко прогнозувати, тим більше змінювати. Св. Гр. Богослов називав людину “найхитрішою і наймінливішою із тварин”. Адже суперечливу поведінку, несподівані вчинки людини визначає не тільки її свідомість, але й підсвідомість. На думку митрополита, українського науковця І. Огієнка: “Людина це маятник, який хитається від добра до зла... Керувати людиною – це мистецтво з мистецтв і наука з наук”.

Таким чином, посилення динаміки соціально-гуманітарного розвитку армії закономірно генеруватиме нові імпульси для функціонування Збройних Сил України у трансформаційному форматі, підвищення рівня їх боєздатності.

Лосєв Д.Д.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ КАДРІВ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД

Аналіз зарубіжного досвіду підготовки офіцерських кадрів показав, що провідні іноземні армії постійно вдосконалюють систему військово-професійної підготовки. В даний час застосування збройних сил, забезпечених новітнім озброєнням і військовою технікою, вимагає висококваліфікованих офіцерських кадрів. Положення розвитку системи військово-професійної освіти офіцерів розвинених держав (Китайська Народна Республіка, Сполучені Штати Америки, Великобританія, Німеччина, Індія, Канада, Республіка Корея, Турецька Республіка, Японія) і її особливостей має високе значення, так як дозволяє оцінити збройні сили по виконанню бойових завдань і захисту країни від зовнішньої військової агресії.

Наприклад, військове керівництво США велику увагу приділяє питанням комплектування збройних сил кваліфікованими фахівцями. Для цього загальну систему підготовки офіцерських кадрів за спеціальностями для збройних сил США структурно поділено на три основні види навчальних закладів: військово-навчальні заклади Міністерства оборони; курси позавійськової підготовки офіцерських кадрів резерву (ROTS – Reserve Officers Training Corps) при цивільному вищому навчальному закладі і прямий прийом цивільних осіб на офіцерську посаду.

Усі освітні програми професійної підготовки у США на початку нового століття відповідно до їх спеціалізації поділяються на 13 галузей. Профіль “військові науки” входить до наукової галузі “технічні та природничі науки”.

Загальну структуру навчально-виховного процесу офіцерських кадрів збройних сил Великобританії утворюють три аспекти: прийом нової інформації, трансформація прийнятої інформації для вирішення проблеми і перевірка ступеня адекватності використовуваних способів засвоєння інформації. Важливим методом підсумкових видів перевірки успішності офіцерських кадрів є метод тестування, який застосовується у проведенні іспитів-тестів стандартного типу, що відпрацьовуються на базі сучасних досліджень.

Керівництво Південної Кореї, діючи у сферах концепції національної оборони в ХХІ столітті, в якості основного напрямку військового будівництва оглядає створення сучасних компактних збройних сил, здатних забезпечити військову безпеку держави в стані нестабільної соціально-політичної обстановки.

Таким чином, облік досвіду військово-професійної підготовки офіцерів у високорозвинених країнах світу набуває особливої важливості у зв'язку з динамічним розвитком освітніх процесів у вищій військовій освіті, формуванням сучасної освітньої діяльності. Вивчення провідного зарубіжного досвіду у забезпеченні якості військової освіти

дозволяє встановити перспективні напрями та шляхи розвитку системи військово-професійної підготовки. Отже, у провідних зарубіжних країнах основними тенденціями розвитку сучасної системи військово-професійної освіти офіцерів є: системний підхід до організації військово-професійної освіти офіцерів; забезпечення безперервності освіти і підвищення кваліфікації військових кадрів; широке застосування у військовому навчанні сучасних інформаційних технологій; науково-дослідний характер освітнього процесу; модульна спрямованість військового навчання; формування високих моральних якостей у слухачів і курсантів вищих військових навчальних закладів.

*Ляковська С.П., д.і.н., доцент
Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

Початок звільнення України від нацистських окупантів загострив кадрову проблему органів НКДБ і НКВС. Підготовка кадрів для органів держбезпеки в Україні вже наприкінці війни здійснювалася у відомчих навчальних закладах не лише в Москві, а й в Україні, а також на відповідних короткотермінових курсах.

У вересні 1944 р. у Харкові відновила роботу Українська міжрайова школа НКДБ СРСР. Викладацький склад Школи поповнювався не лише співробітниками, які разом з навчальним закладом поверталися з евакуації з Куйбишева, а й новими працівниками, яких направляв відділ кадрів НКДБ УРСР. Нестача викладацьких кадрів вирішувалася й за рахунок відрядження до Харкова працівників 1-ї Московської школи ГУКР НКО “Смерш”. У січні 1945 р. Школа відновила повноцінну роботу, розпочавши набір курсантів. На навчання зараховували молодих офіцерів, які прибували з Центрального та обласних управлінь НКДБ УРСР.

У березні 1944 р. у Києві створено Всеукраїнську школу НКВС СРСР. Незважаючи на її формальне підпорядкування НКВС (пізніше – МВС), Школа здійснювала й підготовку оперативних кадрів для органів НКДБ (МДБ). Очільниками та викладачами цього навчального закладу були офіцери НКДБ, деякі з яких раніше працювали в Київській (пізніше – Українській) міжрайовій школі ГУ ДБ НКВС СРСР. До викладацької роботи залучали й діючих працівників оперативних підрозділів. Великий обсяг годин відводився вивченню навчальних дисциплін агентурно-оперативного профілю. На основний потік 1-річного навчання відбирали кандидатів із числа співробітників органів НКВС віком до 40 років і рівнем освіти – щонайменше 7 класів середньої школи. Обов’язковою умовою зарахування були позитивні службова й партійна характеристики та відсутність компрометуючих матеріалів. На навчання до Києва направляли працівників не лише з обласних управлінь НКВС УРСР, а й з інших республік Радянського Союзу – Російської, Азербайджанської, Вірменської, Грузинської, Киргизької, Таджикицької, Туркменської тощо. Щоправда, однією з вимог до кандидатів на навчання було їх українське походження. Крім того, існувало самостійне відділення з перепідготовки “оперативно-чекістських кадрів”. Кандидатами на навчання терміном 5 місяців ставали співробітники “з числа оперативного складу НКВС і міліції”. У 1945 р. відбувся випуск курсантів першого набору. А з осені

1945 р., крім основного оперативного напрямку, були організовані додаткові потоки (курси): радистів, перекладачів німецької мови (для таборів військовополонених) тощо.

Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях, з яким зіткнулися органи радянської влади на місцях, спричинив, що одним із основних завдань НКДБ і НКВС стала протидія цьому рухові. Відтак, обидві школи готували дільничних оперуповноважених для західних областей УРСР. Додатково у грудні 1946 р. у Львові створено школу з підготовки оперативного складу МДБ СРСР.

Спеціальні кадри “вузької спеціалізації” для роботи в західних областях УРСР почали готувати створені у Києві Спецшкола №22, яка підпорядковувалася II відділу МДБ УРСР (займалася підготовкою так званих агентів-маршрутників), та умовна “спецшкола” з підготовки “агентів-терористів”. До того ж, при НКДБ УРСР та УНКДБ західних областей України створювалися 6-ти або 8-ми місячні курси з вивчення польської, румунської, угорської мов.

Курсанти та слухачі навчальних закладів системи НКДБ та НКВС у 1945–1948 рр. залучалися до збройних (бойових) операцій у Західній Україні, де тривало протистояння з українським самостійницьким рухом.

Всеукраїнська школа НКВС (МВС) зазнала декілька реорганізацій: у 1949 р. змінила своє відомче підпорядкування: стала називатися офіцерською школою МДБ СРСР, а з 1950 р. концентрується винятково на перепідготовці кадрів. Львівська Школа була передислокована до м. Могильов, Харківська Школа ліквідована.

Таким чином, під впливом об’єктивних та суб’єктивних обставин відбуваються кореляція та відповідні новації у системі відомчої професійної підготовки: реорганізації навчальних закладів, практикуються прискорена підготовка та дострокові випуски, посилюється увага до вивчення іноземних мов тощо.

*Мельник О.М., к.е.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА СТАРШИНСЬКОГО СКЛАДУ УПА (1941–1945 рр.)

Перший старшинський вишкіл для членів військової референтури ОУН було проведено у 1938 році у селищі Зауберсдорф. Після Першої конференції ОУН (б) у жовтні 1941 року була створена старшинська школа в місті Великі Мости, неподалік Львова. На території Західної України ОУН (б) на осінь 1941 року зуміла організувати 37 офіцерських шкіл.

Після утворення УПА загострилася проблема старшинських кадрів, тому за рішенням головного командування повстанської армії були створені професійні старшинські школи. Перша старшинська (юнацька) школа УПА – “Дружинники” була створена в липні 1943 року у масштабах вишкільної сотні під керівництвом поручника Лева Криська (“Гориня”). Після проведення чотиримісячного курсу старшинського вишколу та іспитів у грудні 1943 року школа завершила свою роботу.

У вересні 1943 року було організовано старшинську (юнацьку) школу УПА “Лісові чорти” під керівництвом Федора Польового (“Поль”). Після скороченого курсу та дострокових іспитів школа припинила свою роботу в січні 1944 року, серед випускників

тільки та частина, яка мала попередній командирський досвід чи дістала дуже високу оцінку на іспитах, отримала перший старшинський ступінь хорунжого. Враховуючи те, що територія, де діяла школа “Лісові чорти”, стала об’єктом масованого проникнення червоних партизанів та наближення фронту, командуванням УПА було прийнято рішення про її передислокацію у Карпати. У березні 1944 року була створена школа “Олені 1” на Станіславщині на схилах гори Магура, керували школою спочатку Степан Фрасуляк (“Хмель”), а згодом Федір Польовий (“Поль”), вишкіл пройшли 350 курсантів.

У селі Розтоки в червні 1944 року було створено “Школу кадрів ОУН ім. С. Бандери”, через яку проходили відбір всі претенденти на майбутнє навчання в “Оленях”, з яких було сформовано дві сотні для старшинської школи. Курсанти другого набору почали навчання в липні 1944 року, після її ліквідації 155 курсантів закінчили навчання. До травня 1945 року “Олені” діяли у форматі рейдувочої вишкільної групи, яка проводила короткі перевишколи командного складу у різних бойових сотнях ВО 4 “Говерла”.

Спроба організувати старшинську школу при групі “Тютюнник” у травні 1944 року на Кореччині виявилась невдалою. Новозорганізована структура була ліквідована під час операції ВВ НКВД, надалі окремі військові школи не організовувались. Вишколи та перевишколи членів і провідників повстанського руху відбувалися в рамках діяльності військових референтур.

Враховуючи брак старшин УПА на теренах Станіславщини й Буковини, окружний провід ОУН весною прийняв рішення про заснування старшинської школи “Трегит” біля г. Буківець на Гуцульщині. Комендантом старшинської школи був призначений полковник Кропива. У зв’язку з загальним наступом РСЧА в Карпатах, вишкіл у старшинській школі “Трегит” закінчився у серпні 1944 року. У листопаді цього ж року від інструктора-викладача підстаршинської школи УПА “Вовки” та старшинської школи “Олені” І. Мельниченка стало відомо про укладення договору між ГК УПА та представниками угорського командування, згідно з яким було досягнуто домовленість про переведення, у разі необхідності, старшинських шкіл УПА з Галичини на територію Угорщини.

Із закінченням війни та встановленням радянського режиму вишкіл старшинських кадрів УПА поступово йде на спад у зв’язку з реорганізацією підрозділів УПА та зміною тактики боротьби дрібними підрозділами.

Метель В.О.

*Кременчуцький ліцей з посиленою
військово-фізичною підготовкою
Полтавської обласної ради, м. Кременчук*

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЛІЦЕЇ

Військово-патріотичне виховання в ліцеї – цілеспрямований, організований процес формування готовності ліцейців до військової служби в Збройних Силах України. Його зміст визначається Конституцією і законами України, військовою Присягою та військовими статутами, а також Статутом і внутрішніми нормативними документами ліцею.

Головним результатом виховних зусиль адміністрації і педагогічного колективу ліцею має стати готовність молодшої людини до військово-патріотичної діяльності.

Виховання здійснюється в процесі викладання складових предмету “Захист України” на прикладах героїчного минулого українського народу, історії його Збройних Сил. Педагогічні працівники надають повний обсяг знань з предметів військового спрямування.

Старші вихователі (командири рот – старші офіцери-вихователі) Марченко С.В., Савченко В.І., вихователі (командири взводів – офіцери-вихователі) Осипюк В.М., Шаповал О.Г. Сидоренко О.Ю., Серебряков О.А., здійснюючи військово-патріотичне виховання ліцеїстів, враховують об’єктивні соціально-політичні фактори, психофізіологічні особливості юнаків у формуванні світогляду ліцеїста, його ідеалів, вибору професії, подальшого життєвого шляху.

У ліцеї проводяться військово-патріотичні заходи різноманітні за змістом і спрямованістю: а) інформаційного, просвітницького характеру (лекції, конференції, зустрічі, бесіди); б) дійового, практичного спрямування (змагання, конкурси, гурткова робота, екскурсії); в) комплексні, з усвідомленням їх суспільної і особистісної значущості (дискусії, огляди-конкурси, військово-спортивні свята).

Військово-патріотичне виховання здійснюється у формі лекцій, бесід, розповідей, екскурсій до музеїв військових частин, зустрічей із ветеранами війни, військової служби, участі у роботі гуртків військово-патріотичного спрямування, наприклад:

урочистості з нагоди посвяти першокурсників у ліцеїсти, прийняття ними Клятви ліцеїста і вручення їм навчальної стрілецької зброї до Дня захисників і захисниць України в 2021 році;

вечір-реквієм за участі майора запасу Олексія Шаповала, який розповів про подвиги героїв-кременчужан, які загинули, боронячи Україну, напередодні Дня захисників і захисниць України;

військово-спортивні змагання до Дня Збройних Сил України, Дня утворення ліцею за участі військовослужбовців військових частини А1546, 3069;

обласні, міські та районні заходи, які відзначалися в місті: до дня міста Кременчука і визволення його від нацистських загарбників, брали участь у військовому параді.

Ліцеїсти відвідували військові частини А1546, 3069, де воїни демонстрували зразки стрілецької зброї і військової техніки, наочно показували дії військових у бойових умовах.

Мінченко О.В.,

Семенюк Д.С.,

Вознюк К.Г.

Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ, м. Дніпро

ВИКОРИСТАННЯ ДЗЮДО ЯК ВИДУ БОЙОВОГО МИСТЕЦТВА

Становлення дзюдо припало на 1880-ті роки, важкий для бойових мистецтв період після реставрації Мейдзі. У той час серед лідерів Японії панувала політика запозичення західної культури і традиційним військовим мистецтвом (будо) було завдано значної шкоди – вони були оголошені “спадщиною дикості варварства”. Рання історія дзюдо невіддільна від історії життя його творця – Дзігоро Кано, видатного японського громадського діяча і педагога, чия діяльність була відзначена орденом Вранішнього сонця. Дзігоро Кано з

дитинства цікавився дзюдзюцу, в юності вивчав стилі дзюдзюцу шкіл Тендзін Сін'я Рю та Кіто Рю. На їх основі він розробив нову систему боротьби, якій дав назву Кодокан дзюдо.

У 1887 році в Кодокані почали займатися дзюдо перші постійні іноземні учні — брати Істлейк. На початку ХХ століття клуби дзюдо з'явилися у США, Франції, Великобританії. У 1903 році японський дзюдоїст Йосіакі Ямасіта провів демонстрацію прийомів дзюдо для президента США Теодора Рузвельта і далі протягом двох років викладав дзюдо у Військово-Морській академії США.

Як засіб фізичного виховання, навчання дзюдо має бути направлено на розвиток гарту тіла і здоров'я рентай-хо, вдосконалення своїх духовних можливостей сюсінхо і ведення поединку сьобу-хо. Увагу фізіологів та фахівців з фізичного виховання привертає взаємодія фізичного та розумового розвитку відповідно до вікових функціональних можливостей організму людини. Фізичний розвиток як сукупність морфо-функціональних показників визначає витривалість та працездатність організму, отже, є відображенням наявних і потенційних можливостей організму людини. Регулярні фізичні навантаження та рухова активність викликають вироблення стійких моторних умовних рефлексів, утворення і вдосконалення рухових навичок і фізичних якостей, підвищення тренуваності організму, наслідком чого є позитивні морфо-функціональні зрушення та поліпшення адаптивних можливостей. Гармонійний фізичний розвиток є невід'ємною складовою успішного розумового розвитку. Сьогодні спортивна сторона дзюдо виступає в якості ведучої, більш того, чи не єдиною. Те, що ми маємо сьогодні під назвою “дзюдо”, далеко від того, що задумував і створював його автор.

Мірук О.Є., к.пед.н.,

Фалько С.А., к.і.н., доцент

*Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ДОСЛІДЖЕННЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ ЛОКАЛЬНИХ ВІЙН ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Загальновідомо, що фундаментальною основою сучасної воєнної науки є історичний досвід. Практика підтверджує, що фактично жодне принципове питання воєнної науки взагалі і воєнного мистецтва зокрема не може бути успішно вирішеним без всебічного врахування і творчого використання цього досвіду, оскільки він є джерелом і базою руху вперед.

Глибоке засвоєння воєнно-історичного досвіду дозволяє належним чином осмислити і правильно розуміти сутність і зміст тих явищ і процесів у військовій справі, які існують і відбуваються у теперішній час, та прогнозувати основні напрями і тенденції розвитку воєнного мистецтва.

Досвід провідних країн світу дозволяє зробити висновок, що їх воєнно-політичне керівництво приділяє значну увагу воєнно-історичним дослідженням розвитку форм і способів збройної боротьби. У США розробленню програми розвитку збройних сил на десятирічний період передують дослідження розвитку воєнного мистецтва за останні 100 років.

Сьогодні локальні війни і збройні конфлікти фактично стали полігонами, де перевіряються нові зразки озброєння і військової техніки, форми і способи застосування військ. У результаті проведеного дослідження слід визначити та відокремити наступні шляхи впровадження в освітню діяльність НА НГУ вивчення досвіду сучасних локальних війн.

1. Пошук нових, більш новітніх і досконалих форм та методів навчання курсантів (слухачів). Сміливе впровадження в освітню діяльність інтегральних занять, пропонуючи їх підготовку і проведення кількома колективами викладачів. Впровадження інтегрованих занять дозволяє збагатити освітню діяльність за змістом і формою, вони проводяться з метою розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій.

2. Впровадження в кожне заняття щодо теми локальних війн яскравих прикладів, які мали місце в сучасних війнах та в районі проведення АТО/ООС. Вміло пов'язувати тематику того чи іншого заняття з вдало підібраним прикладом наштовхує здобувача вищої освіти активно шукати відповіді на ті чи інші питання не тільки в бойових статутах або на сторінках окремих директив, прийняття нестандартних рішень, звертаючись до досвіду недавнього минулого, бойового досвіду АТО/ООС.

Саме такий пошук сприяє розвиненню та закріпленню професійних навичок майбутніх офіцерів командного складу. Відмова від шаблону, постійні пошуки нових, шляхів впровадження задач, які виникають у процесі управління частинами, в значній мірі сприяють успіху управління підлеглими при підготовці та в ході бою.

3. залучити до проведення занять фахівців, які мають достатній досвід, отриманий під час виконання завдань в районі проведення АТО/ООС та інших локальних війн. Такі заняття викликають у здобувачів вищої освіти велику зацікавленість, сприяють засвоєнню навчального матеріалу.

Питання збору, узагальнення та впровадження бойового досвіду в освітню діяльність НА НГУ є одним з пріоритетних завдань.

Результати аналізу подій АТО/ООС дозволяють зробити висновки про те, що способи ведення війни зазнали значних змін і підрозділи ЗСУ та НГУ зіштовхнулися з потребою удосконалення, а в багатьох випадках і перегляду положень статутів і керівних документів.

4. Надання курсантам під час самостійної роботи завдань щодо вивчення, аналізу та послідовного викладення змісту того чи іншого прикладу організації та ведення бойових дій, застосовуючи різноманітний матеріал, який був здобутий у різних джерелах інформації. Такий матеріал доцільно використовувати в коротких доповідях, повідомленнях, який здійснюють здобувачі вищої освіти за вказівками викладача під час підготовки до семінарських та інших видів занять. Все це, як результат, буде сприяти активізації навчального процесу, становленню дієвих зв'язків сучасності з минулим, створювати передумови для формування не вузько інформованого фахівця, а творчої особистості, яка цілісно сприймає світ і здатна діяти в складній обстановці на полі бою.

*Окіпнюк В.Т., д.ю.н., доцент
Національна академія Служби безпеки
України, м. Київ*

КУРСИ ЗАОЧНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ НАПРИКІНЦІ 1920-х РОКІВ: ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗМІСТ НАВЧАННЯ

Військове міністерство Державного центру (далі – ДЦ) УНР в екзилі впродовж 1920-х рр. докладало максимальних зусиль не тільки для збереження потенціалу військових кадрів, а й для удосконалення їх професійного рівня як важливої умови відновлення національних збройних сил.

Наприкінці 1920-х рр. у середовищі української політичної еміграції були започатковані курси заочної військової підготовки. Спочатку в Болгарії, згодом у Польщі, Франції, Туреччині, Югославії та Чехословаччині.

Заочне військове навчання складалося з курсів загальної та спеціальної військової освіти, які викладались протягом 6–8 місяців. Метою загального курсу, який вважався обов'язковим для офіцерів і унтер-офіцерів, було ознайомлення курсантів із сучасним становищем військової справи, новелами військової тактики і питаннями підготовки до війни державного апарату, мобілізації народного господарства, промисловості, фінансів і економічних засобів.

Курс спеціальної підготовки включав комплекс спеціалізованих знань для офіцерів окремих родів військ і керівної ланки Генерального штабу та був другим періодом навчання.

Начальником курсів заочного військового навчання було призначено генерала М. Капустянського, який перебував у Парижі. Він здійснював організаційну та науково-педагогічну діяльність, залучав до викладання українських та іноземних спеціалістів, призначав у окремих країнах своїх представників та інструкторів. До їх функцій належали: реєстрація курсантів, формування окремих навчальних гуртків, контроль за підготовкою курсантів, своєчасним внесенням ними оплати за навчання, забезпечення навчальною літературою, допомога у засвоєнні навчального матеріалу, проведення звітів і дискусій за визначеними темами тощо.

Організація навчання передбачала опрацювання курсантами кожні два тижні брошур, які їм надсилались, виконання письмових завдань, підготовку рефератів, участь у звітних дискусіях. Наприкінці навчання складався письмовий або усний екзамен, який приймали призначувані начальником курсів комісії. Особи, які успішно склали екзамен, отримували відповідне свідоцтво.

Програма заочного військового навчання включала різноманітну тематику. Вивчались окремі роди військ і види озброєнь, їх роль у сучасних арміях (авіація, танки, артилерія, кіннота, піхота, військово-морські сили, технічні та допоміжні війська). Приділялась увага новим видам війни, таким як хімічна та бактеріологічна. Розглядалися особливості революційної та громадянської війни. Значний обсяг навчального часу займали теми, присвячені аналізу організації та функціонування армій провідних країн світу – Німеччини, Франції, Англії, США, СРСР і Польщі. Курсантами мали бути опрацьовані питання військової стратегії й тактики. Крім цього, докладно вивчалась проблематика здійснення тилового забезпечення армії, інженерної оборони держав і проведення ними мобілізаційних заходів.

Отже, започаткування керівництвом ДЦ УНР в екзилі курсів заочного військового навчання наприкінці 1920-х рр. дало змогу забезпечити підтримання належного професійного рівня українських військових кадрів в умовах еміграції.

Орда М.В., к.т.н., с.н.с.,

Черненко М.С.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО НАУКИ У ВВНЗ

За результатами виконання заходів за пріоритетним напрямом реформування сектору національної безпеки і оборони були розроблені ключові стратегічні документи у сфері оборони, а саме: Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки, Стратегічний оборонний бюлетень, План оборони України, проєкт Державної цільової оборонної програми розвитку Збройних Сил України на період до 2025 року.

Ці концептуальні документи визначають ключові напрями розвитку науки.

Разом з тим, розглядаючи тренди розвитку університетської науки в Європі та інших країнах світу, актуальні напрями досліджень, досвід роботи дослідницьких університетів, використання міжнародних рейтингів, необхідно визначити певні напрями розвитку науки у ВВНЗ, а саме реформування української воєнної науки та представлення концепції дослідницького університету.

Виконання заходів Державної програми розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року та під час трансформації системи військового управління у Збройних Силах України виникла низка питань, пов'язаних із розвитком ННТД у ВВНЗ. Основними з них є такі:

існуючі завдання наукових установ, наукових підрозділів ВВНЗ не у повній мірі відповідають реальним потребам військ (сил);

недосконала організаційно-штатна структура наукових установ, підрозділів (відсутні наукові підрозділи для проведення перспективних досліджень – штучний інтелект, сучасні інформаційні технології, роботизована техніка тощо);

недосконала система підготовки наукових кадрів;

недосконала система фінансового забезпечення ННТД;

низький відсоток залучення науковців до проведення спільних міжнародних досліджень та досліджень з науковими установами НАН України;

низький рівень інформаційного забезпечення ННТД.

Для вирішення зазначених питань передбачаються такі шляхи: більш дієве приєднання науки у ВВНЗ до європейського наукового простору; широке впровадження сучасних підходів та найкращих практик з питань проведення досліджень країн-євроатлантичних партнерів у повсякденну діяльність ВВНЗ; впровадження в наукову діяльність передових інформаційних технологій.

Певного переважання ННТД у ВВНЗ вимагають також підвищені вимоги Замовників стосовно впровадження воєнно-наукової продукції. Згідно зі Стратегією

розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки, сучасний ВВНЗ позиціонується як установа з подвійним статусом: освітня та наукова організація.

Також створення сучасного інтегрованого науково-освітнього середовища дозволить оперативно використовувати результати досліджень органами військового управління, науковими установами та ВВНЗ.

*Паламар М.І.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК У ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

З початком ведення АТО проблема освітньої підготовки гуманітарного профілю набула нового забарвлення. Реалії життя засвідчили – освіта має відповідати потребам суспільства та збройних сил. Виходячи з свого європейського вибору, Україна започатковує процес змін, покладаючи в основу свого подальшого розвитку інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії зі своїми цінностями, суспільством і природою. Спираючись на цей підхід, Україна суттєво змінює бачення ролі людини в політичному, економічному і соціальному житті країни. Українській державі необхідна цілісна політика гуманітарного розвитку, адекватна модернізаційним викликам.

У системі сучасної університетської освіти досить важливо дати офіцеру ту суму знань, навичок, умінь, які зможуть забезпечити його ефективне функціонування протягом всієї служби. Практика показує, що необґрунтоване скорочення гуманітарних дисциплін у ВВНЗ призводить до негативних наслідків: частина слухачів погано орієнтується в системі людських відносин та інтересів, незахищена від негативного інформаційно-психологічного впливу в умовах “гібридної війни”, не підготовлена до сприйняття фундаментальних світоглядних орієнтацій та цінностей. Отже, потрібно радикально переломити таке ставлення до гуманітарних наук і стверджувати їхній імідж як провідну галузь знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що гуманітарну освіту і науку слід розглядати як дві невід’ємних складових становлення особистості офіцера, як запоруку його інтелектуального розвитку в умовах змін (В. Берека, А. Вітченко, В. Журавський). Упродовж останніх семи років у Збройних Силах України гуманітарна освіта відіграє важливу роль у формуванні інтегрального знання в системі військових наук. Світоглядність гуманітарної освіти сприяє розширенню кругозору, інтелектуалізації військової праці, духовності, глибокого мислення, активізації життєвої позиції особистості офіцера. При цьому, важливе значення відіграє засвоєння світової практики гуманітарної освіти в умовах діяльності військових навчальних закладів, що сприятиме широкому і творчому використанню цього досвіду у подальшій практичній діяльності військових фахівців. Основна функція гуманітарної освіти в Збройних Силах України – це сприяння трансформації природного потягу військової людини до самозбереження і самореалізації в її свідоме прагнення захистити свою націю.

Обравши вектор щодо вступу в НАТО, стратегія гуманітарного розвитку в Збройних Силах України стає пріоритетною відносно інших напрямів. Від того, наскільки швидко на

цьому шляху система гуманізації та гуманітаризації освіти прогресуватиме, в багатьох аспектах залежатиме й інтелектуальний підйом України та її Збройних Сил.

*Приходько Ю.І., к.пед.н., доцент
м. Київ*

РЕАЛІЗАЦІЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ЯК ЗАСІБ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Рушійною силою, джерелом інноваційного розвитку системи підготовки військових фахівців є притаманні йому суперечності. Вони виражають його специфіку, багатоманітність і спонукають до інноваційної діяльності. Важливо відмітити, що способи розв'язання суперечностей за наслідками можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер, коли недостатньо враховуються чинники, обставини, ресурси, компетентнісна спрямованість суб'єктів освітнього процесу. Суперечності в системі підготовки військових фахівців можна розглядати у таких вимірах: ефективність функціонування; структура; види ресурсного забезпечення; нормативно-правове регулювання; система управління; процес формування та розвитку особистості.

У свою чергу, зазначені виміри суперечностей за впливом на систему підготовки військових фахівців мають подвійний характер – зовнішній і внутрішній.

Суперечності зовнішнього впливу – між: діючими концептуальними поглядами на розвиток військової освіти та сучасними тенденціями, притаманними функціонуванню світових цивільних і військових освітніх систем; сучасним станом управління системою підготовки військових фахівців, заходами та результатами контрольно-коригувальних дій і науковими поглядами на складові та сутність процесу управління; нормативними засадами інтеграції військової освіти з цивільною освітою та вимогами щодо якості теоретичної і практичної військово-професійної підготовки військових фахівців; передбаченим фінансовим, матеріально-технічним, інформаційним забезпеченням, оснащенням ВВНЗ, ВНП ЗВО, навчальних центрів озброєнням, військовою технікою, тренажерами, засобами імітаційного моделювання, інтегрованими навчальними комплексами тощо та сучасними вимогами і потребами щодо якості підготовки офіцерських кадрів, спроможних виконувати поставлені завдання в динамічних умовах застосування сучасних видів і систем озброєння.

Суперечності внутрішнього впливу пов'язані з управлінськими та процесуальними чинниками функціонування ВВНЗ, ВНП ЗВО. Вони в цілому відбивають стан неповної відповідності складових процесу підготовки військових фахівців щодо виконання ними кваліфікаційних вимог та якісного засвоєння освітньо-професійних програм.

Основні причини суперечностей внутрішнього впливу: недостатній рівень вимогливості щодо організації військово-освітнього процесу, його інформаційного, науково-методичного, матеріально-технічного забезпечення; зниження мотивації і активності постійного та змінного складу на всіх рівнях навчальної, методичної, наукової, повсякденної діяльності, недостатнє вжиття заходів щодо надання цьому процесу позитивної, інноваційної спрямованості; відсутність системних засад у проектуванні та реалізації компетентнісної моделі військового фахівця за обраною спеціальністю (спеціалізацією), особливо її військово-професійної складової; спрямованість змісту оперативного-тактичних, тактичних, військово-спеціальних, військово-технічних, загальноінженерних навчальних дисциплін на

відносно застарілі зразки озброєння, низька ефективність застосовуваних технологій навчання, їх невідповідність вимогам формування та розвитку у військових фахівців компетентностей, системних знань, умінь, навичок; низька об'єктивність оцінки науково-педагогічними працівниками рівня знань, умінь, навичок курсантів (слухачів); зниження в діяльності науково-педагогічних працівників таких чинників: рівня навчально-методичної, наукової роботи, якості викладання навчальних дисциплін, розроблення та вдосконалення дидактичного забезпечення освітнього процесу, вимогливості в процесі навчання, особистісного професійного зростання, компетентності у підготовці фахівців вищої кваліфікації через ад'юнктуру та докторантуру.

*Рижиков В.С., д.пед.н., професор
Військовий інститут Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД У ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ ПРИ РОЗРОБЛЕННІ ПРИНЦИПІВ НАВЧАННЯ СУЧАСНИХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Наукові знання необхідні, щоб передбачати й управляти педагогічним процесом, розвитком формування організаційної культури в майбутніх офіцерів як командирів. Свого часу великий педагог К. Ушинський застерігав від емпіризму в педагогіці, справедливо відзначаючи, що недостатньо ґрунтуватися тільки на особистому, хоч би і вдалому, досвіді виховання. Педагогічну практику без теорії він порівнював зі знахарством у медицині.

Як досвід підготовки військових командирів зазначимо слова відомого китайського полководця Сунь-Цзи: “Армії перемагають своєю організованістю”, який наголошував на вихованні та навчанні військових командирів, що від готовності військового командира та сформованості у нього відповідних якостей залежить успіх бою. Армії перемагають своєю організованістю. Це один із основних критеріїв для перемоги. Відсутність організації у військових формуваннях не дасть підстави для перемоги. Тому можна перефразувати вислів Сунь-Цзи на сьогоднішній лад – організований правильно менеджмент військової організація одна із запорок на перемогу. Організатор військового менеджменту (управління) і є командир – військовий лідер, якого потрібно сформувати в процесі навчання.

Управління людськими ресурсами, як відмічає Майкл Армстронг, це стратегічно і логічно послідовний підхід до управління найбільш цінним активом організації, тому що працюючі там люди як колективно, так і індивідуально надають особистий внесок у вирішення задач організації. Основна задача підготовки людських ресурсів для забезпечення успіху даної організації з допомогою людей.

Враховуючи історичний досвід щодо практичної дієвості цілісного педагогічного процесу військового навчального закладу, слід застосовувати такі принципи при підготовці офіцера ЗС України:

пізнання і засвоєння в педагогічному процесі загальнолюдських цінностей;

пізнання себе як особистості;

неприпустимості застосування засобів, що спонукають курсанта на антисоціальні прояви;

принцип надання необхідного суспільного простору для прояву власної індивідуальності;

принцип визначення якостей, що формують особистість майбутнього офіцера, його освіченість і розвиток залежно від якості самого педагогічного процесу.

*Салата О.О., д.і.н., професор
Київський університет імені Бориса
Грінченка, м. Київ*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

В умовах інформаційно-гібридної війни, яка змушує українське суспільство акумулювати свої зусилля, спрямовувати їх на захист власної країни, важливим є національно-патріотичне виховання української молоді. У цьому контексті, надзвичайно важливим є виховання патріотичних почуттів, розуміння своєї ролі у збереженні здобутків української держави. Особливу увагу потребує, зокрема молодь, яка готується стати до лав Збройних Сил України (ЗСУ). Необхідно створити умови, в яких юнаки та дівчата з почуттям гордості та відповідальності свідомо стануть на захист власної Батьківщини.

Отже, важливим є виховання молодих людей не лише у загальноосвітній середній школі, а й у закладах вищої освіти (ЗВО), де вони вже набувають фахових компетентностей і їхні знання та досвід будуть корисні у лавах ЗСУ. Не останнє місце у цьому ключі відводиться суспільним дисциплінам, зокрема історії та правознавству.

Програма патріотичного виховання має стати повноцінною складовою загального виховного процесу в ЗВО, головною метою якого має бути виховання молоді на основі українських національно-історичних традицій, розвиток національної гідності, готовності до виконання громадського та конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів України. Аналіз стану патріотичного виховання у низці ЗВО показав, що така робота ведеться, зокрема у напрямі соціально-гуманітарної роботи та в контексті викладання курсу "Історія України", "Військова історія України" та інших.

Важливим аспектом виховання як у загальноосвітній, так і у вищій школі є формування та розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до захисту Української держави і служби у Збройних Силах України.

Аналіз проблеми показав, що ця тема є перспективною і вимагає більш глибокого дослідження. Результати будуть значно ефективнішими, якщо до вивчення цього питання будуть комплексно залучені фахівці усіх напрямів, зокрема історики, військові фахівці, педагоги, соціологи та інші.

*Серховець С.В., к.пед.н., доцент
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький;
Любинецький С.Ф.
Кінологічний навчальний центр
Державної прикордонної служби
України, м. Великі Мости*

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ІНСПЕКТОРІВ-КІНОЛОГІВ ДЛЯ ПОТРЕБ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Підготовка інспекторів-кінологів зі службовими собаками для потреб правоохоронних органів та силових структур нашої держави має багатовіковий історичний досвід. Провідним методичним центром підготовки зазначеної категорії фахівців вже понад 70 років залишається Кінологічний центр Державної прикордонної служби України (КНЦ).

За період свого становлення та розвитку КНЦ здійснював підготовку різних категорій військовослужбовців, однак, з 1955 року незмінною залишається підготовка кінологів зі службовими собаками. Протягом наступних років у КНЦ активно здійснювалася підготовка кінологів не лише для потреб органів та підрозділів охорони державного кордону, а й для потреб інших відомств як України, так іноземних держав. Зокрема, КНЦ має досвід підготовки кінологів з мінно-розшуковими собаками для проходження служби в республіці Афганістан та миротворчих сил ООН у Лівані, понад 150 кінологів зі службовими собаками підготовлено для проходження служби в республіці Ангола, Мозамбик, Грузії. Цей досвід став дуже необхідним у 2014–2015 рр. під час підготовки мінно-розшукових собак вже для потреб нашої держави.

Нині КНЦ є сучасним закладом освіти Державної прикордонної служби України із розвинутою навчальною матеріально-технічною базою, до основних завдань якого віднесено первинну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації молодшого персоналу кінологічних підрозділів, який повинен мати достатній рівень теоретичних знань та практичних навичок за фахом, бути готовим самостійно в межах чинного законодавства виконувати завдання з охорони кордону відповідно до посадових обов'язків. Основними напрямками, за якими здійснюється підготовка службових собак, є: розшукові собаки прикордонної служби (прикордонного контролю), спеціальні собаки з пошуку вибухових речовин, зброї та боєприпасів, пошуку наркотиків та тютюнових виробів. Так, лише протягом останніх п'яти років у КНЦ біло підготовлено понад 1500 інспекторів-кінологів зі службовими собаками (у тому числі і військовослужбовців строкової служби).

Крім того, завдяки сучасній методиці підготовки кінологів та службових собак, а також затвердженим Державним стандартам такої підготовки, КНЦ на постійній основі проводить навчання фахівців кінологічних підрозділів для правоохоронних відомств, силових структур та приватних організацій нашої держави. Відповідно до укладених договорів було підготовлено понад 50 кінологів для потреб спецпідрозділу “Корд” Міністерства внутрішніх справ, співробітників Військової служби правопорядку Збройних Сил України, Служби безпеки та Управління державної охорони України. Разом з тим, у КНЦ пройшли підготовку фахівці кінологічного навчально-тренувального центру Державного підприємства «Міжнародний аеропорт “Бориспіль”» та низки приватних охоронних агентств.

Завдяки професіоналізму викладачів відділу циклових комісій кінологічних дисциплін, КНЦ має визнання не лише на теренах нашої держави, а й поза її межами. Так, з 2008 року по теперішній час КНЦ підтримує тісну співпрацю з Центром Спеціалізованої підготовки Прикордонної Варти Республіки Польща м. Любань. За цей період проведено близько 100 різноманітних заходів у рамках плану спільних заходів навчальних закладів. З метою обміну досвідом підготовки персоналу КНЦ відвідували фахівці кінологічних підрозділів Німеччини, Польщі, Франції, США, Латвії, Азербайджану, Естонії та Угорщини.

*Скрябін О.Л., к.і.н.,
Вановська І.М., к.і.н., доцент
Військовий інститут Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОГО ІНСТИТУТУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991–2021 рр.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

За часів незалежності України діяльність Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка можна умовно поділити на два періоди.

Перший період (1991–1997 рр.) характеризується діяльністю Відділення військової підготовки університету (далі – Відділення). На його базі з 1993 року, окрім військової підготовки студентів як майбутніх офіцерів запасу, почалась підготовка для військ (сил) кадрових офіцерів тактичної ланки за спеціальностями – “картографія”, “переклад”, “фінанси” та “правознавство” з базовою підготовкою на факультетах університету. Також було здійснено набір офіцерів-слухачів для підготовки за дворічною програмою військових фахівців оперативного-тактичного рівня зі спеціальності “фінанси і кредит”. Водночас Відділення продовжувало надавати військові знання та навички і студентам. Зокрема, відбувалась підготовка спеціалістів із АСУ, засобів радіолокації, картографії, повітряної розвідки і дешифрування, хімічного захисту, перекладачів з іноземних мов, юристів, військових педагогів, істориків, психологів і фінансистів.

З 1994 року Відділення активізує мовну підготовку курсантів і різних категорій офіцерів. З 1997 року тут розпочали підготовку військових фахівців з виховної роботи, які мають вищу освіту кваліфікаційного рівня “спеціаліст” зі спеціальності “психологія”.

Другий період (1998–2021 рр.) пов’язаний з діяльністю Військового інституту. Навчальний заклад зазнав значних структурних реформувань, розширення штату та покладених на нього завдань. Поступово було введено в дію ще два навчальних факультети та очну ад’юнктуру для підготовки висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів.

Події, які відбулися у 2014 році в Криму, а згодом на сході України, внесли суттєві корективи у процес підготовки офіцерів тактичної ланки в бік практичного засвоєння своєї професії на основі бойового досвіду. Крім отримання знань і умінь за фахом, підготовка курсанта орієнтується на отримання міцних навичок індивідуальної командирської підготовки, що необхідні військовому керівнику тактичної ланки. Звертається значна увага на формування у випускників інституту лідерських якостей, необхідних у сучасній армії.

Отже, діяльність Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка за часів незалежності України складається з двох історичних періодів. Перший період (1991–1997 рр.) характеризується діяльністю Відділення військової підготовки університету, другий (1998 р. – дотепер) пов'язаний з діяльністю Військового інституту. Під час другого періоду підготовка майбутніх офіцерів здійснювалась спочатку в умовах миру, а з 2014 року – збройного конфлікту з країною-агресором, що потребувало внесення істотних коректив у процес підготовки офіцера тактичної ланки в бік практичного засвоєння своєї професії на основі бойового досвіду. За тридцять років незалежності України в стінах закладу підготовлені тисячі офіцерів тактичної ланки для Збройних Сил і інших військових формувань України.

*Сокол Є.І., д.т.н., професор,
Марченко А.П., д.т.н., професор,
Ткачук М.А., д.т.н., професор
Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”,
м. Харків*

БРОНТЕХНІКА ТА НТУ “ХПІ”: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

НТУ “ХПІ” приділяє велику увагу участі у підготовці висококваліфікованих кадрів для військ та підприємств бронетанкобудівної галузі, а також здійсненню спільних науково-дослідницьких робіт, програмному, інформаційно-комп'ютерному та науковому супроводу найважливіших проектних розробок. Особливі зв'язки пов'язують заклад із Національним університетом оборони України імені Івана Черняхівського, Національною академією сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Центральним НДІ ОВТ ЗСУ, Харківським конструкторським бюро з машинобудування імені О.О. Морозова, Харківським конструкторським бюро з двигунобудування, із заводом імені Малишева, із членами концернів “Укроборонпром” та “Бронетехніка України”, а також із установами Міністерства оборони України та підприємствами оборонно-промислового комплексу.

Вікопомні віхи в історії вітчизняного бронетанкобудування позначені чудовими машинами: від знаменитого Т-34 і двигуна В-2 до сучасного танка “Оплот” і двигунів БТД, бронетранспортерів, бойових модулів, тренажерів. У цих досягненнях є і частка праці політехніків. Наука у поєднанні із практикою – потужний інструмент творення.

Парадигма діяльності університету полягає у триєдиному сплаві чинників: об'єкт – дослідник – інструмент. Об'єкт – бойова машина, система, агрегат. Він змінюється від епохи до епохи. Змінюються умови його бойового застосування та вимоги до тактико-технічних характеристик (ТТХ). Дослідник – центральна фігура: конструктор, науковець, технолог, виробник – зосереджує у собі візію об'єкта, ефективно використовує інструменти досліджень та забезпечує прогресивні рішення із високими ТТХ об'єкта. Інструмент – на сьогодні – це топ-технології Індустрії 4.0. Серед напрямів, які сьогодні притаманні нашому університету, можна зазначити:

штучний інтелект / великі дані (AI /Big Data) – це природні властивості об'єктів бронетанкової техніки на етапах створення, дослідження, виготовлення та бойового застосування;

доповнена реальність / віртуальна реальність (AR /VR) – сучасний спосіб поєднання об'єктивної та цифрової реальності – на тих же етапах;

моделювання / хмарні обчислення (Simulation /The Cloud) – невід'ємна частина імітаційної “симуляції” реальних процесів і станів задля забезпечення високих ТТХ об'єкта.

Аналіз діяльності у галузі створення озброєнь та військової техніки дає підставу для виділення трьох періодів. На першому для створення та освоєння такої техніки були потрібні кадри, які готував університет; на другому – тактико-технічні характеристики цієї техніки підвищувалися завдяки співпраці бронетанкобудівних підприємств із університетом; на третьому, сучасному періоді – без такого співробітництва створення сучасної техніки – неможливе!

Натепер вчені закладу беруть участь у низці робіт зі створення нової техніки. Це: розроблення спеціалізованих інтегрованих моделей для автоматизованого дослідження міцності та жорсткості елементів бронетанкової техніки; моделювання фізико-механічних процесів у танковій гідрооб'ємній передачі, у високооборотних елементах танкового двигуна; розробка теорії систем автоматизованого управління системами танка; розробка математичних моделей руху колісних та гусеничних машин по пересіченій місцевості; створення нових двигунів, зокрема гібридних, для оснащення бойових машин; науковий супровід розробки та вдосконалення комплексних тренажерів; проблеми підвищення міцності та стійкості ствола танкової гармати; проблеми підвищення захищеності корпусів легкоброньованих машин від дії кінетичних, кумулятивних снарядів, а також ударної хвилі та мін тощо.

Перелічені та інші важливі напрями складають перспективу нашої діяльності.

Ушакова М.В.

*Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ РОЗПОДІЛЕНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ США

Емпіричний досвід міжнародної практики свідчить про те, що розподілене навчання (Distributed learning) може стати ключовим елементом стратегії підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони. Термін “розподілене навчання” використовується для позначення освітнього процесу, що здійснюється за допомогою комп'ютерних технологій і засобів телекомунікацій у різних освітніх установах та (або) в умовах територіальної віддаленості педагогів. Приклад використання розподіленого навчання в освітньому процесі для підготовки фахівців Національної гвардії США вказує на важливу роль оновлення технологій та інструментів для розвитку людського потенціалу на військовій службі.

Програма розподіленого навчання Національної гвардії США (The Army Distributed Learning Program) передбачає численні розподілені методи навчання та технології, що сприяють підвищенню готовності солдатів, пропонуючи гнучкий формат навчання, онлайн або дистанційно, та містить понад 400 доступних курсів по всій країні. Зміст Програми розподіленого навчання формується за підтримки Командування з навчання та доктрин сухопутних військ та зосереджується на потребах Національної гвардії, з акцентом на підготовці солдатів до виконання всіх функціональних вимог, вимог до кваліфікаційної

підготовки військовослужбовців за спеціальністю та професійної військової освіти. При цьому керівники програми розподіленого навчання Національної гвардії США здійснюють координацію й управління федеральною програмою, що забезпечує штати технологіями для роботи бездротових мережевих класних кімнат. Відтак, платформа “Guard Knowledge Online” представляє собою майданчик для взаємодії та співпраці між солдатами та інструкторами, де доступні інформаційні матеріали. З метою забезпечення якості дистанційного навчання інструктори здійснюють комплектування, збір, аналіз, обговорення, управління та поширення матеріалів і документів через сайт GuardU.

Результати звіту дослідницької організації “The RAND Corporation”, побудовані на основі опитувань випускників курсу Advanced Operations Course для молодших офіцерів Командно-штабного коледжу армії США, вказують на ефективність змішаного дистанційного навчання, програма якого була побудована на використанні моделей традиційного та розподіленого навчання, що передбачає комбінацію різних технологій для підтримки синхронної та асинхронної взаємодії між студентами та викладачами. Дослідження також свідчать про необхідність вдосконалення навчання у сфері прийняття військових рішень, вирішення проблем, комунікацій, лідерства.

Платформа змішаного розподіленого навчання створює додаткові виклики щодо забезпечення інфраструктури та цифрової грамотності викладацького складу, однак забезпечує потенціал для вдосконалення освітнього процесу, що узгоджується з передовими практиками, коли викладачі використовують різноманітні підходи для співпраці зі студентами у віртуальному середовищі під час проведення обговорень, надання своєчасного зворотного зв'язку, інтерактивної діяльності та оновлення підходів до оцінювання.

*Фалько С.А., к.і.н., доцент
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДОКТРИНИ З ВОЄННО-ІСТОРИЧНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

У листопаді 2020 року в Збройних Силах України була прийнята “Доктрина з воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України” (далі – Доктрина). Нарівні з “Концепцією воєнної історії України”, затвердженої Міністром оборони України 08.12.2017 (далі – Концепція), ці документи є керівництвом до воєнно-історичної роботи в силових структурах України. Ці документи давно були необхідні й для вищих військових навчальних закладів України як орієнтири до проведення воєнно-історичної роботи. Їх роль і значення важко переоцінити.

У першу чергу, Концепція і Доктрина необхідні Збройним Силам України, проте, вони своєчасні та корисні для організації освітнього процесу з офіцерами силових структур України всіх напрямів службової діяльності. Ці керівні документи чітко орієнтують на державні цілі та завдання в області створення моральної впевненості у правоті виконання своєї службової діяльності.

За час, що минув з моменту проголошення незалежності в 1991 р., воєнно-історична наука в Україні пройшла кілька етапів. Був період, коли військова історія викладалася згідно

з культурною спадщиною за зразком радянського періоду української історії. Однак події 2014 року принципово змінили підхід до вивчення української воєнної історії. Але, посправжньому впорядкували дискусійні питання керівні документи – Концепція та Доктрина, які з'явилися у 2017–2020 рр. Концепція і Доктрина чітко позначили пріоритети та напрями, необхідні до вивчення для майбутніх офіцерів України.

Разом із тим, у справі впровадження в освітній процес вищих військових навчальних закладів існують певні труднощі. У першу чергу, процесу впровадження перешкоджають проблеми, пов'язані з падінням рівня шкільної освіти. Цей фактор призводить до розмивання цілей навчання і спрощення методики викладання матеріалів. Значний час занять використовується для нагадування шкільного матеріалу, присвяченого загальноосвітнім питанням.

Важливим питанням є рік навчання, впродовж якого необхідно вивчати воєнну історію. На наш погляд, найбільш вдалий час, коли курсант готовий до вивчення історії воєнного мистецтва, є третій рік навчання.

З огляду на закордонний досвід вивчення історії воєнного мистецтва у країнах НАТО, необхідно значний обсяг часу, приблизно одну третину відведеної години, присвятити вивченню історії сучасних локальних війн. Використовуючи американський досвід викладання воєнної історії, час, відведений для вивчення предмета у вищих військових навчальних закладах, необхідно зосередити на останніх ста роках воєнної історії.

Традиційно впливають і організаційні проблеми. Великий відрив від самостійної роботи курсанта, пов'язаний зі службовим навантаженням, впливає на успішність вивчення воєнної історії. Невміння курсанта організувати самостійну підготовку призводить до значних труднощів у вивченні історії воєнного мистецтва.

Пропозиції щодо поліпшення процесу вивчення воєнної історії, що виникли в результаті проведеного дослідження, наступні: законодавчо закріпити необхідність вивчення воєнної історії на третьому році навчання в обсязі не менше трьох кредитів як обов'язкового курсу; ввести в освітній процес новітні досягнення світової освітньої школи, пов'язані, в першу чергу, з розвитком критичного мислення здобувача вищої освіти тактичного рівня; більшу частину занять проводити у вигляді групових занять; до курсу навчання потрібно ввести аналіз робіт військових теоретиків минулого.

*Хойнацька Л.М., к.і.н., доцент
Інститут Управління державної
охорони України Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ*

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇХ ВРАХУВАННЯ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Сфера забезпечення державної безпеки на сучасному етапі перебуває у стані стрімких та постійних змін, де переплітаються практично всі сторони життєдіяльності суспільства та функціонування держави.

Однією з найгостріших і актуальних проблем сьогодення стало зростання масштабів та інтенсивності терористичних актів. Акції терористичних організацій спрямовані не тільки на

загострення обстановки в конкретному регіоні, а й на захоплення влади, територіальний переділ, насильницьку зміну конституційного ладу.

У системі забезпечення національної безпеки особливе місце посідає Управління державної охорони України (УДО України) – державний правоохоронний орган спеціального призначення. Головні завдання спеціальної служби спрямовані на забезпечення безпеки Президента України, вищих посадових осіб держави, а також на охорону адміністративних будівель та об'єктів органів державної влади України.

Відповідно до міжнародних договорів України, УДО України співпрацює з багатьма спецслужбами, бере участь у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду.

Сьогоднішні зміни умов безпеки потребують інноваційних рішень в організації охоронної діяльності. У зв'язку з цим перед професійною освітою постає необхідність вироблення сучасних підходів, продуманих конструктивних рішень і практичних ініціативних дій для досягнення ефективності підготовки фахівців відповідного профілю.

Підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі безпеки та охорони для УДО України здійснюється в Інституті Управління державної охорони України (далі – Інститут), який є військовим відокремленим навчальним підрозділом Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Наразі в Інституті організована підготовка здобувачів освітнього ступеня “магістр” за спеціальністю 251 Державна безпека. З 2017 року – здобувачів освітнього ступеня “бакалавр” за спеціальністю 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності). Одночасно здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації військовослужбовців і працівників Управління на тематичних та спеціалізованих курсах професійної підготовки.

Інститут УДО України у своїй діяльності прагне максимально ефективно використовувати успішний світовий досвід у сфері безпеки та охорони.

У рамках робочого візиту Президента України Володимира Зеленського до США на 76-ту сесію Генеральної Асамблеї ООН перший заступник начальника Управління державної охорони України Вячеслав Штучний провів низку робочих зустрічей, зокрема з начальником Служби охорони та безпеки Штаб-квартири ООН Департаменту з безпеки і охорони ООН Майклом Брауном й директором підрозділу Служби охорони і безпеки Штаб-квартири ООН Департаменту з безпеки і охорони ООН Робертом Патріком Делейном. Сторони обговорили можливості обміну досвідом, проведення спільних практичних тренувань (тренінгів) з професійної підготовки фахівців з безпеки на навчальних базах ООН в США та Європі, а також в Україні – на базі Управління державної охорони України.

Згідно з сучасними вимогами до забезпечення національної безпеки держави підготовка фахівців у цій сфері має ґрунтуватися на системі базових професійних, спеціальних, правових і гуманітарних знань, професійних і етичних цінностей, впровадження яких має сприяти формуванню професійних і етичних компетенцій та здатностей, що відповідають потребам часу і сучасним вимогам професії, готовності до професійної діяльності в умовах зростаючого ризику воєнних, техногенних і гуманітарних загроз.

Як показала практика, концепція і методика підготовки фахівців у системі УДО України відповідає кращим світовим зразкам, що уможлиблює виконання ними усього спектру функцій з урахуванням сучасних викликів та потреб.

Чоботько М.А.
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ, м. Дніпро

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Згідно до ст. 2 Конституції України, територія України в межах її існуючого кордону є цілісною і недоторканою. Але не завжди країни цього законодавчого припису дотримуються, особливо Російська Федерація. Аби гідно виконувати покладені на військових повноваження, а саме захищати власну державу, потрібно мати високий рівень фізичної підготовки, який буде сприяти успішному виконанню бойових завдань.

Фізична підготовка має проводитися не тільки в мирний час, а й під час бойових дій, а особливо на сході нашої держави, у районі проведення операції Об'єднаних сил. Перш ніж рекомендувати форми занять фізкультурою, необхідно визначити найбільш типові умови бойової обстановки, в яких підрозділи виконують завдання щодо ураження противника. Як усім відомо, підрозділи в бойовій обстановці можуть виконувати поставленні завдання під час оборони, наступу, у тому числі контр-бою. Враховуючи складні умови, особливу увагу слід приділити трьом основним компонентам: сила м'язів, спритність і витривалість у контексті військово-прикладних вправ із використанням методів навчання в умовах ризику і підвищеного емоційного навантаження.

У результаті аналізу наукових літературних джерел, посібників та методичних рекомендацій з обраної тематики, значна увага приділяється використанню прийомів рукопашного бою, що є невід'ємною складовою ближнього бою. Рукопашний бій спрямований переважно на формування навичок, необхідних для знищення, виведення з ладу або полону противника, захисту від його нападу, а також виховання впевненості у власних силах. Операція Об'єднаних сил проводиться переважно в населених пунктах, в умовах обмеженого простору, тому володіння навичками рукопашного бою завжди буде актуальним.

Шумовецька С.П., д.пед.н., доцент
Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА У КОНТЕКСТІ НОВИХ ВИКЛИКІВ ПРИКОРДОННІЙ І НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Ефективність діяльності прикордонного відомства багато чим визначається якісною та безперешкодною комунікацією. Офіцер-прикордонник має орієнтуватися у системі організаційних комунікацій, уміти налагоджувати двосторонні гармонійні відносини з колегами, конструювати повідомлення і підтримувати зворотний зв'язок. Фахові комунікації офіцерів-прикордонників – це професійно орієнтовані комунікації, професійно-технологічна діяльність, що має специфічні шляхи, засоби, принципи встановлення і підтримання контактів, передбачає удосконалення, модернізацію відносин на міжособистісному та внутрішньо організаційному, міжвідомчому та державному рівнях. Знання технологій,

методів, стратегій, тактик і прийомів комунікації є підґрунтям успішної професійної взаємодії.

Комунікативно ефективний фахівець прикордонного відомства – це не потреба сучасності, а першочергова умова забезпечення державної безпеки та розбудови демократичного суспільства. Формування такого фахівця має здійснюватися у парадигмі компетентність – комунікація – довіра. Сьогодні необхідні нові навички, які сприяють більшому обміну інформацією та співробітництву в командах і цільових групах. Використання ідей і думок співробітників на всіх рівнях є необхідною умовою для встановлення достовірності інформації та підтримання довіри.

Високі вимоги висуваються до офіцера-прикордонника щодо вміння працювати з інформацією. Офіцер-прикордонник повинен мати розвинені навички роботи з інформацією, використання Інтернету під час виконання оперативно-службових завдань тощо. Інформаційна культура охоплює вміння систематизувати й адекватно сприймати інформацію з різних джерел; культуру організації та подання інформації; культуру сприймання та користування інформацією; вміння формулювати мету діяльності та обирати необхідний інформаційний засіб; відкритість до нової інформації, здатність до навчання протягом усього життя; вміння використовувати сучасні інформаційні технології та комунікувати через нові засоби.

Важливе значення мають навички роботи з інформаційними загрозами, протидії агресивним комунікаційним технологіям. Офіцер-прикордонник, як і інші фахівці безпекових відомств, має володіти словом, щоб відповідати на безпекові виклики сучасності, що не відповідають законам війни, відповідають наявному арсеналу військових засобів та планів, спрямовані проти ціннісних державних систем; складні для чіткої і пропорційної протидії. Офіцер-прикордонник має володіти комунікаційними технологіями позиціонування ідей захисту національної державності в інформаційному просторі (у соціальних мережах тощо). Під час спілкування з представниками ЗМІ та роботи в соціальних мережах офіцер-прикордонник має дотримуватися вимог інформаційної безпеки, враховувати можливі ризики, а також ретельно продумувати необхідність викидання інформації у великий інформаційний простір.

**СЕКЦІЯ 6.
УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ
З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ**

Білоус І.А.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

**УЧАСТЬ СИЛ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ
В МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ**

З перших років своєї незалежності Україна ніколи не залишилася осторонь гострих соціальних конфліктів на міжнародному рівні й була активною учасницею операцій з підтримання миру, які не обмежувались рамками Організації Об'єднаних Націй (ООН), а й включали місії Організації з питань безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), заходи у рамках програми “Партнерство заради миру” НАТО та багатонаціональні сили.

Для зміцнення та забезпечення провідного міжнародного статусу України важливе значення має саме тісна співпраця між Україною і НАТО, що забезпечує активну її присутність у світових політичних процесах і є одним із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки. У рамках даної співпраці нашій державі надаються консультації, що охоплюють широке коло питань, починаючи від безпосереднього військового співробітництва й отримання зразків військової техніки й зброї, реформування складових сектору безпеки і оборони, до питань, пов'язаних з організацією операцій з підтримання миру і безпеки.

Національне законодавство регулює питання участі України в миротворчих операціях у Законі України “Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки” від 23 квітня 1999 № 613-XIV, де визначено умови участі сил сектору безпеки та оборони України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Активна участь українських військовослужбовців у міжнародних миротворчих операціях значним чином сприяє розвитку цього напрямку діяльності ЗС України, а також набуттю досвіду реагування та протидії різноманітним викликам та загрозам національній безпеці. Практичний досвід застосування сил та засобів складових сектору безпеки і оборони України в міжнародних операціях з підтримання миру під егідою ООН та ОБСЄ сприяє надійному захисту національних інтересів України.

Варто зауважити, що участь сил сектору безпеки та оборони України у миротворчих операціях відповідає національним інтересам України, оскільки забезпечує посилення політичних позицій України на міжнародній арені, дозволяє отримати неоцінний практичний досвід, брати активну участь у створенні регіональних систем безпеки. Всі ці заходи вказують на дотримання нашою державою міжнародних принципів щодо стримування будь-яких посягань на мир з боку інших держав чи організацій.

*Бураков Ю.В., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВРАХУВАННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ УЧАСТІ В МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Починаючи з перших років Незалежності і до сьогодні, попри те, що з 2014 р. триває збройна агресія Російської Федерації на Сході України, контингенти та персонал Збройних Сил та інших військових формувань продовжують брати активну участь в операціях з підтримання миру і безпеки під егідою ООН, ОБСЄ та НАТО.

До 2014 р. головним мотивом участі України в операціях з підтримання миру і безпеки було підвищення боєздатності військових підрозділів та налагодження співробітництва у воєнній сфері з країнами-партнерами. Варто зазначити, що за весь період виконання завдань з підтримання миру та безпеки українські військові створили позитивний імідж для країни як на рівні світових урядових та безпекових організацій, так і серед населення в регіонах виконання таких завдань. Безумовно, більше 40 тисяч українських солдатів та офіцерів отримали колосальний професійний досвід, який став вирішальним під час ведення бойових дій у ході проведення АТО/ООС, під час відновлення боєздатності українського війська та подальшого реформування ЗС України. Важко переоцінити роботу армійської авіації на початкових етапах АТО влітку 2014 р., пілоти якої в умовах обмеженого фінансування армії на той час, завдяки постійній участі в операціях з підтримання миру і безпеки не лише не втратили боєздатності, але були чи не найбільш професійно готовими до виконання завдань за призначенням.

З 2017 р. політична еліта України розпочала активну кампанію щодо введення блакитних шоломів у зону російсько-української війни для стабілізації ситуації в регіоні. США, Франція, Німеччина та Україна у вересні того ж року підготували спільну резолюцію про введення миротворчої місії. Реалізувати цей амбітний план не вдалося через позицію російської сторони. Президент РФ В. Путін бачив миротворчу місію ООН лише на вигідних для Росії умовах, тим самим в чергове підтверджуючи загальновідомий факт – Росія не посередник чи миротворець, а навпаки – агресор, безпосередньо сторона конфлікту. Бачення сучасної української політичної еліти продемонстрував 13 вересня 2019 року Президент України Володимир Зеленський, який заявив: “Я дуже обережно ставлюся до цієї теми, теми миротворців на Донбасі... Я не хочу, щоб у нас на Донбасі був абхазький сценарій, або було Придністров’я, коли миротворці стануть на контактній лінії і потім вже нікуди не підуть”.

Як бачимо, окрім військово-професійних, іміджевих питань для держави, досвід участі в операціях з підтримання миру і безпеки став для України своєрідним “щепленням” від геополітичних інтересів та зазіхань Росії. Адже у свідомості українського суспільства та національних еліт сформувалося чітке розуміння того, що підтримання миру можливе лише там, де на зміну збройному протистоянню прийдуть сталі домовленості про мир або тривале перемир’я.

Власова Є.Р.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

МИРОТВОРЧІ ОПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

Збройні Сили України беруть участь у миротворчих операціях під протекцією ООН, НАТО та інших міжнародних організацій з 1992 року. За весь період цих операцій налічується 35, з яких лише 27 завершено. Близько 45 000 українських військовослужбовців брали участь у миротворчих операціях, 55 з яких загинули.

У даний час 346 військовослужбовців Збройних Сил України задіяні та виконують завдання у 8 міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки у 6 країнах світу та регіоні Аб'єй. Кількість представників Збройних Сил України в окремих місцях у різні періоди коливалась залежно від ситуації з безпекою в районах завдань та вимог міжнародних операцій з миру та безпеки.

Основними завданнями миротворчих операцій в Україні були: сприяти припиненню бойових дій та нормалізації ситуації; патрулювання в зонах відповідальності; інженерні дослідження в галузі; пошук та знешкодження вибухових пристроїв на дорогах колон, розмітка мінних полів; будівельні роботи та гуманітарна допомога; контроль прикордонних районів країни; моніторинг та контроль за станом виконання угоди про припинення вогню та розслідування порушень; контролювати рух збройних формувань та переміщення сил у зоні відповідальності місії; сприяння сторонам конфлікту відновити правопорядок у країні; допомога у поверненні біженців та переміщених осіб до регіону та багато іншого.

У нашій країні є декілька громадських спілок миротворців України. Наприкінці 2012 року було створено Всеукраїнське об'єднання "Союз учасників миротворчих операцій", яка об'єднала миротворців під егідою ООН, НАТО, ОБСЄ та інших міжнародних організацій для визначення статусу цієї категорії та гарантування їх соціального захисту. А в червні 2013 року було створено громадське об'єднання "Всеукраїнська асоціація "Федерації організацій миротворців України", яке об'єднує громадські організації учасників та ветеранів миротворчих операцій. Членство у федерації значною мірою представлене громадськими організаціями та особами, які є нинішніми та колишніми співробітниками (військовослужбовцями) Збройних Сил, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства закордонних справ, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки тощо.

Отже, Україна приділяє велику увагу і бере активну участь у миротворчих операціях з підтримання миру та безпеки. Вона зробила вагомий внесок в дану сферу і буде продовжувати і надалі діяти в інтересах світу та суспільства задля безпеки та миру.

*Гончар В.В.**Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

З моменту створення ООН ідея рівності стала новим викликом для Організації як така, що потребує вивчення та нормативно-правового забезпечення. Саме тому ця ідея втілювалась у відповідні правові стандарти. У статті № 2 Загальної декларації прав людини ООН 1948 року вперше на міжнародному рівні закріплено норму про рівність усіх людей: “Кожній людині надаються всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи станового походження, майнового або іншого стану”. Цією нормою автори Декларації, представники країн, які підписали її, переживши Першу і Другу світові війни, прагнули визначити напрям подальшого розвитку людства. Акцентовано, що, попри всі відмінності, люди є рівними у своїй гідності та правах, зокрема й незалежно від статі. Незважаючи на задекларовані цінності, Декларація не стала юридично обов’язковим міжнародним документом. Міжнародним актом, який перший чітко й однозначно закріпив принцип рівноправності чоловіків і жінок як необхідну умову соціального прогресу й поліпшення умов життя людства, є Статут ООН 1945 року. Чи не найголовнішим зі своїх завдань, відповідно до його положень, ООН проголосила утвердження віри “в основні права людини, гідність та цінність людської особистості, рівноправність чоловіків і жінок, рівність прав великих і малих націй”, а також “ніяких обмежень відносно прав чоловіків і жінок брати участь у будь-якій якості та на рівних умовах в її (ООН) головних і допоміжних органах”. Виходячи з задекларованого в статуті ООН, принцип гендерної рівності надалі набув впроваджено й до інших міжнародних договорів ООН та спеціалізованих установ ООН з прав людини, наприклад, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права; Міжнародному пакті про соціальні, економічні та культурні права 1966 р. та низці інших документів.

В Економічній і Соціальній Раді ООН (ЕКОСОП) 1946 року в складі Комісії з прав людини створено підкомісію зі становища жінок, а згодом їй надано статус Комісії. Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яку було ухвалено 1979 року, Україна ратифікувала 1980 року. Країни, які ратифікували Конвенцію, зобов’язані вживати заходів для унеможливлення дискримінації, тобто будь-якого розрізнення, винятку або обмеження за ознакою статі, спрямованих на послаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі.

Резолюція Ради Безпеки ООН “Жінки. Мир. Безпека”, прийнята 31 жовтня 2000 року. Ця резолюція закликає до поглиблення ролі жінок у процесах запобігання та врегулювання конфлікту з метою підтримання миру й безпеки. У резолюції йдеться про важливість: рівної та повної участі жінок у питаннях миру й безпеки, зокрема, у вирішенні конфліктів і запобіганні їм; гендерної інтеграції у миротворчих місіях й операціях (гендерний мейнстримінг); забезпечення врахування специфічних потреб жінок і дівчат, їхнього досвіду та перспектив у політичних, правових і соціальних рішеннях; захист жінок та дівчат від сексуального насильства й інших форм насильства під час конфлікту; участі жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях.

*Заворітня Г.П., к.політ.н.
Навчально-науковий інститут
публічного управління та державної
служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ*

МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

З проголошенням незалежності Україна зайняла активну позицію щодо участі в операціях з підтримання миру та безпеки. Миротворча діяльність України фактично стала однією з ознак незалежності, оскільки почалася саме після її здобуття. Перша миротворча операція Збройних сил України (ЗСУ) відбулася на території колишньої Югославії під егідою Сил ООН по охороні (UNFPOR) у 1992–1995 рр.

На сьогодні Україна – загально визнаний надійний партнер у миротворчих місіях ООН, НАТО та ЄС. Ареал здійснення миротворчих місій ЗСУ давно вийшов за межі європейського простору та охоплює територію Близького та Середнього Сходу, Африканського континенту та інших країн. Завдання, які виконують наші миротворці під час операцій ООН, НАТО, ЄС та Спільних миротворчих сил, справді широкий: від сприяння у наданні гуманітарної допомоги цивільному населенню до здійснення заходів з контролю виконання угод про припинення вогню, патрулювання зон відповідальності, а також багато інших.

Що дає Україні миротворча діяльність? З позиції окремого військовослужбовця – це передусім можливість набуття досвіду, що є невід’ємною складовою професійного зростання кожного. Не менш важливою є фінансова складова, яка дає можливість покращити добробут військовослужбовців. Фактично миротворчість стала певним орієнтиром, до чого прагнути.

З позиції держави – це здобуття авторитету серед держав-партнерів ЄС та НАТО. Миротворчість є дієвим інструментом політики зміцнення партнерських відносин, а відтак створення безпечного зовнішньополітичного середовища. Україна на практиці підтверджує свої наміри щодо європейської та євроатлантичної інтеграції. Це має позитивний вплив на інші сфери інтеграції – ефект “переливу” (spill-over effect) – та полегшує пошук і налагодження економічних зав’язків.

30-літня історія миротворчої діяльності дозволяє ідентифікувати важливу якісну зміну ролі України як міжнародного партнера, що перейшла на щабель вище у своєму розвитку. Наша держава завдяки тривалій співпраці значно підвищує рівень підготовки військового складу та оперативної сумісності. Україна переймає також нормативні положення та правові норми НАТО та ЄС, що значно розширює обсяг взаємних переваг від співпраці. Яскравим прикладом підтримання Україною партнерів стало, коли українські спецпризначенні пішки вийшли за територію аеропорту в Кабулі (30.08.2021), щоб узяти під охорону й ескортувати два мікроавтобуси з афганцями, вивезення яких до того намагалися організувати канадські військові та Державний департамент США. Досвід здійснення міжнародних миротворчих операцій має вагоме значення для вирішення збройного конфлікту на Сході України та відстоювання національних інтересів за підтримки наших міжнародних партнерів.

Клюєва О.С.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ

Україна як член ООН і ОБСЄ з самого початку свого незалежного існування бере активну участь в операціях з підтримання миру і безпеки під егідою ООН та інших міжнародних організацій.

Історія участі Збройних Сил України у міжнародній миротворчій діяльності розпочалася у липні 1992 року, коли Верховна Рада України прийняла постанову № 2538-ХІІ “Про участь батальйонів Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації Об’єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії”.

Участь у міжнародних миротворчих операціях – важлива складова зовнішньої політики України. Згідно з відповідними актами наша держава бере участь у міжнародних миротворчих операціях шляхом надання національного миротворчого контингенту, персоналу та матеріально-технічних ресурсів.

Україна в своїй міжнародній політиці з питань миротворчості орієнтується перш за все на рішення ООН і розглядає свою участь у операціях з підтримання миру і безпеки як внесок у діяльність цієї впливової організації щодо зміцнення миру та безпеки в усьому світі.

Україна виступила ініціатором Конвенції щодо захисту миротворчого персоналу ООН, оскільки ця проблема є дуже гострою (під час участі в міжнародних миротворчих операціях загинули військовослужбовці Збройних Сил України).

У Воєнній доктрині України зазначається, що Збройні Сили України, Служба безпеки України, інші правоохоронні органи спеціального призначення мають бути готовими відповідно до рішень Ради Безпеки ООН та міжнародних договорів України до участі в операціях з підтримання миру й безпеки, а також в антитерористичних операціях на території держави та поза її межами, реалізації інших завдань, визначених законами України.

Військовослужбовці воєнної контррозвідки СБУ неодноразово брали участь у миротворчих місіях під егідою ООН, виконуючи найрізноманітніші функції:

- спостереження за дотриманням і виконанням угод про припинення вогню;
- патрулювання прикордонних районів країн;
- інформування про будь-які події, що можуть підірвати довіру та стабільність;
- відновлення інженерної інфраструктури;
- перевезення персоналу ООН і супровід гуманітарних вантажів;
- спостереження за дотриманням законності та прав людини.

Починаючи з 1992 року, близько 40 тисяч військовослужбовців Збройних Сил України взяли участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Бездоганне виконання завдань, мужність і високий професіоналізм особового складу наших військових контингентів створили українським миротворцям заслужений високий авторитет в очах керівництва ООН, ОБСЄ, НАТО та стали основними підставами для запрошення України до участі в інших миротворчих заходах.

*Корольов С.С., к.і.н., доцент
Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

**УКРАЇНСЬКА ГУМАНІТАРНА МІСІЯ В ГРУЗІЇ У ЖОВТНІ 1993 РОКУ
(СПЕЦІАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З ЕВАКУАЦІЇ
ГРУЗИНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ПІД ЧАС ЗАВЕРШЕННЯ ГРУЗИНО-АБХАЗЬКОГО
ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ)**

З моменту здобуття Україною незалежності, першою та наймасштабнішою операцією, проведеною Україною самостійно, без допомоги міжнародних організацій, була Українська гуманітарна місія в Грузії – спеціальна операція Збройних Сил України з евакуації грузинських біженців у горах Сванетії у жовтні 1993 року під час завершення грузино-абхазького воєнного конфлікту.

У серпні 1992 року загострення політичної ситуації між Грузією та Абхазією переросло у повноцінний воєнний конфлікт із застосуванням авіаційного, артилерійського та інших видів озброєння. Основною причиною даного конфлікту були протиріччя між принципами територіальної цілісності та правами націй на самовизначення, коли метою грузинського уряду було встановлення контролю над частиною своєї території і збереження її цілісності, в той час як абхазька влада вимагала розширення прав автономії та здобуття повної незалежності. Внаслідок обстрілу міста Сухумі абхазькою стороною конфлікту, за один день було здійснено більше, ніж 2,5 тисяч обстрілів важкою артилерією, через що тисячі грузинів із населення місцевості Сванетія були вимушені залишити свої будинки і пересуватися до центральної Грузії, єдиний шлях до якої проходив через гірські перевали (Кодорську ущелину). Грузинські війська намагалися самостійно врятувати ситуацію, але у них не вистачало сил і засобів для евакуації такої великої кількості населення, через що вище керівництво Грузії звернулося до провідних країн світу з проханням евакуювати біженців. Єдиною державою, яка погодилася надати дієву допомогу, була Україна.

8 жовтня 1993 року в Грузію було направлено літак із військовою групою розвідки з метою оцінки ситуації для підготовки плану рятувальної операції і того ж дня розпочато передислокацію вертольотів. За три дні українська миротворча група вже підготувалася до гуманітарної операції. До її складу ввійшло 106 військовослужбовців, 17 вертольотів та 4 літаки.

За перший день було врятовано 570 осіб, на другий – 2162. Загалом, упродовж п'яти днів українські авіатори, маневруючи під обстрілами абхазько-російських військ, здійснили 291 виліт, загальний наліт яких склав 271,3 годин, та врятували від етнічної чистки та смерті майже 8000 тисяч цивільних грузинів. При цьому було доставлено 487 тонн вантажу з продуктами харчування, медикаментами та одягом, загалом було використано 189,6 тонн палива. У ході операції у Кодорській ущелині, вривавшись в гору, розбився один вертоліт разом з людьми.

26 жовтня 1993 року операція була повністю завершена, при цьому біженцями під час воєнного конфлікту стали понад 250 тисяч грузинів.

Кузякін Б.В.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В ІРАКУ

Україна підтримує міжнародну політику ООН та бере активну участь у миротворчих програмах щодо стабілізації та зміцнення миру в країнах світу. Головним завданням миротворчої діяльності є недопущення нових осередків військових конфліктів. Участь та припинення збройних конфліктів дає нові можливості для реформування та оновлення збройних сил, ознайомитися з досвідом воєнних дій інших держав.

З прийняттям Верховною Радою України Закону “Про участь України в міжнародних миротворчих операціях”, підписаного Президентом України 23 квітня 1999 року, суттєво спростився механізм з’ясування питань стосовно участі українського військового контингенту в миротворчих місіях під егідою ООН.

Починаючи з 1992 року, Україна брала участь у багатьох миротворчих кампаніях, серед яких були миротворчі операції в Грузії, Югославії, Хорватії, Анголі, Хорватії, Лівані, Судані, Афганістані.

Наймасштабнішою за всю історію для незалежної України є саме військова операція в Іраку, яка розпочалася 11 серпня 2003 року та тривала до 9 грудня 2008 року, в рамках якої підрозділи Збройних Сил України брали участь в Іракській війні у складі коаліційних військ під проводом США. За цей період до процесу встановлення миру і стабільності в Іраку було задіяно 1690 українських військовослужбовців, 18 з яких загинуло і понад 40 отримали поранення.

1 травня 2003 року військово-політична сила США перемогла режим іракського диктатора Сааддама Хусейна. Джордж Буш під час таких політичних дій скликав політичні сили світу заради встановлення демократичного ладу в Іраку. Основними завданнями українських військ були: боротьба з незаконними військовими формуваннями, підтримання миру та спокою, охорона частини ірано-іракського кордонів, супровід логістичних конвоїв, навчання новоствореної іракської армії та відновлення інфраструктури республіки Ірак.

Крім того, у рамках миротворчої діяльності проводилися пошуково-рятувальні, гуманітарні та електоральні операції. За час місії українські військові посприяли будівництву 14 шкіл, ремонту 7 дитсадків, 4 автошляхів та 3 ліній електропередач. Було відновлено 4 об’єкти водопостачання, медичну допомогу було надано майже 50 тис місцевим мешканцям. Таким чином, миротворчі операції сприяють зміцненню міжнародних зв’язків між країнами та взаємній допомозі у разі виникнення агресії з боку іншої держави.

Результатами миротворчої операції України під егідою ООН в Іраку стали зміцнення авторитету нашої держави, створення сприятливого клімату для налагодження та активізації двостороннього співробітництва зі США та ЄС, набуття військовослужбовцями цінного професійного досвіду, а також визначення сучасних вимог і коригування пріоритетів розвитку Збройних Сил та модернізації озброєнь і військової техніки, у тому числі з використанням можливостей військово-технічного співробітництва зі збройними силами інших держав.

Лютий В.М.

*Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ УЧАСТІ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Україна з перших років своєї незалежності бере активну участь в операціях з підтримання миру та безпеки, які не обмежуються рамками Організації Об'єднаних Націй, а й включають місії Організації з питань безпеки та співробітництва в Європі, заходи у рамках програми “Партнерство заради миру” НАТО та багатонаціональні сили.

І хоча наша держава і є членом-засновником ООН, тим не менше, Україна почала активно брати участь у миротворчих операціях лише після проголошення своєї незалежності. Незважаючи на закріплення в українській мові саме терміна “миротворчі операції”, фактично під ними ми розуміємо весь спектр миротворчої діяльності – операції з підтримання миру та безпеки, миротворчі операції та операції з примушення до миру.

Найчастіше український контингент як військовий, так і поліцейський у складі миротворчих операцій виконує такі завдання: гелікоптерне забезпечення; патрулювання зони відповідальності, збір та аналіз інформації; моніторинг процесу роззброєння, демобілізації та реінтеграції усіх озброєних угруповань; розвідка, розмінування та знешкодження вибухонебезпечних предметів; сприяння у наданні гуманітарної допомоги; супроводження гуманітарних вантажів; ведення інженерної розвідки шляхів руху, об'єктів та місцевості; моніторинг процесу роззброєння, демобілізації, реінтеграції; морське патрулювання; охорона правопорядку на рівні громад та інша оперативна підтримка; консультування внутрішніх поліцейських служб; забезпечення дотримання міжнародних стандартів в області прав людини; відновлення та забезпечення громадської безпеки та верховенства права.

А отже, участь у миротворчих місіях українських персоналу можна розглядати як можливість набуття реального досвіду, військової підготовки за рахунок зовнішнього фінансування. Крім того, це сприяє створенню когорти фахівців, які мають досвід роботи з іноземними партнерами та застосування інших стандартів. Цей досвід можна використовувати для реформування збройних формувань України та налагодження співробітництва з партнерами з метою підвищення взаємосумісності.

Як ми бачимо, сучасний офіцер, який долучається до участі у операціях з підтримання миру та безпеки, повинен володіти досить широким спектром знань, умінь та навичок. І, хоча профільні навчальні ЗВО надають значний обсяг знань та умінь зі спеціальності, було б непогано окремими модулями вводити в навчальні дисципліни і миротворчий досвід українського контингенту.

Адже підвищення рівня підготовки українського офіцера, який буде виконувати завдання з підтримання миру та безпеки, сприяє досягненню таких результатів як:

зміцнення авторитету нашої держави на міжнародній арені;

удосконалення військовослужбовцями професійних навичок відповідно до стандартів НАТО та ООН;

впровадження стандартів ЗС провідних країн світу у діяльність збройних формувань України, що у свою чергу дає змогу досягнути необхідного рівня взаємосумісності з арміями країн-членів НАТО;

підвищення оперативних спроможностей та ефективності виконання бойових завдань в результаті набуття практичного досвіду.

*Матвеев Г.А.,
Казмірчук Р.В.,
Хом'як К.М.,
Ларіонов В.В.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

СУМІСНО З НАТО ЩЕ З 2000-х РОКІВ

Однією з загроз, що походили від Іраку на початку 2000-х років, була можливість застосування хімічної та біологічної зброї, запаси якої становили, за даними ООН, від 20 до 25 тисяч літрів розчину зі збудниками інфекційних захворювань, 6500 хімічних боєприпасів із отруйними речовинами VX, GB, HD, 18 мобільних лабораторій виготовлення біологічних засобів. Для захисту від цього арсеналу потрібно було мати достатню кількість підрозділів, здатних здійснювати як РХБ розвідку, так і, у разі потреби, знезараження озброєння, техніки, і ділянок місцевості. Участь в операції Коаліційних сил було запропоновано низці держав, зокрема Польщі, Румунії, Словаччині та Чехії. Проте їх підрозділи РХБ захисту були хоч і добре оснащені, але не чисельні. Союзникам же потрібен був підрозділ, здатний організувати масштабний захист (обробку) ОВТ та місцевості. Підготувати такий підрозділ було запропоновано Україні.

Так, у грудні 2002-го року у складі 704-го окремого полку РХБ захисту ЗС України, розпочалося формування ще одного батальйону.

Після формування батальйону РХБ захисту були проведені тактико-спеціальні навчання під керівництвом заступника командувача військ Західного оперативного командування. У ході навчань, у яких було задіяно майже 600 військовослужбовців та близько 170 одиниць спеціальної військової техніки, спеціалісти військ РХБ захисту протистояли умовному десантному терористичному угрупованню противника, який захопив важливий військовий об'єкт із використанням хімічних засобів нападу. Дії батальйону супроводжувалися веденням активної радіаційної та хімічної розвідки, а також заходами щодо дегазації умовно забруднених ділянок місцевості та ОВТ.

Перекидання проводилося з 22 березня до 6 квітня 2003-го року з аеропорту "Скнилів" м. Львова до аеропорту "Ель-Кувейт" Держави Кувейт.

Подібна передислокація військового підрозділу повітрям, коли за шістнадцять діб на відстань понад 4 тисячі кілометрів на територію іншої держави було доставлено близько 450 військовослужбовців та 125 одиниць техніки, у Збройних Силах України було проведено вперше.

Згідно з угодою між Україною та Кувейтом, перед батальйоном ставилися такі основні завдання:

ведення радіаційної, хімічної та неспецифічної (біологічної) розвідки, здійснення радіаційного та хімічного контролю опромінення та зараження цивільного населення;

проведення лабораторних аналізів проб на зараженість їх як безпечними хімічними речовинами, так і бойовими токсичними хімічними речовинами;

збір, обробка та узагальнення інформації про зміни хімічної, біологічної обстановки та її прогнозування;

проведення повної дегазації, дезінфекції, а за необхідності і дезактивації заражених ділянок доріг (колонних шляхів), переправ, мостів, окремих ділянок місцевості;

транспортування розчинів та рецептур для знезараження;

спеціальна обробка обмундирування, взуття, спорядження та засобів захисту;

Таким чином, досвід України з формування та використання спеціальних підрозділів, які пройшли перевірку на сумісність в складі підрозділів НАТО для участі у бойових операціях, почався ще з 2000-х років.

Мельник А.Б.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

З проголошенням незалежності України, одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики нашої держави є безпосередня участь у заходах міжнародної спільноти щодо підтримання миру та безпеки в світі, відвернення та врегулювання міжнародних конфліктів. Свою миротворчу діяльність Україна розпочала після здобуття незалежності та взяла участь у багатьох миротворчих операціях.

Слід зауважити, що позиція України щодо миротворчої діяльності базується на відповідних документах ООН та ОБСЄ, а також на умовах Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. Даний документ був підписаний двома сторонами в Мадриді 9 липня 1997 року. Щодо принципів миротворчої діяльності України, то тут слід відмітити, що Україна готова надавати свої контингенти для всіх операцій, що проводяться під егідою ООН, ОБСЄ, програми НАТО “Партнерство заради миру”, а також і в складі багатонаціональних сил. Загалом, участь України у миротворчих операціях у вирішенні сучасних конфліктів сприяє підвищенню політичного авторитету на міжнародній арені, розвиває співпрацю з євроатлантичними структурами безпеки, створює додаткові сприятливі передумови для інтеграції в європейський простір та дає можливість набувати цінний практичний досвід.

Миротворча діяльність України розпочалася із затвердження Верховною Радою України Постанови “Про участь батальйону Збройних Сил України в Миротворчих силах Організації Об’єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії” від 3 липня 1992 року. Вже тоді, згідно Постанови, Міністерству оборони України було доручено сформувати батальйон чисельністю до 420 військовослужбовців та доєднати до Миротворчих Сил на території колишньої Югославії.

Загалом, починаючи з 1992 року, загальна кількість українських військовослужбовців, які боронили безпеку та мир в світі, становила близько 45 тис., з яких 58 загинули. В

залежності від місії та безпекової ситуації, їхня чисельність змінювалась в певні періоди та залежно від районів виконання завдань. За цей період українські миротворці взяли участь в 27 міжнародних операціях з підтримки миру в таких регіонах, як Косово, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Ангола, Таджикистан, Східна Славонія, Македонія, Сьєра-Леоне, Гватемала, Афганістан, Ірак, Кувейт, Придністров'я, Ефіопія, Ліван, Еритрея, Грузія, Кот-д'Івуар, Судан, Демократична Республіка Конго тощо. Всі ці операції на даний час є завершеними.

На сьогодні миротворчий контингент Збройних Сил України є задіяним у кількох міжнародних місіях щодо підтримання миру та безпеки. Це, зокрема, в Демократичній Республіці Конго, в Косово, в Республіці Південний Судан (район Аб'ей), на Кіпрі та в Придністровському регіоні Республіки Молдова.

Участь українських підрозділів у міжнародних місіях та операціях сприяють зміцненню іміджу нашої держави, створенню сприятливого клімату для налагодження та активізації двостороннього співробітництва з окремими державами. Разом з тим українські військовослужбовці мають змогу отримувати унікальний професійний досвід, знайомитись із сучасними вимогами в коригуванні пріоритетів розвитку Збройних Сил та модернізацією озброєнь і військової техніки.

Минько О.В.

*Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ

Україна є державою-членом Організації Об'єднаних Націй (ООН), що, відповідно, накладає на неї певні зобов'язання щодо допомоги в діях, які провадяться відповідно до Статуту ООН. Також Україна, як держава-член Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) зобов'язана конструктивно співробітничати у використанні всього діапазону можливостей ОБСЄ для запобігання конфліктам та для їх розв'язання, дотримуючись основних напрямів державної політики щодо участі України в удосконаленні та розвитку загальноєвропейської та міжнародних систем колективної безпеки.

Від початку здобуття незалежності наша держава у рамках конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) та іншими міжнародними організаціями у сфері безпеки, розглядає свою участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки як важливу складову своєї зовнішньої політики.

До участі у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки від України залучають контингенти МО та МВС. Досвід участі українських миротворчих контингентів у численних операціях ООН з підтримання миру та безпеки свідчить про професіоналізм наших військових та поліцейських та достатньо високий рівень їх фахової підготовки.

Разом з тим, досвід, який отримують військові спеціалісти та правоохоронці від початку 2014 року в районі проведення операції Об'єднаних Сил (ООС) щодо організації цивільно-військового співробітництва (ЦВС) в умовах значного інформаційного впливу противника на місцеве населення, є дійсно унікальним.

У районі проведення ООС противник широко використовує весь арсенал інструментів впливу. Застосовуються незаконні збройні формування з числа місцевого населення та іноземних громадян, приватні військові компанії і найманці, регулярні війська РФ, кримінальні елементи. Населення, що перебуває в зоні конфлікту, постійно знаходиться під впливом ворожої пропаганди. Катастрофічний стан економічного становища у поєднанні з соціально-політичною нестабільністю та військовими діями стає плідним підґрунтям для формування противником ворожого ставлення до сил безпеки та оборони України та поповнення лав незаконних збройних формувань.

Даний досвід необхідно аналізувати та враховувати під час підготовки українських миротворчих контингентів. Особливо це стосуватиметься осіб командного складу та відповідних спеціалістів, які працюватимуть за напрямком з організації ЦВС, а також військовослужбовців або правоохоронців, які перебуватимуть у тісному контакті з місцевим населенням в операціях з підтримання миру та безпеки.

Побле Д.К.

*Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, м. Одеса*

ПОЧАТОК ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА США: ПЕРШІ ШТАБНІ ПЕРЕГОВОРИ 1994 РОКУ

Військове співробітництво зі Сполученими Штатами Америки в умовах агресії з боку Російської Федерації має першочергове значення для України. Варто зазначити, що з моменту визнання незалежності України з 25 грудня 1991 року США надають нашій державі “практичне сприяння її утвердженню як сучасної демократичної та економічно розвиненої європейської держави”.

Заслугує уваги розгляд первинного етапу започаткування та наступного створення міжнародного військового співробітництва (1991–1996 рр.), а також розвитку і удосконалення його нормативно-правової бази.

У січні 1994 року Президенти Росії, України та США підписали заяву, яка підтверджує зобов'язання України передати всі стратегічні ядерні боєголовки Росії та демонтувати стратегічні пускові установки на її території. Відзначилась готовність США допомогти Україні в демонтажі пускових установок, а також були уточнені гарантії безпеки, які Україна мала отримати після приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) як держава без ядерної зброї.

Лютий 1994 року став поворотним пунктом для України, коли вона приєдналася до програми НАТО “Партнерство заради миру”. Організація Північноатлантичного договору (НАТО) привітала Україну у своєму Партнерстві заради миру, угоди про співпрацю, відкриту для всіх європейських країн, що не входять до НАТО, і пострадянських держав. Україна та Угорщина стали п'ятим і шостим учасниками партнерства. Росія приєдналась до програми у червні і почала проводити різноманітні заходи співпраці з НАТО, включаючи спільні військові навчання, до 2014 року, коли НАТО офіційно призупинив зв'язки.

Що стосується відносин із Росією у згаданий період з 1993 по 1995 рр., то інтеграційна поведінка України мала дуже чітку схему: відсторонення від відкритих, всеосяжних інтеграційних проектів Росії, але використання мінімальних і гнучких рамок через

двосторонні та вузько-масштабні багатосторонні угоди про вільну торгівлю (головним чином Зону вільної торгівлі). Проте Україні не вдалося досягти вільної торгівлі, оскільки Росія була готова надати її лише як сходинку до “глибшої” інтеграції.

Після перемоги Леоніда Кучми на президентських виборах 1994 року українсько-американські відносини стали більш динамічними не тільки у політичній сфері, а й в економічній. У листопаді того ж року новобраний Президент здійснив державний візит до Сполучених штатів, де Л. Кучма і Б. Клінтон підписали 22 числа у Білому Домі “Хартію українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва”, де сторони визнали, що “...незалежність, суверенітет і територіальна цілісність Української держави мають фундаментальне значення для їх партнерства”.

Будапештський меморандум про гарантії безпеки був підписаний 5 грудня 1994 року Росією, Україною, Великобританією та США після приєднання України до ДНЯЗ як держави, яка не володіє ядерною зброєю. Росія, Велика Британія та Сполучені Штати прийняли зобов’язання поважати суверенітет, територіальну цілісність і незалежність України, а також обіцяли не погрожувати і не застосовувати силу проти України.

Статус без’ядерної держави надав Україні вагомий міжнародний авторитет і значно сприяв поглибленню партнерських відносин між Україною та США. Інтенсивно розвивалось й військово-політичне співробітництво як на двосторонній основі, так і в рамках програми НАТО “Партнерство заради миру”. Особливе місце у цьому процесі займають двосторонні контакти між ключовими елементами військової структури оборонних відомств України та США. У якості прикладу можливо привести перші Українсько-американські штабні переговори, що відбулись у Вашингтоні у липні 1994 року. Делегація ГШ ЗСУ на чолі з першим заступником НГШ генерал-лейтенантом Гуриним Г.М. ознайомила із системою управління ЗС США, бойовими спроможностями корпусу швидкого реагування (Форт Бреґг, Північна Кароліна), та інформувала американську сторону про існуючі можливості ЗС України на той час. Важливими заходами в той період було установлення прямого телефонного зв’язку між кабінетами міністрів оборони, спільні військові навчання на Заході (Яворівський полігон) та Півдні (Сухолиманський полігон) України, візити кораблів ВМС США до Одеси, спільні штабні тренінги та семінари.

Як висновок, у середині дев’яностих років були налагоджені та встановлені технічні контакти України для сприяння розвитку міжнародного військового співробітництва, що стало важливим кроком у напрямі стратегічного партнерства зі США та країнами НАТО.

*Рудніцький І.А., к.т.н., с.н.с.
Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕРСОНАЛУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Україна бере участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (МОПМБ) під егідою ООН, НАТО, ОБСЄ та ЄС та окремих держав або їх коаліції. Це вимагає відповідної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України (ЗС України) на посади

військового національного персоналу (НП). Значний вплив на підготовку НП здійснює вивчення та впровадження досвіду. Це дозволяє акумулювати знання щодо дій за мандатом операції із врегулювання збройних конфліктів (ефект кривої досвіду Гендерсона та Boston Consulting Group становить від 10 до 25%), сприяти зміцненню взаємовідносин між військовослужбовцями різних країн, набувати взаємосумісності зі збройними силами країн – партнерів.

Становлення системи вивчення та впровадження досвіду (СВВД) участі НП ЗС України в МОПМБ проходило протягом кількох етапів: 1992–2001 – фіксація участі НП в миротворчих операціях; 2001–2013 початок інституалізації окремих елементів СВВД в МОПМБ; 2014–теперішній час – закладені системні основи спроможності “Узагальнення досвіду”, базові компоненти якої описуються базовими елементами моделі DOTMLPFI (Doctrine – доктрина, концепція, Organization – організація, Training – колективна підготовка, Material – логістика, озброєння, Leadership – командування і управління, Personnel – персонал, Facilities – інфраструктура and Interoperability – взаємосумісність), що відповідає вимогам взаємосумісності з НАТО. У 2017 році спроможність включена до Єдиного переліку (Каталогу) спроможностей Міністерства оборони України та Збройних Сил України. Концептуальні підходи до побудови СВВД викладені у Доктрині з вивчення та впровадження досвіду у ЗС України від 30.06.2020 та Доктрині участі у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки від 01.2021. Проте процедурні питання використання СВВД, які регламентуються Тимчасовою інструкцією з вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України, затвердженою наказом Генерального штабу ЗС України від 15.07.2020 № 56 (ТІ), орієнтовані на застосування військ (сил) в операціях (бойових діях) в районі проведення операції Об’єднаних сил на території Донецької та Луганської областей, що ускладнює її використання для вивчення досвіду участі НП у МОПМБ.

З метою врахування досвіду у сфері застосування НП за призначенням пропонується нарощування спроможності “Узагальнення досвіду” провести за такими напрямками:

включити до ТІ процедури, що будуть дозволяти вивчення досвіду застосування НП в операціях ООН, які складають 75% від усіх МОПМБ, в яких беруть участь ЗС України;

доповнити ТІ в частині оцінювання ефективності впровадженого досвіду індикаторами часових, ресурсних та операційних переваг з попереднім варіантом;

визначити порядок взаємодії органів військового управління, військ (сил), вищих військових навчальних закладів і навчально-науково-дослідних установ Міністерства оборони України та ЗС України в частині узагальнення, планування та виконання корегувальних дій (заходів) бойових статутів, настанов, методичних посібників тощо; з оцінюванням їх ефективності;

доповнити вхідні та звітні форми ТІ питаннями проблемного поля застосування НП за призначенням.

*Тимко А.Ю.,
Канчуга М.К.,
Зеленюх О.М.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ

Україна є членом Організації Об'єднаних Націй – від 1945 до 1991 як Українська Радянська Соціалістична Республіка, пізніше – як незалежна держава Україна. Приналежність до ООН, а також до Організації з безпеки і співробітництва в Європі накладає на Україну певну відповідальність, яку регулює закон № 613-XIV з 23 квітня 1999 “Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки”, де описані умови участі України у вищезгаданих операціях, процес комплектування національного контингенту та підготовки громадян, соціальний захист для учасників операцій та їх сімей, фінансове забезпечення участі України.

Активну діяльність в організаціях Україна почала в липні 1992 року, виступаючи в ролі контрибутора військових підрозділів до операцій ООН з підтримання миру та безпеки. Першою миротворчою операцією, в якій Україна взяла участь як незалежна держава в рамках ООН, була місія в Югославії під час Югославського конфлікту. Постійна військова чисельність становила 1303 особи, з яких 15 загинуло. Вагомим був також внесок українських військ, що сприяв стабілізації ситуації в Боснії та Герцеговині. Тоді українці входили до складу двох багатонаціональних миротворчих сил НАТО – Сили втілення (IFOR) та Сили Стабілізації (SFOR) у 1995–1999 роках. Постійна військова чисельність становила 400 людей, 2 з яких загинуло в ході миротворчої операції. У Міжнародних силах з підтримки миру у Косово (KFOR) залучено 162 українця (початкова кількість 1300 військових, 4 особи загинуло). Свій військовий персонал Україна залучала також до Місії ООН в Сьєрра-Леоне, де була операція з підтримання миру з 1999 до 2006 року. Український контингент становив 530 особи, з яких 6 загинуло.

Якщо йдеться про місії ООН, які тривають досі і в яких присутня участь українських військових, то варто згадати Українську миротворчу місію у Демократичній Республіці Конго. Свій військовий контингент Україна вислала туди у 2012 році. З 1 грудня того року 18-й окремий вертолітний загін ЗСУ виконує завдання у складі місії ООН у ДРК. Станом на сьогодні у ДРК діє його 10 ротація. З 2011 року Україна бере участь миротворчій місії під егідою ООН в Кот-Д'Івуарі.

На даний момент ООН готує стабілізаційну місію на Малі – держава у північно-західній Африці – і розраховує на участь України у складі 20 військових.

У 2017 році Україна святкувала ювілей – 25 років від початку участі України у міжнародних миротворчих операціях. Співучасть України в подібних місіях сприяє покращенню її становища на міжнародній арені, представляє нашу державу як суб'єкта міжнародної політики, демонструючи військовий потенціал і здатність виступати на рівні зі своїми європейськими союзниками.

*Товма І.М., к.військ.н.
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ ДЛЯ УЧАСТІ У МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ ПІД ЕГІДОЮ ООН

Упродовж тридцяти років незалежності України військовослужбовці, співробітники, персонал та підрозділи нашої держави брали безпосередню участь у миротворчих операціях з підтримання миру та безпеки під егідою Організації Об'єднаних Націй та показали високий професіоналізм під час виконання своїх обов'язків у складі різноманітних миротворчих місій, зарекомендували себе як такі, що здатні ефективно та швидко виконувати поставлені службово-бойові завдання не зважаючи на їх складність та умови. Підтвердженням цьому є чисельні формальні та неофіційні визнання професійних якостей, заохочення та подяки. Це зумовлено низкою факторів, які впливають на мотивацію особового складу до участі в миротворчих операціях з підтримання миру та безпеки, до яких належать як формальні вимоги: вік – не менше 25 років, вислуга в органах внутрішніх справ (практичний досвід) – не менше 5 років, знання англійської або французької мови (тестування для перевірки знання мови проводиться комісією Департаменту миротворчих операцій Секретаріату ООН і складається з читання, аудіювання, написання рапорту, усна співбесіда на будь-яку обрану екзаменатором тему), навички практичного водіння повнопривідного автомобіля типу “Джип” (наявність посвідчення водія категорії “В”, мінімальний водійський стаж – 1 рік), володіння зброєю (здатність виконати практичні вправи стрільби з пістолета “Форт-12”), навички роботи з комп'ютерною технікою на рівні користувача (складання документів, Internet, e-mail), так і індивідуальні психологічні особливості особистості, зокрема високі комунікативні навички та психологічна готовність до виконання завдань в екстремальних умовах. Дані вимоги є критичними для участі у відборі кандидатів, який проводиться міжнародними інструкторами один раз на 1–2 роки і, якщо вікові показники та практичний досвід є більш формальним для зарахування до резерву кандидатів, то знання іноземних мов та навички практичного водіння потребують високого рівня підготовки, а формування психологічної готовності до участі у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки під егідою ООН має носити системний характер.

Громадяни України, які включаються до складу національного контингенту або направляються для участі в міжнародній операції з підтримання миру і навчальних, спеціальних центрах або у визначених органах військового управління, військових частинах (підрозділах). Відбір, направлення, організація проходження служби, основні завдання, права, обов'язки та організаційні засади участі національного персоналу із числа поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки визначаються Наказом МВС України від 31.07.2019 р. № 639 “Про участь національного персоналу в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки”, який також регламентує порядок визначення чисельності, якісного складу, тестування, відбору та підготовки поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії України для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Таким чином, наявність необхідних морально-ділових якостей та професійних компетенцій є невід'ємною передумовою успішної участі кандидатів у відборі для участі у

міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки під егідою ООН та відіграють вирішальну роль у формуванні позитивного іміджу як учасника Місії ООН, так і країни в цілому.

*Хабчук А.О., к.і.н.
Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова, м. Житомир*

ДОСВІД, НАБУТИЙ УКРАЇНСЬКИМИ МИРОТВОРЦЯМИ, ЯК ЗАПОРУКА ЗМІЦНЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Миротворча діяльність – одна з найбільш шанованих місій, що вимагає високого професіоналізму та відваги від її учасників. Україна розглядає свою участь у міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки (МО ПМБ) як важливу складову зовнішньої політики.

Участь України у миротворчих операціях розпочалася із затвердження Верховною Радою України Постанови від 3 липня 1992 року “Про участь батальйонів Збройних сил України в Миротворчих Силах Організації Об’єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії”. Із того часу близько 45 тисяч українських військовослужбовців взяли в них участь.

Багато років участь у МО ПМБ розглядалась як можливість набуття реального досвіду, військової підготовки, налагодження співробітництва з партнерами та підвищення взаємосумісності.

Разом з тим, за період участі в МО ПМБ українські воїни-миротворці набули безцінного досвіду, який знадобився для протидії агресії на східних рубежах держави.

Враховуючи значимість миротворчої діяльності у створенні сприятливих зовнішніх умов для розвитку і безпеки нашої держави, Україна має залишатися активним її учасником, приділяючи увагу участі у МО ПМБ як одній із форм міжнародної миротворчої діяльності.

Залучення національних контингентів ЗС України до МО ПМБ показало важливе значення і розглядається як засіб зміцнення обороноздатності держави через створення стабільного зовнішньополітичного середовища. Накопичений у ході проведення МО ПМБ потенціал знань, досвіду, практичних навичок забезпечить певною мірою інтеграційні процеси вітчизняних військових структур Європейського Союзу та НАТО.

Отже, миротворча діяльність зміцнює імідж України на міжнародній арені, створює сприятливі передумови для інтересів нашої держави у різних регіонах світу, налагодження та розвитку військово-технічного співробітництва зі збройними силами інших держав, а також сприяє набуттю українськими військовослужбовцями цінного професійного досвіду для обороноздатності держави.

Цегельник В.В.,

Файфура М.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ

В умовах сьогодення, коли продовжується збройна агресія Російської Федерації проти України в Донецькій і Луганській областях, Україна дотримується міжнародних зобов'язань, продовжує брати участь у міжнародних миротворчих операціях з підтримання миру та безпеки, які проводяться з метою відвернення або припинення збройного насильства, врятування життя і збереження здоров'я населення, захисту прав людини та створення умов для відновлення демократичних засад існування суспільства, що є важливим у зміцненні системи глобальної безпеки у світі.

Україна з 1992 року бере участь в операціях щодо підтримання миру і безпеки, до яких залучалося більше 50 000 українських військовослужбовців. У 90-х роках українські військові були учасниками місії ООН у колишній Югославії. Також військовослужбовці ЗСУ приймали участь у миротворчих операціях в Таджикистані, Лівані, Кувейті, Іраку.

Наразі Збройні Сили України беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у 8 країнах світу та районі Аб'ей. З 2000 року Україна бере участь у місії ООН зі стабілізації у Демократичній Республіці Конго, з 2003 року – у місії ООН у Ліберії, з 2011 року – в операції ООН у Кот-д'Івуарі, з 2003 року – у складі багатонаціональних сил КФОР у Косово, з 2000 року – в місії ООН у Косово, з 2012 року – в місії ООН у Південному Судані, з 1998 року – в спільних миротворчих силах в Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова, з 2013 року – в силах ООН з підтримання миру на Кіпрі, з 2012 року – в складі тимчасових сил ООН із забезпечення безпеки в районі Аб'ей, з 2019 року – в складі місії ООН зі стабілізації у Малі, з 2015 року по серпень 2021 року – у складі тренувально-дорадчої місії НАТО “Рішуча підтримка” в Ісламській Республіці Афганістан.

Таким чином, сьогодні, в таких складних для України умовах, держава продовжує виконувати міжнародні домовленості. Представники ЗС України й надалі беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, що має неабияке значення для забезпечення національної безпеки, збереження територіальної цілісності та незалежності України та підтримки міжнародного авторитету нашої держави. Це дає можливість підвищити професійні навички українських військовослужбовців відповідно до стандартів НАТО та ООН, допомагає досягнути необхідного рівня взаємосумісності з арміями країн-членів НАТО, в кінцевому результаті впливає на ефективність виконання бойових завдань при проведенні операції Об'єднаних сил на Сході України.

СЕКЦІЯ 7.
ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ
ТА ФЕНОМЕН ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ:
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Автушенко І.Б., д.і.н., доцент
Національний транспортний
університет, м. Київ;

Автушенко О.С., к.пед.н., доцент
Національний технічний університет
України “Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського”,
м. Київ

КОНФЕСІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

З 1990-х років в Україні розпочався рух за забезпечення військовослужбовців правом на свободу совісті та віросповідання. Спочатку він характеризувався несистемністю та спорадичністю спроб різних конфесій посилити свій вплив у війську і мав більше світсько-науковий характер. Це цілком задовольняло владу, яка через побоювання міжконфесійних конфліктів загалом із недовірою ставилася до спроб активізувати духовне життя військових. Поступово у різних конфесіях почали формуватися напрями діяльності щодо задоволення духовних потреб військовослужбовців.

Капеланський рух в Україні активізувався під час російської агресії на Сході України. У 2014 році священники добровольцями йшли на фронт, щоб підтримати захисників України. Вони тоді й нині провадять не тільки душпастирську підтримку воїнів, а й виконують функції волонтерів-постачальників, психологів, водіїв, допомагають там, де не вистачає рук. Починаючи із 7 серпня 2015 р. у зоні АТО, по чергово змінюючись, постійно перебуває від 30 до 80 військових священників Української Православної Церкви Київського Патріархату (УПЦ КП).

Офіційною датою становлення кадрової служби військового духовенства вважається 14 грудня 2016 р., коли Міністром оборони України був підписаний наказ “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних силах України”. Цей документ визначив структуру, основні завдання та порядок діяльності капеланської служби.

На квітень 2018 року у ЗСУ було 102 штатні посади капеланів, із яких заповнені – 67. У штаті перебували 43 військові священники від Православної церкви України, 14 – від греко-католиків, 3 – від євангелістів, 2 – від Української Православної Церкви Московського патріархату (УПЦ МП). За даними прес-служби Генштабу Збройних Сил України станом на 20 вересня 2020 року, в армії представлені капелани від п’яти церков: 59 – від Православної церкви України (ПЦУ), 20 – від Української греко-католицької церкви (УГКЦ), 6 – від Української євангельської церкви, 4 – від Церкви “Скинія”, 1 – від УПЦ МП. З 2014 року близько 600 священників ПЦУ/УПЦ КП та 150 священнослужителів УГКЦ виконували капеланську місію в Українському війську.

Отже, добре поставлене пастирське служіння у війську сприятиме реалізації права на свободу совісті та віросповідання військовослужбовців. В особі капелана військовики отримують підготовленого організатора духовного життя військових підрозділів, який на практиці реалізовує високу гуманістичну роль релігії у поширенні та узгодженні загальнолюдських цінностей, не ослаблюючи боєготовності військ.

Бугай Ю.Р.

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

РОЗВИТОК ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЯК ПРОЯВ АКТИВІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Волонтерська діяльність була притаманна українському народу ще з давніх-давен. Насамперед, волонтерський рух – це явище, яке можливе лише у вільному, незалежному та демократичному суспільстві, це рух по наданню безкорисливої допомоги тим, хто цього потребує.

Відповідно до статті 7 Законі України “Про волонтерську діяльність” від 19 квітня 2011 року № 3236-VI волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та мотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер. Також до законодавчих актів, що регулюють діяльність волонтерського руху в Україні, можна віднести Закони України “Про громадські об’єднання” від 22 березня 2012 року № 4572-VI та “Про благодійну діяльність та благодійні організації” від 5 липня 2012 року № 5073-VI.

В Україні людей, які займалися суспільно-корисною справою, називали доброчинцями, благодійниками, альтруїстами, громадськими діячами, меценатами. Як приклад можна навести князя Володимира, Ярослава Мудрого, гетьмана Петра Сагайдачного, Івана Мазепу, а серед приватних благодійників в приклад можна привести сім’ю Терещенків, Семеренків, Броцьких.

Після Першої світової у Франції було засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою у Парижі. 14 вересня 1990 р. у Парижі на XI Всесвітній конференції Міжнародної Асоціації добровільних зусиль прийняли Загальну Декларацію про волонтерську діяльність, згідно з якою така діяльність розглядається як інструмент соціального, економічного, культурного, екологічного розвитку. Звичайно, волонтерська діяльність є проявом саме інституту громадянського суспільства, основними завданнями якого є забезпечення національної безпеки держави, також забезпечення економічного розвитку, фінансової стабільності, поширення духовних та культурних цінностей в суспільстві. Справді, 2014 рік позначився суттєвим зростанням кількості громадян України, залучених до благочинної та волонтерської діяльності. Відносно всіх подій, що сталися в Україні у 2014–2015 роках, найбільш актуальними напрямками діяльності волонтерів були допомога соціально незахищеним групам населення та благоустрій громадського простору.

Серед найбільш помітних організацій необхідно виділити волонтерське об’єднання “Народний тил”, що включає “Колеса народного тилу” (постачання машин до АТО),

“Медичний народний тил” (постачання ліків до АТО), Help Army, “Крила Фенікса”, “Армія SOS”, “Народний проект”, “Волонтерська сотня”.

Проте на сьогодні залишається доволі велика кількість проблем у сфері законодавчого забезпечення волонтерської діяльності. Наприклад, фактично не оновлюється Єдиний реєстр волонтерських організацій, який веде Міністерство соціальної політики України. Крім того, досить чітко невизначеним залишається питання контролю за подальшою долею майна, переданого волонтерам. Є випадки, коли наслідком стає зловживання отриманою допомогою, її привласнення та торгівля нею. Також до проблем можна віднести недостатню або відсутню координацію між діями осіб і структур, що виконують схожі завдання.

Отже, волонтерський рух в Україні на сучасному етапі є проявом певної зрілості інституту громадянського суспільства в Україні. Цей рух доповнює функції державних органів, сприяє стабілізації та регулюванню суспільних відносин в умовах децентралізації.

Воєца В.В.

*Київська Трьохсвятительська Духовна
Семінарія Української Греко-
Католицької Церкви, Київська область*

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА МЕДИКІВ, ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН В УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ГОСПІТАЛЯХ

Священики, капелани, волонтери – це ті, хто готовий подати руку, не відступати і йти поруч. Сьогодні ми вкотре говоримо про священика-капелана, медичного, чи військово-медичного скерування.

З 12 березня 2020 року Україна перебувала в жорстких карантинних обмеженнях, пов’язаних з пандемією. Багато медичних закладів закрили, чи призакрили двері медичних закладів для відвідування. Ця проблема торкнула також і капеланів, котрі через повагу до правил не могли наражати на небезпеку життя усіх учасників лікувального процесу. Виняток складала випадки першої необхідності, коли треба було нагально відвідати хворого, який не мав ознак Ковід-19.

З середини 2021 року, коли ці обмеження були послаблені, капелани знову у повній мірі повернулися до виконання своїх обов’язків щодо надавання духовного супроводу усім учасникам лікувального процесу. Зі свідчень однієї з медичних працівниць госпіталю: “Отче Віталію! Ви собі не уявляєте, як нам усім вас бракувало... Ми за довгий час, з 2014 року, вже звикли, що ви постійно приходите у наш госпіталь, спілкуєтеся з пацієнтами, їх родинами та з нами – медиками. Ми завжди знали, що поза виконанням своєї роботи, ми завжди можемо разом з вами поговорити про інші речі, що турбують нас! І ось коли під час піку пандемії ми найбільше потребували допомоги, зокрема духовної, ми по-справжньому відчули, яке місце у нашому житті займає саме священик-капелан...”.

Місія священика-капелана: “Бути там, де є найбільша необхідність...” або ж бачити тих, які потребують милосердя, і бути милосердним до тих, що в скруті. Одне із завдань капелана в госпіталі – спостерегти та вивчити психологічний досвід недужого, його поведінку, динаміку відносин із членами родини та з медичними працівниками. Поведінка людини у кризових ситуаціях (хвороба або страждання) є результатом різних чинників, пов’язаних із людиною упродовж усього її життя, від народження; подій, які стосувалися

недуги, і оточення, у якому перебуває людина. Реакція людини та її родини може бути різною на різних стадіях хвороби, тому, щоб зрозуміти людину, слід взяти до уваги ті чинники, які можна дізнатися за допомогою декількох запитань: “Хто ця людина?”, “Яку хворобу має або яке страждання переживає?”, “Із ким живе?”, “Де живе?”, “Якої допомоги може сподіватися” тощо.

Зважаючи на ці чинники, капелан може прослідкувати, якою буде поведінка людини. Хвороба зумовлює різні реакції, зокрема не тільки біологічні, а й психологічні, соціальні, такі як: знецінення себе, більш обмежене життя, соціальна ізоляція, самотність, особливо якщо людина перебуває у лікарні. Недуга у контексті життя людини має певні наслідки, зокрема якщо йдеться про інвалідність, важкі чи хронічні хвороби. Інколи буває нелегко відмежувати зміни, які відбуваються на біологічному рівні, від тих, що на психологічному чи соціальному, тобто біль тіла від страждання. Дуже часто у недужого можна спостерігати перехід від розуміння “я маю недугу” до “я хворий”, особливо за інвалідності чи хронічного захворювання.

“Мати хворобу” – це тимчасова зміна в поведінці людини. “Бути хворим” – зміна способу самосприйняття і обмеження людини як особистості, її ставлення до оточення. Хвороба перериває і дезорганізовує звичайний ритм життя людини, виникає криза у відносинах людини з власним тілом та оточуючим світом. Ця ситуація може зруйнувати сімейні взаємини, професійну кар’єру. І тут священник-капелан має допомогти хворому, його оточенню розібратися, що недуга здебільшого залежить від того, як її сприймає особа. Інколи не вдається прослідкувати очікуваних реакцій людини на хворобу. Ці відмінності можна пояснити тим, яке значення надає людина своїй хворобі під впливом сімейного, соціального, культурного та релігійного середовища, у якому перебуває.

Підсумовуючи вищесказане, супровід військово-медичним капеланом відображається в розмові, спостереженні та порадах, а також у посередництві на різних рівнях та здійсненні літургійних обрядів для усіх учасників багатофункціонального лікувального процесу.

Ворощук О.М.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського,
м. Київ*

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВОГО ДУХОВЕНСТВА (КАПЕЛАНСЬКОЇ СЛУЖБИ) ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (1991–2017 рр.)

Одним із завдань побудови демократичного суспільства в Україні є забезпечення конституційних прав і свобод громадян, відповідність європейським стандартам у гуманітарній сфері життєдіяльності суспільства загалом та Збройних Силах України зокрема. Серед важливих складових цього процесу є забезпечення свободи світогляду та віросповідання. Зі здобуттям незалежності України відбувається становлення військово-релігійних відносин у ЗС України, які мали неусталений та спорадичний характер.

На початку 2000-х років зацікавлені у військово-релігійному співробітництві церкви та релігійні організації ухвалюють відповідні угоди про співпрацю із конкретними структурами військових формувань та призначають уповноважених осіб, відповідальних за розвиток даної

співпраці. У 2009 році створено Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, яка відіграє роль консультативно-дорадчого органу.

Враховуючи події суспільно-політичного життя в Україні у 2014 році, питання потреби та подальшого впровадження у Збройні Сили України інституту військового капеланства набуло суттєвої актуалізації. У цьому ж році Кабінетом Міністрів України було видано розпорядження “Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі”.

Зокрема, у подальшому Міністерство оборони України розробило відповідне “Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України”, затверджене наказом Міністерства оборони України № 685 від 14.12.2016 р. Із 2017 року в бойових частинах і підрозділах ЗС України вводяться посади військових капеланів.

У результаті релігійні конфесії, які делегують своїх представників на посади військового духовенства (капеланської служби), виявляють активну суспільно-політичну позицію, що характеризується патріотизмом, наполегливою мобілізацією матеріальних, моральних і духовних ресурсів своїх вірян та широкої громадськості. Така позиція церкви засвідчує її гідну місію бути совістю нації, дбати про її моральне обличчя та духовну міць військовослужбовців Збройних Сил України.

Григоренко Т.О.

*Черкаський обласний краєзнавчий музей,
м. Черкаси*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЧЕРКАЩАН НА ДОПОМОГУ УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ ТА ДОБРОВОЛЬЧИМ ФОРМУВАННЯМ В АТО/ООС. ВОЛОНТЕРСЬКА ІНІЦІАТИВА “НАШ БАТАЛЬЙОН”

Революція Гідності та збройна агресія Російської Федерації проти України призвели до суттєвих змін у свідомості українців. Агресія Путіна застала Україну зненацька. Війська в перші дні не мали вдосталь ні зброї, ні боеприпасів, ні амуніції, ні харчів, ані медикаментів. І в цей важкий час руку допомоги військовим і добровольцям подали звичайні українці – волонтери. На фронт поїхали вантажівки з допомогою захисникам. Волонтери почали доправляти на фронт все необхідне. І не тільки харчі чи одяг, але й ліки, бронезилети, каски, і багато іншого.

Не стала винятком і Черкащина. Багаточисельна армія черкаських волонтерів працює в різних напрямках, залучаючи до допомоги армії черкащан. Різноманітність видів допомоги одночасно дивує й захоплює. У кожній волонтерській групі є свій напрям допомоги.

Однією з перших 13 вересня 2014 р. у Черкасах виникла волонтерська ініціатива “Наш батальйон”, координатором якої є В’ячеслав Скічко.

Більше 200 людей у шести точках Черкас починали з виготовлення маскувальних сіток для вогневих точок, бронетранспортерів, танків, траншей і бліндажів. Плели сітки – тому назвалися “Черкаськими павучками”. Самостійно опанували техніку виготовлення “кікімор” – спеціальних костюмів для снайперів та розвідників. Одночасно волонтери з “Наш батальйон” розпочали новий проєкт – “Укропський сухпай”. Сухі борщі з Черкас були добре

відомі бійцям на передовій у зоні АТО. За жартівливою назвою криється серйозна робота з виготовлення домашніх дегідрованих (сушених) страв.

Майстрині-волонтерки зі швейного цеху узялися за пошиття комбінезонів для танкістів 1-ї танкової бригади. Всього у 2015 р. було відшито і передано військовим 103 танкових комбінезони. На передові позиції також були відшиті: комплекти літньої форми, футболки, бандани, балаклави, ковдри, подушки та спальні мішки.

Окремо треба відзначити старших волонтерок “Нашого батальйону”, які висунули ініціативу “Зігрій солдата в АТО”, а саме, займались плетінням теплих шкарпеток, шапок та рукавиць для наших військових.

Слід відзначити величезну роботу, яку проводять волонтерки комітету самоорганізації населення (КСН) “Дніпровський” – “Дніпровські павучки”. Жінки, переважно поважного віку (деяким вже за 80 років), плетуть маскувальні сітки, шують білизну, ковдри й подушки. Їх власним винаходом є перемелене сало з перцем та часником, запаяне у туби, для зручності, та імбирно-лимонно-медова суміш від застуди, горіхові поживні батончики для розвідників.

Одним із напрямів діяльності “Нашого батальйону” є допомога сім’ям загиблих черкащан, організація відпочинку дітей в Україні та за кордоном, збір до школи тощо. За сприяння Данської молодіжної організації “Ластівка” було організовано поїздку дітей загиблих черкащан до Данії, пізніше до Туреччини та Польщі. Щороку проводяться привітальні акції з подарунками на день Святого Миколая, Різдво, День знань.

Долганова М.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У 2014 році – розпочався новий етап історії душпастирської опіки. Із початком збройної агресії Росії проти України священники українських конфесій пішли капеланами у різні підрозділи, щоб бути разом із бійцями. Душпастирська опіка пройшла певні етапи, від неорганізованого волонтерського капеланства до організації штатної структури у ЗС України.

Нині потреба у священниках вперше закріплена документально. Це, безумовно, зміцнило правові засади співпраці Української Держави і Українських Церков на ниві духовної опіки військовослужбовців. Водночас залишається низка проблемних питань, зокрема навчання священників або пастирів, які за рекомендацією релігійних організацій могли би здійснювати душпастирську опіку українських військовослужбовців, а з часом стати кандидатами для служби військових капеланів України, яких на сьогодні, як стверджують командири, дуже бракує.

Важливою проблемою для військового капелана на сьогодні є і їхній соціальний захист, розмитість обов’язків, нестача вільного та особистого часу.

Важливо розуміти, що релігійні лідери військових відповідають не тільки за духовне та моральне благополуччя військовослужбовців та їхніх сімей. Вони здійснюють релігійні

обряди, ведуть богослужіння, надають консультації командирам із релігійних та морально-духовних питань, супроводжують поранених, надають першу медичну допомогу, допомагають подолати психологічні травми, пережити складну ситуацію і вирішити можливі внутрішні конфлікти. А ще вони тісно співпрацюють із військовими психологами та волонтерами.

Як говорять військові командири, присутність капелана в районі проведення АТО/ООС дуже згладжує будь-яку ситуацію. Солдати бачать, що між ними є священик, і відчують певною мірою захист і безпеку. За словами бійця 80-ї окремої десантно-штурмової бригади м. Львова Дмитра Дахна, який воював у Луганському аеропорту, кожен бій військові розпочинали зі слів: “Ну що хлопці з Богом!”. Кожен хрестився і повторював знову ці слова. Дмитро впевнений, що вагому підтримку на передовій військовим надають священики, саме вони у потрібну хвилину знаходять правильні слова...

Душпастирська опіка є невід’ємною частиною будь-якого війська, в усі часи. І справа не лише у вірі чи релігії, на фронті про Бога згадують навіть запеклі агностики та атеїсти.

*Заболотна К.О.,
Письменський А.В.,
Бойчук Б.М.*

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Події 2013–2014 років змусили українців навчитися об’єднуватись заради досягнення однієї мети. Не лише в Україні, а й у всьому світі одним із значних результатів Революції Гідності вважають зародження волонтерського руху. Під час трагічних подій на Майдані народ вийшов на барикади з метою побороти режим Януковича, змінити країну, зробити її правовою європейською державою, що стало рушійною силою для зародження волонтерського руху. Саме у такий складний період існування нашої держави створилась дієва структура громадських організацій, об’єднання людей, здатних безкорисливо діяти в інтересах держави.

У грудні 2014 року на замовлення ООН компанія GfK Ukraine провела загальнонаціональне дослідження стану волонтерства в Україні. Згідно з результатами дослідження, українці надавали велику роль волонтерському руху в суспільних процесах: 62% визначали роль волонтерства у політичних змінах, 85% – що волонтерський рух допомагав зміцненню миру, а 81% вважали його обов’язковою складовою громадянського суспільства. Майже чверть українців мали досвід волонтерства. Основна допомога волонтерів у 2014 році – це допомога армії та пораненим, чим займалося 70% волонтерів. Більшість військових вважає, що не змогли б вистояти без їх допомоги.

Але є і інший, проблемний аспект волонтерства, пов’язаний із шахрайством та привласненням коштів тощо. Крім того, волонтери мають вплив на громадську думку, що може бути використане політичними силами. Так, за даними опитування Центру Разумкова, яке проводилося в квітні 2017 року, серед державних і суспільних інституцій найбільшою довірою у суспільстві користуються волонтерські організації (66% респондентів).

У європейських державах волонтери займаються, в першу чергу, допомогою таким категоріям громадян, як люди похилого віку, особи із обмеженими можливостями, засуджені тощо, а в Україні змушені виконувати функції держави у сфері забезпечення боєздатності армії. Таким чином, волонтерство – це не лише надання певної допомоги, а й прояв активної громадянської позиції. Також варто враховувати значний вклад волонтерського руху у подіях на Майдані, протистоянні російській агресії та реалізації суспільно важливих проєктів.

Коцаб'юк І.М.

Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, м. Київ

ВИСТАВКА “КАПЕЛАНИ” В ЕКСПОЗИЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Там, на Українському Сході, де триває війна й проливається кров, пліч-о-пліч із воїнами захищають територіальну цілісність і незалежність нашої Батьківщини та гідно виконують душпастирську місію військові капелани – священнослужителі різних конфесій. Вони – Духівники, які мають іще й свою особливу місію – уберегти життя та віру самих Захисників України, зрештою, перемогти війну в людському серці. Адже тільки Любов здатна подолати Зло. Там, де постійно балансують життя і смерть, Вартівничі Духовності стоять на сторожі Віри, Надії та Любові, несуть Слово Боже та Захист Божий, моляться за Життя, зцілюють Душі й зміцнюють моральний дух, пособляють вистояти, не зламатися, вселяють сподівання на перемогу Добра над Злом, допомагають повернутися до Миру, життя в громаді й родині, зміцнюють Національну Єдність.

Там, у складних бойових умовах, ротація за ротацією, вони завжди поруч із нашими воїнами: під обстрілами й у часи затишшя, у спеку і мороз, у бліндажах і шанцах, у наметах і напівзруйнованих будівлях, коли за вітвар – звичайний ящик від боєприпасів, на якому – ікони й свічки, а за чашу для святої води править шолом, Воїни Духу виконують свою душпастирську місію. А ще в апокаліптичному вимірі воєнного буття капелани – це не лише Священики, а й Друзі, Побратими, Порадники, Психологи. Принцип “Бути поруч!” завжди з ними. Вони потрібні! І Там, і Тут!

На виставці “Капелани”, яка є органічним складником музейного проєкту “Український Схід”, представлено комплекси 12 капеланів різних конфесій. Універсальною мовою музейних унікатів і документальних світлин, образних артінсталяцій “Силуети Долі” та “Янголи”, аудіовізуальних сюжетів “Світло” й “Псалом 90” виставка наративує розвій та значення українського капеланства у зоні АТО/ООС, біографує найяскравіших його представників, створюючи тим колективний Образ військового душпастиря – Цілителя Душ і Хранителя Духовної Міці Українського Воїнства! Із початком російської агресії на Сході України понад 700 священнослужителів та церковних активістів різних конфесій здійснюють Духівничу місію в умовах бойових дій. 21 травня 2021 р., наступного дня після відкриття виставки, Верховна Рада України прийняла за основу законопроект “Про Службу військового капеланства”, який сприятиме забезпеченню конституційного права на свободу віросповідання та задоволення релігійних потреб військовослужбовців.

*Крисаченко В.С., д.філос.н., професор
Науково-дослідний інститут
українознавства Міністерства освіти
і науки України, м. Київ*

ДО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ВІДСІЧ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Справжні зразки виняткової самоорганізації українське суспільство продемонструвало в часи розв'язання збройної агресії Російської Федерації проти нашої країни. В умовах труднощів, котрі відчували підрозділи Збройних Сил України з надання гідної відсічі ворогу, повсюдно постали ініціативні осередки по створенню сил самооборони. На початку березня 2014 р. сформувався перший добровольчий батальйон (згодом – імені Героя України С.П. Кульчицького), постали батальйони територіальної оборони “Воля” (Львів), “Айдар” (Луганська обл.), “Харків” (Харків), “Азов” (Маріуполь), “Дніпро-1”, “Чернігів”, “Кривбас”, “Слобожанщина” та ін. – загалом 32 подібних формування. Добровольці та волонтери істотно зміцнили також тилову службу та медичну допомогу потребуючим, що успішно провадив, наприклад, український волонтерський медичний батальйон “Госпітальєри”. Одночасно відбувалось формування Добровольчого Українського Корпусу – бойової структури “Правового сектору”, однієї з рушійних сил Майдану як об'єднання громадян з України та поза її меж, які виявили бажання брати участь у збройній боротьбі проти зовнішнього та внутрішнього ворога. Згодом, з 2015 р. цей Корпус трансформувался в Українську Добровольчу Армію, також організовану за територіальним принципом. Всі згадані формування відіграли виняткову роль під час виконання бойових завдань в районі проведення АТО, мобілізаційної роботи, бойового навчання, патріотичного виховання молоді, підвищення обороноздатності країни загалом.

Безпосередньою складовою всенародного опору агресору став також і волонтерський рух, який, по суті справи, поклав на себе відповідальність за повсякденне тилове забезпечення військових формувань, які протистояли ворогові на фронті. Як відомо, такого роду діяльність може здійснюватися як у формі безпосередньої участі в тих чи інших заходах, так і опосередковано. В першому випадку мова йде про фінансову та матеріальну підтримку, виконання певних транспортних, медичних, ремонтних та інших робіт, в другому – докладаються практичні ті ж самі зусилля, але без особистої фізичної присутності волонтера при здійсненні конкретних акцій. Наприклад, Благодійний Фонд Карітас УГКЦ надає допомогу потребуючим незалежно від віросповідання, національності та політичних переконань, і робить це насамперед для соціально незахищених людей та осіб похилого віку, також дітям, які опинилися в кризових ситуаціях тощо. По всій Україні функціонують кризові центри “Діти вулиці”, “Дім на колесах”, “Дозвілля дітей та молоді” тощо. Безпосередньо для бійців АТО волонтерами споряджались цілі колони необхідної техніки, одяг та харчі, пальне та запчастини, польові госпіталі та лазарети, влаштовувались благодійні концерти та зустрічі із цікавими людьми. Не випадково, що за даними соціологічних опитувань, за рівнем довіри в 2015 р. волонтерський рух опинився на першому місці (повністю довіряли – 66,0%), обійшовши навіть церкву (61,2%) та ЗС України (60,3%).

Стабілізація справ у зоні бойових зіткнень і, особливо укладання в 2015 р. Мінських угод, істотно вплинули на долю добровольчих формувань та їх учасників. Українська

сторона погодилась на не вигідну для себе умову про роззброєння всіх “незаконних груп” і виведення їх за межі лінії розмежування. Ця ж теза опинилася і в Законі про реінтеграцію Донбасу, в якому було зафіксовано, що озброєні люди, як не входять до складу ООС, не мають права перебувати в зоні бойових дій. Так справжні рятівники України опинилися фактично поза межами закону саме як самоврядні організації захисників Батьківщини. Їхні структури мали легалізуватися, увійшовши до складу ЗС України чи Національної гвардії. Так, наприклад, нацгвардійський добробат “Донбас” був переформатований в 46-й батальйон спец призначення “Донбас”.

Із самого початку свого існування добровольчі формування опиралися на власні ресурси та допомогу волонтерів, а також сприяння місцевих органів самоврядування. На вищих рівнях державної влади спостерігалась непевність і невизначеність у ставленні як до самих таких організацій, так і її членів, зокрема, і як учасників бойових дій у районі проведення АТО. Знадобилося більше п’яти років війни для того, щоб Верховна Рада 4 грудня 2019 р. визначила умови надання бійцям-добровольцям статусу ветеранів війни, обумовивши при цьому низку необхідних умов для підтвердження такого визначення. А суспільній свідомості було завдано непоправного негативного ефекту щодо того, якою має бути політика держави, яка зазнала нападу ворога, щодо своїх відданих захисників.

*Непіненко Л.П., к.і.н., доцент
Національна академія Національної
гвардії України, м. Харків*

КАПЕЛАНСЬКЕ СЛУЖІННЯ В УКРАЇНІ: ПОСТУП ВЛАСНОЇ МОДЕЛІ

В умовах гібридного військового протистояння на Сході України питання релігійного чинника у військовій службі, стану, проблем та перспектив капеланського служіння, яке й досі не унормоване на державному рівні, становить значний практичний і науковий інтерес.

Окрім Китаю та Північної Кореї, де інститут військового священства заборонений, капелани сьогодні активно працюють в арміях усіх країн світу. Формування моделі військового капеланства в Україні спирається як на власний історичний досвід і традиції, так і на світову практику душпастирської опіки військовослужбовців.

Каталізатором активізації становлення інституту капеланства стали події на Євромайдані (Київ, 21.11.2013 р.), наступні радикальні перетворення, бойові дії на Сході України. Так, у Національному Класифікаторі професій у 2014 р. з’явилась нова – військовий священник (капелан). Офіційного статусу діяльності військових священників в Україні було надано Наказами Міністра оборони України “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України” № 40 (27.01.2015 р.) та № 685 (14.12.2016 р.); Наказами Міністерства внутрішніх справ України “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії України” № 205 (24.03.2016 р.), “Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Державній прикордонній службі України” № 1065 (10.10.2016 р.) та ін. Національна гвардія України стала першим військовим формуванням, де впровадили інститут капеланів. Передбачається його поширення й на структуру Нацполіції. Але й досі актуальним завдання є прийняття закону про військове капеланство. Відповідні законопроекти періодично вносилися на розгляд

Верховної Ради у 2014, 2015, 2019, 2020 рр. Останній ухвалено у першому читанні 21.05.2021 р. Він закріплює статус військових капеланів як військовослужбовців, надає їм певні соціальні гарантії та встановлює вимоги до кандидатів на ці посади. Вказано, що військовим капеланом можуть стати представники різних релігійних організацій.

Складність і проблематичність просування власної моделі капеланського служіння обумовлена: необхідністю змін у законодавстві України, пов'язаних з регулюванням сфери релігії та церковно-державних відносин; забезпеченням конституційної норми щодо права людини на свободу совісті та віросповідання; необхідністю досягнення консенсусу в конкретних питаннях душпастирської опіки між різними конфесіями, церквами, деномінаціями, напрямками і толками у віросповіданнях, що функціонують в сучасній Україні; правомірністю обмеження діяльності та допуску до військовослужбовців священнослужителів тих релігійних організацій, керівний центр яких знаходиться на території країни, яка Верховною Радою визначена як країна-агресор; неоднозначністю розуміння підпорядкування капеланів, їхнього статусу і ролі, центрів і програм їхньої підготовки тощо. Все це потребує ґрунтовного науково-практичного осмислення.

Новікова В.Г.,

Цікра І.О., к.пед.н.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАРОДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ НА ДОНЕЧЧИНІ В 2014 РОЦІ

Дослідження історії волонтерської діяльності, яка виникла як реакція на збройну агресію Росії проти України і найчастіше не була формалізована, дещо ускладнюється відсутністю системи звітів. Між тим історики мають унікальну можливість вивчати цей феномен за відкритими джерелами, методикою усної історії, завдяки аналізу величезного масиву інформації в соцмережах, фото- і відеоматеріалах тощо.

На Донеччині волонтерство стало не лише всебічним, у звичному розумінні, рухом з підтримки підрозділів ЗС України, Національної гвардії та добровольчих формувань, а й потужним механізмом мобілізації проукраїнських сил. Особливість формування волонтерства полягала в тому, що в регіоні на початок весни 2014 року не було ані власних інститутів громадянського суспільства, ані проукраїнських політиків та лідерів громадської думки. Правоохоронні органи були дезорієнтовані, військова інфраструктура – відсутня (окрім військових комісаріатів не було жодних військових підрозділів). Місцеві еліти, що десятиліттями монополювали визначали характер суспільно-політичного, соціально-економічного, соціокультурного, інформаційно-ідеологічного життя населення регіону в своїй боротьбі з центральною владою “за виключний вплив на Донбас”, потрапили в пастку загравань з росіянами і виявились нездатними захистити не лише населення, а й власний бізнес, а частина з них – відверто колаборувала. Українські і зарубіжні ЗМІ трансливали події організованих російськими спецслужбами безчинств і масово формували уявлення про “Донбас, який повстав за приєднання до Росії”.

За таких умов перед патріотично налаштованими мешканцями Донеччини постало питання віднаходження форм протидії і мобілізації проукраїнських громадян в рух опору. У групах соціальних мереж панували два основні наративи: “Донбас зливають!” (або: нас чекає доля Криму) і “В нас нема нікого, крім нас!”.

Основними засобами протидії були закриті групи у соціальних мережах та месенджерах, а основними формами – масові акції, “війна символів”, пропаганда та контрпропаганда, допомога частинам ЗС України, добровольчим формуванням, іншим українським військовим формуванням. Методи дії, що застосовувались волонтерами на цьому етапі з метою протидії російському інформаційно-психологічному впливу на населення, носили локальний характер: флеш-моби, автопробіги, знищення російської символіки та розповсюдження української, поширення правдивої інформації через соціальні мережі, розповсюдження листівок, комунікація через іноземні та вітчизняні засоби масової інформації, звернення за підтримкою до лідерів громадської думки, обмін інформацією з українськими військовими щодо соціально-політичної ситуації в регіоні.

Петриченко О.П.

*Головне науково-експертне управління
Апарату Верховної Ради України,
м. Київ*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНА

Зі здобуттям Україною незалежності постало питання задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань.

На сьогодні, ці питання регулюються базовими законами України “Про свободу совісті та релігійні організації” та “Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, підзаконними актами, проте діяльність військових капеланів досі законодавчо не врегульована, незважаючи на численні спроби законодавців.

21.05.2021 було прийнято у першому читанні проєкт Закону “Про Службу військового капеланства” (№4626 від 22.01.2021), однак визначений в ньому статус військового капелана, на нашу думку, не узгоджується з чинним законодавством.

Так, відповідно до ст. 1 законопроекту, військовий капелан визначається як військовослужбовець офіцерського складу, який є священнослужителем зареєстрованої в Україні церкви чи релігійної організації, отримав від відповідного керівного центру (управління) релігійної організації мандат на право здійснення військової капеланської діяльності та у складі Служби військового капеланства здійснює військову капеланську діяльність у підрозділах Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань на посадах офіцерського складу, що відносяться до духовного персоналу.

Звертаємо увагу, що “військовослужбовці – особи, які проходять військову службу”, тобто державну службу особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров’я і віком громадян України (ч. 9 ст. 1, ч. 1 ст. 2 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”).

Проте такий статус військового капелана суперечить положенням ст. 35 Конституції України, за якою церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави. Аналогічна норма передбачена і ст. 5 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, де зокрема, вказується, що церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави (ч. 2), релігійні організації не виконують державних функцій (ч. 6), релігійна організація зобов’язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку (ч. 10).

Крім того, відповідно до Женевських конвенцій від 12.08.1949 (про поводження з військовополоненими та про захист цивільного населення під час війни) та Додаткових протоколів до них від 08.06.1977, “духовний персонал” означає священиків, що зайняті виключно виконанням своїх духовних функцій і не вважаються особами, які беруть участь у бойових діях (“нон комбатанти”), та зберігають цей статус, потрапляючи у полон, де мають право продовжувати своє служіння серед полонених.

Отже, релігійні організації чи їх структури не можуть входити до структури державних органів чи бути їх частинами, а особи, які є служителями церкви, не можуть одночасно перебувати на військовій службі у держави. Натомість, законопроектом створюється механізм, що сприяє штучному поєднанню церкви і держави, оскільки, “військовий капелан”, маючи статус військовослужбовця (при чому офіцерського складу), одночасно залишається священнослужителем відповідної зареєстрованої в Україні церкви чи релігійної організації.

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне, статус військового капелана визначити як цивільного працівника Збройних Сил України, якій надає послуги душпастирської опіки на підставі трудової угоди (контракту) із Збройними Силами України.

*Питльована Л.Ю., к.і.н., доцент
Український католицький університет,
м. Львів*

РОЛЬ ЖІНОК В ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ НА ПОЧАТКУ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Волонтерський рух допомоги Збройним Силам України виник відразу після початку агресії Російської Федерації проти України (лютий 2014 р.). Його учасниками та організаторами стали колишні волонтери Революції Гідності. Характерною особливістю розвитку волонтерського руху є широка участь у ньому жіноцтва. На Майдані жінки в основному займалися приготуванням їжі, організацією медичної допомоги, логістикою тощо. Зростання загрози силового протистояння призвело до обмеження перебування жінок в епіцентрі конфлікту. Активісти Майдану намагалися уберегти їх від спроб розгону демонстрантів. Така політика сприяла появі альтернативних жіночих формувань. Почали утворюватися так звані жіночі сотні. Наприклад, “39 Жіноча сотня Самооборони Майдану”, “Жіноча чота 16 сотні Самооборони Майдану”, “Жіноча сотня ім. Ольги Кобилянської”, “Жіноча сотня Запоріжжя”, “Сестринська сотня” та ін. Об’єднання жінок використовували військову термінологію (наприклад, поділ на “сотні”, “чоти”), але наповнювали її іншим значенням. Зокрема, “Жіноча сотня ім. Ольги Кобилянської” своїми цінностями позначила “права людини, людську гідність, свободу, рівність і недискримінацію”, а метою діяльності –

“активізацію жіночого протестного руху і підтримку Євромайдану на принципах солідарності, сестринства та взаємоповаги”.

Початок російсько-української війни позначився суттєвим зростанням кількості громадян України, залучених до благодійної та волонтерської діяльності. Важливе значення мала волонтерська допомога в організації медичної допомоги на фронті. Добровільна жіноча організація “Українська Жіноча Варта” виникла на початку війни й розпочала свою діяльність з масових навчань для жінок з домедичної, загальновійськової, психологічної та психіатричної підготовки. Навчання пройшли понад 30 000 жінок по всій Україні. З часом Українська Жіноча Варта запровадила освітні та просвітницькі програми для жінок, які мають членів родин, що загинули чи були скалічені на війні, що беруть участь у бойових діях, внутрішньо переміщених осіб та дітей війни. Ці програми спрямовані на відновлення довіри у суспільстві, заохочення жінок загалом та жіночих громад зокрема до самозайнятості та співпраці, розвитку діяльності, що забезпечує жінці чи громаді сталий дохід, у тому числі через створення проєктів спільної дії (кооперації) та соціального підприємництва.

Волонтерський рух допомоги Збройним Силам України і активна участь у ньому українських жінок допомагає протистояти російській агресії, сприяє зміцненню високого морального духу захисників Вітчизни і є запорукою майбутньої перемоги, звільнення окупованих українських земель.

Подибайло М.Т., к.і.н.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ ДОНЕЧЧИНИ У ПИТАННЯХ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (2014–2020 рр.)

Волонтерський рух, який сформувався в ході протидії російській агресії, в Україні став одним із феноменальних та суб’єктних явищ боротьби. Він показав готовність українського народу мобілізувати матеріальні, людські та духовні зусилля.

Проте, попри багатоманітність форм і методів волонтерської діяльності, окремого історичного дослідження потребує питання діяльності волонтерського руху на Донеччині, який виник стихійно не лише як інструмент допомоги та моральної підтримки військовим, а й як одна із найважливіших самоорганізованих форм руху опору окупації та протидії інформаційно-психологічному впливу російської пропаганди на місцеве населення і особовий склад підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань, що брали участь в антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей. Попри багатоманітність форм і методів волонтерської діяльності, важливим для вивчення істориками є питання організації системи протидії інформаційно-психологічному впливу російських спецслужб на населення Донеччини і особовий склад силових структур України, що здійснювався як частина гібридного плану окупації України.

На даний момент можна виділити періодизацію цієї діяльності волонтерського руху Донеччини 2014–2020 років. Перший етап – березень–червень 2014 р., який обумовлений загостренням ситуації в регіоні, початком захоплення російськими проксі силами

адмінбудівель та інформаційними атаками. Волонтерський рух цього часу характеризується веденням протидії в інформаційно-психологічному середовищі. Відбувалось зародження та становлення волонтерського руху, початок його діяльності щодо протидії інформаційно-психологічному впливу з боку РФ. Це реалізовувалось, насамперед, через налагодження комунікації з військовими підрозділами ЗС України та інших військових формувань в умовах окупації населених пунктів Донеччини.

Другий етап – червень 2014 – листопад 2017 р. почався на фоні звільнення Маріуполя та ряду інших населених пунктів від російських окупантів, характеризується початком активних бойових дій та стабілізацією фронту, офіційною реєстрацією волонтерів як громадських організацій. На цьому етапі головною метою була стабілізація суспільно-політичної обстановки завдяки активізації системної протидії інформаційно-психологічному впливу противника на населення на підконтрольній території Донецької області.

Третій етап – з листопада 2017 р. по теперішній час означено формуванням цілісної системи протидії інформаційно-психологічному впливу, складовими якої були як волонтерські структури, так і спеціальні територіальні підрозділи ЗС України. Головною метою протидії інформаційно-психологічному впливу противника на цьому етапі стало досягнення переваги над противником в інформаційно-психологічному середовищі Донецької області для формування сприятливих умов виконання завдань ЗС України.

*Родзінський Н.І.,
Савченко Д.С.*

*Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків*

ФЕНОМЕН ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Сучасне громадянське суспільство не може існувати без ефективно працюючих інституцій, які забезпечують стале функціонування правової держави в цілому та кожної її структурної одиниці зокрема. Зважаючи на реалії сьогодення, волонтерство як феномен демократичного суспільства виступає ресурсом розвитку та існування соціальної сфери.

Етимологія поняття “волонтер” походить від французького “volontaire” – доброволець, яке, в свою чергу, запозичено з латинського “voluntarius” (voluntas – вільне волевиявлення, volō – бажання, намір). Буквальне тлумачення дає змогу говорити про те, що волонтерство – це добровільна діяльність, спрямована на досягнення суспільно важливого результату. Історія волонтерського руху на національному рівні є відносно новою і бере свої корені із діяльності Представників Червоного Хреста, мета якого на той час полягала в наданні гуманітарної допомоги постраждалим у рамках збройних конфліктів, окрім того, представники Червоного Хреста здійснювали добровільний запис у сестри милосердя для роботи в шпиталях та лікарнях для бідних.

Слід зазначити, що вагомими поштовхом для ґрунтовної волонтерської роботи із відповідною державною підтримкою стало законодавче визначення дефініції волонтерського руху в Україні шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року, а також затвердження “Положення про волонтерську діяльність у сфері надання

соціальних послуг”. Окрім цього, був прийнятий Закон України “Про волонтерський рух” від 19 квітня 2011 року, який містив розгорнуте нормативне визначення поняття волонтер, під яким розуміється фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. Піковим моментом розвитку волонтерства в Україні можна вважати події осені 2014 року, в період яких відбулась максимальна акумуляція сил добровольців. За рахунок підвищення авторитету волонтерів відбулась взаємодія влади та громадськості, що призвело до заснування волонтерської групи “Народний проект”. Окрім цього, у жовтні 2014 року при Міністерстві оборони України була створена Рада волонтерів, завданням якої стало медичне та речове забезпечення армії, ремонт техніки, закупівля приладів. Після окупації Криму і початку збройного конфлікту на Донбасі волонтерство піднялось на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України.

Незважаючи на активне пропагування волонтерства, залучення добровільної фінансової бази з боку фізичних та юридичних осіб, це не може в повній мірі забезпечити якісне надання суспільно корисних послуг. У першу чергу, це пов’язано з недостатньою поінформованістю громадян про волонтерську діяльність, байдужим ставленням з боку органів державної влади та місцевого самоврядування до проблеми ресурсного забезпечення волонтерських підрозділів. Власне створення програм для фінансування даної діяльності, вироблення якісно нових важелів контролю цільового використання коштів шляхом реформатування державної політики допоможе забезпечити якісно новий рівень волонтерської діяльності в Україні.

Сегеда Ж.П.

*Київська гімназія східних мов № 1,
м. Київ*

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Суспільна активність громадян в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України набуває особливого значення. І виховання патріотично налаштованого підростаючого покоління, долучення його до справ державної ваги, однією з яких є волонтерство, є чинником майбутнього демократичного поступу нашої держави. Водночас постало питання участі здобувачів освіти у волонтерстві як вияву їх суспільної активності. Важливість виховання громадянина-патріота підкреслюють закони України “Про освіту”, “Про волонтерську діяльність” (2011 р. зі змінами), Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012 р.) й інші документи. Дослідники зазначають, що волонтерський рух з 2014 року став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації. З-посеред різних видів волонтерства на сьогодні в Україні набула поширення саме взаємодія з силовими структурами, які стоять на захисті нашої держави. Підготовка учнівської молоді до ролі відповідальних громадян включає їх участь у волонтерських акціях, що мають на меті підтримку захисників України. Варто переосмислити роль класного, шкільного колективів у системі патріотичного виховання, розробити систему залучення школярів до заходів, що підтримують імідж воїна – захисника України.

Учні, їхні батьки та педагоги Київської гімназії східних мов № 1 завжди активно брали участь у всіх справах державного значення, зокрема посилювали підтримку наших захисників як на лінії розмежування, так і у госпіталях. Розпочалася така підтримка вже у 2014 р. із написання листів воїнам, виготовлення підбадьорюючих листівок та “патріотичних” сувенірів, що переправлялися в зону АТО, роздавалися в госпіталях. Зі здобувачами освіти було проведено бесіди з основ психології та особистої безпеки. Гімназисти були попереджені про необхідність згоди воїнів на фотографування з ними, недоцільність виставлення таких фото у соціальні мережі, зазначення в листах контактних даних тощо. Згодом листи підтримки писали і матерям загиблих героїв на День матері, на Різдво. З часом форми роботи урізноманітнювалися: було організовано виставки малюнків (5–6 класи), учнівських фоторобіт, плакатів (7–9 класи), які потім передавали у військові частини та у військовий госпіталь, плетіння маскувальних сіток, низку одноразових акцій, як от: “Чашка (з цукерками) для воїна”; “Сумка самаритянина” з найнеобхіднішими речами пораненим від окремої родини до Дня Збройних Сил України. Постійними стали костюмовані новорічні привітання для поранених та медперсоналу, які 1 січня залишаються у госпіталі, акція “Тепло родини – захиснику України” – виставка-ярмарок домашньої консервації, “Вахта пам’яті” – участь класів по суботах у ритуалі в Залі пам’яті тощо. Організують волонтерські заходи активісти органів гімназійного самоврядування.

Така діяльність навчального закладу викликає широку підтримку батьків гімназистів і, безперечно, є внеском у виховання патріотів України.

Сиротенко В.П.

*Головне управління Національної гвардії
України, м. Київ*

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У лавах Національної гвардії України проходять військову службу представники різних релігійних переконань і конфесій. В НГУ створено необхідні умови для відправлення ними своїх обрядів і задоволення духовних потреб. Робота з активного впровадження в життєдіяльність гвардії душпастирської роботи була розпочата в 2006 році з введення посади старшого офіцера з організації цієї роботи. Сьогодні в ГУ НГУ питання організації душпастирської роботи покладені на службу військового духовенства. В цілому у Національній гвардії України робота з релігійних питань здійснювалась якісно, помірковано та забезпечувала позитивний вплив як на духовний і морально-психологічний стан військовослужбовців та членів їх сімей, так і на імідж НГУ в суспільстві.

Служба військового духовенства НГУ здійснює активну діяльність щодо підвищення якості душпастирської роботи. Уведено 52 посади військових священників (капеланів) у військових частинах НГУ. Проведено роботу з відбору кандидатів серед священників та їх призначення на посади військових священників (капеланів); здійснено роботу з обладнання, побудови і освячення понад 20 споруд для військових каплиць. Представники НГУ залучалися до участі у 61-му Міжнародному військовому паломництві до міста Лурд (Франція), молебну за Україну в селищі Суботів Чигиринського району Черкаської області, в ювілейній Всеукраїнській прощі духовенства УГКЦ в м. Перемишлян Львівської області та

паломництві до святинь Холодного Яру (Черкаської області). Надавалася допомога в організації прощі-паломництва до Вишгородської Богородиці у місті Вишгород Київської області, XI Всеукраїнського військового паломництва в с. Зарваниця Тернопільської області, заходів святкування чергових річниць Хрещення Руси-України, Покрови Пресвятої Богородиці, забезпечено участь у конференції військових капеланів Української Греко-Католицької Церкви та конференції військових капеланів у м. Рига Латвійської Республіки (2019 рік).

Зроблено кроки у напрямі соціальної захищеності військових капеланів, які перші серед капеланів сил безпеки та оборони України з січня 2020 року офіційно забезпечуються речовим майном відповідно до наказу МВС від 07.06.2017 № 475 “Про речове забезпечення Національної гвардії України” зі змінами і доповненнями, внесеними наказом МВС від 04.09.2019 № 757 (норма № 40).

З метою подальшого нормативно-правового регулювання інституту військового капеланства в державі та служби військового духовенства НГУ представники ГУ НГУ беруть участь у підготовці проекту Закону України “Про військове капеланство” у складі робочої групи в комітеті з питань оборони Верховної Ради України. У складі робочої групи Міністерства внутрішніх справ України проходить обмін досвідом з метою впровадження служби військового духовенства у підрозділах поліції.

Організовано проведення релігійно-освітніх заходів, релігійних обрядів і культів, супроводження урочистих військових ритуалів, пов’язаних із задоволенням релігійних потреб військовослужбовців, з урахуванням державних та релігійних свят. Забезпечується релігійна підтримка особового складу та цивільного населення під час виконання службово-бойових завдань з охорони громадського порядку у районі проведення ООС. Проводяться заходи з духовної реабілітації військовослужбовців, які повернулись із району проведення ООС. Капелани проводять заходи душпастирської опіки, відвідують поранених, здійснюють кризове втручання, консультування командування з релігійних, етичних та моральних питань, релігійної підтримки бойового духу особового складу, запроваджено заходи відносно служби померлих чи загиблих військовослужбовців та членів їх родин.

Тимчук Л.І., д.пед.н.

*Національний університет оборони
України імені Івана Черняхівського,
м. Київ*

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ГУМАНІТАРНИХ ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ

У XXI столітті однією з ознак цивілізованості конкретної держави є наявність розвиненої системи волонтерських організацій, а також і особистостей, які займаються волонтерською діяльністю. Достеменно відомо й науково підтверджено, що ментальності українського народу завжди було притаманно відкрите, доброзичливе ставлення до людей, щире бажання допомагати іншим. Та все ж, належить зазначити, що в цілому до 2014 року волонтерський рух в Україні розвивався досить слабо, порівняно з іншими країнами світу.

Згідно з рейтингом World Giving Index у 2010 році Україна по розвитку цього руху займала лише 150 місце в світі, оскільки, лише 5% населення було залучено до волонтерської

роботи. Після Революції Гідності, окупації Криму та початку війни на Донбасі в цьому питанні відбулись кардинальні зміни. Після цих подій волонтерство піднялось на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України. У грудні 2014 року на замовлення Організації Об'єднаних Націй компанія GfK Ukraine провела загальнонаціональне дослідження стану волонтерства в Україні. Згідно з висновками дослідження, українці визнають велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62% українців визнають роль волонтерів у політичних змінах останнього року, 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства.

Зараз в Україні створені численні громадські організації, що надають підтримку постраждалим у війні людям, допомагають облаштуватися на нових місцях, знайти роботу, змінити фах, почати нову сторінку свого життя. Серед них громадська організація "Eleos-Ukraine", Міжнародний благодійний фонд "Карітас України", організації, створені людьми, які виїхали із зони бойових дій і тепер допомагають один одному. Велику допомогу здійснюють і міжнародні організації, що працюють під егідою ООН. Значну підтримку й опіку постраждалим внаслідок воєнних дій надають різні релігійні та конфесійні спільноти в країні. Зараз найбільш вагоме місце в їх роботі відводиться місії соціального служіння людям, постраждалим у війні. За результатами соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у березні 2017 року, церкві довіряло 63% респондентів.

Важко переоцінити значення та вплив на свідомість людей гуманітарних проєктів українських військових, що впроваджені та діють на Донбасі. З 2015 року за підтримки місцевої влади Донеччини було успішно втілено в життя такі масштабні гуманітарні ініціативи військових, як "Допомога Схід", "АРТперемир'я", "Допомога йде!", "Подаруй дитині Донбасу книжку українською мовою" тощо. За підтримки командування Об'єднаних сил Збройних Сил України стартував благодійний проєкт із реалізації книг диалогії офіцера ЗС України Бориса Кутового "Листи здалеку". Всі виручені від продажу кошти автор спрямує на лікування й реабілітацію дітей із соціально незахищених родин із населених пунктів прифронтових районів Донбасу.

Цікавим для вивчення є напрацьований досвід благодійним фондом "Голоси дітей", що виріс із волонтерської діяльності з 2015 року на Сході України його засновниці Олени Розвадовської. У підготовці військових капеланів цікавими, на нашу думку, будуть матеріали книг, що побачили світ в результаті реалізації проєкту служіння "Мости до зцілення" міжнародною організацією "Кампус Крусейд" (Campus Crusadefor Christ, Inc., USA). Її підрозділ місії служіння військовослужбовцям "Кру Мілібарі" (Cru Military), реалізуючи цей проєкт, першочергово зосередився на християнських засадах надання допомоги родинам військових, які повертаються додому з душевними ранами від бойових травм та посттравматичних стресових розладів. Цінним напрацюванням у наданні практичної допомоги сім'ям, які постраждали внаслідок військового конфлікту, є книга українських психологів Т. Устінової, А. Глазкової, Ю. Донець "Батьки повертаються з війни: Розповідь про сімейне відновлення", видання якої стало можливим завдяки фінансовій підтримці Уряду Великої Британії в межах проєкту "All4One: комплексна програма психологічної та менторської підтримки ветеранів", який реалізує міжнародна благодійна організація "Фонд Східна Європа".

Про волонтерський рух в Україні з захопленням говорять у багатьох країнах світу, називаючи це явище унікальним. Адже у 2014 році саме волонтери стали однією з тих сил, завдяки якій країна зберегла свій суверенітет, допомогла зупинити російську агресію на сході, сприяла відновленню боєздатності армії. Саме цей рух у надзвичайно складний період об'єднав суспільство, сприяв створенню дієвої структури громадських організацій та груп людей, готових взяти на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем держави. Дослідження проблеми розвитку волонтерського руху в Україні потребує більш пильної уваги науковців.

Тихоцька Н.Р.,

Кучер Л.Р., к.е.н., доцент,

Іваса В.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ

У цивілізованому суспільстві завжди існувала потреба у благодійності. Це був хороший спосіб реалізувати себе як громадянина, як патріота своєї нації, країни. Проте, якщо у мирний час активніше розвивався меценатський рух, який тісно був співзвучний з поняттям альтруїзму, самореалізації та самоудосконалення, то у період збройних конфліктів незалежно від рівня розвитку країни домінував рух волонтерський.

Україна у непростий період гострої боротьби за незалежність, територіальну цілісність не стала винятком. У засобах масової інформації активно пропагувалось волонтерство як один із способів мобілізації суспільства. Кожен громадянин отримав змогу долучитися до порятунку своєї країни, яка опинилась на порозі реальної небезпеки, і таким чином відчути себе патріотом, захисником, будівничим своєї держави.

Революція Гідності, а потім бойові дії на Донбасі стали лакмусовим папірцем для нас. Нація гідно пройшла цю перевірку: більшість громадян абсолютно безкорисливо готові були допомогти. Ця соціальна активність настільки набрала обертів, що її вже важко було зупинити. І на початку ця народна боротьба стала основною зброєю від зазіхань ворога.

Волонтери забезпечували наших військовослужбовців усім необхідним як у матеріальному плані, так і в духовному: збирання коштів, транспортування харчів, одягу, медикаментів, засобів захисту; листування, організування концертів тощо.

Волонтерська діяльність має й жіноче обличчя. Саме жінки оперативно збирали кошти для допомоги військовослужбовцям, виносили поранених з поля бою, зрештою, взяли до рук зброю, демонструючи готовність пліч-о-пліч з чоловіками захищати цілісність та недоторканність власної країни. Поборовши страх, жінки зуміли уособити в собі воїна, матір, сестру, подругу, а основне, залишили за собою історичний образ берегині власного народу, рідної землі.

Швидко зростання волонтерського руху в Україні можна пояснити, на жаль, економічною нестабільністю держави, браком ресурсних можливостей, неготовністю на той час уряду держави забезпечити основні потреби громадян.

Проте на порозі небезпеки саме волонтерський рух зумів поєднати у собі різні прошарки суспільства: пересічного громадянина, інтелігенцію, представників бізнесу і влади. Фундаментом стало не прагнення до благодійності, а невимовне бажання миру, свободи, безпеки для кожного українця. Таким чином волонтерська діяльність набула усіх ознак найбільш дієвої форми самоорганізації населення.

Волонтерський рух необхідно розвивати, безпосередньо залучаючи молодь. Адже це дасть їм можливість брати активну участь у житті країни, охопити різні її прошарки (від допомоги бездомним, хворим, літнім людям до захисту територіальної цілісності); укріпить демократичні та духовні цінності, а головне – це хороший спосіб формування патріота власної держави.

Сьогодні Україна має повне право пропагувати себе як державу, в якій народилося нове, демократичне суспільство, що діє за принципами вільного волевиявлення, самодостатності та гуманізму. А волонтерський рух продовжує розвиватися, підвищуючи свій рівень визнання, мотивації, формуючи громадську думку на підтримання волонтерської ініціативи. У ногу з часом та передовими країнами дозволяє нам крокувати і той факт, що волонтерство отримало визнання на законодавчому та політичному рівні.

*Томчук О.А., доктор філософії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

ПРАВОВЕ ОФОРМЛЕННЯ КАПЕЛАНСТВА У ЗС УКРАЇНИ

Капеланство в українських збройних формуваннях має сталі традиції, адже душпастирська опіка була у козацькому війську, легіоні Українських Січових Стрільців, Українській Галицькій Армії, Армії УНР, Українській Повстанській Армії. У незалежній Україні відбувається процес відродження капеланства у Збройних Силах. Визначаючим чинником у відродженні інституту капеланства в Україні є участь священників-добровольців у відсічі російській агресії на Сході України у теперішній час. Сотні священників-волонтерів разом із добробатами вирушили на фронт з метою захистити Вітчизну.

Душпастирська служба є серйозною духовною основою зміцнення морально-психологічного стану військ, згуртування військових колективів і успішного виконання бойових завдань. Це підтверджує система підготовки і практика душпастирської опіки у районі проведення АТО/ООС. У бойовій обстановці на душпастиря покладається вирішення таких завдань: моральна та духовна підтримка воюючих, допомога пораненим, їхня евакуація, проведення служб та похорону, робота із військовополоненими. Згідно із існуючими правилами капелани працюють у підрозділах, які найближче до лінії вогню. Додатковими функціями діяльності капелана у війську є залучення його до членства в комісіях із заохочення, розслідування злочинів, улагодження конфліктів та створення доброзичливого мікроклімату у військових частинах.

Триває створення законодавчої бази капеланської служби. У ході російсько-української війни проекти законів щодо військового капеланства парламент України розглядав тричі. Перший за № 10244-1 Верховна Рада України попереднього VIII скликання в червні 2019 р. навіть ухвалила у першому читанні. Проте після позачергових парламентських виборів

законотворчий процес щодо цієї теми в Раді нового скликання розпочався наново. У вересні 2020 р. був зареєстрований у Верховній Раді законопроект № 4148 “Про військове капеланство у Збройних Силах України”, але який згодом відкликали. Ще один проект “Закону про Службу військового капеланства” № 4626 було подано до Верховної Ради вже в січні 2021 р. Документ розглянув парламентський комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки. У травні 2021 р. Верховна Рада прийняла за основу законопроект № 4626 “Про Службу військового капеланства”, який утворює Службу військового капеланства як самостійний структурний підрозділ у складі військових формувань. Зазначається, що капелани є військовослужбовцями та мають відповідні соціальні гарантії.

Слід констатувати, що правове оформлення капеланства дещо затягнулося. На часі є прийняття низки інших актів, які законодавчо мають завершати процес відродження військового капеланства й нададуть новий поштовх розвитку душпастирського служіння у Збройних Силах України.

Наукове видання

**УКРАЇНСЬКЕ ВІЙСЬКО:
ОСНОВНІ ЕТАПИ БОРОТЬБИ ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ**

**Збірник матеріалів
II Міжнародної науково-практичної конференції
26 листопада 2021 р.**

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших даних несуть автори.

Підписано до друку 29.12.2021 р.
Друк. арк. 37,5 . Обл. вид. арк. 17,1.
Формат паперу 60×84 1/8. Зам. 464
Тираж – 100 прим.